КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«РІВНЕНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ»
РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

РІВНЕНСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

ВИПУСК XII
Частина 1

Матеріали наукової конференції
присвячені 200-річчю від дня народження
Тараса Григоровича Шевченка

РІВНЕ - 2014

УДК 908 (447)
ББК 26. 890 (4 Укр – 4 Рів)
Н34

Редакційна колегія:
БУЛИГА Олександр Степанович
РОМАНЧУК Олег Степанович

Відповідальний за випуск: Олександр Булига

Комп'ютерна верстка та дизайн: Віктор Луц, Ольга Морозова

Друкується в авторській редакції.

На обкладинці вміщено логотип
до 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка (автор – Олег Шупляк)

Н34 Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею.
Зб. наук. праць. Випуск XII. Частина 1: Матеріали наукової конференції присвячені 200-річчю від дня народження Тараса Григоровича Шевченка. – Рівне: ПП Дятлик М. С. – 2014. – 149 с., іл., табл.

ISBN 978-617-515-143-3

У науковому збірнику опубліковано матеріали досліджень присвячені 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка.

Видання розраховане на викладачів, істориків, культурологів, етнографів, мистецтвознавців, музейних працівників та студентів.

УДК 908 (447)
ББК 26. 890 (4 Укр – 4 Рів)

Відповідальність за достовірність наданої інформації несуть автори.
Редколегія може не поділять думок і концепцій авторів

ISBN 978-617-515-143-3

© Рівненський обласний
краєзнавчий музей, 2014

ЗМІСТ

Булига О. Тарас Шевченко в культурно-історичному просторі Волині: подорож 1846 р. в Почаївську лавру 5

Бендюк М. Острозький «Кобзар» 10

Бедь М., Скавронський П. Образотворче мистецтво Великого Кобзаря 12

Парфенюк Л. Тарас Шевченко: поет, художник, дослідник старожитностей 15

Ковальчик О. Феномен Тараса Шевченка 19

Савчук П. Історія і міфологія у творчості Т. Г. Шевченка 22

Рожко В. Український православний релігійний світогляд Тараса Шевченка в житті і творчості 26

Гривюк С. Релігійність Тараса Шевченка в оцінці професора Івана Власовського 37

Прищепа О. Тарас Шевченко в освітньо-культурному просторі міст Правобережної України: від заборони до вшанування (друга половина XIX – початок XX ст.) 40

Ромащенко Л. Тарас Шевченко, українські футуристи та російські письменники 46

Мельник В. Природа в творчості Т.Г. Шевченка 52

Юхимчук М. Гетьман Іван Мазепа у творчості Т. Г. Шевченка (До 375-ї річниці з дня народження І. Мазепи і 200-річчя з дня народження Т. Шевченка.) 55

Брель О. Стародавній Чигирин в мистецькій спадщині Т.Г. Шевченка 60

Кукса Н. Пам'ятки старовини Чигиринщини у малярській спадщині Тараса Шевченка 63

Трощинська О. «Чигрине, Чигрине, мій друже єдиний» (Чигирин в поетичній творчості Т. Г. Шевченка). 66

Коваленко В. Старожитності Чернігівщини у творчій спадщині Тараса Шевченка 70

Чернецька С., Чернецька Т. Музейна Шевченкіана Переяславщини 74

Ткаченко Н., Жам О. Парк на честь 150-річчя Т. Г. Шевченка у Переяславі: 50 років від заснування 77

Бейдик О. Національний та світовий вимір мистецької Шевченкіани 80

Ярмаш Ю. Перша грань шевченкіани Івана Труша 83

Васильєва І. Пам'ятники монументального мистецтва та історії Рівненської області, які увічнюють ім'я Т.Г. Шевченка 90

Нагорна І. Пам'ятник, який ще постане 95

Данильчук Г. До історії встановлення пам'ятника Т. Г. Шевченку У Рівному 99

Панчук Т. Території скульптурних образів Кобзаря 102

Ярощук В. Приміщення обласної бібліотеки у Рівному
та зображення Т. Г. Шевченка у ньому 107

Скавронський П. Краєзнавці Бердичева відвідали виставку творів Тараса Шевченка
в бібліотеці Російської Академії Наук 110

Юшкова Н. Твори Т. Г. Шевченка у фондах Рівненської обласної
універсальної наукової бібліотеки 113

Войтович Н. Популяризація творчості Тараса Шевченка
в Рівненській обласній універсальній науковій бібліотеці: сучасний аспект 117

Кожан Н. Рівненська Шевченкіана у фонді РОУНБ: шлях у чверть століття (1989–2014 рр.)... 121

Усович І. Рівненська Шевченкіана (Відзначення 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка
у бібліотеках Рівненщини) 124

Костюк С. Шевченкіана заслуженого художника України Ярослава Омеляна
на поштових конвертах: 2014 р. 126

Бойко Н., Голод Н. Фонд Бережанського краєзнавчого музею,
як джерело до розкриття образу Тараса Шевченка 127

Слесаренко А. Тарас Шевченко як образ-каталізатор культурного нонконформізму та
опору тоталітарному режиму 1960-1970-х років в Україні 131

Карпінська Т. Роль місцевого осередку Товариства «Просвіта»
у популяризації творчості Т. Г. Шевченка через призму публікацій 134

Василів-Базюк Л. Вплив творчості Тараса Григоровича Шевченка на мою духовність 137

Кожушко Н. Рівненські колеги по пензлю Т. Г. Шевченка 140

Приймич М. Образотворча спадщина Т. Шевченка:
питання інтерпретацій у контексті української культури 143

Відомості про авторів 147

Олександр Булига

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ ПРОСТОРІ ВОЛИНІ: ПОДОРОЖ 1846 РОКУ В ПОЧАЇВСЬКУ ЛАВРУ

Ім'я Тараса Шевченка добре відоме не лише в Україні, але й далеко за її межами. Для нашого народу спадщина Великого Кобзаря ще при його житті відкрила новий ступінь національної свідомості, розуміння потужності власного потенціалу, який надалі розвинувся в найрізноманітніших аспектах українотворення.

Відзначаючи 200-літній ювілей Т. Шевченка в один з найскладніших періодів історії України, ми звіряємо свої помисли з його думками та посланнями до нас. Кобзареве надбання, акумулюючи в собі минуле, сучасне та майбутнє України, є своєрідним дороговказом, що допомагає в горі та радості, біді та щасті. Торуючи шлях до перемог в усіх напрямках нашої діяльності, ми звертаємося до Т. Шевченка й дякуємо йому за щиру любов до Батьківщини, міцну віру в Україну, а отже в усіх нас, тверду надію, що ми будемо гідними нащадками наших батьків, дідів та прадідів і зробимо все для того, щоб виконати їх заповіти – жити чесно, бути господарями рідної землі.

Волині випала щаслива доля приймати Кобзаря восени 1846 р. Відомо, що перебування Т. Шевченка на волинських теренах пов'язане з його участю в роботі тимчасової комісії з розбору стародавніх актів та в Археографічній комісії з вивчення пам'яток старовини. Залучив його до цієї роботи професор, історик і археограф Київського університету Св. Володимира М. Іванишев. В обов'язки членів комісії входило вивчення та опис фортифікаційних споруд, храмів, курганів, поховань, монастирів, а також збір народних пісень, легенд, переказів, писемних джерел [5].

Виконуючи доручення Археографічної комісії, Т. Шевченко влітку-восени 1845 р. здійснив поїздку на Полтавщину та Київщину, де став ще й учасником археологічної експедиції по дослідженню давньої могили Перепетихи, яку очолював М. Іванишев. Другу наукову подорож на Полтавщину та Чернігівщину Т. Шевченко провів у грудні 1845-квітні 1846 рр. У липні-серпні 1846 р. він знову долучився до роботи вищезазначеної археологічної експедиції [6, 45–50].

Восени 1846 р. Т. Шевченко здійснив третю наукову поїздку по Україні, на цей раз на Правобережжя. 21 вересня він отримав від Археографічної комісії доручення з програмою етнографічних і художніх робіт, яке підписав генерал-губернатор Д. Бібіков. Ось його текст:

«Поручаю Вам отправиться в разные места Киевской, Подольской и Волынской губерний и постараться собрать следующие сведения:

1. О народных преданиях, местных повестях и сказаниях и песнях и всему, что Вы узнаете, составить описание, а песни, рассказы и предания сколько можно списать в том виде, как они есть.

2. О замечательных курганах и урочищах, где и в каком месте они есть и какие насчет собственно их существуют на месте предания и рассказы, а также и исторические сведения. С этих курганов снять эскиз насчет их формы и величины и списать каждый по собранным сведениям.

3. Осмотреть замечательные монументальные памятники и древние здания и составить им описание, чтобы можно было распорядиться снять с них в будущем году рисунки. Если бы где Вы имели возможность достать какие-либо древности, письменные грамоты и бумаги, то таковые доставить ко мне, или узнав, где они находятся, и о том донести.

4. Кроме сего, отправитесь в Почаевскую Лавру и там снимите: а) общий наружный вид Лавры, б) внутренность храма и в) вид на окрестность с террасы.

Все собранные Вами сведения, описания и рисунки, по возвращении Вашем в Киев, представить ко мне.

Подорожную и примерно на прогоны и кормовые 150 руб, сереб [ром] при расходной тетради Вы получите из моей канцелярии» [6, 50–51].

Отримавши кошти та кілька пакетів у канцелярії генерал-губернатора, Т. Шевченко виїхав з Києва на Поділля та Волинь. Пакет № 7248 призначався подільському губернаторові, пакет № 7250 – подільському архієпископові, пакет № 7249 – волинському губернаторові, а пакет

Рис. 1. Т. Шевченко. Почаївська лавра з заходу. Папір, акварель. 1846 р.

Рис. 2 Т. Шевченко. Почаївська лавра з півдня. Папір, акварель. 1846 р.

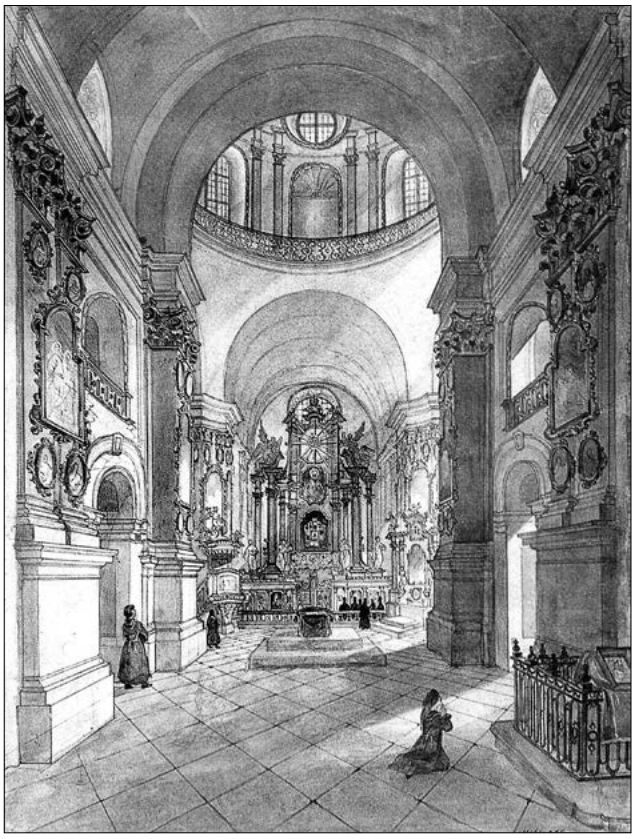

Рис. 3. Т. Шевченко. Собор Почаївської лаври. Внутрішній вигляд. Папір, акварель. 1846 р.

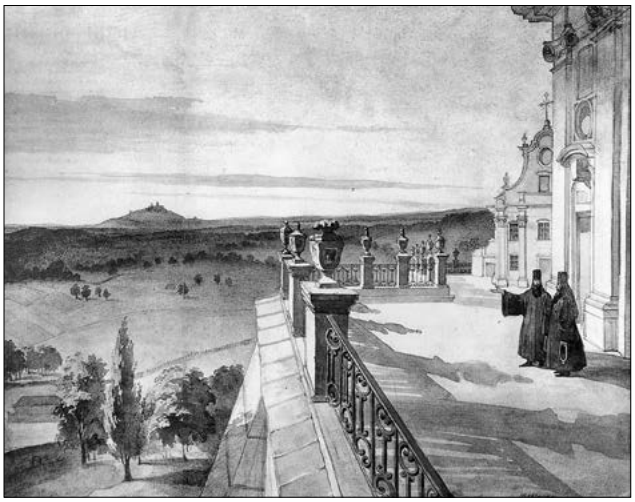

Рис. 4. Т. Шевченко. Вид на околиці з тераси Почаївської лаври. Папір, акварель. 1846 р.

№ 7251 – волинському архієпископові. У документах, які знаходились у пакетах, генерал-губернатор Д. Бібіков наказував вищезгаданим особам сприяти Т. Шевченкові у виконанні завдань [5].

У Житомир – центр Волинської губернії – після поїздки Поділлям Т. Шевченко прибув 7 жовтня 1846 р. та особисто вручив згадані пакети волинському губернаторові і волинському архієпископові. Вони досить оперативно відреагували на ці документи. Зокрема, у «Журналі засідань Волинської духовної консисторії» (протокол від 15 жовтня 1846 р.), який зберігається в Державному архіві Житомирської області (Ф. 1, од. зб. 50, спр. 164), йдеться про важливість завдань, поставлених перед Т. Шевченком, та сприяння йому в роботі: «Приказали: О точном исполнении присланного требования генерал-губернатора Бибикова послать из консистории всем монастырям, духовным правлениям и благочинным Житомирского и Кременецкого уездов, а также благочинному житомирських градских церквей, эконому Волынского архиерейского дома и благочинному Кременецких градских церквей указы сего, сообщить в Волынское семинарское правление и Духовный собор Почаевской Лавры» [5].

Т. Шевченко в Житомирі перебував недовго. Йому необхідно було виконувати завдання Ар-

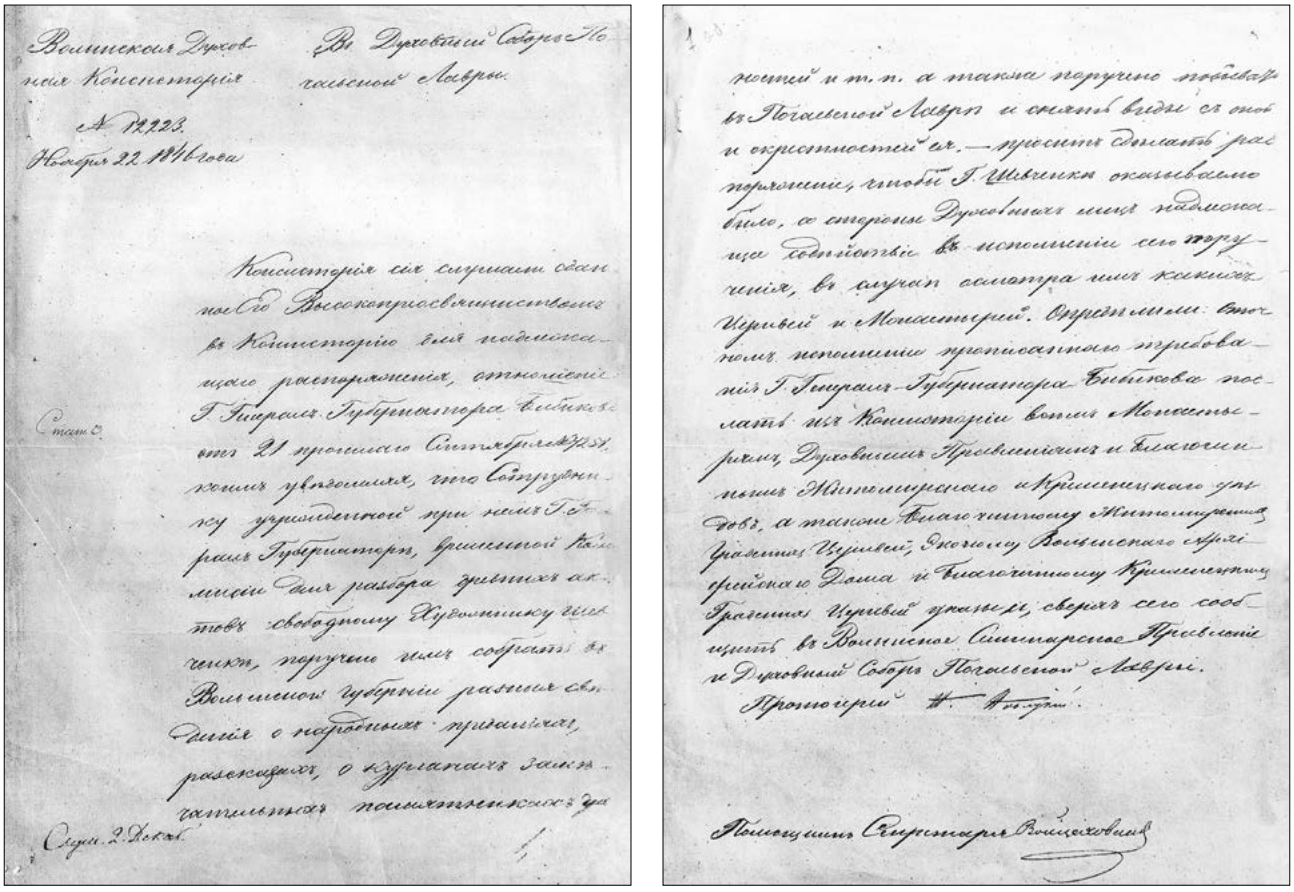

Рис. 5-6. Розпорядження Волинської Духовної Консисторії про дозвіл художнику Шевченку на малювання.

хеографічної комісії. Найбільш вірогідно, що не пізніше 10 жовтня 1846 р. він виїхав у напрямку Новоград-Волинський – Корець – Острог – Дубно – Кременець – Почаїв.

Головним об'єктом, до якого прямував Т. Шевченко на Волині, була Почаївська лавра. Тут він не лише вивчав монастирські старожитності, але й виконав чотири майстерні акварельні малюнки Свято-Успенської обителі (рис. 1-4). У Державному архіві Тернопільської області зберігся документ направлений з Волинської Консисторії в Духовний Собор Почаївської лаври (рис. 5-6). У ньому вказується, що «… Консистория слушала… отношение Г. Генерал-Губернатора Бибикова от 21 прошлого Сентября № 4251 коим уведомляя, что Сотруднику учрежденной при нем Генерал Губернаторе, временной Комисии для разбора древних актов свободному художнику Шевченко, поручено им собрать в Волынской губернии разные сведения о народных преданиях рассказах о курганах значительных памятниках местностей… а также порученно побывать в Почаевской Лавре и снять виды с оной и окрестностей ее… просить сделать распряжение, чтобы Г. Шевченко оказываемо было, со стороны Духовных лиц надлежащие содействие» [1, 1–1зв.].

Почаївська лавра була особливо цікавою для Археографічної комісії у зв'язку з тим, що лише п'ятнадцять років перед тим перейшла в юрисдикційну належність Православної Церкви. З 1712 по 1831 рр. вона підпорядковувалась Греко-Уніатській Церкві, її господарями були ченці-василіани. Повернення монастиря до православних традицій, які панували на Горі Почаївській з 1597 по 1712 рр. відбувалося з певними труднощами.

Як свідчать відомості, надані Свято-Успенською обителлю Волинській консисторії для надсилання в Синод, 1846 р., тоді, коли тут перебував Т. Шевченко, у Лаврі «… всех монашествующих… было 27 человек и послушников 23 по штату положено монашествующих 40 – послушников – 45» [2, 2–2 зв.]. У той час монастир поступово повертався в лоно Православної Церкви та наповнювався братією. Прибували до нього й прочани, митці та науковці. Почаївська лавра привертала до себе увагу як чернеча обитель, архітектурний ансамбль та історична пам'ятка.

Шевченкові малюнки, зроблені восени 1846 р., відкривали обитель для наукового та

Рис. 7. Пам'ятник Тарасу Шевченку у Дубні. Скульптор Олександр Скобліков.

Рис. 8. Меморіальна дошка про перебування Т. Шевченка в Почаївській лаврі.

мистецького світу, а також популяризували її як православну святиню. Про значення цих робіт наголошувалося через п'ятдесят років після їх створення. 1897 р. у часописі «Киевская старина» зазначалося: «Помимо художественного значения, названные акварели представляют, по нашему мнению, интерес и историко-археологический: не забудем, что они изображают Почаевскую Лавру в том виде, какой она имела полвека назад» [4, 348]. Сьогодні значення цих малюнків є не менш важливим.

Окрім творення художніх робіт, перебуваючи в Почаєві, Т. Шевченко записав від жителів цього містечка кілька народних пісень «Ой у саду, саду», «Ой пила, вихилила», «Гиля-гиля селезень». Про це свідчить підпис під текстами цих творів, із вказанням місця та дати їх запису: «У Почаєві 1846 ок [тября] 20-го» [6, 52].

Виконавши поставлене завдання, Т. Шевченко, найімовірніше, повертався до Києва тим же шляхом – через Вербу до Дубна, далі на Острог, Корець і Житомир. Він завершив свою мандрівку наприкінці жовтня. У «Волынских губернских ведомостях» за 2 листопада 1846 р. повідомлялося, що Т. Шевченко під час другого приїзду в Житомир довго там не затримувався і 28 жовтня 1846 р. повернувся до Києва [5].

У повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» устами героя цього твору Дармограя автор розповідає про завершення подорожі по Поділлю і Волині: «Измеривши вдоль и поперек Волынь и Подолию и дождавшись в Житомире осенней грязи, мы возвратились благополучно в Киев.

Из Житомира послал я пачку огородных и садовых семян Степану Осиповичу, собранных мною у волынских и подольских агрономов, а юным прекрасным друзьям моим тетрадку малороссийских песень, записанных мною от подолян и волынян» [8, 385].

Відвідини Волині знайшли відбиток і в поетичній творчості Кобзаря. У поемі «Невольник», Т. Шевченко, зокрема, згадує Почаївську лавру разом з Києво-Печерською, до якої прямувала героїня цього твору, Ярина:

«… Ідуть люде в Київ
Та в Почаїв помолитись,–
І вона йде з ними.
У Києві великому
Всіх святих благала;
У Межигорського Спаса
Тричі причащалась;
У Почаєві Святому
Ридала-молилась…» [7, 205].

У місцях якими Кобзар подорожував Волинню, в пам'ять про Шевченкове перебування, встановлено пам'ятники та меморіальні дошки. Одним з найкращих є пам'ятник у місті Дубно, відкритий 16 липня 1991 р. Його автор – відомий український скульптор Олександр Скобліков (рис. 7).

Не забувають Т. Шевченка і в Почаєві. У Свято-Успенській лаврі на будівлі колишнього архієрейського будинку встановлено меморіальну дошку про перебування Кобзаря в обителі (рис. 8). Уперше, пам'ять Т. Шевченка Почаївська лавра вшановувала 1922 р. Тоді місцева українська семикласна школа разом з монастирем проводили спільні заходи з нагоди 108-ї річниці з дня його народження (рис. 9-10) [3, 40, 42].

У Рівненському обласному краєзнавчому музеї до 200-літнього ювілею Т. Шевченка впродовж усієї весни 2014 р. працювала виставка «Його дума, його слава не вмруть не загинуть». Традиційна жовтнева музейна

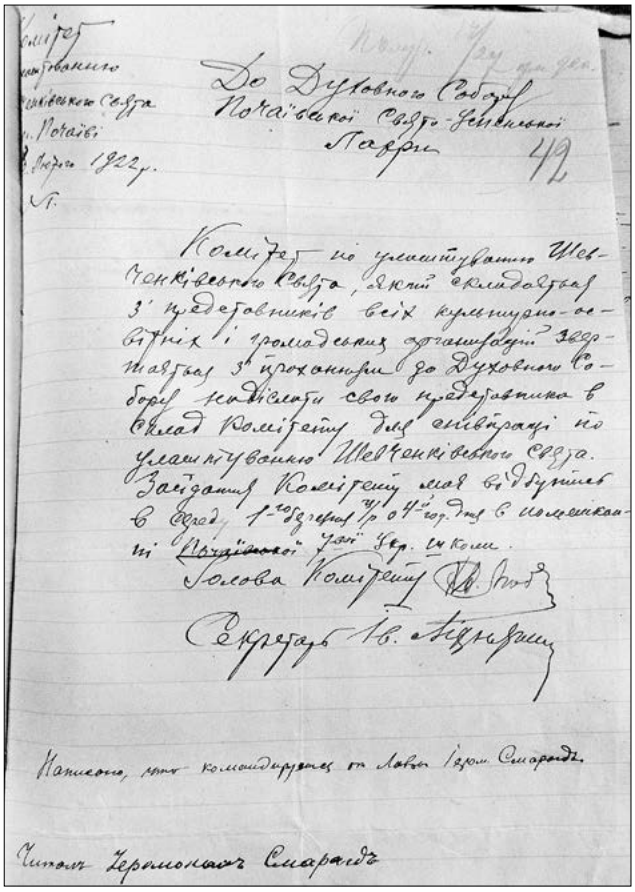

Рис. 9. Звернення до Духовного Собору Почаївської лаври від комітету по улаштуванню Шевченківського свята.

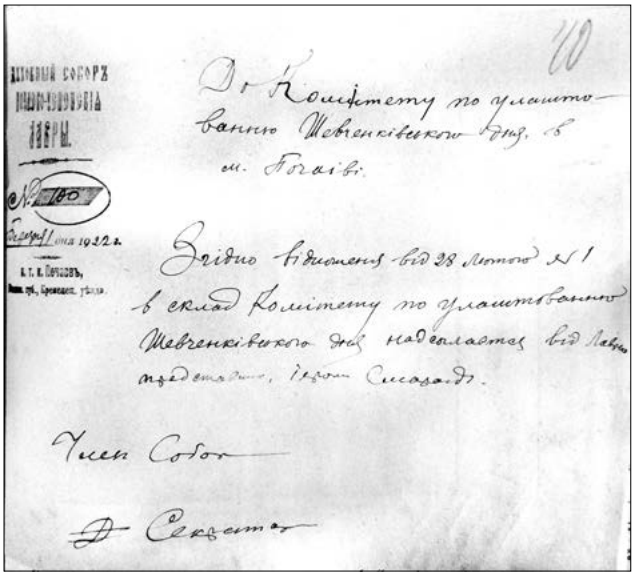

Рис. 10. Відповідь Духовного Собору Почаївської лаври про участь в Шевченківському дні.

науково-краєзнавча конференція, матеріали якої опубліковані у цьому збірнику, ще раз вшанувала пам'ять Кобзаря у 168-у річницю його перебування на Волині.

У «Наукових записках РОКМ» (Вип. XII.– Ч. I) представлені шевченкознавчі дослідження присвячені життєвому та творчому шляху цієї визначної постаті вітчизняної історії, його впливам на різні царини діяльності українського суспільства.

Перебування Т. Шевченка восени 1846 р. на Волині, знайомство з Свято-Успенською Почаївською лаврою безумовно збагатило тридцяти дворічного художника та поета, надихнуло на створення нових літературних творів, у яких неодноразово звучали волинські мотиви. Для самої Волині постать Кобзаря була є і буде тією силою, яка завжди об'єднуватиме здорові сили краю, усіх тих, хто берегтиме і розбудовуватиме Україну, заради якої Шевченко жив, творив, якій бажав доброї долі, яку любив понад усе.

Джерела та література:

1. Державний архів Тернопільської області (далі ДАТО).– Ф. 258.– Оп. 1.– Спр. 1312.– 3 арк. (Розпорядження Волинської Духовної Консисторії про дозвіл художнику Т. Г. Шевченку на малювання видів Лаври та її околиць. 30 листопада 1846–2 грудня 1846 рр.).
2. ДАТО – Ф. 258.– Оп. 1 – Спр. 1364.– 4 арк. (Розпорядження Волинської Духовної Консисторії про надання відомостей щодо кількості монахів. 1846 р.).
3. ДАТО.– Ф. 258.– Оп. 3.– Спр. 306.– 103 арк. (Пасхальне послання Варшавського митрополита Георгія, листування з Волинською Духовною консисторією про духовні школи і заяви емігрантів та інших осіб з проханням про прийняття їх до Лаври. Грудень 1921 – грудень 1922 рр.).
4. Вид Почаевской Лавры, акварель Т. Г. Шевченка (1846 г.) // Киевская старина.– 1897.– Т. 56.– С. 347–350.
5. Монастирецький Л. Творчість Т. Г. Шевченка в контексті літературного життя Волині [Електронний ресурс].– Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/vg/2010_21/15_21.pdf.
6. Сергієнко Г. Я. Діяльність Т. Г. Шевченка у Київській археографічній комісії (1845–1847 рр.) // Український історичний журнал, 1991.– № 3.– С. 43–54.
7. Невольник // Шевченко Т. Кобзар.– К., 1989.– 541 с.
8. Прогулка с удовольствием и не без морали // Шевченко Т. Пов. зібр. творів у шести томах.– К., 1963.– Т. 4.– С. 247–391.

Микола Бендюк

ОСТРОЗЬКИЙ «КОБЗАР»

«Кобзар» Тараса Григоровича Шевченка вже понад 150 років є настільною книгою українців. Поезію Шевченка шанують так само, як і тексти Святого Письма. Під назвою «Кобзар» сьогодні розуміють усі віршовані твори Шевченка які актори та й прості люди цитують, музиканти співають вірші покладенні на музику, найкращі художники малюють ілюстрації до віршів і поем, колекціонери збирають рідкісні видання «Кобзарів».

Вже більше двадцяти років я збираю «Кобзарі» Т. Шевченка. Колекція містить біля двохсот видань, з яких рідкісними є більше сотні екземплярів, а разом із живописними, графічними та скульптурними роботами зібрано майже 300 експонатів Шевченкіани.

Знаючи, що виходили різноманітні Кобзарі, які мали навіть таку самоназву як «Чигиринський Кобзар», а деякі постійно називають за місцем видання, як, наприклад, катеринославський «Кобзар», кременецький «Кобзар», я вирішив видати «Острозький Кобзар», але це повинен був бути не лише текст, але і гарно оформлене видання.

Ідея ж видати свій «Кобзар» виникла у мене в 2012 р., коли на виставці в Рівненському обласному краєзнавчому музеї побачив «Кобзар», виданий у Вінніпезі в 1918 р. (рис. 1). На титулі цієї книги було зображено форту із «Острозької Біблії», де первісну назву замінено на «Кобзар Т. Шевченка». Задавшись ціллю в тому ж році я придбав це видання, знайшовши його через Інтернет в Канаді. Це видання є яскравим свідченням того факту, що для української діаспори на чужині найвагомішими були два українські друки – «Острозька Біблія» і «Кобзар». Вінніпезький «Кобзар» став своєрідним прообразом задуманого мною «Острозького Кобзаря», де я

Рис.1. «Кобзар», Вінніпег, 1918 р.

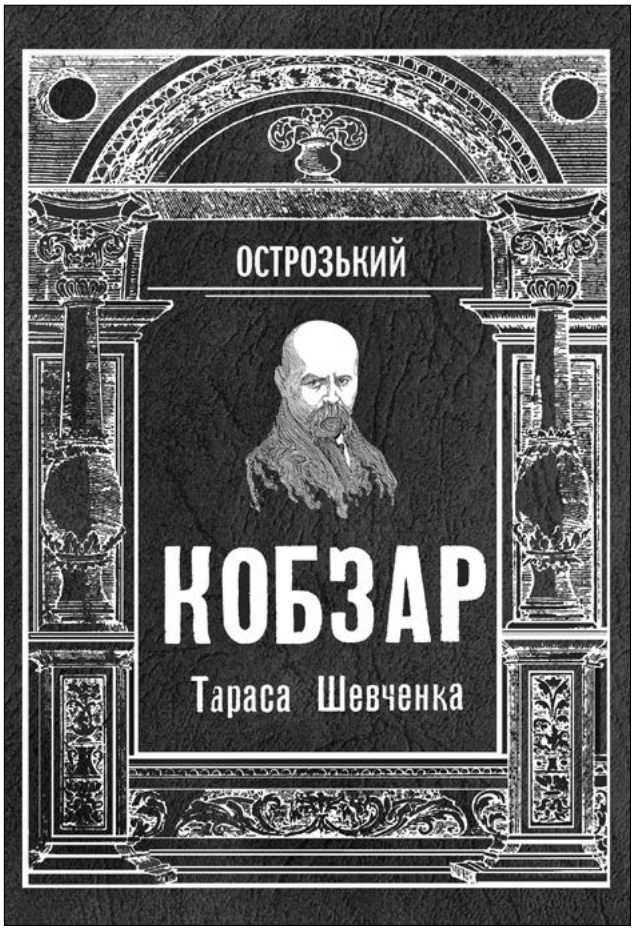

Рис.2. «Острозький Кобзар», Острог, 2014 р.

теж вирішив використати ідентичне художнє оформлення для титулу. Ще однією особливою деталлю при оформленні цього видання став відбиток з кліше художника Юліана Буцманюка із зображенням Т. Шевченка і датами 1814–1914, яке є в моїй колекції. Рівно сто років тому, в 1914 р., з нього друкували вітальні листівки, присвячені сторіччю Шевченка, а нині, в 2014 р., воно стало унікальним художнім доповненням до «Острозького Кобзаря», формат якого був підігнаний під розмір самого кліше (рис. 2).

Окрім власного глибокого пошанування до творчості Т. Шевченка, причиною видання «Острозького Кобзаря» є безпосередня пов'язаність поета з нашим містом – восени 1846 р. Тарас Григорович Шевченко за завданням Археографічної комісії побував на Волині, в тому числі і в Острозі. В обов'язки Шевченка під час подорожі входило змальовувати історико-культурні пам'ятки та записувати народні пісні. Виходячи з поставлених перед ним завдань, Шевченко не обмежувався самою фіксаційністю, а прагнув до створення в пейзажі емоційного середовища, вводячи туди і людські постаті. На жаль, з усієї подорожі по Волині з творів Шевченка збереглося тільки чотири акварелі та два рисунки, які він виконав, замальовуючи Почаївську лавру, але свідченнями його перебування в Острозі є згадки в повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» та в поемі «Варнак». Перебуваючи в нашому місті, поет не міг не змалювати одну із найстаріших споруд – Успенську церкву. Тому на місці цієї згорілої храмової споруди й поставили пам'ятник поету, який шанується місцевим населенням і досі.

В моїй колекції є багато «Кобзарів», проілюстрованих відомими українськими художниками, які внесли свою вагому частку в трактування поетичної творчості Т. Шевченка. Серед найбільш талановитих – О. Сластіон, І. Їжакевич, В. Седляр, В. Касіян, С. Караффа-Корбут, А. Лопата, О. Данченко, М. Стороженко, І. Марчук, В. Гарбуз та інші. Прагнучи зробити художнє оформлення «Острозького Кобзаря» справді унікальним (а не копіювати попередні живописні напрацювання), я звернувся до відомого київського художника Юрія Нікітіна з пропозицією про співпрацю. Цей вибір не був випадковим: з Юрієм ми товаришуємо з 1987 р. і разом успішно зреалізували вже не один мистецький проект із оформлення різних споруд, проведення виставок, а також ілюстрування книг (наприклад, видання «Острозькі легенди»). Розгорнувши цю книгу, маю надію, ви погодитеся з моє думкою – Юрій Нікітін блискуче виконав свою роботу, представивши символічно-філософські графічні ілюстрації, в яких в повній мірі розкривається глибинний зміст Шевченкових поетичних рядків.

Ми планували видати «Острозький Кобзар» ще до дня народження Шевченка, але революційні події не дозволили зреалізувати це прагнення. Тому видання книги дещо затягнулося, однак, попри все, побачило світ все ж у рік 200-літнього ювілею поета. Тепер ми передаємо цю книгу вам, дорогі пошановувачі творчості Т. Г. Шевченка, з сподіванням, що наша робота не виявиться марною, і Кобзареве слово в острозькому обрамленні припаде вам до душі.

Михайло Бедь, Павло Скавронський

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО ВЕЛИКОГО КОБЗАРЯ

Т. Г. Шевченко як художник започаткував нову добу в українському та російському живописі, а також у малярстві етнічних спільнот з окраїн Російської імперії, внісши в культуру основи реалізму й народності. Крім того, він зробив колосальний внесок у форми й методи відображення навколишнього світу в художніх образах за допомогою пензля, різця та фарб. Як у своїх поетичних та прозових творах, так і в малюнках та картинах, митець показав і засудив соціальний та національний гніт, під яким знемагали етнічні спільноти феодально-кріпосницької «тюрми народів», звав їх до мужньої боротьби проти російського самодержавного ладу, виступав за незалежність націй, прославляв демократичні порядки у формі республіканського правління, майстерно розкривав незбагненну красу природи, завжди ставлячи людину в центр уваги. Він вважав, що людина є не лише частиною природи, але й її перетворювачем і ратував за розумне й демократичне використання багатств рідної землі на благо народу. Постійно боровся за свободу творчості майстрів пензля. Він сказав своє вагоме слово в акварелі, графіці (особливо в гравюрі та її різновидності – офорті й сепії) та у живописі олійними фарбами, зумів максимально досягти виняткової повноти правдивого зображення дійсності.

Як учень Брюллова, Тарас Шевченко пішов шляхом пошуків творчої свободи. Набувши високої професійності, заслужив право стати поруч із автором «Італійського полудня» та «Останнього дня Помпеї», а невдовзі пішов далі свого вчителя, вирвавшись за рамки біблійних сюжетів і греко-римської історії. Його захопили теми всебічного життя народу, пошуки нових шляхів розкриття таємниць навколишньої дійсності. Ще в Петербурзькій академії ним було вироблено чудову техніку акварелі.

Вже одні з перших Шевченкових робіт показують на палку любов автора до простого люду. Так, картина виконана олійними фарбами «Сирітка-хлопчик ділиться милостинею з собакою» (1840 р.) правдиво розкриває благородство та духовну красу знедоленої людини, яка прагне до життя, гідного людини [1, 99]. Акварель «Циганка-ворожка» щиро зображує сторінку з життя українського народу, пов'язану зі звичками та повір'ями [2, 64–65].

Полотно «Катерина» (олія, 1842 р.) є не лише майстерно змальованою жанровою сценою, але й виявом рішучого шевченківського протесту проти соціальної несправедливості. Похмурий пейзаж у вигляді захмареного обрію, похиленої версти понурого вітряка болісно передає трагедію беззахисної, обдуреної й покинутої напризволяще підлим царським офіцером молодої української селянки, яка знайшла трагічний вихід із скрутного становища – самогубство. Усе це майстерно зображено митцем і в однойменній поемі (1838 р.) [3, 40–57].

Слід зазначити, що «Катерина» є першим твором критичного реалізму в українському й російському мистецтві і тому маємо підстави твердити, що Шевченко проклав дорогу до душі та серця простих людей, збагативши культуру новими, демократичними рисами.

Шевченко – неперевершений майстер портрету. На відміну від майстрів класицизму, він намагався заглянути в душу людини, вивчити її і на цій основі пізнати її психологічні процеси в змінах і розвитку. Ще перебуваючи в кріпосному рабстві, він прагнув збагнути роль свободи в житті кожної особистості, пізнати її ціну. Портрети «Енгельгардт» і «Невідома жінка» (поч. 40-х рр. XIX ст.) є яскравими доказами вдумливого підходу художника до зображення натури та розкриття її духовних таємниць. Зосереджуючи всю увагу на очах, Шевченко подає одяг скупувато, майже без деталей. Заслуговують на увагу численні автопортрети поета. Перший з них, написаний у 1840 р., показує молодого митця енергійним, сповненим сил і снаги борцем проти несправедливості й гноблення. Шевченко змалював себе з рішучим поворотом голови й плечей, з натхненним поглядом, рішуче підкресленими вустами та підборіддям. Все єство його сповнене життєстверджуючим оптимізмом [1, 100].

Автопортрети поета (1848–1849 рр., сепія [4, 4–5]; 1848–1849 рр., олія [4, 144–145]; 1860 р., офорт [5, 4–5]; 1845 р. [2, 64–65]) показують його в процесі вікової та професійної зрілості, розповідають про пережиті ним роки нестерпної сол-

датської каторги та тернисті шляхи політичної гідності української та інших етнічних спільнот, які знемагали під колоніальним гнітом проклятого народами російського двоголового орла.

Шевченко-художник написав також багато портретів як видатних діячів того часу, так і простих людей. У цих творах реалістично показано людські якості – доброту, щирість, працьовитість, вдумливість, душевні хвилювання, сильну волю тощо. Для прикладу можна навести портрети К. П. Брюллова (олівець, 1835 р.) [5, 80–81], «Музикант» (пастель, 1857 р.) [4, 64–65], «Киргизка Катя» (сепія, 1854–1857 рр.) [4, 304–305], портрет М. В. Гоголя (олія, 1840 р.) [5, 256–257] тощо.

Іще під час ознайомлення з Ермітажем у Санкт-Петербурзі та вивченням багатьох його живописних шедеврів Шевченко прийшов до висновку, що наполеглива та ретельна праця з натури, пізнання людської психології, постійні тренування стають запорукою його росту як портретиста. Чимало часу й сил ним приділено замальовкам статуй Літнього саду, пейзажам і розгадкам таємниць гармонії світла, тіні й кольорів.

Шевченка – живописця й поета – швидко помітили й високо оцінили українські та російські художники І. Сошенко, А. Мокрицький, В. Михайлов, О. Венеціанов. Разом із К. Брюлловим і поетом В. Жуковським вони викупили талановитого юнака з кріпосницької неволі, чим посприяли як створенням сприятливих умов для його творчості, так і піднесенню всієї української культури.

У начерку олівцем «Удовина хата» (1843 р.) [2, 88–89] Шевченко показав злидні українського села. В образі напівзруйнованого житла нещасної селянки художник розуміє всю беззахисну Україну, уярмлену й сплюндровану російськими царськими опричниками та їхніми прислужниками – українськими колаборантами.

У 1843–1844 рр. Шевченко подарував світовій культурі серію офортів, у яких показано картини історії та побуту українського народу. Вона з'явилась під назвою «Живописна Україна». Цьому художник учився на творах Рембранта, а в Україні став новатором. Недарма товариші по академії називали його «Українським Рембрантом».

У 1845 р. митець відчув, що взяв із академії все прогресивне і пора зайнятися вільною творчістю, пов'язаною з критичним реалізмом. До речі, офорти це вже показали з особливою переконаністю. Так, твір «Дари в Чигирині» став ніби гімном, прославляючим український народ, який скинув іноземне іго й показав велетенську силу. Офорт зображає прибуття іноземних послів із коштовними дарами до резиденції гетьмана України Богдана Хмельницького. Козак Мамай, який посміхається з картини на стіні, є символом ідеї української незалежності. В цілому, тут яскраво видно й відчутно урочистий, оптимістичний настрій народу, готового віддати життя заради національної свободи [1, 101].

Сповненими оптимізму й віри в творчі сили трудового люду є офорти «Судна рада» [5, 288–289] і «Казка» [1, 102]. Солдат, який повертаючись із 25-літньої царської служби, забирає у смерті косу уособлює безсмертя українського народу і віру в його творчі сили. Ніщо, навіть жорстока російсько-імперська муштра, сповнена нелюдських знущань над людською гідністю, не зможе зупинити поневолених етнічних спільнот на шляху до свободи.

На прохання Київської археографічної комісії Шевченко майже впродовж двох років (1845–1847 рр.) їздив по Україні, роблячи зарисовки старовинних пам'яток і малюючи українські пейзажі. У цей період він дав життя багатьом шедеврам, серед яких найбільш відомими стали «В селі В'юниці» (сепія, 1845 р.), «У Решетилівці» (тум, сепія, акварель, 1846 р.) [2, 112–113] та інші. Акварель «Богданова церква в Суботові» [1, 103] особливо підкреслює патріотизм художника, його сміливість в оцінках проблем національно-визвольного руху українців. На фоні голого пейзажу, похмурої природи і похилих хрестів стоїть занедбана пам'ятка старовини – колишній храм, у якому в середині XVII століття молилися гетьман Б. Хмельницький та його старшина, йдучи в походи проти іноземних ворогів і даремно надіючись на покровительство Московської держави. Автор глибоко сумує з приводу трагічної долі рідної землі, уярмленої російськими поневолювачами, але не втрачає надії на її визволення.

У 1848–1850 рр. Кобзар перебував у складі наукової експедиції, яка вивчала береги Аральського моря. Шевченкові картини яскраво зобразили природу Казахстану і життя його населення. Пейзажі набули поетичного характеру. Одноманітні, небагаті на рослинність, обпалені сонячним промінням казахські степи та напівпустелі на картинах Кобзаря виглядають принадно і сповнені ліричного змісту. До цих шедеврів належать акварелі «На березі Аральського моря» (1848–1849 рр.) [4, 352–353], «Джан-Гіс-Агач» (1848 р.) [5, 112–113], «Укріплення Раїм»

(1848 р.) [5, 176–177], «Місячна ніч на Кос-Аралі», «Форт Кара-Бутан», «Острів Чекан-Арал» [1, 104].

У найглухішому закутку казахських пустель – Новопетрівському укріпленні – митцем продовжено роботу над створенням ряду картин, в яких розкрито особливості життя і праці казахів, їх становище в царській Росії, а також змальовано природу закаспійських теренів. Це живописні твори «В юрті» (сепія, 1848 р.), «Дерева й камені» (туш, сепія, білило, 1851–1852 рр.) [2, 176–177], «Мангишлацький сад» (акварель, 1854 р.), «Байгуши» (сепія, 1853 р.) [2, 192–193], «Сад біля Новопетрівської фортеці» (олівець, 1853–1857 рр.), «Мис Тюк-Карагат на півострові Мангишлак» (акварель, білило, 1856–1857 рр.) [2, 216–217], «Державний кулак» (сепія) [4, 208–209], «Новопетрівська фортеця з Хівінського шляху» (акварель, 1853–1857 рр.) [4, 224–225], «Хлопчик грається з кішкою» (сепія, 1853–1857 рр.) [4, 256–257], «Киргизка Катя» (сепія, 1854–1857 рр.) [4, 304–305], «Пісня молодого казаха», «Казах на коні» [1, 104]. У цих творах засуджується колонізаторсько-кріпосницька політика російського самодержавства в Казахстані та Середній Азії і висловлюється віра в краще майбутнє окраїн Російської імперії.

Поряд з цим, у багатьох своїх мистецьких творах Тарас Шевченко відобразив жорстокі умови, в яких перебували рядові солдати царської армії. Ним засуджено нелюдські методи, якими офіцери миколаївської імперії забезпечували дисципліну й порядок у військах. Ряд картин із дикої тематики об'єднаний в серії «Притча о блудном сыне». Вперше в історії мистецтва колоніально залежних народів Російської імперії було показано царські тюрми, арештантські етапи, фізичні катування тощо. До цієї серії належать такі живописні твори митця: «Казарма» [1, 104], «Кара шпіцрутенами» (сепія, 1856–1857 рр.) [4, 96–97], «Кара колодкою» (сепія, 1856–1857 рр.) [4, 176–177], «У в'язниці» (сепія, 1856–1857 рр.) [5, 208–209] тощо.

Після заслання змучений і хворий Шевченко багато працював у граверній справі. Відомі його офорти з картин Мурольо «Святе сімейство», Рембранта «Притча про виноградаря» [1, 104], композиція «Старець на кладовищі» (1858 р.) [5, 384–385], портрети Ф. Толстого, П. Клодта, Ф. Бруні [1, 104], М. Щепкіна (італійський олівець) [5, 416–417], Айра Олдріджа (вугіль, олівець, 1858 р.) [5, 320–321]. 2 вересня 1860 р. Рада Академії художеств у Петербурзі присвоїла митцеві звання академіка гравірування [1, 106–107].

Твори Т. Шевченка в образотворчому мистецтві мають велике історичне та науково-культурне значення. Вони зробили значний благотворний вплив на багатьох художників (наприклад, передвижників І. Рєпіна, В. Сурикова, В. Васнєцова, В. Перева, І. Шишкіна, Г. М'ясоєдова, І Левітана, В. Сєрова) і стали значним виховним матеріалом для українського та інших народів, які боролися за національне й соціальне визволення з-під російського двоглавого орла.

Джерела та література:

1. Музиченко С. Зброєю пензля // Дніпро.– 1964.– № 4.– С. 99–107.
2. Шевченко Т. Лирика / Пер. с укр. М. Рыльского.– М., Гослитиздат, 1961.– 65 с.
3. Шевченко Т. Повна збірка творів у трьох томах / Гол. редкол. О. О. Корнійчук.– Т. І. Поезії.– К.: Держ. вид-во худ. літер., 1949.– 260 с.
4. Шевченко Т. Повна збірка творів у трьох томах / Гол. редкол. О. О. Корнійчук.– Т. ІІ. Повісті.– К.: Держ. вид-во худ. літер., 1949.– 360 с.
5. Шевченко Т. Повна збірка творів у трьох томах / Гол. редкол. О. О. Корнійчук.– Т. ІІІ. Драматичні твори.– К.: Держ. вид-во худ. літер., 1949.– 490 с.

Лариса Парфенюк

ТАРАС ШЕВЧЕНКО: ПОЕТ, ХУДОЖНИК, ДОСЛІДНИК СТАРОЖИТНОСТЕЙ

Свідомі українці справедливо поціновують Тараса Шевченка як великого патріота, геніального поета, одного з найбільших будителів народу. І справді, майже кожна сторінка «Кобзаря» – це палкий заклик любити свій народ і край, це пророцький осуд усякої неправди і неволі. Рішучий осуд насильства, релігійного лицемірства і соціальної несправедливості ставлять Тараса Шевченка на один рівень зі старозавітними пророками.

Питання Шевченкового ставлення до Біблії висвітлювали українські критики і шевченкознавці не раз. Серед дослідників літератури, які простежили цю тему – І. Франко, М. Грушевський, Д. Чижевський, Л. Білецький [3, 23]. Аналізуючи й переосмислюючи життя Шевченка, його мемуарну літературу, поетичні твори, малярство, вони старалися висвітлити відносини українського поета до Святого Письма, пояснити його релігійне мислення й світогляд. Цій темі свого часу присвятив фундаментальне дослідження митрополит Іларіон (Іван Огієнко) – один із найглибших знавців життя та творчості Шевченка. В одному із досліджень Шевченкової творчості митрополит Іларіон писав: «Так, Шевченко був проповідником і вмів ним бути. Він постійно навчав так, ніби говорив у церкві. Більшість Шевченкової науки можна повторювати в церкві на проповідях так, ніби цитати з якогось церковного твору. І треба тільки жаліти, що українське духовенство так рідко цитує «Кобзаря» – для проповідей з нього можна брати обома руками!

До цього ще додам, що Шевченко, як проповідник і оборонець правди Божої, був усе життя послідовний і незмінний. І за свою оборону правди божої і життя своє віддав!» [8, 276].

Вихований змалку як християнин – у родині, де грамотний батько щонеділі читав Четьї-Мінеї – церковно-релігійні збірники розповідей про життя християнських святих та повчання, які були укладені таким чином, щоб кожну частину можна було читати певного дня року, а в дяківській школі, де як основні тексти вивчалися Часословець і Псалтир, якого малий Шевченко знав напам'ять, бо ж у молодих літах часто читав його по покійниках – Тарас Шевченко був, безперечно, глибоко релігійною людиною [4, 18]. Знав він грунтовно і «Требник» Петра Могили [13, 56].

Згодом, коли за плечима Шевченка був певний життєвий досвід, відбулося глибше усвідомлення християнських ідей. Навчаючись в Академії мистецтв у Петербурзі, художник поглиблено студіював Біблію, яка, судячи з листів, «Щоденника» та інших матеріалів, стала для Шевченка настільною книгою. Це обумовлювалося не лише відповідним православно-релігійним вихованням у дитинстві, а й також навчанням в Академії мистецтв, де слухачів орієнтували на використання сюжетів з біблійної історії.

Цікавим є факт знайомства Т. Г. Шевченка з унікальним рукописом XVI ст.– Пересопницьким Євангелієм, феномен якого полягає в тому, що воно є високохудожнім синтезом літературного та малярського мистецтва. Ґрунтовно опрацювавши текст Пересопницького Євангелія, Іван Франко назвав його одним із перших взірцевих прикладів літературного перекладу зі старослов'янської тогочасною українською побутовою мовою: «Важне з язикового погляду особливо так зване Пересопницьке Євангеліє, перекладене Михайлом Василевичем, сином протопопа Сяніцького (1556–1561) на щиро народну руську мову, або, як каже перекладач, «из языка блъгарскаго на мову рускую для лепшого вырозумленя люду христіанского посполитого» [10, 222–223].

Зацікавленість Шевченка вітчизняними старожитностями мала значною мірою професійний характер: протягом двох років він був штатним працівником Київської тимчасової комісії для розгляду давніх актів (скорочено Київська археографічна комісія), яка згодом перетворилась на постійну, у якій працювали – М. Костомаров, М. Максимович, П. Куліш, М. Іванишев, І. Каманін, О. Левицький та ін.

Отримавши відпускну з кріпацької неволі з травня 1838 р. по березень 1845 р. Тарас Шевченко навчався в Петербурзькій академії мистецтв на правах «стороннього» учня. На відміну від учнів-академістів, яких утримувала Академія, «сторонні» мали самі заробляти собі на хліб. Він наполегливо і натхненно вчився й згодом його роботи дістали високу оцінку та

Рис. 1. Портрет А.О. Козачковського (1812-1889).

почали демонструватися на академічних виставках. За окремі свої роботи Шевченко тричі був нагороджений срібними медалями.

Після закінчення навчання Рада Академії мистецтв 22 березня 1845 р. надала Т. Шевченку звання «некласного художника», що пізніше дало йому підстави оформити свої стосунки з Київською археографічною комісією під керівництвом Миколи Еверестовича Писарєва при канцелярії Київського генерал-губернатора Дмитра Гавриловича Бібікова. З 1845 р. до обов'язків її членів увійшло й виявлення та дослідження археологічних пам'яток, відбувалося виявлення і збір документів у давніх монастирях, храмах, замках, приватних колекціях та ін. Зібрані комісією безцінні духовні скарби лягли в основу створеного у 1852 р. Київського центрального архіву давніх актів. Зусиллями Київської археографічної комісії було опубліковано цілу низку важливих документів з історії України XIV–XVIII ст.

Для потреб комісії виділялися кошти, а головним її завданням було пошук та вивчення пам'яток «руської старовини» у Київській, Подільській та Волинській губерніях. Таке завдання, щоправда, мало чітко виражений ідеологічний характер і цілком узгоджувалося з тодішньою імперською політикою російського уряду. Адже в той час у губерніях, котрі входили до складу Київського генерал-губернаторства, панівною верствою залишалася польська католицька шляхта. Вона розглядала Правобережну Україну як територію свого домінуючого впливу. Російські ж ідеологічні структури, в тому числі й Київська археографічна комісія, мали на меті довести претензії Росії на цю територію, утвердити думку, що тут споконвіку домінувала «руська», власне російська, народність і супутнє їй православ'я. Тим самим заперечувалося право польської шляхти на цю територію.

Однак, незважаючи на російську імперську спрямованість, діяльність Київської археографічної комісії в багатьох моментах виявилася позитивною для українців. Матеріали, що збиралися членами комісії, мали часто не стільки проросійський, скільки проукраїнський характер. Відповідно, новочасний український національний рух, який переживав період свого становлення, отримав у її особі непоганого союзника. Це був один з небагатьох випадків, коли російські структури сприяли (принаймні частково) українській ідеї [6, 91].

У 1845–1847 рр. співробітником Київської археографічної комісії був Тарас Шевченко, якого відряджали до різних губерній, де він не тільки робив замальовки історичних місць, а й збирав та записував історичні пісні, легенди, перекази та оповідання, мав доступ до документів з історії України XIV–XVIII століть, описував унікальні пам'ятки матеріальної культури, частина яких втрачена назавжди [2, 100]. Повертаючись із заслання в 1857 р., Тарас Шевченко записав у щоденнику 13 серпня: «Я люблю археологию. Я уважаю людей, посвятивших себя этой таинственной материи истории». Ці слова сказані не випадково. Крізь усе життя Тарас Шевченко проніс глибоку любов і пошану до старовини. Це не було зацікавлення меломана, що знічев'я шукає розваги у стародавніх раритетах. Зайняття археологією було для поета насущною ідеологічною потребою. В залишках минувшини шукав він не тільки теми натхнення, а й відповідь на пекучі проблеми дійсності. Історія України була для нього історією героїчної боротьби народу проти соціального і національного гноблення, за свої людські права та свободу.

Варто зауважити, що для комісії Шевченко був дуже цінною людиною: він міг не тільки нотувати пам'ятки або описувати їх, а й змальовувати їх. Потрібно врахувати, що малювання на той час було єдиним способом наочної фіксації – адже фотографія з'явилася значно пізніше [1, 237]. Як геніальний митець, він умів передати свої відчуття і словом, і фарбами. Цей період відзначається розквітом творчих сил митця, створенням шедеврів поетичних і малярських. То була найщасливіша пора в житті Шевченка, про яку він часто згадував на засланні. Ніби сама доля дала можливість Тарасу Григоровичу побувати в різних куточках України, намилуватися рідним краєм, відчути красу та велич українців [2, 82].

Рис. 2. Переяслав. Будинок А.Козачковського, де Т. Шевченко написав «Заповіт».

Рис. 3. Т. Г. Шевченко. Вознесенський собор у Переяславі. Акварель, 1845 р.

Уперше до Переяслава Шевченко прибув у середині серпня 1845 р. та зупинився у свого давнього друга Андрія Осиповича Козачковського – корінного переяславця, сина ректора місцевої семінарії, який спочатку навчався в цій семінарії, а потім закінчив у Петербурзі медико-хірургічну академію (рис. 1). Козачковський був людиною високих моральних прикмет, українським патріотом і дуже цікавився народною поезією. Він познайомився із Тарасом Шевченком іще на початку 1842 р. в Петербурзі, повернувшись із подорожі навколо світу. Покинувши тоді посаду лікаря російського флоту, він від 1844 р. був міським лікарем у Переяславі. Обидва приятелі чекали приїзду професора О. Бодянського, з яким Шевченко ще весною умовився з'їхатися у Козачковського [5, 134]. Можливо, як близький приятель Шевченка, Осип Бодянський і скерував до Переяслава новопризначеного художника Київської археографічної комісії, бо знав, що Шевченко зацікавиться унікальним рукописним Євангелієм із Пересопниці, що на той час зберігалося в Переяславській духовній семінарії, яку свого часу закінчив О. Бодянський. Як відомо, саме завдяки зусиллям видатного українського та російського філолога-славіста і педагога О. Бодянського, кий послідовно обстоював самостійність української мови та літератури, ця пам'ятка була опублікована у науковому журналі. Професор О. Бодянський в «Журнале Министерства народного просвещения» за 1838 р. помістив повідомлення про Пересопницьке Євангеліє у формі доповідної на ім'я міністра освіти, яке стало першим описом пам'ятки і першим друкованим словом про цю пам'ятку в науковій літературі.

У Козачковського Шевченко пробув до двох тижнів. За цей час поет познайомився з містом, його околицями, змалював Покровську, Михайлівську церкви, Вознесенський собор та інші пам'ятки (рис. 2).

«Сам же город Переяслав, как и вообще города, здали кажется в тумане, но над городом из тумана выходила белая осьмиугольная башня, увенчанная готическим зеленым куполом с золотою главою. Это соборный храм прекрасной, грациозной, полурококо, полувизантийской архитектуры, воздвигнутый знаменитым анафемой Иваном Мазепою в 1690 году» (рис. 3) [12, 17].

Виконуючи завдання Київської археографічної комісії, Шевченко зацікавився старими книгами, що знаходилися в бібліотеці Переяславської семінарії. Серед них було й Пересопницьке Євангеліє. Судячи з усього, пам'ятка справила на поета сильне враження і тому він залишив про неї запис у своїх археографічних нотатках. Ось зміст цього запису:

«*В скромной семинарской библиотеке хранится два Евангелия, писаны на пергамени изящными славянскими буквами, чернилом и киноварью – с прекрасными разноцветными рисунками по золоту. Первое писано в 7053 году… Второе Евангелие, также на пергамени, изящнее и роскошнее первого, писано малороссийским наречием [1556] года, с надписью на краях первых листов…*»

Далі наводився дарчий запис гетьмана Івана Мазепи, який передав книгу Переяславській єпархії:

«*Сие Евангелие прислано и дано от Ясновельможного Его милости пана, пана Іоана Мазепы, войск его царського пресветлого величества запорозких, обоих сторон Днипра Гетмана, и славного чина Святого Апостола Андрея кавалера до престола Переясловского епископского,*

который от его ж милости создан отновлен, и драгоценными утварьми украшен при преосвященном епископи Захарии Корниловычи року [1701] апреля [17] день».

«*Это Евангелие,* – далі вказував Т. Шевченко,– *подробно описано г. Бодянским в «Журнале Министерства народного просвещ[ения] » № 5, 1836 года, м. май*» [13, 215].

Із наведеного запису видно, що Шевченко знав про існування цієї пам'ятки з опису Бодянського, з яким він особисто знався. Очевидно, саме О. Бодянський звернув увагу Шевченка на Пересопницьке Євангеліє. Адже недаремно в своїх археографічних нотатках письменник посилається на статтю цього вченого в «Журнале министерства народного просвещения». Бодянский знав, що ця пам'ятка знаходиться в Переяславській семінарії і що вона може викликати зацікавленість Кобзаря.

Звісно, жанр археографічних нотаток не передбачав глибокий і всебічний опис пам'ятки. Та й сам Тарас Шевченко не був спеціалістом у сфері археографії. Однак цікаво знати, на які моменти він звернув увагу.

Письменник передусім вказав на естетичну цінність Пересопницького Євангелія, на те, що воно зроблено мистецьки, естетично витончено і є «розкішним». Дійсно, естетична вартість пам'ятки надзвичайно висока.

Друге, на що звернув увагу Шевченко, це те, що пам'ятка написана «малоросійським наріччям», тобто українською мовою. Як відомо, Пересопницьке Євангеліє було одним із перших пам'яток офіційної книжності, написаних цією мовою. Певно, Шевченко не випадково зауважив, що Євангеліє писане «малороссийским наречием». Він, попри деякі нюанси, був прихильником широкого використання розмовної української мови, піднесення її на рівень елітарний. Шевченко перший у нас глибоко зрозумів вагу літературної мови в письменстві, і тому творив її, пильнуючи, щоб була вона якнайкращою. Пишучи, Шевченко завжди мав на увазі, що його читає чи слухає звичайний селянин, а на нього він хотів конче вплинути [7, 10]. Тому для Шевченка Пересопницьке Євангеліє як пам'ятка української писемності становило велику цінність.

І, нарешті, варто звернути увагу на те, що письменник у своїх археографічних нотатках наводить повністю дарчий запис І. Мазепи. Можна, щоправда, це списати на те, що даний запис знаходився на початку книги і впадав у вічі. Однак, на думку П. Кралюка, справа не лише в цьому. Шевченко загалом обережно ставився до постаті Івана Мазепи, практично ніде у своїх творах не згадував цю історичну особу. Та все ж він знав про меценатську діяльність цього опального гетьмана, якого проклинала Російська православна церква, і тому, можливо, спеціально звернув увагу в своїх нотатках на меценатство Івана Мазепи, тим самим підкреслюючи позитивний образ українського гетьмана-мецената.

По-своєму символічно, що свою офіційну роботу в Київській археографічній комісії Шевченко фактично почав з вивчення Пересопницького Євангелія. І хоча дослідження ним цієї пам'ятки не було вичерпним, він зумів звернути увагу на її важливі моменти [6, 94].

Підсумовуючи все вищевикладене, можемо констатувати, що не тільки творчість Шевченка, а й численні матеріали свідчать про те, що він був людиною багатогранною. Беручи до уваги всю світову літературу, важко знайти серед письменників другу подібну постать, що пройшла б такий же винятковий життєвий шлях: що вийшла б із самих низів і досягла б найбільшого злету творчого генія, що з прожитих 47 років життя була б лише десять років на волі, що була б одночасно геніальним поетом, прозаїком, драматургом, малярем, чудовим різьбярем, співаком, редактором, а головне, що могла б так глибоко відбити думки, життя і мрії свого народу, як це зробив геніальний Тарас Шевченко, ставши письменником світової слави [11, 114]. Феномен Шевченка відбиває нашу національну природу, наше світосприймання, наше минуле і нашу надію на майбутнє. Він символізує душу українського народу, втілює його гідність, дух і пам'ять [9, 309].

Джерела та література:

1. Брайчевський М. Тарас Шевченко й історико-культурна спадщина українського народу // ЗНТ ім. Шевченка. Світи Тараса Шевченка: зб. статей до 175-річчя з дня народження поета / ред. М. Л. Залеська та ін.– Нью-Йорк, 1991.– С. 237–246.
2. Вічний як народ: Сторінки до біографії Т. Г. Шевченка: Навч. посібник / Авт.-упоряд. О. І. Руденко, Н. Б. Петренко.– К.: Либідь, 1998.– 272 с.
3. Грицковян Я. Шевченко і Біблія // ЗНТ ім. Шевченка. Світи Тараса Шевченка: зб. статей до 175-річчя з дня народження поета / ред. М. Л. За-

леська Онишкевич, Л. Рудницький, Б. Певний, Т. Гунчак.– Нью-Йорк, 1991.– С. 23–29.

4. Жулинський М. Слово і доля: Навч. посібн.– К.: Вид-во А. С.К., 2006.– 640 с.
5. Зайцев П. І. Життя Тараса Шевченка / Вид. підгот., іл. упоряд. та прокоментував Ю. Іванченко; Передм. В. Шевчука.– К.: Мистецтво, 1994.– 352 с.: іл.
6. Кралюк П. Шевченко й Пересопницьке Євангеліє / П. Кралюк // Пересопницьке Євангеліє – видатна пам'ятка української національної культури: матер. Всеукр. міждисциплінарної наук. конф., присвяченої 450-річчю написання Пересопницького Євангелія.– Ізяслав-Острог, 2011.– С. 88–95.
7. Митрополит Іларіон. Граматико-стилістичний словник Шевченкової мови.– Вінніпег, 1961.– 257 с.
8. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Тарас Шевченко / Упоряд., авт. передмови і коментарів М. С. Тимошик.– К.: Наша культура і наука, 2002.– 440 с., іл.
9. Сверстюк Є. Феномен Шевченка // ЗНТ ім. Шевченка. Світи Тараса Шевченка: зб. статей до 175-річчя з дня народження поета / ред. М. Л. Залеська та ін.– С. 309–324.
10. Франко І. Я. Історія української літератури. Часть перша: Від початків українського письменства до Івана Котляревського // Іван Франко. Зібр. тв.: У 50 т.– Т. 40.– К.: Наук. думка, 1983.– 558 с.
11. Чуб Д. В. Живий Шевченко: Біогр. та літературозн. оповіді.– К.: Веселка, 1994.– 141 с.
12. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін.– Т. 4: Повісті.– К.: Наук. думка, 2003.– 600 с.
13. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т.– Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості.– К.: Наук. думка, 2001.– 496 с.

Олена Ковальчик

ФЕНОМЕН ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Є в історії світової культури особистості, чия велич визначається не тільки їх літературною спадщиною, а й всією сукупністю їхньої людської творчої та громадянської діяльності, самою символічністю їхнього буття.

Сила впливу таких письменників, які стали не просто свідками, учасниками й літописцями історії, а й її творцями та героями, настільки велика, що її відчувають навіть люди, не досить обізнані з тією творчістю, бо для них існує вже сам життєвий, людський приклад таких письменників. Той приклад починає вражати ще навіть до того, як надихаюче обізветься до все нових читачів поетичне слово.

Саме такими письменниками були Вольтер і Гюго, Пушкін І Міцкевич, Петефі і Ботев, Уітмен і Тагор, Лу Сінь і Райніс. До них по праву належить і український поет Тарас Шевченко [5, 5].

Багатогранність і багатобарвність Шевченкового впливу на кожну душу зокрема – невимірна і вічна для всіх поколінь, на всі епохи й віки.

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма…

Невже колись не було цих слів? Здається, вони звучали вічно [3, 7]. Яка енергія, яка нездолання сила духу криється за цими словами!

Осмислюючи феномен Тараса Шевченка як духовного батька і вождя нашого народу, Володимир Дрозд справедливо зазначив: «Як на початку нової України було Боже Слово, так на початку нової України було і є Слово Великого Кобраря». «Він – український поет, неперевершенний донині, але який перевершив усіх своїх попередників»,– писав видатний культурний, політичний та військовий діяч Симон Петлюра у статті «До драми Шевченкового життя». Улас Самчук вважав, що поезія Т. Г. Шевченка має мобілізуюче значення. Гострий стиль її був характерний для творчості Самчука того періоду. Автор ідеалізує українського поета, людину- патріота, підносить його на національну вершину. Магічне Шевченкове слово здатне об'єднувати націю, будити у читача животворчу думку, справляти значний вплив на свідомість українців [4, 75].

Шевченко прожив лише 47 років і 25 із них провів у кріпосницькому рабстві, 10 років – у тюрмах та на засланні, а решту майже постійно поневірявся під недремним жандармським оком, воював із нестатками й нуждою та самотній помирав у казенній комірчині, не здійснивши навіть природної людської мрії про сімейний затишок у власному куточку…

Поет бере в своє серце біль і страждання всіх людей – це й робить його серце та його самого

великим. Немов у розпеченому горні, він переплавляє людські муки й біль на волю до боротьби з неправдою, гартує ту волю мужністю й вірою та вкладає несхибну зброю в руки людей.

Таким поетом був наш Тарас Шевченко.

Він жив стражданнями й надіями простого люду своєї ніжно любимої України, чиїм вірним сином був і за щастя якої самовіданно боровся [5, 7].

На відміну від своїх попередників, зокрема, українських романтиків, які вважали, що Україна уже віджила своє і намагалися лише максимально зафіксувати її духовні надбання, щоб урятувати їх від повного знищення й людського забуття, Т. Шевченко своєю самопожертвою, всеохоплюючою любов'ю до України зумів залучити усі скарби народного духу, всю героїку української історії до процесу національного відродження. Уже перша його книжка «Кобзар» (1840) засвідчила воскресіння нації у драматичний період національної історії. Так! Нація відчула, що у неї є духовна сила, з якою можна і варто йти в майбутнє. Ця духовна сила сконденсована в Шевченкових творах.

Шевченків « Кобзар» поклав початок новому етапу в історії українського письменства. І. Франко писав: «Ся маленька книжечка відразу відкреслила немов новий світ поезії, вибухла, мов джерело чистої холодної води, заясніла невідомою досі в українськім письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову».

Феномен Шевченка відбиває нашу національну природу, наше світосприймання, наше минуле і нашу надію на майбутнє. Він символізує душу українського народу, втілює його гідність, дух і пам'ять.

Силою свого лаконічного і ємкого Слова Тарас Шевченко зайняв чільне місце не лише серед титанів Духа своєї епохи, а й своїх попередників і наступників. Дивовижна сила його поетичного слова закодована в любові до людини, до її свободи, гідності, духовної краси і гармонії, національних традицій.

Саме вічні проблеми змагання Добра і Зла за творчу свободу та щастя людини, які є стрижневими у творчості Шевченка, поставили його у ряд гуманістів, духовних світочів людства, які дають надію на волю і вказують шлях її здобуття. Шевченко належить до рідкісних прикладів у світовій культурі, який не лише своєю творчістю, а й своїм життям довів можливість духовного зростання гідності Людини до її Ідеалу за будь – яких обставин. Він здійснив життєвий і творчий подвиг – вселив віру нащадків у реальність піднесення людської Мислі, людського Духа над матеріальними прагненнями та життєвими обставинами. А головне – здобуття внутрішньої свободи, позбавлення страху, а отже, рабської сутності людини.

Але є ще одна заслуга Шевченка перед світовою культурою – він своїм Словом зберіг український народ, об'єднав його в один національний організм, вказав основні екзистенційні імперативи його поступу. І в цьому чи не найбільша сила і заслуга природи генія Шевченка і перед світовою, і перед українською історією [2, 12]. Його вогненне слово проймає щемом українські серця, змушує нас задуматись, хто ми, чиї сини, яких батьків, яка земля нас породила, яка мова сповивала нашу душу.

Але Тарас Шевченко не тільки поет. Навряд чи ще до кінця розкрито, незважаючи на численні дослідження його творчості, все неосяжне багатство зробленого і продуманого ним. Він стоїть в ряду великих універсальних геніїв людства, вивчення творчості яких допомагає створенню справжньої традиції національної культури в багатьох її галузях – у філософії, естетиці, драматургії, поезії, прозі, живопису, музиці. Тарас Шевченко залишив свій могутній слід у багатьох жанрах і видах мистецтва, і всюди світиться його ясна, розумна, тверезa, кришталева в своїй народній простоті і мудрості думка. Шевченко як мислитель – одна із найвдячніших тем для дослідника, тому що у всій системі створених ним образів ми завжди, знаходимо вірне судження про речі, яке звернуте до майбутнього, кличе вперед і виховує в народі високе естетичне почуття.

Феномен Тараса Шевченка – це надзвичайно важлива риса української душі. Шевченко не просто поет – це нація в мініатюрі, її душа, ідея. В українських оселях на найвиднішому місці висять оповиті рушниками портрети Тараса. Як ікони…

У духовній історії України, реалізації української ідеї феномен Тараса Шевченка – дуже важливий переломний момент. З Тараса Шевченка, його «Кобзаря» почалося відродження народу. «Кобзар» відзеркалює весь український менталітет, як крапля роси відбиває світ. Кожна важлива риса душі українця коріниться у віршах і поемах Тараса. З Тараса почалося саме розуміння народу як «сім'ї єдиної». А його геніальне послання: «І мертвим, і живим, і ненародженим…» Ніхто краще не сказав про націю. І менталітет самого Шевченка – менталітет Батька нації.

Українці втратили державність, багато в чому і мову, але вони бережуть свого Тараса – хранителя нації, її душі [1, 24].

Поверхові люди кажуть, що Шевченко був атеїстом. Але почитайте його поему « Марія». Чи можна більш проникливо сказати про Матір Божу, про Бога? Духовність, віра, самозречення – ось риси душі поета. Візьмімо поему «Гайдамаки». Трагедія знищення і самознищення нації – її суть.

Впродовж багатьох десятиліть вчені – літературознавці намагаються розгадати сокровенну і велику таїну Шевченкового феномену геніальності. Поет половину свого життя, двадцять чотири роки з сорока семи, провів у неволі, кріпацтві та засланні. Не маючи засобів для здобуття освіти, він зміг стати великим поетом, письменником і художником, відомим всьому світові.

До його творчого доробку входить книга поезій «Кобзар», драматичний твір «Назар Стодоля» та дві незакінчені п'єси, дев'ять повістей, 835 живописних робіт, що збереглися, та 270 не знайдених до сьогодні праць із графіки та живопису. Вірші поета перекладено ста мовами світу, велика кількість поезій Шевченка перетворилися на народні пісні. Його творчість служить своєрідним кодексом моралі для нашого народу.

Творчість Т. Г. Шевченка має вирішальне значення у становленні й розвитку нової української літератури. Вона утверджує в ній загальнолюдські демократичні цінності та підносить на рівень передових літератур світу. У своїх творах Шевченко звертався до соціальних, політичних, філософських, історичних, художніх проблем, які до нього ще не порушувалися в українській літературі так відверто та сміливо [6, 68]. Ніхто до Шевченка не зважився крапнути на серця і сумління своїх і чужих розпаленим самоцвітом нашої історії, ніхто не поставив питання душі нашого народу нашою мовою в такій поважній площині. Це не були витребеньки панського козачка, це були акорди суму, суму глибокого, але й буревісного водночас.

Історія життя Т. Г. Шевченка – це повість про те, якою сильною і непереможною може бути людина, яка виросла з народу, жила з народом, вірно служила народові усіма своїми думами й помислами. Це ще й історія того, як українська нація заговорила на увесь світ голосом свого митця.

Прочитати твори українського поета означає пройти дорогами його життя: так багато в них особистісних переживань, почуттів, вражень. Діапазон їх діаметрально протилежний: від плачу – жалю – стогону до гніву – крику – прокляття. «Вулканом була його душа», коли закипав гнів і розпач при згадці за рабську долю України [4, 69].

«Він був сином мужика і став володарем у царстві духа». Ці слова І. Франка, мабуть, якнайвлучніше характеризують життя Т. Шевченка. Він був унікальною, непересічною, особливою і надзвичайною людиною. Ці його риси проявилися ще в ранньому дитинстві, бо ж чи часто зустрінеш хлоп'я – кріпака, яке іде шукати стовпи, що підпирають небо, яке на зароблені дрібні гроші купляє не якусь дитячу забаганку, а зошит, щоб писати і малювати… Іноді здається, що Кобзар народився не у свій час, не у своєму місці, не в тих умовах. Адже його соціальний статус, епоха, в якій він жив, усе те, що його оточувало, лише створювало, здавалося б, непереборні перешкоди, підкреслювало усі можливості стати відомою, славетною людиною.

Та чи став би Шевченко Співцем народного горя, якби не бачив його зблизька, не жив посеред нього, не відчував на собі приниження, знущання, гніт, що їх послала йому недоля? Чи зміг би він писати так проникливо правдиво, так щемко, так викривально і нестримно – емоційно?

Країна створила Поета. А Поет створив країну. Вже іншу, оновлену, очищену, вільну і незалежну. Він став духовним наставником українців, орієнтиром, до якого прагнуть дорівнятись за силою духу та нескореності [4, 129].

Минуло 200 років з дня народження Т. Шевченка. Та чи маємо право ми казати, що він помер? Вмирає тіло. А душа, що її частинками щедро і натхненно вклав Кобзар у кожен свій твір, залишається безсмертною доти, доки цей твір читають і пам'ятають.

Джерела та література:

1. Воспоминания о Тарасе Шевченко / Составл. и примеч. В. С. Бородина и Н. Н. Павлюка, предисл. В. Е. Шубравского.– К.: Днипро, 1988. 606 с.
2. Гумницька Н. «Посвята» // Слово Просвіти.– 2014.– № 9.– С. 12.
3. Носань С. Л. Геній правди: До 175 – річчя від дня народження Т. Г. Шевченка.– К.: Т-во «Знання» УРСР, 1989.– 48 с.
4. Рудковська Т. Волинські шляхи Т. Г. Шевченка у творчості письменників Рівненщини / Даруй словам святую силу / Альманах до 200-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка; Упоряд.: Мазур О. О., Сергіюк Т. В.– Рівне: ПП Брегін Андрій, 2014.– 132 с.
5. Федченко П. М. Тарас Григорович Шевченко.– К.: Наук. думка, 1989.– 304 с.
6. Шагінян М. Тарас Шевченко / Пер. з рос. В. Іваниченка.– Рівне: ПП ДМ, 2013.– 262 с.

Петро Савчук

ІСТОРІЯ І МІФОЛОГІЯ У ТВОРЧОСТІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

У багатогранній спадщині Т. Г. Шевченка важливе місце займає історичний напрям творчості. Він проявився в поезії, прозі, епістолярній і малярській творчості. Погляди Кобзаря сформувалися в умовах панування кріпосного ладу, самодержавного свавілля. Пригнобленого становища українського народу. Неабиякий вплив на творчість Т. Г. Шевченка мали особисті спостереження, пережите, тогочасна історична дійсність, знання народних переказів про минувшину.

Немаловажну роль у формуванні історичних поглядів Кобзаря відіграли оточення і контакти з російськими визначними діячами визвольного руху, вплив української демократичної літератури – Г. Сковороди, І. Котляревського, польської літератури – А. Міцкевича.

Фактичний матеріал для своїх історичних, літературних і мистецьких творів брав з наявних джерел та спеціальної літератури. Так, мотиви, сюжет, образи з міфології широко були розповсюджені у повсякденному житті міст, сіл, побуті двору П. Енгельгардта.

Поряд з українською народною творчістю він успішно використовував міфологію античного світу та інших народів.

Т. Г. Шевченко використав історіографічні пам'ятки, такі як «Літопис Самовидця», літописи С. Величка, І. Грабянки, «Історію Русів». У листах із заслання Шевченко просив О. Бородянського надіслати йому «Історію Русів», яку називав «Літописом Конiського». Вчені стверджують, що вона певною мірою вплинула на ранні історичні погляди поета, яку він читав ще у 30-ті роки XIX ст. з історії він взяв ряд сюжетів для своїх творів, зокрема легенду про смерть народного месника Наливайка, про релігійно-національні утиски українців з боку Польської держави, магнатів та католицького духовенства. Тут поет розповідає про повстання Павлюка (Бута). Матеріали про події, що відбувалися в Україні, Т. Шевченко черпає з «Истории Малой России» Д. Бантиша-Каменського та народних переспівів.

Аналіз творчості Кобзаря засвідчує про використання персонажів зарубіжної історії. Вчені стверджують, що він був знайомий з творами зарубіжних істориків, зокрема, із здобутками французьких істориків Ж. Ж. Бартолемі (його твір «Путешествие молодого Анахарсиса по Греции…», Ж. Мішо («История крестовых походов»), англійського історика Е. Гіббогна («Історія занепаду і зруйнування Римської імперії»), польського Й. Лелевеля та ін.. Про них поет згадує у повісті «Художник» [4].

Міфологічні сюжети, мотиви, образи у творчості Т. Г. Шевченка у достатній мірі торкаються зарубіжної тематики. У автобіографічній повісті «Художник» чимало сказано про поганських богів Аполлона, Афродіту, Афіну, єгипетських богів. В одному з малюнків він відтворив міф про Нарциса, а згодом цю тему продовжив у сепії «Нарцис та німфа Ехо». До малюнка пізніше подав етюд, а в подальшому зробив нарис композиції «Нарцис». Всі роботи зберігаються донині. Інша сепія «Телемак на острові Каліпсо» написана за мотивами французького письменника Ф. Фенелона [7, 265].

Т. Шевченко у поезіях неодноразово використовує імена історичних постатей. Це люди різних станів суспільства, але всі вони прагнуть до кращого життя. Протестують проти несправедливості, нікчемної дійсності. В останні роки життєвого шляху про вчених у вірші «І Архімед і Галілей» поет говорить як про «апостолів правди і науки», «святих предтеч» майбутньої оновленої землі: «І на оновленій землі» / Врага не буде супостата, /А буде син, і буде мати, / І будуть люде на землі». Вірш виноситься до безцензурної поезії Шевченка, в якій пропонується майбутнє, де перемагає правда.

Ім'я першого ізраїльського царя Саула поет використовує для показу жорстоких найдавніших цивілізацій – Китаю, Єгипту, Індії, Вавилону.. Про господарювання царів поет з гіркотою говорить: «А тепер /Плугами, ралом не розорем/ Прокляту ниву, проросла/ Колючим терном. Горе!/Горе!/ Дрібніють люде на землі, / Ростуть і висяться царі!» [5, 593]. Царі в усі часи були жорстокими. Хоч нібито намагалися провести реформи на користь народу. Саме так висвітлив царя Помпілія Нума у вірші «Колись-то ще, во время оно…», коли після праведних трудів пішов відпочити: «Та спочивши, / Додумать, як би то скувать/ Кайдани на римлян»… [5, 580]. Говорячи про колишніх царів, вельмож, Т. Шевченко мав на увазі тогочасну російську дійсність.

Т. Шевченко звертає погляд на історію Палестини. «Во Іудеї во дні они»..., йдеться мова про останній період Іудеї, яка знесилена численними завойовниками підпала під владу римської держави. Розкриває злочинне обличчя царя Ірода Великого, який, боячись стратити владу, знищував усіх можливих суперників. П'яний Ірод дає вказівку: «По всьому царству постинать / Малих дітей, а то, погані, / Нам не дадуть доцарювать»/. У поемі «Відьма» також фігурує цар Ірод, навколо якого панує жорстокість, зрада.

У поемі «Марія» автор розкриває цілу галерею імен, географічних назв, ведучи розповідь про народження Ісуса Христа. Використовуючи біблійну основу, поет пише про тогочасних фарисеїв, а у вірші «Царів, кривавих шинкарів.... «У пута кутії окуй./ В склепу глибокім замуруй». Ця ж тема звучить у молитві «Царям, всесвітнім шинкарям, / І дукачі, і теслярі, / І пута кутії пошли» [5, 579].

Україна – це символ життя для поета, який прожив усе свідоме життя поза її межами. Вона для його рідна, жадана, коли говорить про героїчні події, життя населення, побут тощо. У вірші «У тієї Катерини, хата на помості» поет стверджує, що такої чарівної дівчини «з'їздили Польщу!/ і всю Україну, / а не бачили такої, / як ся Катерина».

А в «Ой люлі. Люлі, моя дитино» мати звертається до сина: «Підеш, мій сину, по Україні» звинувачуй матір у своєму бідарстві. Свою долю пов'язує з Україною, оскільки на чужину «не принесла нічого пошта з України,» і це, мабуть, кара за невеселі дні, «що пронеслися надо мною/ В моїй Україні колись...». Однак, як «Україну згадаю, та пісеньку заспіваю» [1, 63].

У вірші «Во Іудеї во дні они», написаному в 1859 р. на основі оповіді Євангелія поет створив гостру антимонархічну сатиру. Методом аналогій, натяків, таких як вираз «самодержавний государ,» «сенат,» наводить думку про схожість між царем Іродом і царем Олександром. Показ переслідування «малих дітей», які «не дадуть доцарювать», натякає на репресії царизму проти студентського руху. У вірші згадані історичні географічні території, назви Іудея, сіон, ліктори, Ірод. Поет із зневагою закінчує вірш «Раби з кокардою на лобі!/ Лакеї в золотій оздобі.../ Онуча, сміття з помела/ Его величества...» [5, 553].

У збірочці «У казематі» у більшості поезій розкривається образ України: то патетичний, то героїчний. То замучений, то світлий. У поезії «Мені однаково, чи буду / Я жить в Україні, чи ні,» роздумуючи про стан людини «на нашій – не своїй землі,» він стверджує: «не однаково мені як Україну злії люде/ Присплять, лукаві, і в огні/ Її, окраденую збудять...». Доля України важка, з України люди: «На чужину з України / Брати розійшлися». У іншому вірші «В неволі тяжко...». Т. Г. Шевченко тужить за батьківщиною і з жалем говорить: «Холоне серце, як згадаю, / Що не в Україні поховають, / Що не в Україні буду жить...». У замальовці «Чи ми зійдемося знову?» поет закликає: «Смирітеся, молітесь Богу / І згадайте один другого. / Свою Україну любіть, / Любіть її.... Во время люте, / В останню тяжкую минуту/ За неї Господа моліть». Роздуми, осудження, надія, заклик – все в поезіях звернуто до захисту батьківщини, воно характерне і для сьогодення.

У вірші «Садок вишневий коло хати», написаному в казематі, не згадано Україну, але скільки чарівних роздумів про рідне село! А ось у поемі «Княжна» слово «Україна» звучить як замилування: «Село! І серце одпочине: / Село на нашій Україні/ Неначе писанка село». Милуючись Дніпром, поет запитує і відповідає: «І хто знає, що діється / В нас на Україні!/ А я знаю». У патетичному описі українського села поет зазначає: «Минають літа; люде гинуть, / Лютує голод в Україні. / Лютує в княжому селі». Слово «Україна» згадується в багатьох поезіях, прозі поета як його незабутня Батьківщина [8].

Усі моляться за свій край, поет за Україну «чернець мій встав, / Надів Клобук, взяв патерицю, / Перехрестився, чотки взяв.../ І за Україну молитись / старий чернець пошкандибав». Близькому другові всього життя Я. Г. Кухаренку, українському письменнику, етнографу, наказному отаману Чорноморського козацького війська, Т. Г. Шевченко присвятив поему «Москалева криниця», в якій вказує адресу, щоб не блудить: «Та щоб не лізти на чужину, / Пиши: у нас на Україні». Не випадково в іншому вірші поет з гіркотою пише: «Пішов я би в Україну, / Пішов би додому, / Там би мене привітали, / Зраділи б старому» [5, 392].

Залишаючи Україну у вірші «Швачка», поет висловлює протест проти зазіхання на її територію, населення, використання її багатств іншими народами, зокрема поляками. Його протест категоричний: «Не дам же я вражим ляхам в Україні жить». Прославляючи діяльність Миколи Швачки як одного з керівників Коліївщини, про іншого учасника повстання Федора Левченка поет згадує ще й у пісні «Хвалилася Україна, що в нас добре жити»....

У творчості Т. Шевченка належне місце відводиться історії Росії. Тут він творив, тут він жив, страждав. У знаменитій поемі «Сон» російська дійсність показана правдиво. Поет пише про Петропавловську фортецю, яка була в'язницею для ворогів самодержавства, про царів – Миколу І і царицю «і сам/ Високий, сердитий,/ Виступає: обох його/ цариця-небога/ Мов опеньок засушений….» А далі пам'ятник Петру Першому на Сенатській площі з написом «Первому – вторая». Поет гнівно говорить, як вони плюндрували Україну: «Це той первый, що розпинав нашу Україну…». Особливо після Полтавської битви.

Саркастично зображена влада, а з почуттям любові представники народу: «Он глянь, глянь, у тім раї, що ти покидаєш. / Латану свитину з каліки знімають», / З шкурою знімають…!», «а он розпинають / Вдову за подушне, а сина кують, / єдину дитину, / Єдину надію! В військо оддають!…» «А онде під тином/ Опухла дитина, голоднеє мре…». А далі поет описує стражденну історію України: стан українських гетьманів, козацтва.

Розкриваючи сумні свої думи про уярмлений народ України і батьківщину у вірші, присвяченому Гоголю, зазначає: «Ти смієшся, а я плачу, / Великий мій друже»… Разом із тим до останніх днів життя поет підтримував дружні зв'язки з великим російським актором М. С. Щепкіним.

У поетичній спадщині Т. Шевченка відображено різні боки життя України. В одних творах це пафос колишньої величі, в інших – гірка доля дійсності, а ще надія на щасливе майбутнє. То поет згадує про події, людей, то знаходить нові яскраві фарби для уярмленої батьківщини. У поемі «Невольник» згадується Київське братство, що заснувало школу при монастирі, Межигірський Спасо-Преображенський монастир, який мав госпіталь для старих запорожців, зруйнований у 30-х роках ХХ ст.., тепер відновлений. Тут йде мова про Почаївський монастир на Волині та наводяться факти, події, що переплітаються з сюжетом поеми «Гайдамаки». поезії «До Основ'яненка».

Ще більше історико-географічних понять використовує Т. Шевченко у романтичній алегорично-символічній поемі – містерії «Великий льох», що характеризується поєднанням реальної дійсності, фантастичної таємничості. Тут історичні події подані з реальних джерел. Йдеться мова про таких історичних осіб, як Ісус Христос, Богдан Хмельницький, апостол Петро, Юрій Хмельниченко, Петро І, російський історик Карамзін, шведський король Карл XII, гетьман Іван Мазепа, Іван Грозний та ін.. Події, що розгорнулися в містерії, відбувалися на реальній території в реальній обстановці: від села Суботова, вотчини батька Богдана Хмельницького, до Переяслава, Батурина до Ромен, повітового містечка на Полтавщині, до Берестечка, Ясс, столиці Молдавського князівства, річки Жовті Води, Ореля, Тясмина. На такому тлі Шевченко піддав критиці державних діячів і події, що відбувалися в українській історії, підкреслюючи гноблення народу царизмом.

Українські населені пункти є частими героями поезії та малюнків Т. Шевченка. Серед них чільне місце займає Чигирин, резиденція гетьмана Б. Хмельницького. Побувавши тут двічі, під враженням він намалював «Дари в Чигирині», декілька краєвидів, дівочий монастир, «Чигирин з Суботівського шляху». Чигирин згадується в поемах «Гайдамаки», «Княжна», в поезіях «Хустина», «У неділю у святую», «Заступила чорна хмара», у п'єсі «Назар Стодоля».

У поезії «Чигирине, Чигирине» йде мова про визвольну війну під проводом Б. Хмельницького та низку інших козацьких повстань, що надала вагомості у визвольних змаганнях українців. З надією Шевченко проголошує: «Може, зійдуть, і виростуть/ Ножі обоюдні, / … І вицідять супротиву, / І наллють живої / Козацької тієї крові, / Чистої святої!!!» Закінчується вірш з вірою: «Спи, Чигирине, нехай гинуть/ У ворога діти, / Спи, гетьмане, поки встане/ Правда на сім світі».

Розкриваєш «Кобзар» Т. Шевченка, і в кожній поезії про Україну бачиш тяжку долю народу, його боротьбу за справедливість. Поема «Тризна» пов'язана з традиціями декабристів. Головний герой твору гнівно протестує проти існуючих порядків, він сповнений рішучості: «И с благородною отвагой / Стать за народ и зло казнить.» Поет з гіркотою говорить про поміщицько-кріпосний устрій держави, де гинуть або йдуть у вигнання на чужину справжні патріоти.

Так, Т. Г. Шевченко приїздив у Мліїв, село Черкаської області. Недалеко від села побував на цукроварні «Брати Яхненки і Семиренки», де читав свої вірші. Смерть Мліївського титаря Д. Кушніра поет відобразив у поемі «Гайдамаки3. На основі народних переказів місце події переніс у Вільшанку. Цей селянин був активним учасником боротьби проти унії. У 1766 р. його заарештували, ув'язнили, а згодом стратили [6, 409].

У вірші «На вічну пам'ять Котляревському» Т. Шевченко, говорячи про поета, використовує образи троянців на чолі з їх поводирем Енеєм. Він пише: «Згадаю Енея, згадаю родину, / Згадаю. Заплачу як тая дитина». Стверджує, що

за Котляревським «все сумує, / Як руїни Трої. Мандрівки Енея асоціюються у Шевченка з його власною долею кріпака, що перебуває далеко від рідного краю.

Як стверджують науковці, Т. Шевченко у поемі «Кавказ» вперше використав міфологічний образ Прометея, який символізував незламність борців за свободу, став прообразом захисника людства. Поема присвячена Якову де Бальмену з роду французьких шотландців, з якими поет був знайомий. У поемі «Відьма» йде мова про Ірода, першого Великого царя Іудеї, ім'я якого набуло лайливого значення за вбивство немовлят.

Чи не найбільш яскраво продемонстрував поет використання народних пісень про історичних особистостей у ранньому вірші «Перебендя». Тут йдеться про Чаву Чалого, сотника надвірних козаків князя Любомирського. У 1734 р. у час наймацького повстання перейшов на бік учасників повстання, жив на Запорізькій Січі, але втік і перейшов на бік польської влади. Брав участь у придушенні народних виступів, але був схоплений і страчений. Тут також мова йде про вихідця із Сербії, який брав участь в українському національному русі. Йому присвячені пісня «Ой сербине, сербине! Покинь сербовати» Поет пише: «Отакий то Перебендя, / Старий та химерний; / Заспіває про Чалого – / На горлицю зверне… А у шинку з парубками – / Сербина, шинкарку… Тяжко важко заспіває, / Як Січ руйнували» [5, 46–47].

У збірці «В казематі» вміщено 13 поезій, написаних за ґратами. У вірші «Згадайте, братія моя…». Поет звертається до членів Кирило-Мефодіївського братства: «Любітеся, брати мої, / Україну любіте, / І за неї безталанну, / Господа люліте». Вони – М. Гулак, М. Костомаров, П. Куліш, В. Білозерський – разом з Т. Шевченком були ув'язнені в казематі ІІІ відділу поліції. М. Костомарову поет присвятив вірш, позитивно оцінював його історичні праці, після повернення із заслання відновив із ним дружні стосунки.

В акварелі «Будинок І. П. Котляревського в Полтаві» Шевченко залишив для історії спогади про визначного українця. А згодом у повістях «Наймичка», «Художник» цитував рядки з поеми «Енеїда».

Історичні сюжети пронизують майже всю мистецьку спадщину Шевченка-художника. Участь у Київській археографічній комісії показала його ставлення до народного надбання. У своїх «Археологічних нотатках» він детально описував старовинні книжки, оправи. На деякі пам'ятки він перший звернув увагу громадськості, а деякі стали першоджерелами для вивчення окремих сторінок з історії України. Т. Шевченко не обмежувався виконанням завдань комісії, а збирав і вивчав все, що належало до історії і культури українського народу. Він записав історичні пісні про Семена Палія. Устима Кармелюка. Описи матеріальних пам'яток, які спостерігав Т. Г. Шевченко, знайшли своє місце у повістях «Близнецы», «Варнак», «Княгиня», «Наймичка», «Музикант», «Прогулка с удовольствием и не без морали». Під час арешту в Шевченка були відібрані документи, записи, малюнки стали цінним внеском у розвиток вітчизняної історії, археології, етнографії, фольклору, живопису.

У своїх історичних творах Т. Шевченко торкнувся різних напрямів і періодів життя українського народу. Це твори «Іван Підкова». «Гамалія», «Гайдамаки», які відображають боротьбу українців проти польської шляхти і турецько-татарських загарбників. Розвиваючи образи героїв-козаків у вірші «Іван Підкова», поет підкреслює, що козаки йшли не на другорядні ворожі міста, а на столиці. А тому отаман вигукнув: «Не в Синопу, отамани; / Панове – молодці/ А у Царгород, до султана/ Поїдемо в гості». Хоч реально про участь І. Підкови у морських походах даних немає.

Щодо джерел написання творі, як поетичних, так і мистецьких. То Т. Г. Шевченко знайомився з народними переказами й спогадами. Саме на такі джерела спирався поет при змальовуванні збройного повстання виступу селянства у поемі «Гайдамаки». Щоб розкрити колорит життя народу у XVII ст., у творі згадуються народна весільна пісня «Була собі Гандзя», пісня з інтермедії у вертепній драмі «Перед паном Хведором…», а початок повстання пов'язаний зі святом Маковія за народною традицією. Згадується в поемі народний співець-кобзар Волох, в уста якого вкладено народні пісні. Інколи реальні події переплітаються з поетичним домислом. За свідченнями на суді М. Залізняка та інших учасників повстання, освячення зброї не було, але перед виступом було відправлено молебень у Мотронинському монастирі [4, 36–46].

Поема «Гайдамаки» і один із небагатьох творів, в якому дійовими особами виступає чимало історичних осіб, охоплені значні території України, географічні назви, козацтво, побут, звичаї народу. Центральними героями поеми є її керівники Максим Залізняк, Іван Гонта, козаки, селяни. Дійовими особами виступає чимало українських гетьманів, які внесли посильну лепту у боротьбу за долю українському народу.

В епілозі Т. Шевченко із гіркотою зазначає: «Посіли гайдамаки/ В Україні жито, / Та не вони його жали… З того часу в Україні / Жито зеленіє… Тільки часом увечері, / Понад Дніпром, гаєм / Ідуть старі гайдамаки, / Ідучи, співають…».

Багатогранна творча спадщина Т. Г. Шевченка розкрита в поезії, прозових творах, листах, мистецьких творах. Історія і міфологія були постійними супутниками його життя. Вони його надихали, вони були його супутниками у творчих пошуках.

Джерела та література:

1. В. Анісов, Є. Середа. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. вид. 2-е доп. / Анісов А., Середа Є.– К.: Дніпро, 1976.– 392 с.
2. Грабович Григорій. Шевченко як міфотворець. Семантика у творчості поета. (Пер. з англ. С. Павличко) / Григорій Грабович.– К.: Рад. письменник, 1991.– 213 с.
3. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / Оксана Забужко.– К.: Факт, 2001.– 160 с.
4. Сануєвич А. В. Т. Г. Шевченко і питання всесвітньої історії/ Укр.іст.журнал.– № 1.– 1964.– С. 35–46.
5. Шевченко Т. Г. Кобзар.– К.: Дніпро, 1994.– 687 с.
6. Шевченківський словник. Том 1.– К.: УРЕ, 1977.– 416 с.
7. Шевченківський словник. Том 2.– К.: УРЕ, 1977.– 410 с.
8. Тарас Шевченко. Повне зібрання творів у 6-ти томах. Т. 1.– К., 1963.– 483 с.

Володимир Рожко

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОСЛАВНИЙ РЕЛІГІЙНИЙ СВІТОГЛЯД ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ЖИТТІ І ТВОРЧОСТІ

Бо кожне дерево добре родить добрі плоди, а дерево зле родить плоди лихі. Добре дерево не може родити плоду лихого, ані дерево зле – плодів добрих родити!

Мт. 7.17-18.

Тарас Шевченко (1814–1861) – національний Пророк для нашого українського народу якого послав Бог, щоб Його думки про майбутнє сказати устами поета. Коли Господь не хоче знищити, врятувати народ посилає йому Пророка, саме національним пророком для України був, є, буде Тарас Шевченко [1, 15]. Він був поетом, письменником, художником, науковцем, іконописцем, але насамперед – Пророком України.

Не смійтеся, чужі люди!
Церков – домовина
Розвалиться… і з-під неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволі.
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти! [2, 168].

Ці слова з вірою і певністю, що Україна встане з московської домовини, відродиться міг сказати лише національний Пророк з великою вірою до Бога, України, свого народу і ту віру в Боже Провидіння Тарас Шевченко передав усім нам як незаперечний факт, який має обов'язково здійснитись. В цьому є ота правда і воля, як вища об'ява Божа і сила, яка тримала у вірі, надії цілі покоління нашого народу і ця віра в українську Україну, передану нам національним Пророком, живить і надихає нас.

Віра національного Пророка в Боже Провидіння над Україною і її воскресіння звучить в усіх творах Тараса Шевченка, ім'я Творця і Вседержителя згадано 758 разів і посилання на Бога – це внутрішнє покликання його душі, його глибокої віри, християнського українського православного світогляду. Наголошуємо, саме українського православного! Власне, звідки ж тоді український православний світогляд прийшов до Великого Кобзаря і Національного Пророка, виникає запитання. Прийшов той

світогляд з глибини душі українського народу, яка в усі віки була глибоко побожна, і час життя Тараса Шевченка був такий, що та велика побожність виразно була видна в усьому житті. Родина Національного Пророка, рідні, близькі, власне, весь народ жили з Богом в душі і серці, тому він і пішов з своїм народом, а його світогляд – широко український, православний – найбільший скарб поетового народу і його самого.

Тому і мова Шевченкових творів,– писав митрополит Іларіон,– богобійна, мова лагідна й тиха. І в цьому була її велика сила: народ легко сприймав її душею й серцем як свою! Дуже часто Шевченкова мова постільки чесното релігійна, що переходить у мову святу та в науку церковну. Такої тихої святої мови ніхто другий поза «Кобзарем» нам не дав! [3, 9].

Для прикладу наведемо історичну поему «У неділеньку у святую», яка не лише наближена до народних дум, але й своїм національним релігійним духом, вишуканим чуттям у змалюванні історичної години вибору гетьмана. В цій поемі Тараса Шевченка бачимо його глибокий український православний світогляд, знання церковної обрядовості, вміння передати все це в поетичній формі, завдяки якій ми відчуваємо не лише врочистий настрій, ми відчуваємо музику у висловах, мелодію церковного піснеспіву:

У неділеньку у святую,
У досвітню годину,
У славному – преславному
Місті Чигирині,
Задзвеніли в усі дзвони,
З гармати стріляли,
Превелюбную громаду
Докупи скликали.
З святими корогвами
Та з пречистими образами
Народ з попами
З усіх церков на гору йде,
Мов та Божа пчола гуде.
З монастиря святого
У золоті, аж сяє,
Сам архімандрит вихожає,
Акафіст читає,
Поклони покладає [4, 214].

Релігійний світогляд як і релігійний стиль душі поета-Пророка, його думання, а релігійний стиль «Кобзаря» полягає в тому, що поет в ньому вживає сотні раз слова Бог, Господь, Божий, Святий і в «Кобзарі» все життя героїв пов'язане, як і самого Тараса Шевченка, з Богом, від народження до могили. Усе в цьому безсмертному творі Національного Пророка українське, православне, релігійне, все описано з погляду віруючого українського православного християнина. Тому й «Кобзар» – це глибоко релігійний, українського православного світогляду твір.

Як і весь народ український закутий в бездуховні ланцюги ганебного московського рабства, залишався глибоко побожний, таким же набожним був і його поет-Пророк. І оті ганебні фізичні бездуховні пута московського рабства скували тіло народне, одначе душу українського народу, душу поета вбити вони не змогли.

З опису життя Тараса Шевченка бачимо, що молодий Тарас з дитинства був релігійний: таким виховався в своїй родині, до храму Божого ходив з найменших літ і полюбив всією душею урочисті Богослуження, обряди, звичаї, традиції українського православ'я, зовнішню і внутрішню окрасу церкви.

І перші уроки малого Тараса були релігійні в дячка, Святе Письмо він чув у святині, сам читав і любив його і воно залишило в його житті і творах глибокі сліди, був, пізніше, перекладачем його на рідну мову [5, 7].

У своїй повісті «Княгиня» Тарас Шевченко про це залишив такі свідчення: «Я знав мало не весь Псалтир з пам'яті, і читав його, як казали слухачі, виразно, цебто голосно» [6, 161]. Псалтир – найпоетичніша книга всього світу, і вона робила на молодого Тараса великий вплив, саме Псалтир, поруч з українською піснею, думою започаткували, виховали поетову музу, на них духовно зріс сам Тарас Шевченко і той великий дух в його «Кобзарі».

На Псалтирі виріс Шевченко і його «Кобзар»,– писав митрополит Іларіон. Він же його й перекладав. Так само залюбки читав і всю Біблію, а особливо Книги Пророків. Слідів Святого Писання в творчості Шевченка – повно. Своєю істотою поет схильний був до повищеної релігійності, і все його оточення було таким.

Наслідками релігійного виховання наповнилась уся Шевченкова душа, усе його думання. Власне свій спосіб думання він повно переніс у «Кобзар». І не міг не перенести, бо «Кобзар» – найінтимніший твір в українській літературі [7, 7–8].

Як відзначив відомий дослідник Шевченкового життя Павло Зайцев, свій український православний релігійний світогляд передали малому Тарасу дід Іван, батько Григорій, які були розумними й письменними.

– Грицько Шевченко, батько Тарасів,– читаємо в історичному джерелі,– був людина розумна і письменна. По святах – особливо,

мабуть, зимовими місяцями – читав він уголос «Минею». Книга ця була серед письменних людей на Україні дуже популярна. Але вразливого хлопця слухання писаних урочистою церковною мовою оповідань про святих мучеників, що, не вагаючись, віддавали життя своє за Христову віру, про євангельські події, розцвічені повними живої поезії народними апокрифічними мотивами, відкривало давній світ, світ далекий, але повний жахливих подій і чудес та зворушливих, осяяних моральною красою, образів – світ героїчних змагань [8, 16–17].

Цей відомий дослідник життя Тараса Шевченка стверджує, що малого Тараса, коли йому було вісім з половиною років, батько послав до школи і посилати дітей за знаннями до школи була традиція цілого роду поета, а саму школу, методи, предмети навчання знаходимо в науковій розвідці цього шевченкознавця:

– У шкільній хаті тій, у всю її довжину, стояв один довгий стіл, за яким і тулилися всі учні, а кому з них місця не ставало, ті й на долівці сідали. Ніби й не мудра і не складна була тодішня дяківська наука на Україні – «граматика» й «часловець» (тобто буквар і часослов), читання Псалтиря, наука письма та трохи «лічби», себто арифметики, але пройти цю школу фактично нелегко було, бо на перешкоді ставала тодішня традиційна, по суті своїй дика метода, за якою треба було весь буквар на пам'ять витвердити – усі комбінації складів за назвами всіх церковнослов'янських літер… [9, 19].

Але малий Тарас з гідністю пройшов ту школу у дяка, опанував дуже добре науку, засвоїв всю її у повному обсязі. Навчився читати, молитов, вивчив Псалтир, а пізніше, коли наймитував у місцевого Кирилівського священика о. Григорія Кошиця доповнив свої знання і по вечорах повторював псалми і житія святих [10, 28].

І ті молитви дитячих, юнацьких років були з Тарасом Шевченком все його життя. У своєму листі до приятеля Броніслава Залєского, напередодні свого визволення з заслання знаходимо: «Беру Тебе з обіймів Твоєї щасливої матері й певного чудового ранку молимось з Тобою перед образом Божої Матері Остробрамської» [11, 35].

Власне, всі поетичні, прозові твори, твори, листи, щоденникові записи нашого Національного Пророка написані ним в ім'я Бога, України, рідної церкви, свого народу з молитвою на устах.

Перебуваючи в засланні, Тарас Шевченко ніколи не розставався з Святим Писанням і саме Слово Боже зігрівало його душу у тяжкі хвилини розпачу і відчаю. Його думки завжди в такі хвилини ішли до українського Єрусалиму в якому золотом своїх бань сяють храми Божі: … дивлюся,–

Мов на небі висить
Святий Київ наш великий!
Дивом дивним сяють
Церкви Божі, ніби з Богом
Самим розмовляють [12, 165].

Святий Київ… Церкви Божі…– ці думки нашого Пророка переконливо свідчать, що національні святині, святощі Золотоверхого Києва, сам Святий Київ був для Тараса Шевченка українським Єрусалимом, центром національного духу, святого українського православ'я.

В «Кобзарі» Тараса Шевченка Бог в усьому і всюди, але Національний Пропок бачив нашу давню святу православну українську церкву як національну, автокефальну і підтвердженням цього є слова поета: «О милий Боже України,– не дай пропасти на чужині!» У слова «О милий Боже України»,– слід бачити свою національну Українську Православну церкву [13, 18].

В Україні, українському козацтві Богородиця, Пречиста Божа Мати, завжди була Заступницею, Покровителькою і такою її в душі мав Тарас Шевченко. Глибока шана Поета до Пресвятої Богородиці – Заступниці України часто згадана в «Кобзарі».

– Богородицю, Матір Божу Шевченко часто згадує в «Кобзарі» – він її повно й щиро шанує, як православний. Мати Божа сильно шанується в Україні з глибокої давнини, пройняла все народне життя, і ця пошана істотно входить і до Шевченкового релігійного стилю. Шевченко добре знав переказ про плач – сльози Богородиці, коли вона заступилася за Україну. «Не плакала б Матер Божа в Криму за Україну» – це була велика подія, про яку вся Україна тоді говорила,– писав Митрополит Іларіон [14, 22].

Заступництво Божої Матері знаходимо в «Кобзарі» за Україну, козаків, гетьмана Полуботка:

Умивались небожата
Дрібними, гіркими…
Аж поки та Матер Божа
Заплакала з ними.
Заплакала Милосерда
Неначе за сином
І Бог зглянув на ті сльози
І на Україну:
За козацькі і за тії
Пречистії сльози
Побачив Петра, побив ката
На наглій дорозі [15, 134].

Українські Кобзарі відвічні співці України у Шевченкових творах оспівують з глибокою шаною Бога, наше минуле і тогодення, Святих Мучеників і праведників рідної церкви і народу.

За переконаннями Національного Пророка Тараса Шевченка українці, бо саме до них були звернені слова «Кобзаря», скрізь і в усьому у світі життя з Богом і для Бога, а для Бога, значить для України, Української Православної церкви, рідного народу.

Поет глибоко і всесторонньо описав у «Кобзарі» рідну Православну церкву і церковне життя: обряди, звичаї, традиції.

– Церковне життя в «Кобзарі» представлено повно,– знаходимо в історичних джерелах. Українці віки вічні істотно люблять свою церкву, і біла церковиця стала традиційною в Україні, і була глибоко шанована і за Шевченкового часу. Українська Церква сильно підтримувала релігійне життя [16, 36].

В «Кобзарі» знаходимо повне церковне українське православне життя,– згадано всі православні Таїнства, всі православні Треби, всі Відправи: хрещення, сповідь, причастя, шлюб, похорон і т.д.

Українські православні служби Божі і церковні обряди, глибока віра в позагробне життя, глибоке шанування святих і свят в Україні.

Треба буде
Акафист найняти
Миколаєві святому
Й на часточку дати,–
Бо щось Марко забарився…
Може, де в дорозі
Занедужав, сохрань Боже! [17, 107].

Свята в Україні від віків глибоко шанувалися, святкуються і їх всією своєю душею сприйняв і передав Тарас Шевченко, сприйняв українською душею і передав своє національне православне їх розуміння нам через свою творчість. А в «Кобзарі» знаходимо: Великдень, Зелені свята, Спаса, Маковія, Покрови і т.д.

В народному розумінні знаходимо в «Кобзарі» глибоку віру у позагробне життя, у «той світ», і в Тараса Шевченка «той світ» – наступний після земного життя, віра поета у Страшний Суд: «на той останній Страшний Суд мерці за Правдою встають», або: «Не вставать з чужої домовини, на Суд Твій Праведний прибути», тобто він мав на увазі не з московської, а з своєї рідної української домовини, яку опускали в землю рушниками, відспівували похоронні піснеспіви, а на могилі над упокоєним ставили хрест, інакше і похорон не був, свій рідний, український, православний, бо то велике нещастя, коли: ніхто хреста не поставить і не пом'яне».

І за звичаєм і наукою Української Православної церкви, наголошував Тарас Шевченко, упокоєного потрібно церковно поминати, конче молитися за спокій його душі. І знаходимо в «Кобзарі» як мати з сльозами на очах звертається такими словами до дочки: хто без тебе грішну душу поминати буде. Особливо за мертвих, як і вчила віками наша свята Православна церква, потрібно молитись у свята, щоб Господь простив грішникам їх провини, тому то й Максим-москаль (солдат) «в неділю або в Свято і за її грішну душу Псалтир прочитає». А вся українська православна церковна наука, яку дотримував нам Національний Пророк, вчила про упокоєних саме так як знаходимо в «Кобзарі»

Ой полетіть, гайворони,
До батечка, та скажіте,
Щоб Службу служили,
Та за мою грішну душу
Псалтир прочитали.
Щире серце молоде
Може, Господи, мене
В своїй Молитві пом'яне.

– І це молитовне поминання померлих постійне, вічне – писав митрополит Іларіон,– бо в Україні завжди старанно поминали померлих:

Шкандибає на вдовину
Пустку подивитися.
Сяде собі у садочку,
І вдову згадає,
І за її грішну душу
Псалтир прочитає… [18, 154].

Прощі по святих місцях, до храмів Божих, монастирів Києва, Почаєва були складовою частиною споконвічно у наших предків, які жили за заповідями Божими і наукою Святої Української Православної церкви. Тому побожні вірні робили прощі до святих місць, саме ходили пішки, навіть як писав поет «шкандибала», тобто ходили на прощу пішки навіть каліки:

А наймичка шкандибає,
Поспішає в Київ.
Прийшла в Київ, не спочила:
У міщанки стала,
Найнялася носить воду,
Бо грошей не стало,
На акафист у Варвари [19, 105].

Такою прочанкою бачимо і Ярину в поемі «Сліпий»:

У Києві великому
Всіх святих благала;
У Межигорського Спаса
Тричі причащалась;
У Почаєві святому
Ридала-молилась… [20, 133].

Такі замалювання прощ до святих місць України, святого українського православ'я міг зробити лише поет з глибокими святощами власної душі, українським православним світоглядом, глибоко віруючий, у творах якого навіть Варнак (каторжник) пізнає Бога, кається за вчинені гріхи, перероджується душевно під час прощі в Києві:

Дивлюся я, а сам млію,–
Тихо задзвонили
У Києві, мов на Небі
О Боже мій Милий,
Який дивний Ти! Я плакав,
До полудня плакав,
Та так мені любо стало:
І малого знаку
Нудьги тої не осталось,
Мов народився!… [21, 165].

Глибокий опис прощ, перерородження душевно тих вірних, які пішли до святих місць, щоб там помолитись і попросити прощення за заподіяні гріхи у Творця і Вседержителя, розкаяного варнака і інші міг зробити поет, який мав глибоку віру, і найголовніше, глибоку національну релігійну свідомість, бо вів своїх прочан до національних святинь Києва, Почаєва – найбільших православних святинь України, щоб там попросити прощення в Бога і самим простити тим, хто їм заподіяв кривду, саме в цьому і суть православного прощення, прощ [22, 192].

Більшість творів Великого Кобзаря можна цитувати з церковного амвону під час проповідей бо Шевченкова наука глибоко моральна, релігійна, основі тої науки покладено вчення святої православної віри нашої, а Національний Пророк наш був її постійним проповідником. Для прикладу візьмемо його «Посланіє» в якому поет вчить як любити Бога, Україну. До свого «Посланія» Національний Пророк подав епіграфом слова з Святого Писання: «Як хто скаже: «Я Бога люблю», та ненавидить брата свого, той неправдомовець. Бо хто не любить брата свого, якого бачить, як може він Бога любити, Якого не бачить?» (Ап. Івана 4.20). Ці слова з Святого Писання несуть таку у Тараса Шевченка головну думку: хто запевняє, що любить Бога, а в той час ненавидить свого меншого брата, той говорить неправду. Бог тільки тих кличе до себе, хто любить ближнього свого, як самого себе. Ось саме цю високу християнську, моральну, національну думку, свій український православний релігійний світогляд поклав Національний Пророк в основу всього свого «Посланія», яка є провідною думкою твору в моральному і національному аспекті.

Ті, до кого поет звертається,– писав у своїх коментарях до «Кобзаря» доктор Леонід Білецький,– не тільки не люблять тих ближніх, себто свій нарід, а впрост його ненавидять, над ним глумляться, збиткуються, трактують його, як худобу, запрягають у ярма, орють лихо, лихом засівають…

Тарас Шевченко вчив любити Бога в повному сенсі всього вислову, тобто особисто бути Йому відданим, Йому молитись і бути вдячному за все те, що Бог, ніби, тій людині посилає. Така утилітаристична любов нічого не варта. Любити Бога в реальному житті особисто, а в той самий час утискувати, зневажати й переслідувати своїх підлеглих, свій нарід – це значить творити ще більше зло супроти Бога [23, 245].

Справжня й найвища любов до Бога у Тараса Шевченка – це любов до найменшого брата і в служінні йому, бо любов до свого народу і є любов до Бога, а служити своєму народові, тим самим служити Богові – таку найглибшу проповідь – заповіт випливає з «Посланіє».

Таке українське православне світоглядне переконання випливало в поета не тільки із засади, що любов до Бога має бути чинною, але й з цілого його релігійно-філософічного світобачення:

Умийтеся! Образ Божий
Багном не скверніте!
Не дуріте дітей ваших,
Що вони на світі
На те тільки, щоб панувати.
Бо невчене око
Загляне їм в саму душу
Глибоко, глибоко!.. [24, 149].

Під словами «невчене око» поет розумів саму душу глибоко побожного українського народу, саму українську націю.

– «Невчене око» народу – це око самої душі народу,– відзначав доктор Леонід Білецький,– його безпосередньої природности, тієї природности, що пливе від самого Бога, той «образ Божий», що живе в ньому, та його глибока міфологічна віра… Кожна людина стане людиною і підлягатиме тільки Богові, і тоді нарід усвідомлений звільниться й визволиться [25, 246].

Одною з головніших думок православного українського світогляду Тараса Шевченка було – любити Бога і Україну, вона лягла в основу всієї творчості поета як також в «Книгах битія українського народу» укладеної членами Кирило-Мефодіївського братства:

– І не любила Україна ні царя, ні пана, скомпонувала собі козацтво, єсть то істеє братство, куди кожний пристаючи, був братом других – чи він був преж того паном, чи невільником, аби християнин, і були козаки між собою всі рівні, і старшини вибирались на раді і повинні були слугувати всім по слову Христовому, і жодної помпи панської і титула не було між козаками… і постановило козацтво віру святу обороняти й визволяти ближніх своїх із неволі. [26, 246–247].

Молитва до Бога за Україну, за український, інші поневолені Москвою народи залишалася наріжним каменем релігійного православного світогляду Великого Кобзаря. Поет повчав: Не журися, сподівайся, та Богу молися! Молись тільки Богу!, а всеукраїнська православна молитва до Бога звучить в поетовому діалозі з Україною в елегії «Розрита могила». Діалог цей глибокий думками і надзвичайно трагічний по змісту. По стилю – це є плач матері України над її дітьми, тобто над закованими в московські пута рабства українського народу, а нижче наведеними словами він наголосив, що Україна – вічно християнська держава і молитва до Бога в неї завжди на устах, тобто на устах її синів і дочок:

Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок не певних
Звичаю не вчила?
Молилася, турбувалась,
День і ніч не спала,
Малих діток доглядала,
Звичаю навчила [27, 87].

Глибока віра поета і всіх українців, інших народів поневолених Москвою молитвою до Бога лежить в основі ідеї політичної поеми «Кавказ»:

Ми віруєм Твоїй силі
І Духу живому.
Встане правда, встане воля,
І Тобі одному
Помоляться всі язики
Во віки і віки.

Вселюдська християнська віра з її Божими заповідями, серед них: Не убій! Люби ближнього як самого себе і інші, лягли в основу українського православного світогляду Тараса Шевченка, поет переконаний що помоляться всі язики, тобто вільні народи кожен своєю мовою будуть славити Творця й Вседержителя бо Він завжди на стороні гноблених, покривджених:

Вам, лицарі великі
Богом незабутні!
Борітеся – поборите:
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая [28, 142–143].

Отже молитва до Бога – це високоважливе признання Тараса Шевченка про конечність Молитви для кожного православного українця, християнина перед сном, після сну, перед дорогою, перед кожною справою, яку зачинаєш.

Високоідеологічна, щодо Молитви поета його історична поема «Буває в неволі інколи згадаю» в якій він картає себе, що заснув не помолившись: «Та оце й наткнувся на таке погане, що так і заснув, Богу не молившись…» а звідти не лише сон важкий … приснився, а й наявність українська: могила в степу – саркофаг української нації, України похованої в тій могилі, її героїчне минуле – начинені козацькими трупами могили, і … на Великдень в час Служби Божої козаки виходять із них, тобто під час молитви за спокій душ полеглих воскресають, як Месія встають козаки з могил.

А моя прекрасна, могутня, вольнолюбива Україна туго начиняла своїм вільним та ворожим трупом незліченні величезні могили,– наголошував Тарас Шевченко. Вона своєї слави на поталу не давала, ворога гнобителя під ноги топтала й вільна, не розтлінна вмирала. От що означають могили й руїни. [29, 287]. І саме молитва, на переконання Тараса Шевченка, воскресить Україну, як полеглих за її волю козаків із могили на Великдень. За основу українського православного світогляду Національного Пророка покладено глибоку віру в основі якої наша щира Молитва до Бога, вислухавши яку, Господь дарує волю Україні, нащадкам волелюбних козаків.

Як заповідь Молитву українцям на всі віки написав поет, сидячи в тюрмі-казематі в Петербурзі 30 травня 1848 р. свої переконливі думки:

Свою Україну любіть
Любіть її й во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть!

Наш Національний Пророк у своїй творчості, в усьому своєму житті дошкульно і в'їдливо висміював безбожників-атеїстів, висміював їх, сучасних йому і майбутніх, тих майбутніх, які принесли в Україну звірячий атеїзм московських

більшовиків. Називає їх пребезумними: Пребезумний в серці скаже, що Бога немає, в беззаконії мерзіє, не творить благая («Давидові псалми»). Саме таким твором в якому полягає гнів поета проти атеїстів і їх атеїстичних повчань був релігійно ліричний вірш «Давидові псалми». Десять із них написані 17–19 грудня 1845 р., одинадцятий в 1859 р. Взорувався поет на Давидових псалмах з Біблії, тому й назвав їх так.

Національний Пророк українського народу Тарас Шевченко настирливо шукав відповіді на найосновніші питання власної душі і найкардинальніші питання про долю України. Йому на це не давали відповіді жодна тогочасна політична наука, тому він глибоко пірнає в християнську філософію пов'язану з Біблією, саме Святе Писання. І в псалмах поет звернувся до самого Бога, Творця, Вседержителя і до Нього слав свої думки, перед Ним виливав свою душу, бо переконався, що туди, куди раніше звертав свої думки: революції, повстань і інше, відповіді не знаходив і лише в Бога Правда, Воля і Сила.

Поет пізнавав Правду і пізнав Правду Божу, пізнав що вона лише одна на світі, тому й чистим своїм серцем виспівав «Новий псалом» про визволення України, рідного православного народу з неволі лютого ворога. Про це бачимо з першого рядка першого «Давидові псалми»:

Блажен муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде;
А в законі Господньому
Серце його й воля
Навчається,
……
І не встануть з праведними
Злії з домовини;
Діла добрих оновляться
Діла злих загинуть [30, 173].

В цих рядках Тараса Шевченка бачимо, як він високо піднісся внутрішньо, як зріс і поглибився його релігійний український православний світогляд в якому домінує виключно Розмова, тобто Молитва з Богом, і що саме в Законі Господньому вся духовність в якій не має місця егоїзму, лукавства і злобі, а закон Божий, тобто релігійна і моральна сила народу, його особисто є основним критерієм свободи і незалежності України і хоче чи не хоче лютий ворог, але завжди зверху саме Божа Правда, Його воля:

Колись Бог нам верне волю,
Розіб'є неволю.
Возхвалимо Тебе, Боже,
Хваленієм всяким.

Центральне місце серед псалмів займає псалом XLIII. Він не лише є переспівом з відомим псалмом Давидовим, а й повне своєрідне в релігійному переживанні потрактування думок самого поета: думок історичних і політичних. Він перед Богом стверджує, що саме Господь вже раз «розв'язав» руки рідному народу, звільнивши його з польської неволі і своїми молитвами за це звільнення Україна дякував Господеві і в Божому добрі народ відпочив славлячи за це Творця:

Як рукою
Твердою Своєю
Розв'язав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи ворожі, і силу
Твою возхвалили
Твої люди і в покої,
Слав'я Господа!

Але український народ, як і народ Ізраїля, не виконував сповна Заповідей Божих і тому:

….А нині
Покрив єси знову
Срамотою свої люди,–
І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть!… Без плати
І без ціни оддав єси
Ворогам проклятим [32, 174].

І тому Господь, за релігійним світоглядом Тараса Шевченка відвернувся від рідного народу і віддав у московську наругу в неволю, в якій «розкрадають, як овець нас і жеруть…» Саме ця друга по польській, московська неволя була ще лютіша, коли нищилась сама народна душа і поет побожно молить Бога за кращу долю свого народу, щоб Господь допоміг визволитися на цей раз з московських кайданів:

І всякий день перед нами –
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах умираєм;
Не молимось чужим богам,
А Тебе благам:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги!
Поборов Ти першу силу,
Побори і другу,
Ще лютішу!
……
Поможи нам
Встать на ката знову! [33, 174].

А рядки ці – це вже не переспів з біблійного тексту, а оригінальний і конгеніальний перетвір його на новий кшталт,– писав професор Леонід Білецький.

Тут відкривається ясно всі устремління поета повстати проти московського ката, у визвольній боротьбі перемогти його, як і поляків і стати вільним, щасливим, незалежним на своїй землі – єдина мрія Тараса Шевченка.

В цьому псалмі сконцентрував він всі свої думки, всю силу прохання, молитовного благоговіння й побожності цілого народу, самого себе. Також цей псалом розкриває нам розуміння національної, релігійної ідеології самого Тараса Шевченка.

– В своїй історіографічній концепції Шевченко був свідомий,– відзначав професор Леонід Білецький,– що всі народи світу підпорядковуються одній тільки волі, найвищій, абсолютній,– волі Бога.

Визволення й кара спадають на нарід тільки з цього єдиного джерела, коли в самім народі доброї волі й свобідності ініціативи немає. Й поет в побожності своїй звертається до Бога і просить Його дати Його народові визволення, бо віра в душі поета, що Україна таки встане, була непереможена. І коли тих визвольних сил немає в самім народі, то хай вони спадуть згори, як воля абсолютного духа нації, як Слово Боже, що той національний дух плекає й не дає йому зовсім пропасти. В яку б силу він не втілювався, тільки щоб був для народу правдивий і визвольний [34, 294].

Заключний псалом «Псалом новій Господеві і новую славу воспоємо чесним собором, серцем нелукавим»,– дописав поет 1859 р. в Петербурзі. Тарас Шевченко в нім констатує оту нещирість людську, злобу, гординю, пихатість, що величаються розумом, але Бог скаже:

Воскресну я! – той Пан вам скаже:
Воскресну нині! Ради їх,
Людей закованих моїх,
Убогих нищих... Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово... [35, 217].

І поникне, наче стоптана трава, їх думка і слова. Так може сказати тільки Бог. Тільки Його слово таке, як срібло куте, бите й сім крат перелите огнем у горнилі.

Як і всі попередні псалми, чітко відбивають український релігійний світогляд Тараса Шевченка, в яких поет нав'язував свій релігійний, національний, соціальний світогляд, зміст його душі і думки. Кожен псалом хоч зверхнє і нагадує свій прототип, але внутрішньо віддає тільки ту думку, яку в час переспіву мав поет у своєму серці, душі.

В цій релігійній ліриці Тараса Шевченка є те, що скарги свої та недолю отих покривджених його братів і сестер православних українців поет звернув до самого Бога, перед Ним, Найвищим Суддею заскаржив московських поневолювачів України та їх місцевих малоросів. І ці скарги-молитви поета до Бога, були складовою частиною релігійного українського православного світогляду поета у його творчості.

Окремою сторінкою того світогляду була «Святая Сила всіх Святих» – Божа Мати в його творчості.

На запитання альтинника колишнього станового пристава і провокатора Адальберта Козловського, що Тарас Шевченко думає про Матір Ісуса Христа поет відповів: Перед Матір'ю Того, Хто постраждав і вмер за нас на хресті, ми повинні благоговіти, бо якби Вона не породила Бога, то була б звичайною жінкою». [36, 336].

І ці думки поета повторені в поемі «Марія»:

О старче праведний, багатий,–
Не од Сіона Благодать,
А з тихої твоєї хати
Нам возвістилася! Якби
Пречистій Їй не дав ти руку
Рабами біднії раби
І досі мерли б... [37, 230].

В творчості поетичній, прозовій, епістолярній спадщині, в душі Великого Кобзаря Образ Божої Матері зайняв одне з найвизначніших місць. Десять років московської каторги Національний Пророк України заповнив свої найглибші почування молитвами до Бога, глибоким вивченням святого Письма.

– Переживаючи свою особисту катастрофу в цім сенсі,– писав професор Леонід Білецький,– Шевченко лучив її якнайтісніше із катастрофою України. Москва, запакувавши його в неволю, в такий же неволі тиснула його народ майже від часів Переяславської угоди, і з часом та неволя України ставала ще більшою і ще тяжчою, особливо від часів царя московського «скаженого Петра». Полтавська поразка 1709 р., руїна Батурина, столиці Мазепи, руїни Запорізької Січі, вивезення полків козацьких на північні багна,– все це вказувало поетові, що Україна котиться до повного знищення, як і він сам – до особистої смерти на чужині. [38, 266].

На думку поета таку національну трагедію, як і його особисте заслання, могло відвернути лише якесь чудо. І опинившись в Орській фортеці він почав через глибоке вивчення Святого Письма шукати відповіді на причини трагедії його народу і особистої.

В Україні український православний церкві з часу всеукраїнського хрещення 988 р. Пречиста Мати Божа займала серед святих одне з найбільш шанованих постатей у вірі Христовій – святому українському православ'ї, отою «святою силою всіх святих»:

Все упованіє моє
На тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє твоє,–
Все упованіє моє
На тебе, Мати, возлагаю
Святая сило всіх святих,
Пренепорочная, благая!
Молюся, плачу і ридаю:
Воззри, Пречистая, на їх,
Отих окрадених, сліпих
Невольників; [39, 224–225].

Божа Мати була і залишається на всі віки Покровителькою України, українського народу, самого Національного Пророка – поета, тому то він і благав у своїх молитвах, поезіях до Непорочної Богоматері заступництва його народу перед московськими іродами, Її Покрову над Україною.

В чисельних поезіях Тараса Шевченка – Іржавець, Неофіти, «N.N.», «Во Іудеї, во дни они…» змальовану в найніжніших тонах Її Образ.

В поемі «Іржавець» образ Божої Матері Запорізької – чудотворний, Божа Мати, плакала за козаками, а в поемі «Неофіти» уділено поважне місце Образу Божої Матері, в ній поет вперше заспівав гімн Пречистій Богородиці, псалом Пресвятій Марії.

Благословенная в женах
Святая праведная Мати
Святого Сина на землі!
Не дай в неволі пропадати
Летучі літа марно тратить,
Скорбящим радосте, пошли!
Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий;
І голос розумом святим
І оживи і просвіти! [40, 110].

Поет в поемі «Неофіти» звертається не до міфічної богині мистецтв музи, а саме до Божої Матері, щоб саме Вона, Покровителька і Заступниця України, Української Православної церкви, народу українського послала йому «святеє слово, святої правди голос новий» і щоб оживила і просвітила його «розумом святим», бо тільки Матір Божа, Матір правди на землі, в силі зігріти людям серце і послати поетові силу, щоб його слово понеслось огнем горючим

І по Україні пронеслось,
І на Україні світилось…

Саме Матір Божа – найчистіша правда на землі, Заступниця і Покровителька поетового народу. І ту вознеслу і просвітлену правду духовного оновлення матері апостольською місією висловив Тарас Шевченко в поемі «Неофіти» 1857 р.

Згадки про Пречисту Матір Божу знаходимо в чисельних творах поета-Пророка, але поема «Марія» – найбільший твір після заслання, написана ним 1859 р., повністю присвячена Божій Матері.

Ще на засланні в поета-Пророка, коли він читав Євангеліє «щодня і щогодини» [41, 264], поставив своєю метою «аналізувати серце матері на підставі життя Святої Марії, Непорочної Матері Христової» і «внаслідок того читання в мені зародилась думка описати серце матері по житті Пречистої Діви Матері Спасителя» – писав у своєму листі 7 березня 1850 р. Тарас Шевченко до княгині Варвари Рєпіної [42, 268]. Свій задум поет здійснив в 1859 р. впродовж 19 днів з 24 жовтня по 11 листопада.

– Основний помисл цієї поеми був надзвичайно смілий: змалювати життя Матері Спасителя на основі дуже скупої церковної традиції, а головно на основі своєї власної творчої інтуїції,– писав Іван Франко.

Наштовхнули поета до написання суто релігійної теми, виведення постаті Божої Матері релігійна і психологічна атмосфера глибокої пошани й релігійного почитання Матері Христа Спасителя в Україні, самого Тараса Шевченка.

Це тема для поета була делікатна, найбільш трудна, бо мова йшлася про те, щоб не понизити освячену Українською Православною церквою і народом України тої висоти, на яку Божа Мати піднесена була Канонічним Євангелієм.

Поет знав, яку велику роль відігравав авторитет Богородиці в установленні православної віри і церкви в Україні від княжої доби починаючи, коло віра Христова щойно осіяла наш народ. Тарас Шевченко добре пам'ятав і на засланні, як багато престолів у храмах Божих в Україні, на Волині освячено в ім'я Божої Матері, а найбільші святині нашого народу – Києво-Печерська, Почаївська Лаври засновані в честь Її святого Успіння. Божа Мати поруч з Ісусом Христом

була в центрі цілого православного руху в тій і пізнішій добі в Україні.

Опріч того українські літописи, військові описи того часу оповідали, що вся оборона України від ворогів знаходилася під покровом і захистом Божої Матері, Вона була Патронкою в образі Св. Покрови Запорізької Січі, українського козацтва й дотепер.

– Всі знаменні факти віри православної, сполучені з постаттю Божої Матері,– читаємо в історичному джерелі,– відомі Шевченкові, наповнювали серце поета глибокою пошаною. Не менше шанувала Божу Матір й українська народна традиція: апокрифи, як «Ходіння Божої Матері по муках», народні перекази, колядки, канти і псалми, народна віра в цілому була наповнена побожною пошаною до Пресвятої Богородиці.

Поет знав різницю між канонічною, тобто трактування Православною церквою в Україні віри в Божу Матір і віру суто народну. Канонічні Євангелії від Матвія й Луки почитали Богоматір не тільки як Святу Матір Христа Спасителя, але й як обрану Богом. Господь благовістив про непорочне зачаття Діви Марії через архангела Гавриїла.

– Народження ж Ісуса Христа сталося так. Коли Його матір Марію заручено з Йосипом, то перш, ніж зійшлися вони, виявилося, що вона має в утробі від Духа Святого. А Йосип, муж її, бувши праведний, і не бажавши ославити її, хотів тайком відпустити її. Коли ж він те подумав, ось з'явився йому ангел Господній у сні, промовляючи: «Йосипе, сину Давидів, не бійся прийняти Марію, дружину свою, бо зачате в ній – то від Духа Святого. І вона вродить Сина, ти ж даси Йому ймення Ісус, бо спасе він людей Своїх від їхніх гріхів [Мат. 1:18–21].

Цей глибокий містичний і надприродний акт вочоловічення Сина Божого на землі в ім'я спасіння народів від їх гріхів через народження від Діви, обраної Богом, приходить в акті народження, в науці Христа, Його чудах, смерті, Воскресінні і Вознесінні на небо. Саме ці думки з свого українського національного православного світогляду поклав поет в композицію поеми «Марія», додавши ще й художні народні уявні забарвлення.

– Поема написана в найніжніших тонах. Це верх поетичної досконалости: поема лагідна, спокійна, любовна, а мова її переповнена величними, солодкими церковно-слов'янізмами, які Шевченко все життя щиро любив. Ніхто в українській літературі не мав такого високо – й глибоко-релігійного стилю, як це дав нам Шевченко. І власне релігійний стиль Марії – найвищий: Шевченко вклав сюди всю свою віруючу душу, все своє любляче серце!,– писав митрополит Іларіон. [43, 78].

Догмат Богородиці,– що Ісус Христос Бог і Людина (але без гріхів),– ми людським розумом, осягнути не можемо. Догмат цей ще не вивчений до кінця. Христос був і повною людиною. Тарас Шевченко глибоко переосмислив це і подав у поемі «Марія» з канонічної сторони правдивий переспів у поетичній формі всі догмати Української Православної церкви про Богочоловіка Ісуса Христа.

– Для Шевченкової «Марії»,– писав митрополит Іларіон,– головним джерелом був «Акафіст Пресвятої Богородиці», а він ясно подає Догмат Боговтілення у Кондаку VIII: «Високий Бог на землі явився смиренним Чоловіком». І «смиренним чоловіком» Шевченко і змалював Ісуса Христа і Його Матір у поемі «Марія»... Шевченко глибоко знав Євангелію, знав Богослужби, тому постать Скорботної Матері, Яка описана в них, сильно впливала на нього. Шевченко кохав українську матір, і високо її ставив, і в своїй поетичній творчості подав найкращі малюнки її, і Богородицю він змалював як просту бідну селянську матір зо всіма обставинами вбогого селянського життя і в Назареті, і в Єгипті. [44, 82].

Необхідно наголосити також, що саме в поемі «Марія» невідповідне й нерелігійне, бож Ісус Христос, бувши Богом, був і повним Чоловіком, тому поет мав велике і важке завдання – подати межу Божого й людського в Ісусі, а це завдання – вище людських здібностей.

За церковними переданнями Божа Мати проповідувала християнство, як і всі інші апостоли, її уділ була Свята Гора Афон. Упокоїлася на острові Патмосі біля апостола Івана, але найбільше шанування має вона в Українській Православній церкві, в житті і творчості нашого Національного Пророка, який отримав таке ім'я через свій національний український православний релігійний світогляд, що найбільше проявив себе в поемі «Марія». Цей його світогляд не можна заперечити бо все життя, творчість поета насичені глибокою вірою і побожністю. Він добре знав Московську церкву з усіма її вадами – царепапізм, повну залежність від світської імперської влади, а звідси і імперське спрямування церкви, бачив недосягання духовенства її, мало освіченість, «чревоугодіє» і інше, проте в поета дуже добре відчутно прихід нової національної православної церкви вільної від держави і суспільних, людських вад. Одначе в нашій церкві, як і в Шевченковій поемі «Марія» святість Марії, як Матері Бога виражені

в чисельних акафістах, кондаках, а у поета у псалмах, в яких підкреслено Її Божу властивість, як «Цариця неба і землі», як «Святая сило всіх святих», як «Пренепорочної», «Пречистої» і «Всеблагої Матері» Мученика Сина». Але не можна йому дорікнути й те, що в поемі «Марія» є народне, адже саме такою наш народ віками бачив Богородицю і так Її змалював наш поет.

Український православний релігійний світогляд Тараса Шевченка в житті і творчості є незаперечний, був вершиною його філософського мислення, його стилю – душі, а душа поета-Пророка була наповнена глибокою вірою до Бога, України, рідної церкви, нашого велелюбного і побожного народу.

Джерела та література:

1. Рожко В. Тарас Шеченко і Волинь.– Луцьк, 2012.– С. 15.
2. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1952.– Т. 2.– С. 168.
3. Митрополит Іларіон Релігійність Тараса Шевченка.– Вінніпег, 1964.– С. 9.
4. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1953.– Т. 3.– С. 214.
5. Митрополит Іларіон Релігійність Тараса Шевченка.– Вінніпег, 1964.– С. 7.
6. Шевченко Т. Твори у п’яти томах.– К., 1971.– Т. 3.– С. 161.
7. Митрополит Іларіон Релігійність Тараса Шевченка.– Вінніпег, 1964.– С. 7–8.
8. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка.– К., 1994.– С. 16–17.
9. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка.– К., 1994.– С. 19.
10. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка.– К., 1994.– С. 28.
11. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка.– К., 1994.– С. 35.
12. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1953.– Т. 3.– С. 165.
13. Митрополит Іларіон Релігійність Тараса Шевченка.– Вінніпег, 1964.– С. 18.
14. Митрополит Іларіон Релігійність Тараса Шевченка.– Вінніпег, 1964.– С. 22.
15. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1953.– Т. 3.– С. 134.
16. Митрополит Іларіон Релігійність Тараса Шевченка.– Вінніпег, 1964.– С. 36.
17. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1952.– Т. 2.– С. 107.
18. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1953.– Т. 3.– С. 154.
19. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1953.– Т. 3.– С. 105.
20. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1953.– Т. 3.– С. 133.
21. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1953.– Т. 3.– С. 165.
22. Митрополит Іларіон Граматично-стилістичний Словник Шевченкової мови.– Вінніпег, 1961.– С. 192.
23. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1952.– Т. 2.– С. 245.
24. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1952.– Т. 2.– С. 149.
25. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1952.– Т. 2.– С. 246.
26. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1952.– Т. 2.– С. 246–247.
27. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1952.– Т. 2.– С. 87.
28. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1952.– Т. 2.– С. 142–143.
29. Шевченко Т. Прогулянка з приємністю та й не без моралі. Твори в п’яти томах.– К., 1971.– Т. 3.– С. 287.
30. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1952.– Т. 2.– С. 173.
31. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1952.– Т. 2.– С. 175.
32. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1952.– Т. 2.– С. 174.
33. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1952.– Т. 2.– С. 174.
34. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1952.– Т. 2.– С. 294.
35. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1954.– Т. 4.– С. 217.
36. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. Видання НТШ та бібліотеки Українознавства. – Париж-Нью-Йорк-Мюнхен, 1955.– С. 336.
37. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1954.– Т. 4.– С. 230.
38. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1954.– Т. 4.– С. 266.
39. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1954.– Т. 4.– С. 224–225.
40. Шевченко Т. Кобзар.– Вінніпег, 1954.– Т. 4.– С. 110.
41. Шевченко Т. Твори у п’яти томах.– К., 1971.– Т. 5.– С. 264.
42. Шевченко Т. Твори у п’яти томах.– К., 1971.– Т. 3.– С. 268.
43. Митрополит Іларіон Релігійність Тараса Шевченка.– Вінніпег, 1964.– С. 78.
44. Митрополит Іларіон Релігійність Тараса Шевченка.– Вінніпег, 1964.– С. 82.

Світлана Гривюк

РЕЛІГІЙНІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ОЦІНЦІ ПРОФЕСОРА ІВАНА ВЛАСОВСЬКОГО

У міжвоєнний період на Волині, до складу якої входила і сучасна Рівненщина, постать Тараса Шевченка і його творчість стали культовими для багатьох українців, а також активно використовувались різними політичними силами у пропагандистських цілях. Враховуючи впливовість поета серед населення, радянські ідеологи намагались переконати громадськість у тому, що Тарас Шевченко був революційним митцем, а в його віршах і поемах одним із головних мотивів звучав атеїзм. У боротьбі за підтримку населення московський режим використовував уже перевірену методику підкріплення потрібних гасел авторитетом видатних персоналій. Виділяючи окремі моменти з поетичного спадку Кобзаря, більшовицькі критики намагались створити в колективній рецепції образ Шевченка безбожника, котрий не лише заперечував існування Всевишнього, але й бачив майбутнє українського народу винятково в секуляризованому просторі. Такий концепт відразу ж увійшов до шкільних підручників, у різних варіаціях перекочовував з дослідження в дослідження.

Початок радянського трактування творчості Тараса Шевченка в СРСР припав на 20-ті рр. минулого століття. Оскільки Західна Україна опинилась у складі Другої Речі Посполитої московський режим докладав політичних, військових і пропагандистських заходів для інспірування тут прорадянських рухів з метою подальшого включення цієї території в модернізовану більшовицьку імперію. Особливе місце у процесі мали посідати місцеві політичні і громадсько-культурні ліві рухи. Враховуючи значне просування волинян у національній ідентифікації, формуванню відповідних акцентів громадської думки приділялась значна увага. Символом українськості для волинян залишався Тарас Григорович Шевченко. Вибірковим цитуванням частин віршів Кобзаря радянські ідеологи прагнули переконати суспільство, що соціальна справедливість і вільний культурний розвиток для українців, про які мріяв поет, можливі лише в СРСР. Окремо поширювалась теза про безбожжя Т. Шевченка.

Радянська пропаганда на Волині із більшовицьким трактуванням творчості Тараса Григоровича мала результатом поширення комуністичного руху в краї. Чисельними були підпільні осередки Комуністичної партії Західної України в Рівненському, Здолбунівському і Луцькому повітах. Українська інтелігенція докладала зусиль для розвінчування постулатів радянської пропаганди. Серед іншого особливий акцент робився на об'єктивній оцінці життя і творчості Кобзаря. Показати справжню релігійність Тараса Шевченка прагнув у своїх дослідженнях відомий просвітянський і громадсько-політичний діяч Волині міжвоєнного періоду, професор Іван Власовський [1].

Іван Власовський народився в Харківській губернії Російської імперії. Після закінчення Київської духовної академії розпочав педагогічну діяльність у закладах народної освіти Полтавщини. У вересні 1918 р. І. Власовського призначено директором гімназії в Луцьку. Пізніше Іван Федорович став відомим політичним і громадським діячем Волині: тривалий час він очолював Луцьку повітову «Просвіту», був генеральним секретарем Товариства Петра Могили, редагував українські періодичні видання, входив до складу органів місцевого самоуправління, а в 1928–1930 рр. працював послом до сейму Речі Посполитої. Восени 1934 р. Івана Власовського призначено секретарем Волинської духовної консисторії у Крем'янці. За півроку до цього новим керівником Волинсько-Крем'янецької єпархії Синод Православної автокефальної церкви в Польщі делегував архієпископа Олексія (Громадського) [2, 4]. Серед низки нововведень, котрі чекали на церковне життя Волині – видання україномовного двотижневика «Церква і нарід». Журнал був офіціозом Волинської єпархії. Загальну редакцію здійснювали архієпископ Олексій і секретар консисторії Іван Власовський. Упродовж чотирьох років православний двотижневик перетворився на авторитетне українське видання із кількатисячною аудиторією читачів. На сторінках журналу друкувались серед інших статті, котрі мали на меті формування української духовної і національної ідентичності волинян. Зрештою, саме одна із публікацій, де звучали заклики до самостійності України, стала приводом для польського режиму прийняти рішення закрити видання у грудні 1938 р.

Отже, окрім офіційних матеріалів з життя Православної церкви Волині, хроніки подій, у

журналі друкувались публіцистичні матеріали проти безбожництва, лівої ідеології, сектантського руху в краї. Окремим напрямом була заочна дискусія із російськими православними діячами, а також радянською пропагандою, котрі у своїх публікаціях на сторінках російської еміграційної преси ставили під сумнів право українців на власну державність, духовну й культурну ідентичність. Саме відповіддю на один із таких закидів став друк у квітні 1935 р. статті Івана Власовського «Поезія Шевченка в світлі релігійної думки» [3].

Причина появи такої публікації лежала у двох вимірах – релігійному і національному. І. Власовському довелось відстоювати християнський світогляд Тараса Шевченка і протистояти спробам нівелювати його авторитет як національного лідера. Безпосереднім поштовхом до написання статті стала книга Станіславського єпископа Григорія (Хомишина) «Українська проблема», котра побачила світ у Станіславові у 1933 р. З приводу цього видання Іван Власовський справедливо обурювався, що «немає чого дивуватися, коли це [тобто дискредитацію] роблять люди взагалі ворожі українському відродженню…, але боляче чути й читати слова про Шевченка, як про атеїста чи людину аморальну, у людей, які самі претендують на провід в українському народі» [3, 77]. І хоча в книзі Хомишина творчості Шевченка присвячено небагато місця, І. Власовський вважав неприпустимою таку позицію єпископа Української греко-католицької церкви. У розділі «Родовід українського деструктивного націоналізму» уніатський єпископ зауважував, що демон націоналізму не пощадив і українського народу. Він вийшов не із віри і любові до Бога і ближнього, а зріс на необробленому грунті. Визнаючи, що Тарас Шевченко силою свого таланту дав багато національному освідомленню народу, Хомишин звертав увагу: «Одначе сему національному почуттю й освідомленню не надав Шевченко позитивних напрямків, не оснував його на позитивних засадах» [3, 78]. Провина Кобзаря, на думку греко-католицького єпископа, полягала у прищепленні народу за посередництвом поезії хиткого ліберального раціоналізму. Мовляв, Шевченко кинув хулу на найвищу гідність Діви Марії як Матері Божої, висміяв Церкву, а особливо Католицьку, героїзував гайдамацтво, поширював ненависть до національних супротивників. Усі звинувачення на адресу Шевченка Хомишин підсумував висновком, що націоналізм поета чужий здоровим засадам віри і моралі.

Такі заяви про творчість і особу Кобзаря змусили І. Власовського стати в обороні народного генія. У статті після вступної частини він навів аргументи, котрі не лише спростовують закиди єпископа, але й свідчать про глибокий духовний світ Тараса Григоровича Шевченка. Перша теза на захист поета базується на тому, що головною помилкою критиків є вибірковий підхід до характеристики змісту творів Пророка. Беручи окремі твори, чи навіть певні місця із поезій Шевченка вони підлаштовують їх під необхідні твердження, виривають рядки із контексту вірша, поеми і навіть творчості поета [3, 79]. Для комплексної оцінки творчості Кобзаря, вважає Власовський, потрібно брати до уваги образ і творчість поета як лірика світового масштабу. «Природна вдача Шевченка, його особиста доля кріпака і засланця разом з долею його закріпаченного і поневоленого народу, що своєю неправдою разили його пробуджену свідомість і краяли його гаряче серце, не могли сприяти витворенню в ньому гармонії духа, світлого погляду на світ і спокійного олімпійського відношення до фактів життя» [3, 79]. Саме величина таланту, котра виражалась і в надчутливій душі поета, зумовлювала величезні за емоційною силою боріння в душі Кобзаря і ці боріння згодом лягали такими сильними словами в римованих рядках. На поезію Шевченка необхідно дивитись як на безпосередню сповідь його серця. Висловлене душею не готувалось для читання іншими, чи для публікації. Тому у віршах така сила емоційних спалахів. Власовський влучно порівняв поезію Шевченка із морем різних настроїв, що як хвилі женуть, наздоганяють і змінюють один одного, часто в глибокій протилежності один до другого. Прикладом такого самовираження наведено цитату із «Заповіту»:

Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу, от тоді я
І лани і гори,
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися. А до того
Я не знаю Бога!

Натомість вже в іншому вірші поет говорить:

Не наша мати, а довелось поважати.
То – воля Господа. Годіть…
Смирітеся, молітесь Богу
І згадуйте один другого,
Свою Україну любіть.
Любіть її во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть…

Таких два протилежних настрої, на думку І. Власовського, мають один об'єкт – долю України. Можемо стверджувати, що емоційні спалахи стали інструментом вираження глибини почуттів для Шевченка, міри внутрішньої напруги, коли йдеться про долю рідної землі, власного народу. І таких прикладів у творчості Пророка дуже багато. Тому в «Кобзарі» зустрічаємо натхненні релігійні гімни («Благословенна в жонах» в «Неофітах», «Радуйся, ниво неполитая», «Мій Боже милий», «Псалми Давидові» та інші), а в інших творах знаходимо слова, сказані в емоційному напруження, котрі опоненти використовують для свідчення атеїзму поета [3, 81]. У відповідь на можливі зауваження до митця про необхідність релігійної стійкості Власовський відповідає історичним прикладом. Пророк Мойсей у гніві розбив таблиці із десятьма Божими заповідями, а також підняв голос проти Бога, якщо Він не простить його народ. Навіть Христос, розп'ятий на хресті, в хвилину сумніву звав Отця словами: «Боже мій, Боже мій, на що Ти мене покинув?». «Коли такі слова жалю і докору чуємо з уст Богочоловіка,– підсумовував Іван Власовський,– то чи не знайдемо зрозуміння і виправдання для драматизму релігійних почувань гарячого і великого серця хоч би й геніальної, але все ж таки людини» [3, 82].

Третя частина статті І. Власовського присвячена аналізу поем Шевченка «Марія», «Іван Гус» та «Гайдамаки», найбільш згадуваних критиками творчості поета. На ці зауваження публіцист визнає, що образ Пресвятої Діви в поемі «Марія» надто реалістичний, наближений Шевченком до його Катерин-Оксан, а вся поема перейнята образами і настроями сільського родинного українського життя. Однак, лише докладний аналіз впливів, які зумовили написання Шевченком «Марії», може дати вичерпну відповідь на низку питань. Власовський визнає вплив на поета тогочасних громадських настроїв і філософських течій, якими жило російське суспільство, адже твір написано Кобзарем після повернення із заслання в Петербузі у 1859 р. У той час в громадській думці імперії стають панівними раціоналістичні течії, говорилося про свободу розуму, дух критики, незалежність поглядів. Щодо поеми «Марія», то, незважаючи на вплив ліберального раціоналізму, не можемо казати про бажання Шевченком принизити гідність Матері Божої. Той, хто прочитає поему винесе із неї свідчення апофеозу всесвітнього материнства, ідеальний образ матері матерів.

Як приклад упередженості критиків до Шевченка Іван Власовський наводить ситуацію із поемою «Гавриліада» Пушкіна, у якій російський поет дійсно дав підстави говорити про свою аморальність. Однак ніхто про це заявити не наважився і не сказав, що Пушкін – атеїст. Такі подвійні стандарти в оцінці творчості свідчать лише про вибірковість і псевдооб'єктивність застосування етичних норм різними критиками.

На думку Івана Власовського, безпідставні і закиди щодо заперечення Шевченком церковної обрядовості [3, 85]. Для розуміння позиції поета необхідно брати до уваги усю його творчість, а не окремий вірш чи рядки. Шевченко завжди тепло ставився до щирої віри людей, обрядових звичаїв прадідів, до тих «свічечок», «сорокоустів», «подорожей на прощу до Києва». Власовський також закликає не шукати позиції поета в історичних творах. У них він розповідає про події давніх часів. Він жодним чином не героїзує перепетії минулого, а намагається дати правду. Саме така правда допоможе зрозуміти історію і виробити напрямок руху в майбутнє.

Про релігійність Шевченка найактивніше свідчить фразеологія його творів. Біблійні сюжети, біблійних дух, слова псалмів і пророків в усіх творах Кобзаря. Шевченкова поезія універсальна і цим він належить до світових здобутків.

Отже, Іван Власовський стверджував, що творчість Тараса Шевченка була глибокорелігійною, а випадки емоційних спалахів секулярного характеру необхідно пояснювати особливістю поетичної творчості, де такі методи використовуються для посилення ефекту, глибокими внутрішніми переживаннями поета, його прагненням знайти відповіді на найскладніші питання буття.

Джерела та література:

1. Кульчицький Ф., свящ. Професор І. Власовський: 1883–1969 // Іван Власовський. Пропам'ятна книга.– Торонто: Видання Укр. пр. братства Св. Володимира, 1974.– С. 11–23.
2. П'ятнадцятиліття архієрейської хіротонії владики Олексія, архієпископа Волинського і Крем'янецького // Шлях.– 1937.– Ч. 5.– вересень.– С. 3–5.
3. Власовський І. Поезія Шевченка в світлі релігійної думки // Церква і нарід.– 1935.– Ч. 3–4.– 15–28 квітня.– С. 76–87.

Олена Прищепа

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ МІСТ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ: ВІД ЗАБОРОНИ ДО ВШАНУВАННЯ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

В сучасному вітчизняному містознавстві усе потужнішого звучання набуває дослідження соціокультурної складової міського життя. Відтак проблема формування міського освітньо-культурного середовища, один із аспектів якої пропонуємо розглянути у цій публікації, достатньо актуальна і потребує вивчення.

Насамперед щодо суті терміну. На нашу думку, в поняття «освітньо-культурне середовище» вкладається система багаторівневих духовних контактів між представниками міського соціуму у різних лакунах освітньо-культурного життя: навчанні, громадській діяльності, сфері дозвілля тощо. Підкреслимо, що при розгляді цієї проблеми на матеріалах міського простору Правобережної України у хронологічних межах другої половини XIX – початку XX ст. засадничими виступають два моменти: державне регулювання процесу формування освітньо-культурного середовища і чинник громадських та приватних ініціатив у його творенні містянами різних соціальних, етнорелігійних, професійних груп тощо.

Як відомо, при чисельній перевазі українського автохтонного населення на Правобережній Україні цей регіон, перебуваючи спочатку у складі Речі Посполитої, а від кінця XVIII ст. – Російської імперії, традиційно залишався поліетнічним. Однак у міських його поселеннях українська етнічна складова ніколи не була визначальною. Якщо у традиційній міській культурі українська етнічна спільнота усе ж таки зберігала свою окрему нішу (спільна релігійна практика, сімейне виховання, організація дозвілля тощо), то креативну міську культуру продукувати їй ще було не під силу.

Згуртувати українську освічену громаду, почути її доволі слабкий голос в міському культурному довкіллі Правобережної України, як врешті і в усіх українських губерніях Російської імперії, могли б знакові національні символи. Потужним національним символом для української спільноти від середини XIX ст. постав образ Тараса Шевченка – Великого Українця і вимовлене ним Слово, яке було зрозуміле і мешканцям міст, і українських сільських просторів. Як сам Шевченко творив образ єдиної України[1], так і її духовна еліта витворювала образ провідника нації[2]. Прикметно, що символічною постаттю національної історії Тарас Шевченко постав в умовах «хвороби бездержавності» українського етносу, роз'єднаного кордонами між двома імперіями – Російською та Австро-Угорською. По суті Т. Шевченко зі своєю страдницькою життєвою стезею і визначними здобутками на літературній ниві виконував ідеологічну, просвітницьку, виховну, культурно-синтезуючу роль збирача докупи «українськості» у всіх її проявах[3]. При цьому його Слово було зрозуміле не лише українцям, а й усім, хто мріяв про засади справедливості, особистої гідності незалежно від статків, етнічної приналежності, культурних уподобань.

Тарас Шевченко, як відомо, народився на Правобережній Україні. Його «мала батьківщина» окреслювалася у межах тодішньої Київської губернії (Звенигородський повіт Київської губернії). Українське Правобережжя для Т. Шевченка – це і рідна домівка, і територія його мандрівок, і водночас – простір, який він наповнював багатогранними художніми образами у своїх поетичних і прозових творах.

Наскільки ім'я Т. Шевченка було відоме в містах трьох українських правобережних губерній Російської імперії – Київської, Волинської і Подільської? У який спосіб і для яких цілей вважала за доцільне ним «розпоряджатися» доволі не чисельна міська освічена українська спільнота? Як на це реагувала місцева влада? Чому і через багато років після смерті Кобзаря імператорська адміністрація так панічно боялася поширення Шевченкового слова в Україні, відтак і увічнення пам'яті про нього? На основі таким чином сформульованого запитальника до історичних джерел спробуємо відшукати сліди українського компоненту у творенні міського освітньо-культурного середовища Правобережжя. Серед масиву проаналізованих документальних матеріалів виокремимо періодичні видання, які на початку XX ст. друкувалися в окремих повітових містах Правобережної України, а також збірки опублікованих архівних

документів, поміж яких ґрунтовне і масштабне документальне видання «Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного урегулювання (1847–1914)», яке лише нещодавно вийшло у світ [4].

Відзначимо, що твори Шевченка користувалися популярністю в Україні ще за його життя – від середини 40-х років, про що навіть через три десятки років був змушений констатувати міністр народної освіти Д. Толстой: «сочинения Шевченки и других малороссийских писателей, в рукописях, жадно перечитывались и затверживались на память приверженцами малороссийской старины и местной молодежью»[5].

В умовах, коли в середині XIX ст. міські книгарні та публічні бібліотеки ще не набули поширення в містах Правобережжя, наблизити творчість Шевченка до освіченого містянина могло б розповсюдження його творів через мережу шкільних бібліотек. Однак система поповнення їх навчальною, художньою, публіцистичною літературою, чітко регламентована державою, передбачала жорсткий контроль з боку Міністерства народної освіти. Драматичні обставини арешту Т. Шевченка у справі Кирило-Мефодіївського братства й висунуті обвинувачення у тім, що «сочинял стихи на малороссийском языке самого возмутительного содержания»[6], перекрили й цей вузький канал поширення його друкованого слова. Як відомо, одним із результатів розслідування діяльності кирило-мефодіївців стала заборона і вилучення з продажу надрукованого у 1840 р. Шевченкового «Кобзаря»[7]. Таємним циркуляром попечителя Київського навчального округу від 2 вересня 1847 р. ця книжка разом із творами інших учасників Кирило-Мефодіївського товариства – П. Куліша та М. Костомарова мала бути вилученою з бібліотек усіх навчальних закладів і доставлена до попечителя округу[8].

Після короткочасного періоду послаблення заборони Шевченкової творчості на початку 60-х роках, коли з'явилися сподівання на довгоочікувані реформи в Російській імперії, цю практику було продовжено. До прикладу, у 1876 р. директор Білоцерківського реального училища, виконуючи чергове розпорядження очільника Київського навчального округу про вилучення зі шкільних бібліотек книжок українською мовою, окрім видань Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського, Марка Вовчка, журналу «Основа» за 1862 р., надіслав до Києва ще й два примірника «Кобзаря», цілком легально виданого у С.– Петербурзі 1860 р.[9]

Варто зазначити, що окремі шкільні наставники молоді наприкінці 60-х – початку 70-х рр. усе ж таки ігнорували офіційне негативне ставлення до постаті Т. Шевченка, в діяльності і творчості якого влада вбачала загрозу посиленню сепаратистських настроїв в Україні, й наважувались у класних аудиторіях популяризувати його твори. Про один такий епізод з життя Рівненської гімназії згадував російський письменник Володимир Короленко у автобіографічному творі «Історія мого сучасника». Як відомо, у 1866–1871 рр. йому довелося навчатися у цьому навчальному закладі. Одного разу напередодні очікуваного інспектування гімназії, вчитель російської словесності В. Авдєєв звернувся до рівненських гімназистів з такими словами: «Я хочу вам напомнить, что наша программа кончается Пушкиным. Все, что я Вам читал из Лермонтова, Тургенева, особенно Некрасова, не говоря о Шевченке, в программу не входит»[10]. З іншого фрагменту цього тексту дізнаємося, що поміж рівненських гімназистів твори Шевченка поширювалися і в рукописних списках: «вообще в это время под влиянием легенд старого замка и отрывочного чтения (в списках) «Гайдамаков» Шевченка романтизм старой Украины опять врывался в мою душу, заполняя ее призраками отошедшей казацкой жизни…»[11].

Негативне ставлення Міністерства народної освіти до вивчення поетичної творчості Кобзаря в навчальних закладах не зазнало змін і на початку XX ст., коли усе ж таки склалися сприятливіші умови для популяризації його імені. «Если составить список вещей, о которых нельзя говорить в гимназии, то получится объемистая тетрадь… О политике нельзя, о революции нельзя, о любви нельзя, … об украинской истории нельзя, о Шевченке нельзя, украинские песни петь – и то нельзя… Попробуй спеть на гимназическом вечере. Кроме «Реве та стогне Днепр широкий» ничего нельзя»,– так описував життя вихованців Черкаської чоловічої гімназії напередодні Першої світової війни у автобіографічній повісті «Перша міністерська» О. Лебеденко. Однак поза межами «шкільних казематів», як стверджував автор, учнівська молодь таки співала українських пісень[12].

Тут, безумовно, спрацьовував небезпідставний острах державних осіб – насамперед представників вищого ешелону влади, що українське слово виступає переконливим засобом формування національної ідентичності, відтак, його поширення потрібно контролювати. Особливо,

коли воно промовлялося таким геніальним творцем, як Т. Шевченко.

У шкільних аудиторіях заборона накладалася не лише на Шевченкове слово, а й портретні зображення митця. Наведемо приклад. Подібно до решти керівників середніх і початкових навчальних закладів КНО директор Вінницького учительського інституту у червні 1914 р. отримав циркулярне розпорядження від попечителя округу А. Деревицького про недопустимість вивішувати на стінах класних аудиторій портретів Шевченка, які, на його думку, «нередко выделяются среди других величиною и бывают украшены вышитыми полотенцами, зеленью и т. п.». При цьому головним аргументом виступала теза, що вивчення творчості українського письменника не було передбачено курсом російської словесності[13].

Фактично перекритим для Шевченкових книжок залишався й шлях до читача через мережу публічних і народних бібліотек. По-перше, бібліотечних закладів у містах та містечках Правобережної України було ще недостатньо, а по-друге, як у випадку зі шкільними бібліотеками, їх книжковий репертуар посилено контролювався державою.

В цій ситуації розповсюдженню книжок Шевченка могла посприяти книжкова торгівля, оскільки усе ж немає підстав незаперечно стверджувати, що твори Шевченка були під повною забороною в Російській імперії. І це попри те, що як Головне управління у справах друку, так і окремі цензори під різними приводами постійно відхиляли пропозиції про перевидання творів Т. Шевченка. Відомо, що в Російській імперії збірка поетичних творів Шевченка «Кобзар» перевидавалася не менше двох десятків разів[14]. Книжки Великого Українця друкувалися як у північній столиці, так і в окремих містах українських губерній (Київ, Харків, Одеса), й користувалися стабільним попитом, який постійно зростав[15]. До них долучалися ще й закордонні видання, які нелегально доправлялись до Російської імперії, зокрема, із Австро-Угорщини[16].

Враховуючи географічне розташування Києва і його потужну поліграфічну базу на рубежі століть найбільш доступними для населення Правобережної України стають київські видання творів Шевченка. Саме тут, починаючи з 90-х років пропагувати українську книжку, нести її в широкі народні маси (при цьому не оминаючи й пересічного міського жителя Правобережжя) заповзято взялися нечисленні україномовні видання, редакція газети «Киевская старина», Київське товариство грамотності, а згодом – Київська «Просвіта». Технічні досягнення в поліграфічній справі дозволили здешевити друковану продукцію і наростити наклади. У 1894 р. у Києві був видрукуваний дешевий «Кобзар» Шевченка у кількості 20 тисяч примірників, який дуже швидко розійшовся[17].

І все ж окрім Києва у інших містах Правобережжя випадки друку творів Т. Шевченка були рідкісним явищем. Так, 1900 р. в Черкасах, завдячуючи спільним зусиллям київського видавництва «Вік» (випускало лише українські книжки) та власнику місцевої друкарні В. Колодочці був надрукований «Малий Кобзар» Т. Шевченка, який мав усього 7 сторінок тексту[18]. Його тираж склав тисячу примірників, сама ж книжечка коштувала 5 копійок[19].

На рубежі XIX– початку XX ст. видання книжок українською мовою (у тому числі і Шевченкових) набуває важливого значення в інтересах народної просвіти. Їх поширення сприяло запуску механізму культурної взаємодії освічених представників міського соціуму із ширшими верстами міського населення. В домівках не чисельної інтелігенції міст та містечок Правобережжя, яка ще досить слабко ідентифікувала себе як українська, книжки Шевченка були настільними. До прикладу, Надія Суровцова, українська громадська діячка доби Української національної революції 1917–1921 рр., письменниця і перекладачка, згадуючи дитячі роки, проведені в Києві та Умані писала: «Культ Шевченка змалку панував у нашій родині»[20]. Однак українській інтелектуальній спільноті потрібно було ще багато зробити для того, щоб ім'я українського генія сприймалося усім українським етнічним загалом як образ провідника нації та символу України. Реалізації цієї ідеї сприяло вшанування Шевченкових роковин.

Пошанування українського генія на просторах міського Правобережжя бере свій початок від травня 1861 р., коли труну з тілом Кобзаря привезли в Україну і поблизу Канева, на високому пагорбі Дніпра, було здійснено перепоховання його праху. Даремно адепт імператорської влади М. Юзефович, голова Київської археографічної комісії, у 1875 р. намагався поширити думку, що «простой народ остался совершенно равнодушен к его могиле и чуть ли не забыл уже о ней»[21]. Представники української міської інтелігенції усілякими способами «наводили мости порозуміння» між народом та обраними ним героями, поміж яких постать Шевченка стала визначальною.

Наведемо приклад. Штатний наглядач Канівського двокласного міського училища В. С. Гнилосиров від 1873 р. упродовж майже трьох десятків років подавав приклад безмежної пошани до пам'яті Кобзаря. Як повідомлялося в газеті «Каневская неделя» від 8 березня 1913 р., «живучи у Каневі, Василь Степанович весь час доглядав за могилою Т. Г. Шевченка, впорядковував її, садив квіти і в його житті це було єдине місце, де він спочивав душею»[22].

Поступово ритуал відвідання могили Кобзаря, а також його малої батьківщини увійшов до повсякденних практик широкого загалу українців, поміж яких були й містяни Правобережної України. Вже згадувана Н. Суровцова так оповідала про колективний похід шевченківськими місцями на початку ХХ ст. уманського шкільного товариства: «… зібралися в похід, відвідали Моринці, Кирилівку, зробили фото з жорнова, що лежав на місці, де була хата Шевченка, подивилися на кущ калини, під яким ховався Шевченко від мачухи, намилувалися краєвидами, і наші серця тремтіли від зворушення»[23].

Фактично одноосібне чи колективне відвідування Шевченкових «місць пам'яті» давало інтелектуальну поживу для формування соціальної ідентифікації особистості і спільноти, що в сучасній суспільній думці трактується як історична пам'ять, яка, за П. Норою, ґрунтується на «місцях пам'яті» і «героях», з якими ця спільнота себе ідентифікує[24]. «Пам'ять породжується соціальною групою, яку вона згуртовує», – стверджував французький дослідник[25].

Виняткове значення для формування образу Кобзаря як символічної постаті національної історії мало святкування ювілейних роковин Т. Шевченка[26]. При цьому «місцями пам'яті» могли виступати храми, де служили панахиди за померлим, стіни тих громадських інституцій, де звучало Шевченкове Слово і Слово про нього, пам'ятник Кобзареві (навіть сам процес його ініціювання), власне усе, що дозволяло уникнути забуття про Великого Українця.

Спробуємо окреслити горизонти Шевченкових «місць пам'яті» на мапі міського простору Правобережної України. Безумовно, у формуванні традиції відзначення ювілейних пам'ятних дат Шевченка чільне місце належить Києву як центру освітнього і загалом культурного життя Правобережжя. Саме тут, у лютому 1881 р., панахидою по Шевченку доволі скромно вшанували 20-ті роковини смерті поета представники української громади. Однією з умов її проведення була вимога губернської адміністрації, що «ніяких демонстрацій і промов не буде», за що особисто поручилися професор університету св. Володимира Володимир Антонович та театральний і культурний діяч Михайло Старицький[27].

Безумовно, сприятливіші умови для консолідації української культурної спільноти навколо Шевченкових роковин і, зокрема, його ювілейних дат, склалися після революційних подій 1905 р. Так, 26 грудня 1906 р. у соборі м. Звенигородка Київської губернії вперше було відправлено панахиду по великому поетові, а напередодні місцева комісія Київського комітету грамотності на своєму засіданні прийняла рішення про спорудження у Звенигородці народного дому в пам'ять Т. Шевченка[28].

Широку діяльність на початку ХХ ст. по вшануванню пам'яті про українського поета проводили українські товариства «Просвіта»: Київське (створена на честь Т. Шевченка), Житомирське, Подільське. Переважно їх поле діяльності обмежувалося губернськими центрами Правобережжя, однак Подільська «Просвіта», яка мала головний осідок у Кам'янці-Подільському через Могилівський відділок поширювала свою діяльність і в повітовому Могилеві-Подільському[29]. На публічних просвітянських заходах до роковин поета практикувалося виголошення рефератів про життєвий шлях Кобзаря, поміж учасниками масових дійств поширювалися книжки поета, а також література про його життєвий шлях. Однак загальноміські Шевченківські свята залишалися під забороною на території усієї Російської імперії.

З нагоди 50-річчя від дня смерті поета житомирська «Просвіта» 27 березня 1911 р. організувала панахиду в Михайлівській церкві, а на початку березня збиралася провести народні читання, підготувала й концертну програму. Дозвіл на проведення літературно-вокальної вечірки був отриманий лише на початку травня, й цей захід відбувся у вщент заповненому глядачами залі. «Коли просвітянський хор наприкінці вечірки заспівав «Заповіт», глядачі як один побожно встали», – писав один із учасників цього дійства»[30]. Так зароджувався ритуал Шевченківських свят, який поширений й до сьогодні.

На початку ХХ ст. до популяризації спадщини Шевченка активно підключилася поки що малочисельна україномовна преса. Вже згадуваний спарений березневий випуск (число 7–8) російсько-української щотижневої газети-журналу «Каневская неделя», яка виходила у повітовому Каневі на Київщині у 1913 р., майже повністю був

присвячений вшануванню 52-х роковин смерті Кобзаря. Упорядники номера щедро скористались візуальним матеріалом, розмістивши на газетних шпальтах світлини самого Т. Шевченка, його могили, хати в с. Моринцях, де він народився. Тут же були уміщені вірші як самого поета, так і поетичні рядки посвяти Кобзареві від щирих шанувальників його творчості. В одному з дописів підкреслювалося, що заборонити Шевченкове слово в Україні владі вже не вдасться: «… були часи, коли Слово Великого Вчителя, навіть його ім'я, пошепки ширились по Вкраїні. Говорить вголос було небезпечно. Одначе, незважаючи на всі заборони, поставлені коло його Слова, воно розірвало їх і гучно залунало по всій Україні…»[31].

Тісніше згуртувати українську громадськість в містах Правобережної України могла б спільна культурна праця. Один із таких проектів був пов'язаний із наміром спорудити у Києві пам'ятник Т. Шевченку, відкриття якого планувалося спочатку до 50-х роковин смерті поета (1911 р.), а згодом – до 100-ліття від дня народження (1914 р.). Як відомо, ідею збору коштів по підписці підхопили насамперед земства Лівобережної України (Золотоноша, Полтава, Прилуки) [32], згодом до них долучилися й земські інституції Правобережжя (на виборній основі впроваджені у 1911 р.), а також окремі органи міського самоврядування.

До прикладу, у 1909 р. Подільська земська управа повідомляла Об'єднаний комітет по збору коштів на спорудження пам'ятника Шевченкові у Києві, що населення Летичівського, Проскурівського, Кам'янецького повітів пожертвувало від 95 до 257 рублів[33]. Усе-таки земства у першу чергу представляли інтереси сільського населення регіону, позицію ж міських громад насамперед уособлювали органи міського самоврядування. Окрім Київської міської думи, ідею спорудження пам'ятника Шевченкові у 1910–1913 рр. підтримали міські думи Житомира на Волині і Балти на Поділлі, заклавши до міських бюджетів витрати у сумі 100 і 25 рублів[34]. І хоча, як відомо, пам'ятник Кобзареві так і не був споруджений, виборне міське представництво отримало можливість висловити свою позицію щодо знакової постаті української історії та українського письменства.

Безперечно, такі поодинокі приклади радше засвідчують про ігнорування указаної ініціативи української громадськості міською владою, однак тут важливо відзначити той момент, коли ніби то суто «українська справа» набуває загальноміського виміру.

У рік 100-літнього ювілею Кобзаря у виборних органів міської влади з'явилася ще одна нагода підтримати/не підтримати вшанування пам'яті Т. Шевченка. Так, Кам'янець-Подільська міська дума обрала Шевченківську комісію, яка запропонувала перейменувати на честь поета одну із вулиць цього губернського міста, назвати його іменем одну із шкіл, у кафедральному соборі відслужити панахиду по поетові, провести урочисте засідання міської думи, на якому один із гласних повинен був виголосити промову, присвячену пам'яті поета. Залученню до Шевченкових урочистостей широкого міського загалу мав посприяти літературно-музично-вокальний вечір в народному домі імені О. Пушкіна[35].

Того ювілейного 1914 р. мешканці Черкас пропонували міській владі вшанувати пам'ять про Кобзаря низкою заходів, а саме: назвати Смілянську вулицю Шевченко-Тарасівською, найменувати міську ремісничу школу Тарасівською, організувати у травні екскурсії учнів і вчителів міських шкіл на могилу поета, уповноважити кількох гласних міської думи покласти під час екскурсій вінок до могили Кобзаря, видати за рахунок міського бюджету дешеву збірку віршів поета і роздати її усім учасникам цих екскурсій. Однак, як відомо, черкаський міський голова відмовився цю колективну заяву містян винести на обговорення думи. Не була прийнята постанова про святкування Шевченківського ювілею й Уманською міською думою, як того вимагали уманці, внаслідок чого було припинено його підготовку, яка велася місцевим літературно-художнім гуртком[36].

Наведені приклади засвідчують про формування зародків громадянської позиції у містян Правобережної України щодо такої знакової постаті української історії, як Тарас Шевченко. Реакція імператорської влади на ініціативи громадськості була прогнозовано негативною: «торжества отменяются совершенно»[37]. Заборонені були навіть офіційні панахиди по Т. Шевченку. Особливо державну адміністрацію непокоїла можливість задіяти у ювілейних заходах учнівську молодь. Вимоги не допустити «устройства в… школах юбилейных собраний в память Шевченко и вообще каких-либо отступлений от обычного хода будничной учебной работы, а равно о недопущении распространения в сих школах тенденциозной «украинской» литературы» були розіслані у формі таємних циркулярів по усіх навчальних закладах Правобережної України[38].

Чому так жорстко імператорська влада реагувала на увічнення пам'яті про Кобзаря? Не лише тому, що його творчість сприяла утвердженню та

розвиткові української мови, а зміст творів визначив їхню високу оцінку в суспільстві[39]. Вочевидь ще й тому, що його образ сприяв формуванню спільної національної пам'яті українського етносу, що суперечило великодержавним національним інтересам Російської імперії.

Як відомо, заборонений, але відзначений 100-літній ювілей Т. Шевченка резонансного звучання набув лише у Києві, чого не скажеш про інші міста Правобережжя. Але непримиренна позиція самодержавства у цьому питанні спричинила до консолідації української спільноти на всьому міському просторі Правобережної України, якій тепер було вже кого боронити – поборника українства на рідній землі.

Постать Шевченка продовжує консолідувати й сучасне українське суспільство, перед яким постав новітній виклик часу: бути чи не бути Україні ефективним державним організмом і рівноправною поміж усіма країнами. І як актуально промовляють до нас газетні рядки, надруковані у 1913 р.: «Ми віримо, що за кожним роком, роковини, присвячені його пам'яті, будемо стрічати не серед таких невідрадних обставин, які панують тепер. Ми віримо, що ніяка темна сила не зламає його вистражданої Слави, не потушить вогню, котрий запалило його Слово і упевнено скажемо, що скоро-скоро «світ тихий, не вечірній тихенько засяє»[40].

Джерела та література:

1. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу.– 3-є вид.– К.: Факт, 2006.
2. Литвин В. Образи Великого Кобзаря в українській інтелектуальній історії (до 200-річчя від дні народження Т. Г. Шевченка) / за ред. В. А. Смолія.– К.: НАН України, Інститут історії України, 2014.– С. 3.
3. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу.– С. 11.
4. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914). Зб. документів і матеріалів / Відп. ред. Г. Боряк; Упоряд. Г. Боряк, В. Баран, Л. Гісцова, та ін.– К.: Ін-тут історії України НАН України, 2013.– 810 с.
5. Там само.– С. 105.
6. Там само.– С. 9.
7. Там само.– С. 7.
8. Ровно 700 років. 1283–1983. Зб. документів і матеріалів.– К.: Наук. думка, 1983.– С. 29; Рівне-720: від давнини до сучасності. Кн.1.– Рівне: Волинські обереги, 2003.– С. 48.
9. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914).– С. 145.
10. Короленко В. Г. История моего современника. Книги первая и вторая.– М.: Государственное издательство художественной литературы, 1948.– С. 232.
11. Там же.– С. 220.
12. Лебеденко А. Первая министерская. Повесть // Собрание сочинений: В 3-х т.– Т. 1.– С. 112.
13. Держархів Вінницької області.– Ф. 54.– Оп. 1.– Спр. 2.– Арк. 35.
14. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914).– С. 663.
15. Петров С. С. Книжкова справа в Києві.– К.: ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2002.– С. 233.
16. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914).– С. 253.
17. Там само.– С. 267–268.
18. Репертуар української книги. 1709–1916. Матеріали до бібліографії.– Т. 4. 1895–1900.– Львів, 1999.– С. 395.
19. Мельниченко В. М. Вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка на Черкащині: зародження та розвиток традицій // Краєзнавство Черкащини. Зб.– Черкаси: «Вертикаль»: видавець Кандич С. Г., 2011.– С. 48.
20. Життя Надії Суровцової, описане нею самою в селищі Нижній Сеймчан Магаданської області // Наука і культура. Україна. Щорічник АН УРСР. Тов-во «Знання» УРСР.– Вип. 24.– К., 1990.– С. 437.
21. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914).– С. 121.
22. Каневская неделя.– Канев.– 1913.– 8 марта.– № 7–8.– С. 9.
23. Наука і культура. Україна. Щорічник.– С. 437.
24. Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії [Електронний ресурс] / Л. Зашкільняк.– Режим доступу: www.inst-ukr.lviv.ua/files/23/810Zashkilniak.pdf;
25. Нора П. Проблематика мест памяти // Франция-память /П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок.– С. Пб.: Изд-во С.– Петербургского ун-та, 1999.– С. 20.
26. Литвин В. Образи Великого Кобзаря в українській інтелектуальній історії (до 200-річчя від дні народження Т. Г. Шевченка).– С. 26.
27. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914).– С. 181.

28. Мельниченко В. М. Вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка на Черкащині: зародження та розвиток традицій.– С. 45.
29. Світова зірниця.– Кам'янець-Подільський.– 1906.– 18 травня.– № 13.– С. 8.
30. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914).– С. 481, 483.
31. Каневская неделя.– 1913.– 8 марта.– № 7–8.– С. 2.
32. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914).– С. 510.
33. Сваричевський А. Заборонений, але відзначений [Електронний ресурс] / А. Сваричевський.– Режим доступу: www.tovtry.km.ua/en/history/statti/zaboronenyj_vidznacheny.
34. Центральний державний історичний архів України у м. Києві.– Ф. 442, оп. 665.– Спр. 77.– Арк. 106 зв.; Ф. 442.– Оп. 663.– спр. 30.– Арк. 17 зв.
35. Сваричевський А. Заборонений, але відзначений [Електронний ресурс] / А. Сваричевський.– Режим доступу: www.tovtry.km.ua/en/history/statti/zaboronenyj_vidznacheny..
36. Мельниченко В. М. Вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка на Черкащині: зародження та розвиток традицій.– С. 47.
37. Волынская земля.– Почаев.– 1914.– 12 февраля.– № 35.– С. 4.
38. Держархів Житомирської області.– Ф. 147.– Оп. 1.– Спр. 485.– Арк. 1–1 зв.; Держархів Вінницької області.– Ф. 54.– Оп. 1.– Спр. 2.– Арк. 2.
39. Гриценко П. Українська мова в Росії XIX – початку XX ст.: шляхи утвердження // Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914).– С. XLIV.
40. Каневская неделя.– Канев.– 1913.– 8 марта.– № 7–8.– С. 2.

Людмила Ромащенко

ТАРАС ШЕВЧЕНКО, УКРАЇНСЬКІ ФУТУРИСТИ ТА РОСІЙСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ

Постать Т. Шевченка і його творчість знакова в російському культурному просторі (рис.1–5). Недаремно ім'я поета увічнено в назвах 13 населених пунктів Росії.

Відоме шанобливе ставлення російських письменників до українського поета. Наведемо лише кілька прикладів.

Приміром, перший російський лауреат Нобелівської премії І. Бунін кілька разів відвідав місце останнього спочинку українського генія в Каневі (як згадувала дружина письменника В. Муромцева-Буніна, він «зізнавався, що ні одна могила великих людей його так не хвилювала, як могила Шевченка» [4], спеціально вивчив українську мову, щоб перекладати його твори, клопотався про видання «Гайдамаків». Кобзареві присвячено статтю «Памяти Т. Г. Шевченко» (1891), його ім'я згадується в «Заметках» Буніна, а у відомій повісті «Деревня» ім'я Тараса Григоровича поставлено в один ряд із іменами Рилєєва, Пушкіна, Лермонтова, Достоєвського, котрі стали жертвами самодержавства. У романі «Жизнь Арсеньева» як елементи інтертексту вмонтовуються рядки Шевченкової поезії:

Чайка скиглить, літаючи,
Мов за дітьми плаче,
Сонце гріє, вітер віє
На степу козачім,

А герой роману захоплено резюмує: «Это Шевченко,– абсолютно гениальный поэт» [5, 509–510].

Така шанобліва увага І. Буніна до Шевченка, ймовірно, зумовлена частково біографічним чинником: адже В. А. Жуковський, що зіграв важливу роль у долі Шевченка, звільненні його з кріпацтва,– позашлюбний син поміщика Опанаса Буніна, представника давнього розгалуженого дворянського роду, з якого походить і нобелівський лауреат.

Інший претендент на Нобелівську премію Костянтин Георгійович Паустовський (її, за деякими відомостями, «переадресували» М. Шолохову, хоча в Італії в «нобелівській» серії вже видали однотомник Паустовського і прислали письменникові сигнальний екземпляр), котро-

Рис. 1. Учасники Міжнародної конференції «Тарас Шевченко і його петербурзьке оточення». С.-Петербург, 13-17 травня 2014.

Рис. 2. Академія мистецтв у Санкт-Петербурзі, де навчався Т. Шевченко.

го високо цінував І. Бунін, також захоплювався творчістю Шевченка.

Дитячі та юнацькі роки Костянтина Георгійовича тісно пов'язані з Україною, Шевченковим краєм (навчався у Київській класичній гімназії та Київському університеті, а на канікули приїздив до бабусі в Черкаси, до знайомих у Смілу). Цим фактором зумовлена глибинна прив'язаність Паустовського до української тематики, фольклору, мови. Надамо слово письменникові: «Я вырос на Украине. Я глубоко люблю и уважаю украинский народ и его культуру. Достаточно прочесть мои повести и рассказы, такие, как «Тарас Шевченко», «Далекие годы», «Поводырь», «Днепровские кручи», «Синева», «Олександр Довженко» и ряд других моих высказываний, чтобы убедиться в этом»[1].

З Кобзаревою творчістю Костянтин зазнайомився через тітку Феодосію Максимівну, яку спіткала доля Шевченкової Катерини і якій Біблію (тітонька Дозя заперечувала всі церковні обряди, крім відпущення гріхів) заміняв схований глибоко в скрині «Кобзар», пожовтілий від часу й закапаний воском, як Біблія (Біблією українського народу нерідко називають «Кобзар»). Хлопчик бачив, як тьотя Дозя читала книгу, оплакувала долю Катерини, схожу на її власну (коханий звабив її і покинув, хоча вона продовжувала його чекати й плакала за своїм померлим «незаконним» синочком).

Костик любив слухати козацькі та чумацькі пісні, які співав дідусь і які навівали на хлопчика незрозумілий сум, різноманітні історії – вигадки і бувальщини, із яких йому найбільше подобалась історія про трагічне кохання коваля-лірника Остапа.

Від дідуся і старших людей Костянтин Георгійович, навіть народжений у кінці XIX століття, ще чув розповіді про криваві січі з поляками, чигиринських гетьманів та уманську різанину. Ці розповіді розбурхували багату уяву Костика: разом із братами він грав у запорозькі битви, де за ворогів – поляків і турків – були величезні будяки з квітками, схожими на згустки козацької крові (про все це згадується в автобіографічній «Повести о жизни»).

Чи не так само малий Тарас Шевченко захоплено вбирав у себе спогади столітнього діда Івана, учасника Коліївщини, й уявляв себе гайдамакою: стинав лозиною бур'яни, неначе голови панам (повість С. Васильченка «Широкий шлях»). Пізніше враження від почутого поетично трансформовано в цілому ряді творів, серед яких на першому місці – поема «Гайдамаки»:

Бувало, в неділю, закривши мінею,
По чарці з сусідом випивши тієї,
Батько діда просить, щоб той розказав
Про Коліївщину, як колись бувало,
Як Залізняк, Гонта ляхів покарав.
Як ляхи конали, як Сміла горіла… [12, 126]

Саме тому восени минулого року в Черкасах, а потім на батьківщині Кобзаря – Звенигородщині (села Шевченкове, Ризине) відбулася науково-практична конференція «Тарас Шевченко у творчості Костянтина Паустовського», присвячена 200-літньому ювілею українського генія.

Ім'я Тараса Шевченка знайшло відгомін і в творчості В. Маяковського, котрий у вірші

[1] До ювілею Кобзаря вийшов переклад повісті К. Паустовського «Тарас Шевченко» українською мовою, здійснений О. Артамоновою.

Рис. 3. В одній з аудиторій Академії мистецтв.

Рис. 4. Церква Св. Катерини в Академії мистецтв, у якій відспівували Т. Шевченка.

«Нашему юношеству» задекларував свій козацький родовід:

«Три разных истока во мне речевых:
Я – не из кацапов-разинь.
Я – дедом казак, другим –
сечевик, а по рожденью грузин».

Спробуємо розглянути винесену в заголовок статті проблему у зв'язку з теоретичними аспектами футуризму, впливом Маяковського на українських поетів.

Лідером українських футуристів, що створили групу «Аспанфут», вважають Михайля Семенка (1892–1937). До цієї групи в різний час входили, окрім Семенка, Ю. Шпол, О. Слісаренко, М. Ірчан, М. Терещенко, М. Бажан, Ю. Яновський, О. Влизько, В. Ярошенко та ін.

Довгий час М. Семенко не міг визначитися, ким йому бути,– скрипалем, філософом або поетом. Докорінно змінив його уявлення про поезію виступ Володимира Маяковського на літературному вечорі 24 листопада 1913-го року. Семенко – у той час (1910–1913 рр.) студент Петербурзького психоневрологічного інституту – був невимовно вражений: він зрозумів, що можна писати зовсім інші вірші, що відрізняються від традиційних вільними ритмами, грою слів, надмірним епатажем.

Як лідер російського футуризму, Маяковский відстоював **нігілістичне** ставлення до класичного мистецтва. Усім відоме гасло з маніфесту футуристів: «Бросить Пушкина, Достоевского, Толстого с парохода современности». Але у вірші «Юбилейное» письменник роз'яснює цей радикальний заклик. Тут використовується фантастичний прийом: Маяковський допомагає Пушкіну зійти з п'єдесталу на Тверському бульварі і веде з ним відверту розмову. З належним пієтетом Маяковський відгукується про попередника («у вас / хороший слог»; «может, /

Рис. 5. Місце першого поховання Кобзаря на Смоленському цвинтарі в Петербурзі.

я/ один / действительно жалею,/ что сегодня / нету вас в живих»), знаходить у нього риси, схожі зі своєю бунтівною натурою («Вы / по-моему/ при жизни / – думаю –/ тоже бунтовали./ Африканец»). При цьому Володимир Володимирович уточнює, що йому неприємний «хрестоматійний глянець» на особі навіть геніального поета, що він проти канонізації класиків («Я люблю вас, / но живого, / а не мумию»): нова епоха потребує нових поетів («Ненавижу /всякую мертвечину!/ Обожаю /всяческую жизнь». Незважаючи на такий життєствердний фінал, Маяковський у цьому творі, по суті, спрогнозував свою близьку (через 6 років) кончину і передбачив своє місце в літературі («Скоро вот / и я / умру/ и буду нем./ После смерти /нам /стоять почти что рядом»).

Маяковський скидає з п'єдесталу й інших класиків. Наприклад, у вірші «Ух, и весело!» іронізує: «Много он понимает – /этот самый ваш/ Гоголь!» Що ж до Лермонтова, то Маяковський

і недооцінює значення його творчості в нових історичних умовах, і водночас залишає за ним право першості: «… признаю, /что Лермонтов / близок и дорог /как первый / обличитель либерализма» («Марксизм – оружие, огнестрельный метод. Применяй умеючи метод этот!»).

Неоднозначні погляди Маяковского на традиції в літературі проявляються й у вірші-присвяті «Сергею Есенину».

Хоча Маяковський відомий своїм негативним ставленням до Блока і Єсеніна, котрих вважав представниками традиційного мистецтва (відомі його численні пародії на класиків XIX століття, у тому числі на «Евгения Онегина» в поемі «Хорошо!»), у вказаному вірші він щиро жалкує з приводу трагічної загибелі останнього, вважаючи її великою втратою для народу.

У виступі на вечорі, з нагоди 20-річчя своєї творчої діяльності, Маяковський так пояснював власну позицію: «Я только говорю, что нет ударных на все время классиков. Изучайте их, любите в том времени, когда они работали. Но пусть они огромным своим медным задом не застилают дорогу молодым поэтам, которые идут сегодня» [9, т. 12, 107–108]. Це висловлювання, не позбавлене здорового глузду, допомагає зрозуміти причини подібного ставлення Маяковського до класичної літератури, його прагнення створити нове соціалістичне мистецтво, відстояти право письменника бути вільним у своїх творчих шуканнях від канону.

Наслідуючи свого духовного наставника в запереченні авторитетів, М. Семенко в маніфесті «Сам» (1914), замахнувся на святая святих українців – поезію Шевченка: «Ей, ти, чоловіче, слухай сюди!.. Ти підносиш мені засмальцьованого «Кобзаря» й кажеш: ось моє мистецтво. Чоловіче, мені за тебе соромно… Мистецтво є щось таке, що тобі й не снилось. Я хочу тобі сказати, що де є культ, там немає мистецтва. А ти вхопивсь за свого «Кобзаря», від якого тхне дьогтем і салом. І думаєш, що його захистить твоя пошана. Пошана твоя його вбила. Й немає йому воскресення… Чоловіче, час титана перевертає в нікчемного ліліпута, і місце Шевченкові в записках наукових товариств… Як я можу шанувати тепер Шевченка, коли я бачу, що він є під моїми ногами?.. Я палю свій «Кобзар» [цит. за: 8, 626].

Як бачимо, позиція очільника українських футуристів виявилася ще радикальнішою – тим паче напередодні святкування столітнього ювілею Кобзаря. Якщо Маяковський усе ж залишає за Пушкіним право на почесне місце в літературі («Ну, давайте, / подсажу /на пьедестал»), то Семенко погрожує спалити книгу, що займала перше місце серед національних духовних святинь.

Це висловлювання, що вважалося святотатством, М. Семенкові не пробачили ні за життя, ні після смерті. Хоча в 1926 р. Семенко став редактором двосерійної стрічки про Тараса Шевченка, а одне із зібрань своїх творів назвав «Кобзар» (1924).

Узагалі у ставленні до Шевченка Семенко був доволі непослідовним. У його ранніх творах можна спостерегти окремі шевченківські мотиви та інтонації. Ймовірно, вони зумовлені, впливом його матері (вона народилася за два роки по смерті Шевченка). Марія Проскурівна теж пробувала писати в народницькому стилі, створювала традиційні сюжети та образи, із якими пізніше завзято боровся її син.

Як відомо, **місяць**, **зорі** є чи не найуживанішим атрибутом Шевченкових описів природи, які живуть в унісон з людськими вчинками, настроями. Скажімо, трепетні почуття Яреми, який сподівається на зустріч із коханою, увиразнює мальовнича пейзажна картина, витримана в національно колоритному дусі: «Зорі сяють; серед неба / Горить білолиций; / Верба слуха соловейка, / Дивиться в криницю; / На калині, над водою, / Так і виливає, / Неначе зна, що дівчину / Козак виглядає» [12,81].

Зв'язок поета з вічністю Всесвіту, з космічними світилами (місяцем, зорями) дав підстави С. Балею побачити елементи містицизму Шевченка: «Вже коли Шевченко у згаданім нами власне уступі з «Гайдамаків» говорить про те, що любить розмовляти з місяцем.., то є знаком, що поет не лиш вміє відчувати велич космічних творів, але що він відчуває якесь посвоячення між ним і собою; він вміє входити з ними в контакт, що позволяє йому обмінятись з тими гадками і приставати з ними як зріднею. Є се спосіб відчування, що лежить уже на лінії містицизму» [1, 75].

Але Семенко інтерпретує Шевченкові мотиви та образи на свій лад, як-от у вірші «Бажання» (1914): «Але хто мені заперечить перевернути світ?/ Місяця стягнуть і дати березової каші, / зорі віддати дітям – хай граються!» [10, 31] чи у вірші «Дуже щира поезійка» (1914), де образ чумаків, активно використовуваний Шевченком, асоціюється з відсталістю, хуторянством, «староттям» (І. Нечуй-Левицький), від чого Семенко прагне відмежуватися: «Місто (Київ.– Л. р.) досить нудне/ весною смердять акації/ улицями ходить гидко/і не знаєш чи це ти в парк попав/ чи десь в селі між чумаків./ Мені не місце тут…» [10, 32–33].

Найпотужніше звучать мотиви Кобзаря в однойменній збірці Семенка: «Сиві прадіди забуті/ В грудях встануть враз,/Встануть безвістю закуті,/Вже в останній раз./ Співи матері, почуті/ В колисковім сні,/ Всі слова перезабуті/ Забринять в мені./ Вітряки, хатки, долини,/ Січ, зелений гай – /Всі ці образи прилинуть,/ Скажуть: «Не займай!» [10, 403]. Тут, як і в Шевченка, оті «сиві прадіди», білі хатки, зелені гаї, материнська колискова, Січ– уособлення світу предків, від якого не може повністю абстрагуватися автор і яким не має права нехтувати.

Ще одна особливість Маяковського-футуриста – **індивідуалізм,** що проявляється вже в назві творів з використанням займенника «я», «себе» і свого прізвища: «Я сам» (автобиография), «Я», «Я и Наполеон», «Я счастлив!», «Себе, любимому, посвящает эти строки автор», «С товарищеским приветом, Маяковський», «Необычайное приключение, бывшее с Владимиром Маяковским летом на даче» тощо. Чи не ці назви підказали М. Семенкові назви віршів «Я» (два твори), «Я іду», «Я люблю», «Я пропоную», «Я живу в Патагонії» і назву маніфесту «Сам», у першій власноручно виданій книзі, із гучними рядками про Шевченка, що послужили, ймовірно, матеріалом для скандальних публікацій Олеся Бузини.

Нігілістичне й **егоцентричне** начало в життєтворчості основоположника і теоретика українського футуризму набуває гіпертрофованих, дещо спотворених форм. Якщо вірити Оксані Буревій, дочці Костя Буревія – колишнього приятеля Семенка, подружнє життя поета проходило так: «Свою першу дружину-вчительку Семенко називав «просвітянкою», бив нещадно за те, що в школі вона вчить дітей любити Шевченка, не генія – Семенка. Сусіди пробували заступитися, але і їм діставалося… Дитину семенкову дружина не наважувалася тримати вдома. Дівчинка плакала – Михайль скаженів. Тому хвора дитина місяцями перебувала в дитячому будинку-санаторії» [6, 390]. Невідомо, наскільки це відповідає дійсності, тому що саме Ірина Семенко стала ретельною дослідницею поезії батька, що присвятив їй вірш – «Пісня трампа» (англ. *tramp* – бродяга), у якому запевняє не лише у кровній, а й духовній спорідненості з донькою («… я знаю.., що зараз мене зрозуміла б тільки ти – моя дочка!») [10, 649].

Колишній учасник «Нової Генерації» В. Гаряїв влаштував цілу кампанію на захист Семенка, спростовуючи «одіозний» (І. Бондар-Терещенко) спогад О. Буревій (див.: [2]).

Маяковський-футурист дуже **епатажний**, особливо, коли йдеться про міщанську психологію обивателя, якому він погрожує: «… я захохочу и радостно плюну, /плюну в лицо вам…» («Нате!»).

Намагався наслідувати свого кумира і М. Семенко. Він не лише погрожує спалити «Кобзар», але й: «Роздягнусь біля Хмельницького, /Покажу всім, /Що в мене красиве тіло» («Тов. Сонце»), що давало підстави звинувачувати автора в ексгібіціонізмі.

Під впливом В. Маяковського знаходився і молодий поет О. Влизько (1908–1934. Вийшла його збірка агітаційних віршів у стилі В. Маяковського «Моє ударне» (1931).

Ще юнаком-студентом Олекса відвідував «Майстерню монтажу слова», створену футуристами. Напевно, саме поезія Маяковського і Семенко підказала назву його «прозопоезії» «Сам». Хоча вплив Маяковського і поетів лівого фронту на Влизька є очевидним (він виступає деструктором то романтики, то «геніїв», то навіть самого мистецтва), нігілістична поза загалом чужа природі його таланту. Деструкція старих форм для нього – не самоціль: він руйнує старі системи, щоб створити власну естетику, тому серед укрліфівців він займав різко індивідуалістичну позицію, залишався вірний своєму ідіостилю.

Виступаючи проти культу класиків, він усе ж не міг повністю порвати з традицією, використовував традиційні форми («Кострубаті сонети»), переробляв на сучасний лад класичні жанри, наприклад, оду («Ода міщанинові», «Обивателіада»), баладу («Балада про короткозоре Ельдорадо», «Балада про остаточно короткозоре Ельдорадо»). Маяковський також використовує традиційний баладний жанр («Баллада об одном короле и тоже об одной блохе»), який доволі поширений і в творчості раннього Шевченка.

З одного боку, Влизько заперечує поезію як емоційне явище («Емоцій не хочу. І з ямбом у мене покінчено»), пародіює (як і Маяковський у вірші «Тамара и Демон») поезію М. Лермонтова («Тамара в агонії»), М. Асєєва («Інвектива»), Б. Пастернака («Матеріали до епопеї»). А з іншого – відчуває нестачу по-справжньому великих талантів, без яких неможливе національне відродження, тому у вірші «Вам – безсилим» декларує: «Ще треба нам нових Шевченків, / Ще треба нам нових Франків»(цит. за: [3]). Шевченкового «Кобзаря» Влизько ставить в один ряд із революційною літературою, яка дає настанови щодо перебудови світу на засадах добра і справедливості. Його «революційний інтелігент» з

однойменного вірша «жандармами помічений,/ проніс з собою разом / Маркса, / Кропоткіна, / Мерінга й/ «Кобзаря».

Ім'я Шевченка знадобилося О. Влизькові для того, щоб розвінчати стереотипи у сприйнятті української культури. Приміром, у репортажі «Аеро й верблюди» імплантуються образи ліричної мініатюри Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати»: «Будь я директором «українлісу»,– я б щодня ходив до голови врнг, усрр., доводив би йому потребу вчинити ревізію пейзажній частині шевченка, вимагав би від нього й призвів би його нарешті до катастрофічної директиви знищити вздовж залізниць на обсяг очей усі українські садки вишневі коло хат, аби московські лірики уткіни побачили за панциром цих вишневих садків вивіски соз'ів, комун, артілей, молочарських ферм, машиново-тракторних станцій, осередків тсоавіяхему, що безжалісно й ретельно знищують з бальонами в руках усіх сантиментальних хрущів, які насмілюються гудіти над вишнями» [7, 24].

Ігнорування О. Влизьком норм правопису (прізвище Кобзаря – з маленької букви) може сприйматися як зневажливе ставлення до постаті Шевченка.

Проти обмежених штампів, що межують з анекдотами, у сприйнятті України, її побуту, культури, мови (а мова – душа народу) виступає і Маяковський у вірші «Долг Украине», де також фігурує ім'я Шевченка: «… А что мы знаем /о лице Украины? /Знаний груз /у русского /тощ… / Знают вот /украинский борщ, /знают вот/ украинское сало./ И с культуры /поснимали пенку: /кроме/ двух/ прославленных Тарасов –/ Бульбы /и известного Шевченко,–/ ничего не выжмешь…/ А если прижмут – /зардеется розой /и выдвинет /аргумент новый: /возьмет и расскажет/ пару курьезов – /анекдотов украинской мовы. /Говорю себе: /товарищ москаль, /на Украину /рожу не скаль. /Разучите /эту мову /на знаменах – / лексиконах алых, /эта мова/ величава и проста: / «Чуешь, сурмы загралы, час расплаты настав…» Пригадується, за радянських часів останні рядки були хрестоматійними, коли йшлося про значення й особливості української мови, її зв'язок з російською.

О. Влизько звертається до основоположника нової української літератури і з позиції тяжіння футуристів до високої європейської культури, незважаючи на ідею створення пролетарського масового мистецтва, декларованого ними. У вірші «Заклик до громадянської дисципліни» поет закликає Тараса Григоровича замість вишиванки (очевидно, уособлення національної обмеженості, хуторянства) одягнути піджак, ставлячи за приклад йому автора «Евгения Онегина»: «Он Пушкін/ у лаптях/ ніде / не ходив, / то й ви / нас / не компромітуйте!» (цит. за: [11, 78]).

Якими б крамольними не видавалися висловлювання футуристів, але, можливо,– то лише зовнішня бравада, епатаж (відповідно до естетичних настанов футуризму). І рацію має О. Сінченко: «В цілому боротьба футуристами велася не проти творчості Шевченка, а проти культу Шевченка, тієї матричної рустикальної візії культури, що гальмувала, на їхню думку, рух естетських пошуків» [11, 78].

Джерела та література:

1. Балей С. З психольогії творчости Шевченка.– Львів: Шляхи, 1916; Черкаси: Брама, 2001.– 80 с.
2. Бондар-Терещенко І. ОСТАННІЙ З МОГІКАН ФУТУРИЗМУ, або Хроніка «червоних» переховувань [Електронний ресурс] / І. Бондар-Терещенко.– Режим доступу: http://infocorn.org.ua/materials/articles/OSTANNIY_Z_MOGIKAN_FUTURIZMU_abo_Hronika_chervonih_perehovuvan/42649
3. Боднарук І. Між двома світами. Надхненний романтик моря [Електронний ресурс] / І. Бондарук.– Режим доступу: http://ruthenia.info/txt/biletskv/bodnaruki/05.html
4. Бунін Іван Олексійович [Електронний ресурс]– Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Бунін_Іван_Олексійович#.D0.9B.D1.96.D1.82.D0.B5.D1.80.D0.B0.D1.82.D1.83.D1.80.D0.B0
5. Бунин И. А. Соб. соч.: В 6 т..– М., 1988.– Т. 5.– Кн. 5.– XXI гл.
6. Буревій О. Про дружбу Стріхи з Семенком // Семенко м. Вибр. тв.– К.: Смолоскип, 2010.– С. 390–394.
7. Влизько О. Аеро й верблюди // Нова генерація.– 1930.– № 10.– С. 23–27.
8. Ільницький О. Шевченко і футуристи // Семенко М. Виб. тв.– К.: Смолоскип, 2010.– С.622–637.
9. Маяковский В. Собр. соч.: В 12-ти т.– М.: Правда, 1978.
10. Семенко м. Вибр. тв.– К.: Смолоскип, 2010.– 688 с.
11. Сінченко О. Олекса Влизько й «Нова генерація»: теоретичні й художні виміри// Олекса Влизько в контексті українського літературного відродження 20-х років XX століття.– Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2008.– С.74–82.
12. Шевченко Т. Кобзар.– К.: Дніпро, 1985.– 640 с.

Віктор Мельник

ПРИРОДА В ТВОРЧОСТІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Створені генієм Т. Г. Шевченка картини природи вражають своєю величністю, красою та філософським смислом. Наділений від природи тонким та глибинним сприйняттям оточуючого світу, Шевченко відшліфовував свій талант шляхом вивчення найкращих зразків пейзажного живому. Навчаючись в Академії художеств в Санкт-Петербурзі, він мав можливість регулярно, відвідувати Ермітаж та приватні галереї, вивчаючи шедеври живопису голландських майстрів. Особливий вплив на формування Шевченка як художника-пейзажиста мав геніальний голландський живописець Якоб ван Рейсдал (1628–1682) з іменем якого пов'язані найвидатніші досягнення голландської школи живопису XVII ст. Й. В. Гете [2] називав його художником – мислителем і поетом. До найвидатніших шедеврів Рейсдала належить картина «Болото», яку російський мистецтвознавець О. М. Бенуа порівнював з фресками Сікстинської капели Мікеланджело [1]. Про вплив цього видатного майстра на становлення Шевченка як художника – пейзажиста свідчать його слова з повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали»: «В одну из таких прогулок я нечаяно попал на совершенно рейсдалевское болото, даже прервый план картины с мельчайшими подробностями тот же самый, что у Рейсдаля. Я просидел около болота несколько часов к ряду и сделал довольно окончательный рисунок с фламандского двойника» [6].

Отже, традиції голландської школи в значній мірі вплинули на формування Т. Г. Шевченка як художника – пейзажиста. Однак, він не просто копіює техніку відомих майстрів. Досягаючи неперевершеної майстерності в зображенні кольоровості тіней, повітряності перспективи, він знаходить вражаючі засоби передачі сонячного світла та його відблиску на поверхні води. Тож, не випадково мистецтвознавці вважають його попередником імпресіоністів [8].

Як і на картинах голландських майстрів, в пейзажах Шевченка природа і життя людини є єдиним цілим. Так, на офорті «Видубицький монастир» (1844), що ввійшов до другого випуску «Живописної України» на стрімкій придніпровській кручі височіє древня Михайлівська церква в оточенні розкішних дерев, а на передовому плані – пастух з коровами, рибалки, люди в човні переправляються на протилежний берег Дніпра. Романтизм пейзажу майстерно поєднано з реалізмом повсякденного життя.

Шедевром пейзажного живопису є акварель Шевченка «Почаївська лавра. Вид з півдня» (1846), на якій зображено величний храм та стрункий ряд ніби позолочених лип під його мурами в оточенні наповненого по-осінньому насиченими сонячними променями небесного ореолу. Картина співзвучна поетичним рядком Шевченка з російськомовної поеми «Слепая»:

Осенний полдень, полдень ясний
Родимой милой той земли.

Невід'ємним елементом шевченківських пейзажів є розкішні дерева. Так, на картині «Циганка – ворожка» (1841) глядача приваблюють не лише сюжет, яскраві кольори та психологізм картини, а й віковий величний клен на подвірї.

Верба, тополя, калина, дуб та діброва – улюблені образи Шевченка – поета та художника. Особливою довершеністю відзначаються його офорти та рисунки, на яких зображені дуби та діброви – «Дерево» (1959), «Дуб» (1859), «Вечір в Альбано поблизу Рима» (ліс) (1859), «Дуб» (1860). Поетичні образи цього дерева в Шевченка нічим не поступаються його художнім образам. Для ілюстрації достатньо навести лише кілька рядків з поеми «Катерина»:

«Попід горою, долом, яром
Як ті діди високочолі
Дуби з Гетьманщини стоять».

Про особливе відношення Т. Г. Шевченка – художника до дерев свідчать такі рядки з його листа до Б. Залеського:

«В последнем моем письме я забыл тебе сказать, чтобы ты сходил в свободное время за Урал в парк или рощу и делал этюды; там есть образцы живописных деревьев» [7].

Величні картини природи Середньої Азії постають на полотнах та у віршах Шевченка, написаних під час заслання 1847–1857 рр. Як відомо, царем була накладена сувора заборона рядовому Шевченку писати та малювати. Однак, вже навесні 1848 р. становище Шевченка змінилось. Видатний російський мореплавець Олександр Бутаков організував експедицію по вивченню

Аральського моря, яка тривала два роки. Тарас Шевченко був призначений штатним художником цієї експедиції. В результаті її проведення була складена перша карта Аральського моря, визначені географічні координати багатьох місць, виміряні глибини моря. проведені усесторонні гідрологічні, геологічні дослідження, описано флору та фауну узбережжя та островів.

За завданням начальника експедицій Шевченком були виконані чисельні акварелі та рисунки, на яких реалістично, науково-достовірно зображено рельєф, геологічну будову, флору та фауну Приаралья, життя та побут місцевого населення та учасників експедицій.

З трьохсот робіт Шевченка присвячених природі Приаралля виокремимо акварель «Джангисагач» (1848), на якій зображено священне дерево казахів, що зустрілось учасникам експедиції на шляху від Оренбурга до Раїма (рис. 1). Про це дерево поет згадує в повісті «Близнецы»: «Действительно, в верстах в двух от дороги, в ложбине, зеленело тополевое старое дерево. Я застал уже вокруг него порядочную [толпу], с удивлением и даже (так мне казалось) с благоговением смотревщую на зеленую гостью пустыни. Вокруг дерева и на ветках его навешано набожными киргизами кусочки разноцветных материй, ленточки, пасма крашеных лошадиных волос…» [9, 108].

Цьому дереву поет присвятив вірш «У бога за дверима лежала сокира»:

Одним-єдине при долині
В степу край дороги
Стоїть дерево високе,
Покинуте Богом
Покинуте сокирою,
Огнем непалиме,
Шепочеться з долиною
О давній годині.
І казахи не минають
Дерева святого
На долину заїзжають,
Дивуються з його
І моляться, і жертвами
Дерево благають
Щоб паросли розпустило
У їх біднім краї.

В поклонінні деревам – витоки сучасної охорони природи. Зафіксований на акварелі та у вірші Тараса Шевченка образ священного дерева є чудовою ілюстрацією для підручників з історії природоохоронних ідей.

В цілому всі художні твори Т. Г. Шевченка про Приаралля становлять не лише мистецьку а

Рис. 1. Джангис-Агач (Священне дерево казахів). Акварель Т.Г. Шевченка (1848 р.).

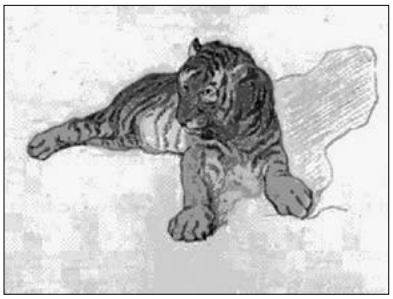

Рис. 2. Тигр. Акварель Т.Г. Шевченка (1848 р.).

й наукову цінність. У вигляді окремого альбому вони були прикладені до звіту про аральську експедицію О. І. Бутакова. Звіт заслуговував найвищої похвали. Окрилений успіхом О. Бутаков клопотався про переведення художника в унтер-офіцери. Однак, царський уряд оцінив наукові досягнення експедиції доволі своєрідно: Шевченка відправили по етапу до Орська за малювання попри заборону, а Бутакову заборонили публікувати звіт.

Через багато років результати експедиції О. Бутакова були високо оцінені видатним географом та натуралістом Олександром фон Гумбольдтом, якому О. І. Бутаков подарував два зразки карти Аральського моря. За пропозицією Гумбольдта О. Бутакова було нагороджено орденом Червоного орла і обрано почесним членом Берлінського географічного товариства. В листі до Бутакова, Гумбольдт повідомив, що він вів цікаву бесіду з королем Прусії про Приаралля [5]. В останнього особливий інтерес викликала інформація про приаральського тигра, який зображений на чудовій акварелі Шевченка (рис. 2). Вже не існує приаральських тигрів. Та й самого Аральського моря вже немає.

Надмірна експлуатація унікального приаральських екосистем призвела до екологічної катастрофи. В зв'язку з цим художні твори Шевченка, на яких Приаралля постає в всій величі і красі, стають ще більш цінними як документальне джерело географічних та історичних знань про край, природа якого по хижацькому винищена людиною.

Під час служби в Новопертрівському укріпленні на півострові Мангишлак Тарас Шевченко в 1851 р. брав участь в геологічній експедиції в гори Каратау. «Настоящая пустыня: Песок да камень, хоть бы деревцо – ничего нет» [8] – писав поет в листі до С. С. Гулака-Артемовського. Особливості природи цього краю майстерно передані Т. Г. Шевченком на акварелях «Вид на Каратау з долини Ангезир», « Місячна ніч серед гір», «Мис Тюккарачай на півострові Мангишлак». Суворі обриси гір, відсутність рослинності, багата палітра фарб та напівтонів у зображенні небес наповнює ці картини космічним змістом.

Перебуваючи в Новопетрівському укріпленні Т. Г. Шеченко часто відвідував урочище «Ханга-Баба». Своєрідна краса і містичність цієї місцевості майстерно відтворено художником на акварелі «Ханга-Баба». Могутні старі дерева з товстими стовбурами та сухим гіллям постають на фоні білої вапнякової конусовидної гори, яка оточена надмогильними пам'ятниками мусульманського кладовища. «Вчера был на Ханга-Бабе, обошел все овраги, поклонился как старым друзьям деревьям, с которых мы когда-то рисовали, а в самом дальнем овраге, помнишь, где огромное дерево обнажило свои огромные старые корни, под этим деревом я долго сидел, шел дождик, перестал, опять пошел, а я все не трогался с места, мне так сладко, так приятно было под ветвями этого старого великана, что я просидел бы до самой ночи, если бы не охотники… меня потревожили. А какие прекрасные, светлые, отрадные воспоминания в это время пролетели над моей головой» – писав Шевченко, передаючи свій емоційний стан від спілкування з природою в листі до Бр. Залеського [7].

Тарас Шевченко сприймав природу не лише як поет та художник, а й як філософ. На формування філософських та естетичних поглядів Т. Г. Шевченка величезний вплив мала знаменита книга Олександра фон Гумбольдта «Космос», в якій синтезовані знання про природу, наведена узагальнена картина будови Всесвіту та Землі, висвітлено естетичні аспекти сприйняття природи. Про своє захоплення цією геніальною працею свідчить запис у щоденнику Т. Г. Шевченка від 23 квітня 1858 р: «Вчера условились мы с Семеном (С. С. Гулаком-Артемовским), чтобы сегодня, часу в первом, ехать посмотреть дачи. Ровно в 12 часов была погода хорошая, потом пошел дождь, затяжной, как его называют. Мы просидели весь день дома, читали Гумбольдта «Космос» [4].

Чудові слова Т. Г. Шевченка: «Ботанике и зоологии необходим восторг, а иначе ботаника и зоология будет мертвый труп между людьми. А восторг этот приобретается только глубоким пониманием красоты, бесконечности, симметрии и гармонии в природе», як свідчить його лист до Б. Залеського народились під впливом Гумбольдтового «Космосу» [4].

До 200-річного ювілею великого Кобзаря в Національному ботанічному саду ім. М. М. Гришка НАН України в Києві відкрилась виставка «Природа в творчості Тараса Шевченка». Українське товариство охорони природи випустило календар «Шевченко і природа» [3].

Джерела та література:

1. Бенуа А. Н. Картинная галерея Императорского Эрмитажа. –СПб., 1910,– 411 с.
2. Гете И. В. Рейсадаль Киле поэт // Гете И. В. Собр. соч.: в 10 т. – М.: Худ. лит-ра, 1980.– Т. 10.– С. 189–193.
3. Екологічний календар 2014, Шевченко і природа / уклад. В.І Мельник, О. І. Шиндер, В. П. Мельник.– К.: ТОВ «Геопроект», 2014.– 16 с.
4. Мельник В. І. Природа в творчості Тараса Шевченка // Літературна Україна, 2014, 27 лютого.
5. Переписка Александра Гумбольдта с учёными и государственными деятелями России. Отв.ред. Д. И. Щербаков.– Москва: Изд.– во АН СССР, 1962.– 224 с.
6. Повесть Тараса Шевченко «Художник». Илюстрации, документы (Составитель Л.Н. Сак). – К.: Мистецтво, 1989, – 384 с.
7. Руденко О. І., Петренко Н. Б. Вічний як народ. Сторінки до біографії Т. Г. Шевченка – К.: Либідь, 1998.– 272 с.
8. Шевченко Т. Повне зібр. творів: у 10 т. –Т. 8. Живопис, графіка 1847–1850.– К.: Вид-во АН УРСР, 1963.– 98 с., 193 іл.
9. Шевченко Т. Близнецы // Шевченко Т. Повне зібр. творів: у 6 т.– К.: Вид-во АН УРСР, 1963.– Т. 4.– С. 7–138.

Мар'яна Юхимчук

ГЕТЬМАН ІВАН МАЗЕПА У ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА.
(До 375-ї річниці з дня народження І. Мазепи і 200-річчя з дня народження Т. Шевченка.)

Все ж на Мазепі ще кайдани
Не всіх розковано брехень.
Ядучих вигадок тумани
Не пощезали по сей день.
Д. Вітюк.

Професор Петро Одарченко сказав: «Чим більше минає часу відтоді, як на небосхилі нашої галактики спалахнуло ім'я незрівнянного Велета Духа свого народу і всього людства, Великого громадянина свого віку й сучасника всіх епох, тим більший інтерес до його життя і творчості». Мова йде про Т. Г. Шевченка – геніального українського поета, художника, пророка, котрий все своє життя виявляв великий інтерес до історії українського народу. «Історія мого життя є частиною історії моєї Батьківщини.» – писав поет. Захоплення славним і героїчним минулим українського народу у Шевченка виникло ще в ранньому дитинстві. Слухаючи розповіді старого діда Івана, малий Тарас уявляв мужніх лицарів-козаків, їхні далекі походи на ворога. Усе почуте назавжди залишилося в його пам'яті.

Ніхто з поетів так натхненно не оспівував «козацької слави», як Тарас Шевченко. Це ми бачимо в таких віршах і поемах, як «Тарасова ніч», «Хустина», «Холодний Яр», «Ой, чого ти почорніло, зеленеє поле?» та багато інших.

Але у своїх творах він гостро критикує зрадників українського народу. Шевченко не може пробачити Переяславську угоду гетьману Б. Хмельницькому, яка призвела до поневолення України Московщиною, засуджує підлабузництво і запроданство козацької старшини та деяких гетьманів, які для свого збагачення і вигоди допомагали Росії поневолювати український народ.

Раби, подножки, грязь Москви,
Варшавське сміття – ваші пани.
Ясновельможнії гетьмани [4, 252].

Натомість з глибокою пошаною оспівував тих історичних діячів, які намагалися звільнити Україну з московського ярма: П. Дорошенка, Гордієнка, Полуботка. Не оминув увагою Тарас Шевченко і гетьмана Івана Мазепу, до якого мав прихильне ставлення. Зі спогадів полтавського поміщика, за сумісництвом київського віце-губернатора Петра Селецького (людини зверхньої і самозакоханої), нам відомо, що 1843 р., саме на Різдвяні свята, в Яготині Шевченко гостював в маєтку Рєпніних. У Варвари Миколаївни Рєпніної виникла думка про створення української опери. Було вибрано сюжет, який задовольняв усіх драматизмом і багатством дії, а саме, сюжет із життя гетьмана Івана Мазепи. Тарас Шевченко мав написати лібрето, а Селецький, якого вважали добрим знавцем музики,– звичайно музику. Ось, що говорить сам Селецький: «… Либретто взялся составить Шевченко, сюжетом избрали Мазепу. … Но в разработке драмы и в языке либретто мы расходились. Все стояли за личность Мазепы и хотели представить его поборником свободы в борьбе с деспотизмом Петра. Хотя Петр никогда не был моим героем, но в действиях Мазепы я не находил также ничего героического и желал представить его таким, каким он был в действительности. В пылу спора у меня сорвалось слово: изменник, и мы чуть-чуть из-за этого не рассорились. Варвара Николаевна и Шевченко хотели, чтобы либретто было написано на малорусском языке, я был противоположного мнения и уверял, что Шевченко владеет настолько русским языком, что хорошо напишет либретто; если писать оперу, говорил я, так писать оперу серьезную и на языке общедоступном, а не какую-нибудь Наталку Полтавку. Каждый остался при своем мнении, тем дело и кончилось» [2]. Таке зневажливе ставлення П. Селецького до української мови, культури, історії зробило неможливим здійснення задуму. До того ж різні погляди довершили справу – Мазепа для Селецького – зрадник, а для Шевченка й Рєпніної – поборник свободи.

Варто згадати: постать Івана Мазепи є однією з найяскравіших і найсуперечливіших постатей української історії. Мало кому випадала така цікава і непроста доля як при житті, так

Рис. 1. Тарас Шевченко.

Рис. 2. Гетьман Іван Мазепа.

і після нього. Якщо заглибитись в біографію гетьмана, то побачимо, що його життя і вчинки і на сьогоднішній день викликають гарячі суперечки не лише фахових істориків, а й аматорів, а також тих, котрі зовсім далекі від історичних перипетій. Це не дивно: «Приятель царя Петра, один із перших кавалерів найвищого російського ордена Святого апостола Андрія Первозданного – і борець за інтереси Української козацької держави; будівничий великих соборів, що дотепер є окрасою багатьох українських міст,– і «Юда», відлучений від церкви, підданий анафемі, що нерідко виголошувався з амвонів тих самих соборів; зазвичай неймовірно обережний майстер складних дипломатичних ігор – і людина, що зуміла поставити на карту все і, з рештою, програла найризикованішу й найголовнішу гру свого життя; блискучий світський кавалер розкішного, неповторного XVII століття, улюбленець жіноцтва і чи не єдиний справді обдарований поет і музикант-аматор серед усіх українських гетьманів» [1, 4].

Після розгрому царськими властями 1847 р. Кирило-Мефодіївського братства – на допиті наймолодший з усіх заарештованих, дев'ятнадцятирічний студент Юрій Андрузький дав свідчення, що Тарас Шевченко був у Братстві «непоміркованим представником української партії… і що з усіх гетьманів Шевченко «підносив Мазепу» [3, 57].

Іван Мазепа у творчості Шевченка згадується у поемах «Чернець», «Іржавець», у повістях «Музикант» та «Близнецы», у «Археологічних нотатках», а також у поемі-містерії «Великий льох». Але варто підмітити, що тільки згадується, адже великий поет окремо присвяченого гетьману твору не написав. У вище згаданих творах, цілісний поетичний образ Мазепи не простежується, бо Шевченко дуже скромно вписує гетьмана до контексту історичного реєстру. Він не захоплюється ним як західноєвропейські поети-романтики, і я також не помітила великого вияву співчуття до важкої долі гетьмана Мазепи.

Перейдемо до самих творів поета.

Поеми «Іржавець» та «Чернець» були написані Шевченком в Орській фортеці, де він відбував службу в п'ятому лінійному Оренбурзькому батальйоні, почуваючись, за його ж словами, «мов Іов на гноїщі». Принизливий для людської гідності солдатський побут, заборона писати й малювати, хвороби,– все це загострювало відчуття неволі, переживання якої він ототожнював з національною неволею. Всі свої болі та горе Шевченко виливав на папері в поетичні рядки, чим і полегшував свої душевні муки.

Поеми «Іржавець» та «Чернець» є ніби продовженням історичного роздуму поета. В цих творах він зводить Івана Мазепу та «фастівського полковника» Семена Палія, якому відводить головну роль. Обидві постаті постають як дві правди, дві правоти, тільки один керується розумом, а інший серцем та емоціями. Але чому саме Семен Палій?

З іменем цього козацького ватажка Шевченко ототожнює найкращі часи в історії Україні. Мотиви поета зрозумілі, вихований народною творчістю, він щиро вболівав та імпонував Семену Палію, як представнику знедоленого свого рідного народу. Палій мав велике бажання об'єднати Правобережжя і Лівобережжя в одну гетьманську державу, але під зверхністю царя. Це рішення мало негативні наслідки (наша країна має великий, сповнений гіркоти, досвід співпраці з Росією).

Річ Посполита не мала ніякого бажання віддавати «своє» Правобережжя та була занепокоєна зростаючою силою і авторитетом Семена Палія. Це призвело до конфлікту. 1702 р. Палій очолив антипольське козацьке повстання, але довести справу до кінця йому не вдалося. Росія в 1704 р. уклала Нарвську угоду з Польщею і вимагала у козацького ватажка повернути полякам захоплені в них фортеці й міста. Семен звісно не підкорився, за що і був засланий у Сибір, не без допомоги Івана Мазепи. Після Полтавської битви, де Палій виступав на боці царя, з його царської милості був повернутий у Фастів, де й закінчилося його життя. Полковник був похований в Межигірському монастирі з усіма козацькими почестями.

В «Іржавці», ця поема була написана першою, Шевченко зображує перехід Мазепи на бік Швеції, його поразку під Полтавою та розбрат з Палієм. В поезії щиро і явно висловлені поетові жаль і смуток, що не відбулося об'єднання двох сил – фастівського полковника Семена Палія та лівобережного гетьмана Івана Мазепи.

Наробили колись шведи
Великої слави,
Утікали з Мазепою
в Бендери з Полтави…
Нарадила мати,
Як пшениченьку пожати,
Полтаву дістати?
Ой пожали б, якби були
Одностайне стали
Та з фастовським полковником
Гетьмана єднали [4, 327].

Далі поет описує усі наслідки Полтавської битви: втечу запорожців Костя Гордієнка з Хортиці у ханські володіння, де їм дали землю, щоб осісти і заснувати «нове горе-Запорожжя». Але там їм не дозволили збудувати церкви, тому козаки поставили намет, а в ньому ікону Божої Матері, яку взяли з собою й крадькома молилися. Всі ці події у віршованих рядках поеми пронизані шевченковим гнівом, досадою, сарказмом. Шевченко гостро докоряє обом, і Палію, й Мазепі за брак одностайності та єдності. Тут чітко простежується ставлення поета до лівобережного і правобережного ватажків. Він не може їм пробачити, а особливо того як «Петрові собаки, рвали, гризли…» його Україну. Дісталося від Шевченка і Гнату Галагану «прилуцькому полковнику поганому», який спочатку разом із Мазепою перейшов на сторону шведів, але дуже скоро повернувся до Петра І, допомігши його військові зруйнувати Запорізьку Січ, за що був нагороджений великими земельними володіннями. Галаган – «поганий», бо зрадив своїх, запродався, а це у Шевченка найбільший гріх, коли торгують національними інтересами. Та фінал поеми щасливий, поет зобразив подолану і важко пережиту поразку, Бог глянувсь над людьми, і це спонукало до життя виплаканого святими сльозами Божої матері.

І Бог глянувсь на ті сльози,
Пречистії сльози!
Побив Петра, побив ката
На наглій дорозі.
Вернулися запорожці,
Принесли з собою
В Гетьманщину той чудовний
Образ пресвятої.
Поставили в Іржавиці
В мурованім храмі.
Отам вона й досі плаче
Та за козаками [4, 329].

Варто підмітити, що в «Іржавці» відчуваються схожі мотиви з містерією «Великий льох», а саме, згадка про іржавецьку чудотворну ікону Божої матері, яка плаче з жалю над долею України, картина знищеної, спаленої гетьманської столиці – Батурина, страшна картина мук та поневірянь українського народу в снігах Фінляндії та на болотах, де з наказу Петра І будуватимуть північну столицю Росії… [6].

У містерії постать Мазепи відсутня, хоча Шевченко побіжно згадує його головний політичний вчинок. Друга душа розповідає «сестрицям» про спалений Батурин і про свій

мимовільний гріх: коли Петро І проїздив через повержену столицю Мазепи, вона, дівчинка-«недоліток», напоїла царського коня, за що була негайно покарана містичними силами.

Я не знала, що я тяжко,
Тяжко согрішила!
Ледве я дійшла до хати.
На порозі впала…
… Я меж трупами валялась
В самих палатах
Мазепиних… Коло мене
І сестра і мати
Зарізані, обнявшися,
Зо мною лежали [4, 214].

Гріх був великий, бо за нього постраждала не лише дівчина, а й та бабуся, що привітала її в безверхій хатині.

Вдруге «батуринсько-полтавський» мотив у поемі з'являється з появою однієї з трьох ворон, яка символізує зловісний дух нищення України. Її монолог пройнятий ненавистю до «вольних козаків» як носіїв і оборонців національної суті українства. Закінчується поема, схожим сценарієм з поемою «Іржавець», Шевченко ніби бачить майбутнє, коли «церков-домовина розвалиться… І з-під неї встане Україна», «І помоляться на волі невольничі діти!».

Суголосність фіналів у містерії «Великий льох» та поемі «Іржавець» цілком очевидна: в обох випадках автор, як деміург, викликає волю і віщує диво національного воскресіння [3, 58].

В другій половині 1847 р. Шевченко пише поему «Чернець», де зображує Палія і Мазепу не суперниками по зброї, а виразниками двох напрямів несамостійної, та все ж української політики. Перший уособлює стихію козацьких настроїв, другий – державницьку страстотерпність [6].

І тихнуть Божії слова,
в келії, неначе в Січі,
Братерство славне ожива.
А сивий гетьман, мов сова,
Ченцеві зазирає в вічі… [4, 333].

Це – вершина психологічної драми: мовчазний діалог Палія й Мазепи, «сивого гетьмана», який «випитує» в свого опонента сокровенні думки. Після цього слова автора звернені до Семена Палія:

Бий поклони,
І плоть старечу усмиряй,
Святе писаніє читай,
Читай, читай та слухай дзвона,
А серцеві не потурай.
Воно тебе в Сибір водило,
Воно тебе весь вік дурило.
Приспи ж його і занехай
Свою Борзну і Фастівщину,
Загине все, ти сам загинеш,
І не згадають, щоб ти знав… [4, 334].

Тут стає зрозуміло, що цілком по-новому оцінює Т. Шевченко діяльність гетьмана. Історичну правоту поет визнає за Мазепою, а Палієві лишає спокутування провин через розмову з Всевишнім і молитву за Україну.

В Шевченкових творах ми не знайдемо ґрунтовних вичерпних, різносторонніх історичних оцінок Мазепи та Палія, бо це вже буде не Шевченко. Як пише Юрій Барабаш «У Шевченка своя правота, правота митця, котрий з граничною гостротою відчув і віддав гнів нації, яка втратила, і то після стількох змагань, стількох жертв, найдорожче – волю» [9].

Та все ж Шевченко не міг різко судити Мазепу, порівняно з народною творчістю, бо гетьман був останнім оборонцем самостійності України тієї доби, меценатом науки й мистецтва, результати його патріотичної діяльності поет спостерігав в різних місцях України.

В своїх «Археологічних нотатках» Шевченко подає цілий список храмів, збудованих гетьманом, а також згадує євангелія і чаші, даровані ним монастирям.

Так, дійсно Іван Мазепа був першим меценатом, який жертвував на церкву на новому якісному і кількісному рівні. За часів Мазепи збудовано або відреставровано багато кам'яних церков, монастирів, шкіл та друкарень. Коштом гетьмана зведено найдосконаліші релігійні та освітні барокові споруди – шедеври світового мистецтва. Як пише Б. Грінченко «Хто будує – лиша по собі будування.» Мазепа увійшов в історію як один з найщедріших меценатів храмобудівництва. Але тут виникає парадокс – вже більше трьохсот років гетьман «нагороджений» анафемою. Згідно з канонічним правом, під час проведення в храмах богослужінь обов'язково згадують ктитора, тобто того, за чиї кошти збудовані ці храми. Отже, гетьмана Мазепу раз в рік проклинали, а на протязі року молилися за упокій його душі в церквах, які він збудував. Можливо це помітив і Шевченко: «… над городом из тумана выходила белая осьмиугольная башня, увенчанная готическим зеленым куполом с золотою главою. Это соборный храм прекрасной, грациозной, полурококо, полувизантийской

архитектуры, воздвигнутый знаменитым анафемой Иваном Мазепою в 1690 году.» [5, 254].

Про будівництво храмів Мазепою Шевченко згадує у поемі «Сон»:

Вечірнє сонечко гай золотило,
Дніпро і поле золотом крило,
Собор Мазепин сяє, біліє… [4, 325].

Тут Шевченко має на увазі Вознесенський собор у місті Переяславі, збудований коштом Івана Мазепи. Цей же собор згадується у повісті «Близнята», яка також була написана на засланні:

«Далеко, очень далеко от моей милой, моей прекрасной, моей бедной родины я люблю иногда, глядя на широкую безлюдную степь, перенестися мыслию на берег широкого Днепра и сесть где нибудь, хоть, например, в Трахтемирове, под тенью развесистой вербы, смотреть на позолоченную закатом солнца панораму, а на темном фоне этой широкой панорамы, как алмазы, горят переяславские храмы божии, и один из них ярче всех сверкает своею золотою головою; это собор, воздвигнутый Мазепою.» [5, 334].

В цій же повісті згадується і Покровска церва «Церков во имя покрова, неуклюжей и бесхарактерной архитектуры, воздвигнута, в знамение взятия Азова Петром Первым, полковником переяславским Мировичем, другом и соучастником проклинаемого Ивана Мазепы.» [5, 263]. В цій церкві зберігалася чудова, старовинна картина-ікона, яка розділена на дві частини: «вверху – покров пресвятыя богородицы, а внизу – Петр Первый с императрицей Екатериной I, а вокруг них все знамените сподвижники его, в том числе и гетман Мазепа…». Потім Шевченко устами свого героя Никифора Федоровича говорить про звірства і злочини, одного із царевих сподвижників – Меншикова, якого зве Даниловичем: «Прослушавши литургию, Никифор Федорович подходил к образу покрова и долго любовался им и рассказывал своей любопытной Парасковье, кто такие были за люди, под покровом божия матери изображенные.

Иногда он рассказывал с такими подробностями про Даниловича и разрушенный им Батурин, что Прасковья Тарасовна наивно спрашивала мужа: – За что она его покрывает?» [5, 263].

Тодішній Шевченків читач знав про варварство російської армії при захопленні Батурина. І це питання не потребувало додаткових пояснень автора.

За три місяці до своєї смерті Тарас Шевченко написав вірш «Бували войни й військові свари» в якому гостро осуджує Гната Галагана і Василя Кочубея. Першого за те, що зрадив Івана Мазепу, а другого за донос цареві на гетьмана. Всіх цих панів-зрадників Шевченко називає шашелями, що точать старе дерево – Україну [3, 61].

Тобто, бачимо що Шевченко досить добре відзивається про гетьмана Івана Мазепу, хоч і згадки про нього досить скромні, та з іншого боку, чіткі й зрозумілі. Шевченко відкритий читачеві, а почуття поета як на долоні! Його вірші і поеми розкривають зболену Тарасову душу. У його творчості не знаходимо, а ні гострого осуду, а ні потакання царській політиці, щодо гетьмана. Мазепа у Шевченка стриманий, з холодним розумом, досвідчений, котрий знає чого хоче і тверезо оцінює наслідки. А головний політичний вибір гетьмана отримав мовчазну Тарасову згоду.

Джерела та література:

1. Журавльов Д. В. Іван Мазепа.– Харків: Фоліо, 2009.– 121 с.– (Знамениті українці).
2. Записки П. Д. Селецкого // Киевская старина, 1884.– Т. 8.– С. 621–622.
3. Одарченко П. Тарас Шевченко і українська література: Зб. ст. / Ред. О. Зінкевич.– К.: Смолоскип, 1994.– 424 с.
4. Шевченко Т. Г. Кобзар.– Рівне: Волинські обереги, 2004.– 640 с.
5. Шевченко Т. Г. Повести.– К.: Рад. письменник, 1952.– 528 с.
6. Панченко В. Іван Мазепа очима Гоголя й Шевченка / В. Панченко // Освіта і управління.– 2007.– № 3–4.– С. 135–144.
7. Мазепа М. Іван Мазепа: від анафеми до визнання // Україна козацька.– 2009.– № 11.
8. Міщенко М. Що б я розповіла про Мазепу своєму синові // Україна козацька.– 2010.– № 15
9. http://www.anvsu.org.ua

Ольга Брель

СТАРОДАВНІЙ ЧИГИРИН В МИСТЕЦЬКІЙ СПАДЩИНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Сьогодні Чигирин – районний центр Черкаської області. Однак в давнину місто відігравало важливе значення в історії України. На початку XVI ст. Чигирин був головним містом одного з 20-ти козацьких полків, що називався Чигиринським. З утворенням староств Чигирин належав до Черкаського староства, яке в XVI ст. знаходилось у володінні князя Вишневецького. На початку XVII ст. місто було приписане до Корсунського староства. За часів Богдана Хмельницького Чигирин став столицею молодої української держави. Але вже після другого турецького походу у 1678 р. місто перетворилось на руїни. І хоча у XVIII ст. всі стародавні привілеї Чигирина було відновлено, але колишня слава уже не повернулась.

Історія Чигирина здавна приваблювала до себе увагу різних вчених, науковців, дослідників. Не залишився байдужим до долі Чигирина, та й усього Чигиринського краю, і Тарас Григорович Шевченко.

Ще в до академічний період Тарас Шевченко, глибоко цікавлячись історією козацького краю, виконує два малюнки «Смерть Богдана Хмельницького» (один 1836–1837 рр., другий 1838–1839 рр.) (рис.1). На картині зображено момент передачі Богданом Хмельницьким гетьманських клейнодів синові Юрію. Трагічна в історії України подія, свідками якої були старшини і полковники та делеговані царем Олексієм Михайловичем для переговорів з Хмельницьким намісник Ф. Бутурлін і думний дяк В. Михайлов, детально описана Д. М. Бантиш-Каменським (1822, 1830 рр.). Про передачу Хмельницьким булави Юрію розповідалося й у відомій Шевченкові за рукописними списками «Історії Русів» [10, 362]. У цьому творі ми читаємо: «Гетьман Хмельницький, чуючи близьку кончину свою, скликав у Чигирин урядників од війська і урядів і товариство з найзначнішими Козаками і їм, зібраним до нього в домі, оголосив стан справ нації і всі тогочасні міністерські обставини… Урядники і Козаки, заридавши гірко на слова Гетьманські, що так їх зворушили й вразили, а особливо про близьку смерть його і своє сирітство, залементували: «Кого оберемо на місце Твоє? І хто є гідний нагородити батьківські до нас заслуги Твої і нашу в Тобі втрату? Син твій Юрій нехай наслідує місце і гідність Твою! Він один нехай над нами начальствує, і ми його обираємо за Гетьмана…»… Гетьман, з упертого наполягання присутніх, погодився на їх волю і, запросивши до себе сина свого Юрія, поручив зборам зі словами: «Вручається він під охорону Божу і вашу опіку, і анафемі віддаю того, хто зведе його з путі правдивої і сотворить притчею во язицях і посміховищем у людях!.. А вас прошу і заклинаю скріпляти його добрими порадами і постійною мужністю, яка всьому племені нашому слов'янському є споконвіку властива і спадкова». По тому вручив Гетьман синові своєму клейноди військові і печать національну з усіма документами й справами письмовими…» [2, 188–190].

Як бачимо, у своїй картині «Смерть Богдана Хмельницького» Т. Г. Шевченко історично-точно передає трагічні події і настрій, яким були оповиті сторінки нашої історії.

У 1843 р. Т. Шевченко разом з Є. Гребінкою виїхав Білоруським трактом з Петербурга на Україну. Прямуючи до Кирилівки від Кременчука, одна з гілок поштової дороги вела до Ново-Георгієвська (нині Світловодськ), там вона закінчувалась. Звідти Чигирин був найближчою поштовою станцією [5, 111].

Стародавнє місто справило на поета гнітюче враження, яке відображається у рядках вірша, написаному по дорозі з України в Москву 19 лютого 1944 р.:

Чигрине, Чигрине,
Все на світі гине,
І святая твоя слава,
Як пилина, лине
За вітрами холодними,
В хмарі пропадає,
Над землею летять літа,
Дніпро висихає,
Розсипаються могили,
Високі могили –
Твоя слава… і про тебе,
Старче малосилий,
Ніхто й слова не промовить,
Ніхто й не покаже,
Де ти стояв? Чого стояв?
І на сміх не скаже!!… [7, 254].

У 1843 р. Тарас Григорович відвідав не тільки Чигирин, а й Суботів, Мельники, Холодний

Рис. 1. Т. Шевченко «Смерть Богдана Хмельницького».

Рис. 2. Т. Шевченко «Дари в Чигирині 1649 р.».

Яр, навколишні села. Оглянув історичні місця, пов'язані з ім'ям Богдана Хмельницького.

Під час першої подорожі на Україну в 1843–1844 рр. у Т. Г. Шевченка виникає задум широкої популяризації природних, історичних, етнографічних пам'яток України. Вперше про цей грандіозний задум згадано в листі поета до О. Бодянського від 6–7 травня 1844 р.: «… Я хочу рисовать нашу Украйну… Я її нарисую в трьох книгах, в першій будуть види, чи то по красі своїй, чи по історії прикметні, в другій теперішній людський бит, а в третій історію. Три естампи уже готові – «Печерська Київська криниця», «Судня в селі рада» і «Дари Богданові і українському народові» (згодом назва була змінена на «Дари в Чигирині 1649 р.») [9, 26].

Незабаром перший випуск книги вийшов у світ під назвою: «Живописная Украина Тараса Шевченко, СПБ, 1844». Сюди ввійшли шість офортів: «Судня в селі рада», «Дари в Чигирині 1649 р.», «Старости», «Казка», «Видубецький монастир» і «У Києві». Одна з робіт альбому «Дари в Чигирині 1649 р.» (рис. 2). описує події в Чигирині за часів Б. Хмельницького, а зокрема козацьку Раду 1649 р. [3, 140]. До офорта Шевченко дав такий підтекст: «Із Царяграда, із Варшави і Москви прибували посли з великими дарами єднать Богдана і народ український, уже вольний і сильний. Султан, окроме великого скарбу, прислав Богданові червоний оксамитовий жупан на горностаєвій хутрі, [к] шталт княжої порфири, булаву і шаблю, одначе рада (опріче славного лицаря Богуна) присудила єднать царя московського» [6, 94].

Історичних фактів про прибуття послів Росії, Польщі й Туреччини до Богдана Хмельницького в Чигирин саме 1649 р. немає. В «Історії Русів», яку читав Шевченко, згадується про прибуття послів названих трьох держав до Чигирина в травні 1650 р. Відомості про саму подію художник взяв, безперечно, з цього джерела, на що вказують деякі деталі малюнку і які згадані в «Історії Русів» [2, 140].

Цікавим є і трактування Шевченком цієї важливої в житті українського народу події. На малюнку зображені палати Б. Хмельницького. В центрі композиції – дари від послів трьох держав. Найбагатші дари турецького султана. Фарб на офорті нема, але за описом самого Шевченка – це розкішний дулейман, булава і шабля. Більш скромні дари двох інших послів. Як вважають дослідники, у цих красномовних деталях є глибокий зміст. По-перше, багаті дари контрастують зі скромною обстановкою палат Б. Хмельницького, які мало чим відрізняються від обстановки хати заможного козака. По-друге, незважаючи на багаті дари, у турка сподівань на успіх посольства мало. Про це свідчить його похмурий, насуплений вигляд. Ще далі сидить польський посол, на дві третини затемнений постаттю турка. Після воєнних подій 1648–1649 рр. він не має надій на успіх посольства. Ліворуч від дарів, найближче до внутрішніх покоїв гетьмана, весь освітлений сонцем з другої палати, сидить у високому кріслі сивий боярин. Він сидить спокійно й упевнено. Коли не зараз, то пізніше, але успіх його місії забезпечений [3, 142].

Біля входу до другої, яскраво освітленої сонцем палати, де, очевидно, відбуватиметься прийом, стоять на сторожі два козаки, один озброєний списом, другий шаблею. В другій палаті зібралися члени Ради, чекаючи виходу Богдана Хмельницького [3, 142].

Складаючи підтекст, Шевченко обговорення питання на Раді подав у деяких деталях за «Історією Русів», де було сказано, що польська протекція відразу, одноголосно була відкинута;

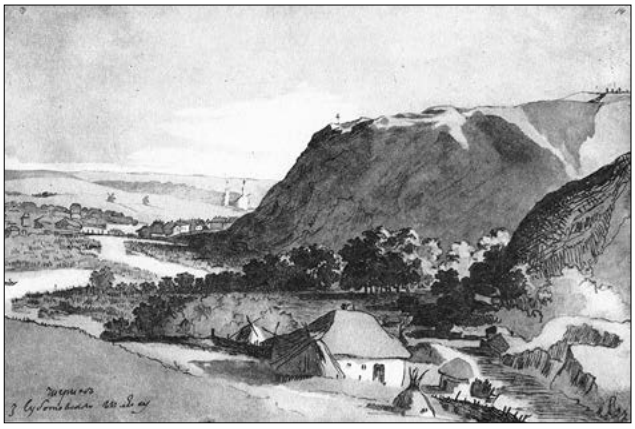

Рис. 3. Т. Шевченко «Чигирин з Суботівського шляху».

Рис. 4. Т. Шевченко «Чигиринський дівочий монастир».

старі члени Ради, на чолі з гетьманом, відстоювали протекцію Росії, а молоді, на чолі з Богуном, виступали проти, посилаючись на кріпосництво, що панувало в Росії. Але Шевченко в цілому дав свою трактовку події. В «Історії Русів» було сказано, що ухвали Рада ніякої не прийняла: «Гетьман, заспокоївши ремствування зборів… по тому розпустив збори по домах, і сейм на тому скінчився» [2, 144]. Художник у підтексті підкреслював кінцевий результат: «Одначе Рада… присудила єднать царя московського» [3, 143].

Таким чином, сама ідея й художнє розв'язання в офорті дуже показові. Шевченко обрав для першого офорта на історичну тему один з найважливіших, поворотних пунктів у історії української держави.

У 1843 р. при Київському університеті буда створена Археографічна комісія, або Комісія по розбору древніх актів. З 1845 р. до її обов'язків ввійшло і вивчення пам'яток археології. Усім відомий факт участі у роботі комісії великого українського поета і художника Т. Г. Шевченка. Співробітником її він став у 1845 р. після закінчення Академії художеств у Петербурзі.

У середині XIX ст. археологія як наука лише зароджувалась. Під терміном «археологічні пам'ятки» Т. Г. Шевченко, як і всі його сучасники, розумів усі пам'ятки історії та культури від найдавніших часів до XVII-XVIII ст., навіть до початку XIX ст., разом з архітектурними, мистецькими, етнографічними, мовними. Мандруючи по Україні та здійснюючи численні зарисовки пам'яток старовини, великий поет глибоко усвідомлював, що нищення пам'яток – це знищення історії України, її пам'яті, а, значить, і нашого народу. Чи не тому просив інших «для пользы науки записывать всё, что касается археологии» [1, 2].

Уже будучи членом Археографічної комісії, у квітні-жовтні 1845 р. Т. Г. Шевченко побував на Чигиринщині.

Яким же постав Чигирин перед поетом? Відповідь на це питання можемо знайти у газеті «Киевские губернские ведомости» за березень 1846 р.: «З часу турецької війни Чигирин залишився у руїнах і запустінні, і зі столиці гетьманської, з міста, славного своїми укріпленнями, зробився мізерним містечком… Нинішній Чигирин не можна назвати містом, це село з усякого погляду, лише кілька єврейських і чиновницьких будинків та кам'яна будівля присутственних місць нагадують місто. Інші частини міста становлять вузенькі криві вулиці з плетеними тинами і маленькими хатками під солом'яними стріхами. Ці скромні заселення розташовані довкола гори, яка здіймається на 100 саженів над поверхнею ріки Тясмину. З півночі та з заходу вона дуже крута, так що на неї не можна зійти, але до сходу має пологість. Від старовинного на ній замку вцілів залишок стіни, в якій знайдено кілька вбитих пострілами чавунних ядер» [5, 111].

Таким ми бачимо Чигирин і на малюнку Т. Шевченка «Чигирин з Суботівського шляху», який він пише вже в 1845 р. після других відвідин міста (рис. 3). З початку XIX ст. Замкова гора перетворилася на кар'єр, де добували брили пісковику, з яких витесували жорна для вітряків і водяних млинів. Кар'єр працював – нищилась Замкова гора, а з нею і пам'ять про козацьку славу Чигирина. На малюнку Т. Шевченка попід зубожілою горою бачимо традиційні українські хати під солом'яними стріхами, трохи далі, біля мосту, видно будинки, споруджені, ймовірно, за типовими проектами у стилі класицизму, з побіленими стінами, трикутними фронтонами і

дахами, можливо, вкритими черепицею [4, 65]. На задньому плані видніються будівлі Свято-Троїцького монастиря.

Будучи в Чигирині, Т. Г. Шевченко міг зупинятися у Чигиринському Свято-Троїцькому дівочому монастирі:

Блукаючи по Україні,
Прибився якось і в Чигирин,
І в монастир отой дівочий,
Що за пісками на болоті
У лозах самотній стоїть… [8, 34].

Цей монастир бачимо і на малюнку «Чигиринський дівочий монастир» (рис. 4). Існував він з 1617 р. і спочатку був чоловічим, в 1735 р. перетворений на жіночий. Комплекс Троїцького монастиря було зруйновано під час турецьких походів 1677 і 1678 рр. На малюнку Т. Шевченка ми бачимо архітектурний ансамбль, зведений, очевидно, наприкінці XVIII або на початку XIX ст. Це три храми, трапезна і триярусна дзвіниця з пристінними колонами, а також келії та звичайне для України народне житло під соломою в оточенні могутніх осокорів і садів [4, 67].

Багатогранна діяльність Тараса Шевченка, органічно переплетена з його життям, не дає можливості розмежувати в ньому поета, художника, вченого. Його малюнки, присвячені Чигирину, мають не лише художню, а й наукову історичну цінність.

Джерела та література:

1. Білецька О. В. Він створював археологічну карту Чигиринщини / О. В. Білецька // Чигиринські вісті.– 1997.– 21 травня.
2. Історія Русів / [Пер. І. Драча].– К.: Рад. письменник, 1991.– 318 с.
3. Кирилюк Є. П. Т. Г. Шевченко. Життя і творчість / Є. П. Кирилюк.– К.: Державне видавництво художньої літератури, 1959.– 676 с.
4. Кілессо С. К. Архітектурні та мистецькі скарби Богданового краю / С. К. Кілессо.– К.: Техніка, 2000.– 144 с.
5. Скрипник А. М. Примарилось на чужині… Шевченків шлях до Холодного Яру / А. М. Скрипник // Черкаський край – земля Богдана і Тараса: Культурологічний зб.– К.: Українські пропілеї, 2002.– С. 81–121.
6. Шевченко Т. Г. Повне зібр. творів: У 10 т. / Т. Шевченко; Відп. ред. В. І. Касіан.– К., 1961.– Т. 7: Живопис, графіка 1830–1847 років.– 423 с.
7. Шевченко Т. Г. Повне зібр. творів: У 12 т. / Т. Шевченко; Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін.– К.: Наук. думка, 2001 – Т. 1: Поезія 1837–1847.– 784 с.
8. Шевченко Т. Г. Повне зібр. творів: У 12 т.– Т. 2: Поезія 1847–1861.– 784 с.
9. Шевченко Т. Г. Повне зібр. творів: У 12 т.– Т. 6: Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т. Шевченком або за його участю. К., 2003.– 632 с.
10. Шевченко Т. Г. Повне зібр. творів: У 12 т.– К., 2001.– Т. 7: Мистецька спадщина. Живопис і графіка.– 2005.– 504 с.

Надія Кукса

ПАМ'ЯТКИ СТАРОВИНИ ЧИГИРИНЩИНИ У МАЛЯРСЬКІЙ СПАДЩИНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Старожитності Чигиринщини завжди привертали до себе увагу істориків, етнографів, письменників, поетів, художників – патріотично настроєних людей, небайдужих до славної минувшини краю. Вони зберегли, прославили, популяризували найяскравіші сторінки історії колишньої козацької вольниці. Своє слово про Чигиринський край сказали історики Д. Бантиш-Каменський, П. Куліш, М. Максимович, М. Костомаров, Д. Дорошенко, В. Антонович, етнографи П. Чубинський, Б. Грінченко, Марко Вовчок та багато інших подвижників, які є гордістю української нації.

Та без перебільшення можна відзначити, що ніхто з видатних особистостей минулого і сучасності в популяризації старожитностей Чигиринщини поки що не досягнув тієї довершеності, як це вдалося Тарасу Шевченку.

Втративши свою значимість і велич після смерті Богдана Хмельницького, в часи Руїни

Чигирин та Суботів практично зникають з історичної мапи України. А, відродившись, вже не досягають колишнього розквіту.

На час відвідин Тарасом Шевченком колишня заміська резиденція великого гетьмана Суботів виглядала як звичайне провінційне село. Про славну минувшину нагадували лише руїни замку Хмельницьких та запустіла усипальниця гетьмана, що піднімалася над селом як німий докір невдячним нащадкам, що не шанують і не бережуть святині вітчизняної історії.

Що побачив Т. Шевченко на місці гетьманської садиби, можемо уявити завдяки опису, вміщеному в одному з березневих чисел «Киевских губернских відомостей» за 1846 р.: «Місце, що його займає будинок і церква Богдана Хмельницького, становить значне узвишшя, з якого відкривається вид на весь Суботів і далекі тясминські луки. Місце, на якому стоїть церква, ще вище будинку Хмельницького. Ще вісім років тому залишалися від цього будинку руїни стін заввишки з сажень, але невігластво допустило розібрати їх для фундаменту під церкву Медведівського монастиря. Тепер на місці будинку Хмельницького стоїть стодола. Подекуди вгадуються сліди фундаменту по цеглинах, що вибиваються з-під трави» [3].

В 40-х роках XIX ст. Тарас Шевченко двічі побував на Чигиринщині. Короткочасне перебування митця в краї в вересні 1843 р. досить мало досліджене, проте наявні відомості дозволяють зробити висновок, що цього разу поет побував у Суботові та в Чигирині. Не виключено, що Тарас Шевченко встиг замалювати їх загальний вигляд. Принаймні 1844 р. в проспекті, надрукованому на зворотньому боці «Живописної України», художник обіцяв передплатникам у 1845 р. види Чигирина і Суботова [2, 157].

На жаль, малюнки, виконані Шевченком у 1843 р., до нас не дійшли. В альбомі 1839–1843 рр. їх немає. Отже, не виключено, що міг існувати ще один альбом з малюнками, виконаними Шевченком в Суботові та Чигирині.

Влітку 1845 р. Археографічною комісією Т. Шевченка як позаштатного співробітника «для знімань з предметних пам'яток» відряджено на Чигиринщину для змалювання пам'яток старовини [9, 69]. Зважаючи на вплив результатів даної експедиції на висвітлення досліджуваної нами проблеми, вважаємо доцільним більш детально зупинитися на них.

Враження, отримані під час першої подорожі на Чигиринщину, значно підсилені наступними відвідинами, вилилися в цикл художніх

Рис.1. Т. Шевченко. Богданові руїни в Суботові.

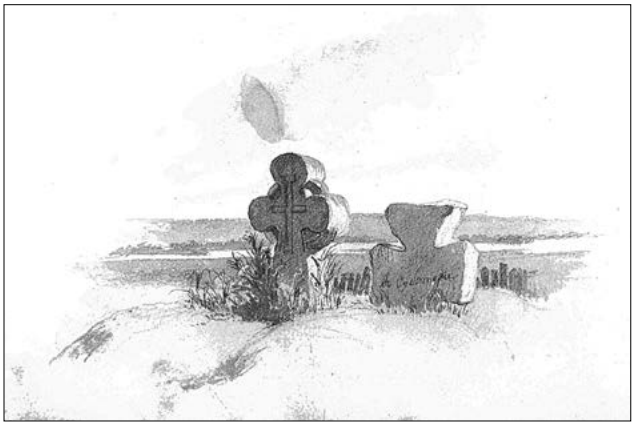

Рис.2. Т. Шевченко. Кам'яні хрести в Суботові.

творів, котрі мають пізнавально-історичну цінність дотепер. Більше того, в міру суспільно-політичних обставин, що склалися з часом навколо окремих пам'яток, роботи Т. Шевченка стали єдиним взірцем для їх реставрації (Свято-Троїцька церква – акварель «Мотрин монастир»), відродження («Чигринський монастир дівочий»), а то й рідкісною згадкою про їх існування (акварель «Богданові руїни в Суботові») (рис. 1).

На думку знавців регіональної історії, надмогильні хрести біля Свято-Іллінської церкви в Суботові не були знищені за антирелігійної кампанії 30-х рр. XX ст. лише тому, що їх зобразив Т. Шевченко (рис. 2), адже на старому церковному цвинтарі збереглося на той час чимало подібних хрестів. Їх було демонтовано, розбито і закладено в підмурки сільського клуба.

Як вважають більшість біографів, Т. Шевченко і під час свого другого візиту до Чигирина, Суботова та Холодного Яру не мав змоги зупинитися тут надовго. На перешкоді став надзвичайно напружений ритм цього періоду його життя. Проте це не завадило появі з-під пензля художника, окрім згадуваних нами, інших непе-

Рис.3. Т.Шевченко. Богданова церква в Суботові.

ревершених акварелей: «Чигрин з Суботівського шляху», «Богданові руїни в Суботові» (рис. 3), «Богданова церква в Суботові» та згадуваної нами сепії «В Суботові. Кам'яні хрести».

За короткий термін Т. Шевченко зумів зобразити куточки краю, які, очевидно, найбільше його вразили. Як вважають фахівці, один такий малюнок випускник Академії мистецтв міг виконати за півгодини. Не беремося судити, як було насправді, однак, впевнено можна стверджувати, що всі роботи з'явилися на світ під впливом великого натхнення. І свідченням цьому є не лише прояви високого професіоналізму при виконанні малюнків.

Логічним видається припущення, що на акварелі «Богданові руїни в Суботові» на краю схилу в ледь помітній постаті, що ніби зливається з тлом хмарного неба, митець зобразив себе. На користь цієї версії виступає і сама статура чоловіка, і його одяг; та й в руках, напевно, він тримає аркуш паперу і олівець [4, 17–21].

Візит Т. Шевченка до Суботова був більш, ніж своєчасним. Адже художнику поталанило замалювати залишки оборонних споруд замку Хмельницьких незадовго до їх знищення. Контури Іллінської церкви, що бовваніють на задньому плані акварелі, дали змогу дослідникам визначити в майбутньому точне місце розташування однієї із споруд укріплень [6, 36].

Згадувану роботу Т. Шевченка «Будинок Хмельницького в Суботові», на жаль, поки що не віднайдено, і вона вважається втраченою.

Особливо вразив поета вигляд Свято-Іллінської церкви, що зяяла вибитими шибками вікон, похилений хрест аж ніяк не вписувався в колишню славу не так давно могутньої оборонної споруди. Акварель «Богданова церква в Суботові» справляє доволі гнітюче враження. Дерев'яні конструкції церкви, очевидно, зогнили, а склепіння дало поперечні тріщини. Прилегла територія поросла високою травою та бур'янами. Відчувається, що в цей час церква взагалі не діяла – ледь помітно стежку, котра веде до дверей храму. Безлюдним видається простір, що видніється за спорудою. Та й не дивно. Адже на час візиту митця, як свідчать архівні документи, усипальниця гетьмана вже три десятиліття була приписною до Свято-Михайлівської цвинтарною церквою, конче потребувала реставрації [1, 1–4].

Невдовзі враження, отримані від побаченого в Суботові, знайшли поетичне втілення у рядках містерії «Великий льох».

Митець виконував багато замальовок навколишніх краєвидів, портрети селян, які відразу ж роздаровував. Існують перекази, що в холодноярських селах ще під час німецької окупації 1941–1943 рр. в багатьох оселях зберігалися малюнки, виконані рукою Т. Шевченка. Проте більшість їх загинула під час каральних акцій загарбників [4, 129–130].

До цього часу трепетно зберігаються в родині Марії Федорівни Щербини, 1927 р.н. з Чигирина родинні перекази про спілкування з Т. Шевченком. Адже з їхнього двору було виконано малюнок «Чигрин з Суботівського шляху» [7].

Варто зазначити, що тема перебування Шевченка на Чигиринщині знайшла відображення в творчості сучасних художників. Заслуговують на увагу роботи Ф. Хохлова «Шевченко малює Богданову церкву» та М. Малярчука «У Богдановій столиці. (Чигиринська осінь 1843 р.)».

Відвідини Т. Шевченком Чигиринщини ще повністю не досліджені, а тому містять багато протиріч. Суттєвою допомогою в дослідженні цієї важливої віхи життя митця і історії краю є факсимільне видання альбомів художніх творів Тараса Шевченка, які переконливо ілюструють його подорож Україною.

Мистецькі твори Т. Шевченка не втрачають своєї актуальності для сучасних дослідників різних напрямів. Його роботи «Чигринський монастир дівочий» та «Мотрин монастир» вважаються найдавнішими відомими на сьогодні зображеннями архітектурних ансамблів православних обителей, фундованих за козацької доби, які зазнали остаточного спустошення за радянських часів. Завдяки виконаному Т. Шевченком зображенню Троїцької церкви Мотронинського монастиря стала можливою її реставрації у 1968 р. та 90-х рр.

У процесі проведення циклу реставраційно-відновлювальних робіт у Свято-Іллінській церкві та на прилеглій до неї території, що мали

місце згідно Державної програми «Золота підкова Черкащини» в 2006–2009 рр., реставратори зверталися до акварелей Шевченка.

На початку листопада 2006 р. поблизу храму було встановлено хрест, що символізує відродження духовності населення краю. На думку авторів проекту, подібний хрест на тому ж місці проглядається на малюнку Т. Шевченка «Богданова церква в Суботові».

Щороку Чигиринщину відвідують понад 100 тисяч гостей з різних куточків України, з близького і далекого зарубіжжя. (Принагідно зазначимо, що 16 травня 2014 р. було зареєстровано мільйонного відвідувача закладу). Відрадно, що поряд з ознайомленням із козацькими старожитностями, екскурсанти виявляють глибоке зацікавлення перебуванням Т. Шевченка на Чигиринщині.

Як бачимо, Чигиринщина, поряд із Звенигородщиною та Канівщиною, має багатий потенціал Шевченківських місць.

Науковцями Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» розроблено екскурсійний маршрут «Чигирин – Суботів – Холодний Яр», до якого органічно вписуються Шевченківські місця та тематичну екскурсію «Шевченковим шляхом по Чигиринщині», проілюстровані мистецькими творами Т. Шевченка, що значно підсилює інтерес до старожитностей Чигиринського краю.

Джерела та література:

1. Державний архів Черкаської області.– Ф. 660.– Оп. 2.– Спр. 34.– Арк. 1–4.
2. Жур П. Літо перше.– К., 1979 – С. 157.
3. Киевские губернские ведомости.– 1848.– 8 марта.
4. Кузик Б., Білошапка В. Головківка – серце Холодного Яру.– Сміла, 2004.– С. 129–130.
5. Кукса Н. Церква Святого Пророка Іллі в Суботові в історико-мистецьких студіях першої чверті XIX – початку XX ст. // Відлуння віків.– 2004,– Ч. І.– С. 17–21.
6. Логвин Г. Чигирин. Суботів: (Архітектурно-історичний нарис).– К., 1954.– С.36.
7. Матеріали польових досліджень авторки. Розповідь Щербини М. Ф., 1927 р.н.– мешканки м. Чигирина Черкаської обл.
8. Шевченко Т. Альбом 1845 р.– К., 2000.– С. 25.
9. Т. Г. Шевченко. Документи та матеріали до біографії.– К., 1975.– С.69.
10. Шевченко Т. Кобзар.– К., 1987.– С. 256.

Олена Трощинська

«ЧИГРИНЕ, ЧИГРИНЕ, МІЙ ДРУЖЕ ЄДИНИЙ»
(Чигирин в поетичній творчості Т.Г.Шевченка)

Чигирин займає особливе місце в історії України. В ній переплелися героїчні та трагічні сторінки боротьби народу за незалежність та державність. В різні роки місто відвідали такі відомі особистості як М. Маркевич, П. Чубинський, М. Костомаров, І. Рєпін, Д. Дорошенко, П. Куліш, О. Вишня. Та найбільше для популяризації історії Чигирина зробив Тарас Шевченко. Саме в творах, пов'язаних з Чигиринським краєм він висловлював своє ставлення до історичного минулого України.

«Т.Шевченко починає цікавитися українською історією з II половини XVI ст., тобто саме з того часу, коли українськими мислителями було визначено український народ як самодостатню націю, при тому закорінену у віках» [1, 50]. Ряд героїв Шевченко починає з Северина Наливайка. А ідеалом для нього є Козацька демократична держава і захищає він тих гетьманів, що її виборювали.

Велике місце в творчості Т. Шевченка займає Чигирин – місто з багатим історичним минулим. «Загалом Чигирин у візії минулого України займає в Т. Шевченка особливе місце, бо він зве його святим і бачить столицею козацької волі, а отже, держави» [1, 59]. Якщо врахувати, що Т. Шевченко кілька разів побував у Чигирині, написав багато віршів та картин, темою яких були події, пов'язані з цим містом, то стає зрозумілим, яке важливе місце займав Чигирин в творчості великого поета.

Вперше Т. Шевченко побував у Чигирині в 1843 р. Навесні того року він дістає відпустку і направлення для поїздки в Україну. З Петербургу він виїхав 19 травня [2, 201]. Подорожуючи по Україні, Шевченко відвідав і Чигирин. Дослідники вважають, що поет їхав із Запорозької Січі до рідної Кирилівки. Від Кременчука одна з гілок поштової дороги вела до Новогеоргіївська (нинішнього Світловодська). Тут вона закінчувалась, і звідси Чигирин був найближчою поштовою станцією [3]. Не пізніше 19 вересня, як доводить Петро Жур, мав поет виїхати з Чигирина, а приїхав сюди, зрозуміло, за день чи два до того. Ця подорож стала певним етапом на його творчому шляху. Відбувається дуже важлива зміна в настроях і поглядах Шевченка, що знайде вираження в зміні мотивів його поезії.

Закінчивши навчання в Академії мистецтв в 1845 р., Т. Г. Шевченко повертається на Україну. Подорожуючи Україною, він збирав і записував народні пісні та перекази, змальовував місця історичних подій, пам'ятки архітектури, виконуючи доручення Київської археографічної комісії, співробітником якої пізніше став [2, 261]. В 1845 р. поет вдруге побував на Чигиринщині. «Кілька тижнів Шевченко прожив у хаті Онопрія Лютенка, що приліпилася до косогору біля Тясмина. Звідси малював Богданову гору, пейзажі» [4]. Один з найвідоміших дослідників творчості Шевченка П. Жур пише: «Шевченко у цій хаті зустрічався з жителями Чигирина. Читав їм свої вірші… а в хатці Білоуса їх розучували кобзарі й потім співали на свій лад по всій Україні… Кобзарі збиралися й на могилі біля Чигиринського шляху, що йшов на Фундуклеївку. Шевченко приходив до них, слухав їхні пісні, розмовляв з ними. Цей курган називають Шевченківським» [5]. Дослідники обмежують хронологічні рамки перебування квітнем – жовтнем [6].

Вперше до «теми Чигирина» Т. Шевченко звертається у 1839–1841 рр. під час роботи над поемою «Гайдамаки». Зауважимо, що цей твір написано ще до того, як поет тут побував у 1843 р., але він виразно уявляв, який вигляд мав Чигирин після майже як 200 років занепаду. І тоді з'являються відомі рядки в розділі з багатозначною назвою «Свято в Чигирині»:

Гетьмани, гетьмани, якби то ви встали,
Встали, подивитись на той Чигирин,
Що ви будували, де ви панували!
Заплакали б тяжко, бо ви б не пізнали
Козацької слави убогих руїн [7, 147].

В поемі «Гайдамаки» «бринить трагічна контрастна нота: між боротьбою за свободу в минулому і трагічним сьогоденням» [8, 105]. Тому «згадаєш – заплачеш, Ну, хоч глянем на Чигирин, колись-то козачий» [7, 148].

«Чигирин подається в поемі, як і в інших творах, персоніфіковано, як живий свідок епохи. Він є символом державності, розвіяної вітрами історії» [8, 106]. Для означення Чигирина Шевченко часто вживає прикметник «святий»: «Кругом святого Чигрина сторожа стане з того світу, не дасть святого розпинать» [7, 155].

Тож вже в першому поетичному творі, в якому Шевченко звертається до теми Чигирина, «ставиться постулат «святого Чигирина» як козацької столиці, а водночас символу волі України» [1, 61].

Знову згадує Т. Шевченко Чигирин та Б. Хмельницького в трагедії «Никита Гайдай», яка датується 1841 роком. На жаль, повний текст п'єси не зберігся. З уривку відомо, що події відбуваються в часи Хмельниччини. Герой трагедії, козак Микита Гайдай їде посланцем від українського гетьмана до польського короля Владислава. В уста головного героя Шевченко вкладає й такі рядки:

С какою радостью сердечной
Я возвращуся в Чигирин!
С каким торжественным восторгом
Взгляну на славные поля,
Где кровь казацкая текла [9, 18].

Січнем 1843 р. датується п'єса «Назар Стодоля», дія в якій відбувається в XVII ст. біля Чигирина, в козацькій слободі.

Повертаючись з України до Санкт-Петербурга, 19 лютого 1844 р. у Москві Т. Г. Шевченко пише знаменитий вірш «Чигрине, Чигрине». За словами одного з найвідоміших сучасних дослідників життя та творчості Шевченка І. Дзюби, поезія «Чигрине, Чигрине» стала «своєрідною поетичною квінтесенцією пережитого і передуманого за дев'ять місяців перебування – не перебування, життя – в Україні» [2, 227]. «Всього вісімдесят шість рядків у цій поезії. А вона – як багатоактна драма чи, швидше, трагедія – зі зміною дії, наростанням напруження, кульмінацією, з ефектом катарсису» [2, 227]. У вірші знову говориться про «святую славу» козацької столиці, тепер же вона «як пилина, лине». А Чигирин поет називає «старцем малосилим». У тогочасній газеті «Киевские губернские ведомости» за березень 1846 р. є описання тодішнього Чигирина. Саме таким його побачив і Тарас Шевченко.

«З часу турецької війни Чигирин залишився у руїнах і запустінні, і зі столиці гетьманської, з міста, славного своїми укріпленнями, зробився мізерним містечком… Нинішній Чигирин не можна назвати містом, це село з усякого погляду, лише кілька єврейських і чиновницьких будинків та кам'яна будівля присутственних місць нагадують місто. Інші частини міста становлять вузенькі криві вулиці з плетеними тинами і маленькими хатками під солом'яними стріхами. Ці скромні заселення розташовані довкола гори, яка здіймається на 100 саженів над поверхнею ріки Тясмину. З півночі та з заходу вона дуже крута, так що на неї не можна зійти, але до сходу має пологість. Від старовинного на ній замку вцілів залишок стіни, в якій знайдено кілька вбитих пострілами чавунних ядер» [10].

Можливо, враження перших хвилин перебування у місті, коли кожен мандрівник хоче побачити у ньому неповторне, обумовили настрій вірша, гірку думку про те, що марно шукати у сучасному (тобто баченому Шевченком!) Чигирині Чигирин – давній і на всі світи знаменитий.

У вірші «Чигрине, Чигрине» образи України, Чигирина – символу колишньої могутності і гетьмана Б. Хмельницького злиті в одне ціле на якомусь вищому, космічному рівні, що стирає все вторинне і неістотне [8, 107]. До написання цієї медитативно-філософської поезії вважають причетним професора Осипа Бодянського. «Він познайомив Шевченка з якимись історичними подробицями, з документальними матеріалами, передусім літописом Величка, що схвилювало поета. Саме Бодянський сприяв тому, що в свідомості Шевченка переплавилися перші враження від Москви – багатої та процвітаючої – з болем за бідне, занедбане повітове містечко Чигирин, який був гідний іншої, високої долі…» [11, 722–723]. Це ж зауважував і Олександр Кониський: «Перебуваючи в Москві, Шевченко, певна річ, здіймав довгі бесіди з Бодянським і про свої твори, і про історію й сучасний побут України… І от під впливом якоїсь бесіди історичної він написав там один із ліпших віршів «Чигрин» [12, 145–146].

Перебуваючи на засланні в Орській фортеці, а потім на Косаралі, Тарас Шевченко знову згадує у своїх віршах козацьку столицю. У поезії «Хустина» (1847р.) читаємо:

Дождалися … З Чигирина
По всій славній Україні
Заревли великі дзвони,
Щоб сідлали хлопці коні,
Щоб мечі-шаблі гострили [7, 56].

Саме з Чигирином Шевченко пов'язує початок національно-визвольних змагань.

Згадуючи свої подорожі в Україну Шевченко пише поему «Княжна» (1847 р.), в якій є рядки:

Блукаючи по Україні,
Прибився якось і в Чигирин,
І в монастир отой дівочий,
Що між пісками на болоті
У лозах самотний стоїть [7, 369].

Ці рядки присвячені Чигиринському Свято-Троїцькому монастирю. Перебуваючи в Чигирині в 1845 р., Тарас Григорович зупинявся в кімнаті для подорожніх при Чигиринській обителі. Саме тут він почув бувальщину, яка стала основою для написання поеми «Княжна».

Поета цікавить і тема С. Наливайка, до якої він звертається у вірші «У неділеньку у святую» (1848 р.). Чигирин тут знову подається як козацька столиця, де обирають гетьмана. Джерелом для сюжету стала «Історія Русів», стаття І. Срезневського «Сказание летописцев и предания…» та пісня – стилізація народних дум того самого автора «Подвиги Лободы» [7, 641]. Саме звідти Т. Шевченко запозичив відомості про раду в Чигирині, пропозицію Лободи обрати гетьманом Наливайка, інші деталі цієї події, яка не має під собою історичного підґрунтя. «Твір написаний у стилі народної думи, головна увага тут скерована не на історичних, задіяних тут особах, а на акті вибору гетьмана, цілком демократичному, що Т. Шевченку мало подобатись» [1, 56].

Звертається поет і до постаті Петра Дорошенка. Своє історичне бачення ролі гетьмана Т. Шевченко висловлює у вірші «Заступила чорна хмара» (1848р.). У поезії відображені події 1676р., коли в Чигирині гетьман Правобережної України Петро Дорошенко змушений був капітулювати перед військами гетьмана Лівобережної України Івана Самойловича та московського воєводи Григорія Ромодановського. Поетові імпонувала постать гетьмана Петра Дорошенка, оскільки він був прибічником ідеї автономії України та єдності українських земель. Шевченко порівнює П. Дорошенка з «орлом приборканим». «У вірші поет закликає гетьмана, та й загалом увесь Чигирин, не вагаючись, «на ворога стати» [13, 132]. Згадує Шевченко і річку Тясмин, на якій стоїть Чигирин. «Тясмин – символічний кордон, ознака Дорошенкової влади, на яку натякає у своїй поезії Тарас Шевченко» [13, 135]:

Годі тобі, Петре, пити
Із Тясмина воду [7, 166].

«Щирим співчуттям до життєвої драми П. Дорошенка, свідомого патріота України, якому після краху його державницьких задумів довелося, як і самому Шевченку після розгрому Кирило-Мефодіївського братства, прожити довгі роки на чужині, пройняті переживання поета» [7, 660].

З Чигирином пов'язаний Тарас Шевченко і назвою своєї збірки. Видання «Кобзаря» 1844 р. мало назву «Чигиринський Кобзар». Виконання портретів на замовлення, ілюстрування книжок не могло матеріально забезпечити Шевченка, тому 8 лютого 1843 р. між Тарасом Шевченком та книгопродавцем і видавцем Іваном Лисенковим була укладена угода, вартістю півтори тисячі рублів сріблом. Полягала вона у передачі «в вечное и потомственное владение» прав на перевидання творів, надрукованих в «Кобзарі» 1840 р. та поеми «Гайдамаки», що вийшла окремим виданням 1841р. Ні сам Шевченко, ні його спадкоємці не мали права на перевидання. Угода принесла вигоду обом сторонам. Поет зміг у 1843 р. поїхати в Україну, де відвідав і Чигирин та Суботів. А Лисенков уже наступного року видав збірку «Чигиринський Кобзар», до якої увійшли 8 поезій та поема «Гайдамаки». Видання збірки супроводжувала детальна рецензія російською мовою, авторство якої, ймовірно, належить Осипу Бодянському. Продавав Лисенков її у власній книгарні та через підписку. Попит на книгу був, адже незабаром він зайнявся другим виданням книги. Але 19 червня 1847 р. вийшло розпорядження про заборону продавати книгу, і навіть наказ про її вилучення. Вже після повернення із заслання Шевченко почав клопотати про дозвіл на видання нової, доповненої версії «Кобзаря». Але права на видання низки творів автору вже не належали. Шевченко з Лисенковим укладають ще одну угоду. Книготорговець дозволяє поету один раз надрукувати продані твори на користь автора, але при цьому назавжди отримує у власність увесь доробок. Тоді з'явився на світ «Кобзар» 1860 р. Через кілька років після смерті поета права на видання творів знову було продано. Та 1867 р. Лисенков здійснив два власні видання творів Шевченка. Одне з них під назвою «Чигиринский Кобзарь на малороссийском наречии» становило звичайний передрук «Чигиринського Кобзаря» 1844 р., а в другому під тією ж назвою, паралельно з українським текстом, подано й російський переклад. Воно мало кишеньковий формат. Таким чином, найвідоміша збірка поезій Т. Шевченка тричі виходила під назвою «Чигиринський Кобзар» [14].

Вчені-шевченкознавці підрахували, що серед згадуваних у «Кобзарі» топонімів Чигирин згадується 23 рази. Він стоїть на четвертому місці після слів – «Україна», «Дніпро», «Київ» [15, 34]. Саме до нього Тарас Шевченко звертається словами:

Чигрине, Чигрине,
Мій друже єдиний… [7, 255].

Чигирин займає в творчості Т. Шевченка особливе місце, бо він зве його святим і бачить столицею козацької волі, а отже, держави. Доля Чигирина асоціювалася в поетовій уяві з долею всієї України. На все життя він залишався для Т. Шевченка символом української національної волі й боротьби за Україну.

Джерела та література:

1. Шевчук В. «Святий Чигирин» (Бачення української історії в поезії Т. Шевченка) // Українська література в загальноосвітній школі.– 2001.– № 3–4.
2. Дзюба І. М. Тарас Шевченко – К.: Вид. Дім «Альтернативи», 2005.– 702 с.
3. Коваленко Т. Де загорались іскри // Зоря комунізму.– 1983.– 10 березня.
4. Приходько І. Легенда поколінь // Радянська культура.– К., 1985.
5. Жур П. Дума про огонь – К., 1985.
6. Пономаренко М. Кобзар у Чигирині // Зоря комунізму.– 1981.– 14 березня.
7. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: у 12 т. / Редкол.: М. Г. Жулинський та ін.– К.: Наук. думка, 2001 – Т. 1.
8. Яременко В. І. Історіософські аспекти відображення діяльності Б. Хмельницького у творчості Т. Г. Шевченка // Український історичний журнал.– 1995.– № 4.
9. Шевченко Т. Г. Повне зібр. творів: у 12 т.– Т. 3.
10. Повідомлення про Чигирин // Киевские губернские ведомости.– 1846.– 8 марта.
11. Мельниченко В. Ю. Шевченківська Москва. Авторська енциклопедія-хроноскоп – М.: ОЛМА Медіа Групп, 2009.– 768 с.
12. Конiський О. Тарас Шевченко-Грушківський: Хроніка його життя.– К., 1991.
13. Головченко Т. Поетика національно-історичної істини в поезії Т. Шевченка «Заступила чорна хмара / Та білую хмару» // Вітчизна.– 2003.– № 3–4.
14. За лаштунками шевченкового «Кобзаря»: контрафакт, промоція, чорний піар [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://vsiknygy.net.ua/neformat/4371/
15. Фененко М. В. Топоніміка України в творчості Тараса Шевченка – К., 1965.

Володимир Коваленко

СТАРОЖИТНОСТІ ЧЕРНІГІВЩИНИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Любов до історії свого народу, і, зокрема, до старожитностей взагалі й археології зокрема, займали, поряд з поезією та живописом, живий інтерес митця.

Той факт, що Тарас Шевченко народився і виріс у Середньому Подніпров'ї, котре напрочуд багате на пам'ятки різних епох – від глибокої давнини до ранньомодерного часу, серед незчисленних вартових українського степу – сивих могил, старовинних храмів і таємничих печер, перекази й легенди про які він чув змалечку, безумовно, значною мірою сприяв цьому.

Наприкінці квітня 1845 р. за дорученням Тимчасової Комісії для розбору давніх актів при Київському, Подільському і Волинському генерал-губернаторствах (т. зв. Київська археографічна комісія, створена 1843 р., офіційним членом якої поет став лише 10.XII.1845 р.), Т. Г. Шевченко вирушив у свою другу подорож по Україні (перша відбулася у квітні 1843 – лютому 1844 рр.), що тривала до його арешту на початку квітня 1847 р., під час якої відвідав Волинську, Київську, Подільську, Полтавську та Чернігівську губернії, обстеживши, замалювавши й описавши значну кількість різночасових і різноманітних пам'яток історії та культури, насамперед, архітектурних та археологічних.

Наслідком цієї роботи стали «Археологічні нотатки» – записи історико-археологічного характеру, що їх зробив поет у жовтні 1845 – квітні 1846 рр. за дорученням Археографічної комісії (автограф знаходиться в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України); що збереглися, на жаль, не в повному обсязі. В «Археологічних нотатках» вміщені відомості про городища, кургани, стародавні храми та окремі предмети старовини з Києва, Чернігова, Городні, Переяслава та інших міст і містечок України, згадки про народні перекази й легенди. Аналізуючи «Археологічні нотатки» поета, фахівці відзначають, що «историко-археологические записи его о Чернигове очень подробны и интересны. Характер записей такой же, как и по Переяславлю, хотя во многих местах эти записи шире как по количеству объектов, так и по описанию их» [1, 95].

На деякі пам'ятники Чернігівщини поет першим звернув увагу фахівців, стосовно інших інтуїтивно висловив припущення, що справдилися при наступних дослідженнях лише через десятиліття потому, Так, наприклад, він зазначив про пізнішу добудову Спаського собору в Чернігові: «Храм Спаса, заложен Мстиславом Удалым, между 1026 и 1036 годами, достроен племянником его Святославом Ярославичем в 1060 году. После разорения Батыем, 1240 [насправді – 1239 р.], простоял в запустении 436 лет, т.е. до 1675 года…; внутри храма ничего не осталось…» [10, 217]. Одним з перших поет підтверджує напівлегендарну інформацію про знахідку на дитинці 1700 р. срібних ідолів, схованих, вірогідно, язичницькими жерцями в насипу валу під час хрещення чернігівців: «При копании фундамента для колокольни, в нескольких шагах от храма Спаса, найдены два серебряных идола, из которых по воле гетмана Мазепы сделаны царские врата, с надписью внизу: «1702 года оные врата наданы в теплую Борисо-Глебскую церков» [10, 217] (ця легенда була неспростовно підтверджена внаслідок проведених автором і Р. С. Орловим спектрографічних досліджень металу, взятого з 12 ділянок царських врат та порівняння їх результатів з даними про хімічний склад металу срібних арабських монет-дірхамів з II Звеничівського скарбу, знайденого 1985 р. на посаді давньоруського городища в с. Звеничів Ріпкинського р-ну Чернігівської обл.) [2, 33–36]; висловлює думку про спорудження Борисоглібського собору на Чернігівському дитинці 1123 р. Давидом Святославичем [3, 256; 4, 64–66] (зазначимо, що відомий петербурзький авторитет в області церковної архітектури П. О. Раппопорт в своєму «Зводі» занотував: «Прямых сведений о времени постройки собора нет» [8, 41]), але при цьому поет зазначає: «Но сохранились ли стены древней церкви, неизвестно. Во время владычества поляков церковь эта была обращена в кляштор доминиканов, по изгнании поляков архиепископ Лазарь Баранов [ич] обновил и освятил церковь…». Згадує Кобзар також «Церковь Успения Божией Матери (в Елецком монастыре) построена в 1060 году княз [ем] Святославом Ярославичем» [10, 218] (як зазначав П. О. Раппопорт, більшість сучасних дослідників відносять час спорудження собору до першої

Рис. 1. Густинський монастир. Церква Петра і Павла.

Рис. 2. Густинський монастир. Трапезна церква.

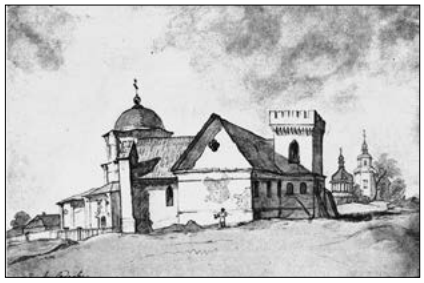

Рис. 3. Кам'яниця Лизогубів у Седневі.

половини XII ст. О. О. Воробйова та О. О. Тиц пропонують більш точну дату – 1110–1120 рр. В останніх своїх публікаціях до цієї ж думки схилявся і П. О. Раппопорт. М. В. Холостенко вважав, що храм був збудований у 90-х роках XI ст.) [8, 46]. «Церковь и монастырь были разорены Батыем, а за владычества поляков обращены в кляштор иезуитов. В 1671 году церковь и монастырь возобновлены; кроме стен, ничего не осталось от первобытного величия этого монастыря» [10, 218].

Нижче йдеться про церкву Параскеви П'ятниці на посадському торговищі («Церковь св. Параскевии, именуемой Пятницею… Кем и когда построена неизвестно, в ней находится чаша – дар гетмана Ивана Мазепы…» [10, 218]) та про Антонієву печеру на Болдіних горах («При Ильинской церкви около Троицкого монастыря есть пещера, вырыта святым Антонием, где он скрывался от киевского князя Изяслава» [10, 219]). Абзацем вище описується монастир Пресвятої Трійці: «Троицкий монастырь (вне города). Благословением Лазаря Барановича построенный гетманом Мазепою. В архиерейской ризнице хранятся многие редкие утвари, но, к сожалению, без надписей, в числе любопытных вещей: ковчег, дар Мазепы, в коем хранится рука С [вятого] Онуфрия» [10, 218].

Не обійшов увагою Кобзар і славнозвісну Чорну Могилу, яку він сплутав з курганом княжни Чорни, що на час його приїзду вже був знищений [6, 235–236]: «Против означенного монастыря [Єлецького – В.П.К.] в саду курган, воспетый Немцевичем. Предание говорит, что еще до христианства там погребена княжна Чарна – или Цорна» [10, 218]. Згадує він і старовинні гармати, що лежать в Чернігові та в Городні, де поет був у лютому – березні 1846 р.: «В цитадели древней крепости без лафетов лежат три больших крепостных пушки, довольно грубой работы, без украшений и надписей, к которому времени они относятся неизвестно,– такие же пушки есть и в Городне» [10, 217].

Значно більше згадок про археологічні пам'ятки у творах Т. Г. Шевченка: повістях «Музикант», «Наймичка», «Варнак», «Капитанша», «Прогулка с удовольствием и не без морали», «Княгиня», «Близнецы» и т.д. Зокрема, у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» вперше в літературі описує стисло городище поблизу с. Великий Листвен Городнянського р-ну на Чернігівщині, котре він відвідав у лютому – березні 1846 р. за завданням Київської археографічної комісії, де, як поет помилково вважав, «Мстислав Удалой резался с единоутробным братом Ярославом в 1024 г.», свідоцтвом чого є «небольшое земляное четырехугольное укрепление» [16, 265]. Проте, археологічні дослідження переконливо довели, що Лиственська битва відбулася на р. Білоус, біля с. Малий Листвен Ріпкинського р-ну на Чернігівщині [5, 62–74].

У повісті «Княгиня» поет описує хату Розумовських у Лемешах та храм Різдва Богородиці в Козельці, спорудженій Наталією Розумихою [12, 183], в повісті «Музикант» – свою поїздку до Прилук і Густинського монастиря [1, 92] тощо.

Не менш серйозний вплив справили пам'ятки історії та культури і на малярську спадщину митця. Їх зображення складають вагому частину малюнків, ескізів та начерків з його відомих «Альбомів» (зберігаються в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України). Серед них – зображення пам'яток археології, церковної архітектури. Зокрема, він детально замалював (у першій половині листопада 1845 р.) пам'ятки славнозвісного Густинського монастиря (офорти «В Густині. Церква Петра і Павла» – з перекошеними, майже падаючими, хрестами і банями [14, 204], (рис. 1); «В Густині. Трапезна церква» – з вибитими вікнами і розкиданими навколо дошками, хреста немає [14, 205], (рис. 2); «Брама в Густині. Церква Св. Ніколая» – з банею без хреста та ін.) [14, 228] й цивільної архітектури

Рис. 4. Руїни будинку Івана Мазепи в Батурині (Гетьманська скарбниця?).

Рис. 5. Коло Седнева.

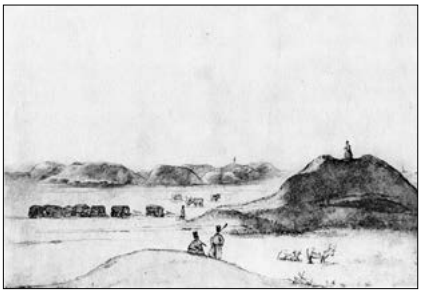

Рис. 6. Чумаки серед могил.

(«Кам'яниця Лизогубів у Седневі» (рис. 3) [13, 137]; «Будинок Мазепи в Батурині» (рис. 4) і т.д.). Серед них – і зображення пам'яток археології (малюнки «Коло Седнева» (рис. 5), «Чумаки серед могил» (рис. 6) [13, 135–136] тощо.

Серед малюнків Шевченка є й окремі начерки коштовних предметів з храмів та монастирів Чернігівщини, зокрема, «Потир із церкви с. Мохнатин» [14, 316] (на цей час згадана чаша з Мохнатинського храму Пресвятої Богородиці з дарчим написом Гетьмана Івана Мазепи знаходилась уже, як свідчить запис № 8 в «Археологічних нотатках» поета [10, 218], в церкві Параскеви П'ятниці в Чернігові), «Трапезна чаша Густинського монастиря» тощо (рис. 7) [14, 317]. На звороті останнього малюнку Шевченко олівцем зафіксував вигравіруваний на чаші напис: «Чаша сия трапезная; на трисвятое вчинися в монастыру троицкому Густынскому при отцу игумену Авксентие року [1669] декаб[ря] вышина 8 вершк[ов] диаметр 3 верш[ка] » [15, 42]. Аналогічний запис (але без скорочень) завершує і його «Археологічні нотатки», де зазначається, що дану річ поет бачив не в Густині, а в Чернігові: «Между многими редкими вещами Архиерейской ризницы есть стопа серебряная, вызолоченная, с следующей надписью…»; а нижче наводиться, слово в слово, цитований вище напис на чаші. Ще нижче серед речей ризниці згадане «Евангелие [1636] августа 2 в Львове. Благословением Преосвященнейшого Кир Петра Могилы» [10, 219].

З-поміж малярських творів Т. Г. Шевченка є й такі, дискусії з приводу авторства яких ведуться вже не один рік. Одним з них є, скажімо, його малюнок «Руїни будинку Івана Мазепи в Батурині»: хоч деякі дослідники і вважають таке ототожнення малюнку помилковим, що лише приписується пензлю Кобзаря, опис будинку, наведений у листах гетьмана Івана Мазепи до князя В. В. Голіцина від 7 березня 1688 р. та до севських воєвод окольничого Леонтія Романовича й думного дворянина Семена Протасовича Неплюєвих від 18 травня 1688 р. про пограбування московськими стрільцями української державної скарбниці свідчить на користь того, що тут дійсно змальована Батуринська скарбниця. В листах згадується, що споруда («полата каменна») мала *«двои двери сенные и светличные древяные а третьие комнатные железные которые с надворья в комнату построены в своих затворех в замках и в печатех в целости обретаютца а четвертые двери изнутрь светлицы зделаны выламаны и у сундуков печати пообрываны и денег немалое число выношено а домыслились есть мы что воры в то каменное строенье лазили окном разсунув решетку»*. *«Вынето с того скарбу войскового крадежею полтары тысячи битых тарелей (талерів – авт.) серебреных копеек четыреста рублев а сколько чехов и серебра того неведома…»* [7, 146–147]. Зображений на малюнку невеликий за розмірами кам`яний одноповерховий будинок, обернений до глядача своїм центральним фасадом, на якому проглядається арочний двірний проєм – вірогідно, ті самі *«двери сенные»*, за якими знаходилися

Рис. 7. Трапезна чаша Густинського монастиря.

«светличные древяные», та закладене низьке прямокутне вікно; а зліва, на боковому фасаді – *«комнатные железные которые с надворья в комнату построены»* (теж арочний проєм, але трохи вужчий**)** [9, 20–22]. Під час погрому 1708 р. скарбниця, хоч і була, безсумнівно, пограбована, судячи з усього, вціліла і стояла ще і в 40-х рр. XIX ст., коли Тарас Григорович відвідував накоротко Батурин і міг зробити ескізні замальовки, а вже потім, через певний час, по пам'яті доробити, помилково замінивши цегляну кладку на мурування з кам'яних квадрів дикого каменю. Як зазначав на підписах до своїх малюнків сам автор, між часом створення ескізної замальовки і завершенням роботи нерідко проходив досить тривалий час. Так, пам'ятки Густинського монастиря малювалися Кобзарем з квітня по липень 1845 р.; храми Переяслава – з серпня по вересень 1845 р. і т.д. Зазначимо при цьому, що згадана в описах *«кам`яна скарбниця» «на новому подвір`ї»* археологічно й досі не виявлена. При відбудові Цитаделі Батурина 2008 р. вона поставлена на тому місці, де, на погляд проектантів, гіпотетично могла стояти.

Відтак, мусимо зазначити, що Т. Г. Шевченко може повноправно вважатися й одним із перших дослідників археологічних та архітектурних старожитностей нашої держави, який, хоч і припускався окремих помилок, що було притаманне й загальному рівню розвитку тогочасного пам'яткознавства, все ж чудово розумівся на багатьох тонкощах нашої стародавньої історії. Зокрема, у своєму «Щоденнику» він занотовує: «Я люблю археологию. Я уважаю людей, посвятивших себя этой таинственной матери истории. Я вполне сознаю пользу этих раскапываний» [17, 83].

Джерела та література:

1. Иванцов И. Т. Г. Шевченко – историк-археолог // Исторический журнал.– 1939.– № 4.– С. 89–99.
2. Коваленко В. П. Металл языческого идола северян с территории Черниговского Борисоглебского монастыря / В. П. Коваленко, Р. С. Орлов // Тезисы Черниговской обл. науч.-метод. конф. посвященной 20-летию Черниговского архитектурно-исторического заповедника.– Чернигов.– С. 33–36.
3. Коваленко В. Давид Святославич / В. Коваленко // Шевченківська енциклопедія в 6 томах.– Т. ІІ.– К., 2012.– С. 256.
4. Коваленко В. Жизнь и «Житие» благоверного Черниговского князя Давыда Святославича: возможности реконструкции / В. Коваленко // Древняя Русь. Вопросы медиевистики.– М., 2013.– № 3 (53).– С. 64–66.
5. Коваленко В. П. Летописный Листвен (к вопросу о локализации) / В. П. Коваленко, А. В. Шекун // Советская археология.– Москва, 1984.– № 4.– С. 62–74.
6. Левицкий О. Археологические экскурсии Т. Г. Шевченко // Киевская старина.– 1894.– Т. 44.– С. 235–236.
7. Листи Івана Мазепи. 1687–1691.– Т. 1.– К., 2002.
8. Раппопорт П. А. Русская архитектура X–XVIII вв. Свод памятников. / П. А. Раппопорт // Свод археологических источников. Вып. Е 1–47.– Ленинград, 1982.
9. РДАДА.– Ф. 229.– Оп. 4.– Спр. 191.– Арк. 20–22.
10. Шевченко Т. Г. Археологічні нотатки / Т. Г. Шевченко // Повне зібр. творів: у 12 т.– Т. V.– К., 2003.
11. Шевченко Т. Г. Археологічні нотатки / Т. Г. Шевченко // Повне зібр. творів: у 12 т.– Т. V.– К., 2003.– Коментарі.
12. Шевченко Т. Г. Княгиня / Т. Г. Шевченко // Повне зібр. творів: у 12 т.– Т. ІІІ.
13. Шевченко Т. Мистецька спадщина.– Т. І. 1830–1847.– Кн. І.– К., 1961.
14. Шевченко Т. Г. Мистецька спадщина.– Т. І. 1830–1847.– Кн. ІІ.– К., 1961.
15. Шевченко Т. Г. Мистецька спадщина.– Т. І. 1830–1847.– Кн. ІІ.– Коментарі.
16. Шевченко Т. Г. Прогулка с удовольствием и не без морали / Т. Г. Шевченко // Повне зібр. творів: у 12 т.– Т. IV.– К., 2003.
17. Шевченко Т. Г. Щоденник / Т. Г. Шевченко // Повне зібр. творів: у 12 т.– Т. V.– К., 2003.

Світлана Чернецька, Тетяна Чернецька

МУЗЕЙНА ШЕВЧЕНКІАНА ПЕРЕЯСЛАВЩИНИ

В історії кожного народу є імена, які становлять його славу, велич і національну гордість. Саме таким для України є ім'я великого сина українського народу – Тараса Григоровича Шевченка. Життєвий і творчий шлях великого Кобзаря тісно пов'язаний з Переяславщиною. Поет бував тут неодноразово, довго мешкав у самому місті та в навколишніх селах. Тут він написав свої славетні твори. У віршах та прозі Т. Шевченко раз по раз згадує Переяславщину, подає чудові описи міста і його околиць. Саме тут, на Переяславщині у будинку щирого друга поета, переяславського лікаря А. О. Козачковського, в ніч на 25 грудня 1845 р., будучи тяжко хворим Тарас Шевченко написав безсмертний «Заповіт».

Місто Переяслав-Хмельницький свято береже пам'ять про видатного сина українського народу. Так, 18 квітня 2008 р. в колишньому будинку А О. Козачковського урочисто було відкрито Музей Заповіту Т. Г. Шевченка. Поміж тим варто відзначити, що музейна Шевченкіана на батьківщині «Заповіту» має більш довшу історію та окреслюється не лише вищевказаною музейною інституцією.

З огляду на вищезазначене, метою статті є аналіз музейної Шевченкіани на Переяславщині та представлення широкому загалу музейних інституцій міста Переяслава-Хмельницького, покликаних вшановувати та всіляко популяризувати ім'я безсмертного Кобзаря – Тараса Шевченка.

Історія вшанування пам'яті великого генія переяславськими фахівцями музейної справи починається у 1951 р., коли на посаду директора Переяславського краєзнавчого музею було призначено випускника Київського університету ім. Т. Шевченка Михайла Сікорського.

За чудовим збігом обставин Переяславський краєзнавчий музей розташовувався саме у будинку того ж А. О. Козачковського, переяславського лікаря та щирого друга Тараса Шевченка.

Прибувши до Переяслава-Хмельницького, молодий директор Михайло Сікорський виклав свій план музейної роботи на перспективу. Він мав задум увіковічнити пам'ять усіх великих людей, котрих доля якимось чином пов'язала з Переяславщиною [2, 66]. Одним із перших пунктів даного плану було належне вшанування пам'яті Тараса Шевченка. Михайло Іванович згадував: «1951 р., коли я прийняв музей, ми одразу поставили собі за мету: оформити в будинку кімнату пам'яті великого Кобзаря 9» [2, 13].

Перші три меморіальні кімнати, присвячені перебуванню Тараса Шевченка на Переяславщині, було оформлено 1954-го року у приміщенні історичного музею, відкритого з нагоди святкування 300-річчя Переяславської ради (музей створено на базі Переяславського краєзнавчого).

Взагалі варто відзначити, що історія створення НІЕЗ «Переяслав», до складу якого входить нинішній Музей Заповіту Т. Г. Шевченка, має досить цікаву, підчас романтичну, підчас детективну історію. Це ж стосується майже кожного окремо взятого експонату. Не винятком є і історія збору експонатів для меморіальних кімнат, присвячених Тарасу Шевченку. З даного приводу хотілося б згадати слова Михайла Івановича Сікорського: «Якщо хто б записав на кіноплівку процес побудови наших музеїв, то це б була яскрава історія красивих, щирих людей, що за жебрацьку платню проробили все своє життя…» [5, 4].

Як згадував Михайло Іванович, в середині 50-х років неможливо було зберегти обстановку Козачковських. «Тридцяті голодні роки зірвали їх з місця. Онук, теж Андрій Йосипович Козачковський, що жив тут і був гарним учителем, опинився аж у Середній Азії. Перед тою вимушеною розлукою він дещо продав, а решту роздав близьким і знайомим» [2, 139]. У добротному ж особняку, де неодноразово зупинявся колись у свого товариша великий Кобзар, на той час порядкував дитячий будинок.

Готуючись до відкриття перших меморіальних кімнат, присвячених Тарасу Шевченку, пошукова група музейних співробітників у складі Є. С. Нестеровської, І. А. Скотникової, М. І. Чухно пішли по хатах, шукаючи всіх знайомих і близьких родині Козачковських людей. Але як згадував Михайло Іванович, довгенько не могли виявити ніяких слідів. Адже речі мали таку ціну в 30-х роках, коли не картини і не книги цікавили людей, а кусень хліба. За це віддавали все… [2, 139].

Допоміг музейним працівникам наш земляк, академік В. Г. Заболотний, який був знайомий з онуком Козачковського. Через знайомих він знайшов і відкупив музичну скриньку. Це був один із найперших цінних експонатів – свідок перебування в будинку переяславського лікаря Т. Г. Шевченка. Наразі даний експонат займає чільне місце в бібліотеці А. О. Козачковського, що входить в експозицію нинішнього Музею Заповіту Т. Г. Шевченка.

Випадково натрапили працівники музею і на дві картини – світські ліричні мотиви: дівчина з парубком біля тину та дівчина біля криниці. Як згадував Герой України М. І. Сікорський, онук Козачковського про ці картини говорив так: «Та це ж картини Варвари Рєпніної. Пам'ятаєте? Яготинські зустрічі Шевченка в Рєпніних, Варвара закохалася в Тараса, і те надихнуло її на створення кількох картин. Ці дві потрапили до нас із Яготина. Коли і як, не знаю, але в нашому домі їх берегли як пам'ять про Тараса Григоровича» [2, 140].

Цінні раритети наразі розміщені у передпокої кімнати для гостей, в якій жив Т. Шевченко. А поруч, на столику, розміщується глечик із с. Прохорівки, родового маєтку видатного історика, етнографа М. Максимовича, з якого, за переказами, вмивався Т. Шевченко.

Відомий наш земляк Сениця – агроном віддав музейчикам погруддя «Мавр» і «Мавританка», які належали родині Козачковських. Варто відзначити, що ці роботи французьких майстрів 2-ї половини XIX ст. також прикрашають вітальню нинішнього Музею Заповіту Т. Г. Шевченка.

Таким чином команда музейних працівників під керівництвом молодого директора по крихті збирала експонати для меморіальних кімнат, присвячених перебуванню Тараса Шевченка на Переяславщині, які згодом стали основою експозиції вищезгаданого Музею Заповіту Т. Г. Шевченка.

Влітку 2004 р. Кабінет Міністрів України виділив кошти на реставраційні роботи будинку А. Козачковського. Вже давно музейні співробітники мріяли про те, щоб у цьому будинку відтворити його інтер'єри, ширше подати матеріали про знайомство господаря з Тарасом Шевченком, про перебування поета на Переяславській землі. Після ремонту така нагода трапилася. Знайшлося рішення: створити неординарну, неповторну, унікальну експозицію Музею Заповіту Т. Г. Шевченка з меморіальними, літературно-художніми та історичними залами. Це було важке, проте й більш цікаве завдання, ніж створення за назвою та змістом традиційного літературно-меморіального музею [1, 143].

Наукова концепція побудови експозиції Музею Заповіту Т. Г. Шевченка була розроблена Заслуженим працівником культури України, заступником генерального директора НІЕЗ «Переяслав» з наукової роботи Мельник В. П.

Структурний та тематико-експозиційні плани розділів музею розроблялися групою наукових співробітників заповідника. Вони отримали позитивну оцінку, рецензію науково-методичного відділу музеєзнавства Національного музею історії України в особі провідного наукового співробітника С. Івахна та наукового керівника відділу «Хата на Пріорці» Національного музею Т. Шевченка в Києві Н. Наумової.

Ідею створення Музею Заповіту Т Г. Шевченка підтримали творчі спілки України, Комітет з Національної премії України ім. Тараса Шевченка, діячі культури й науки, серед яких – академіки П. Т. Тронько, Б. І. Олійник, М. І. Жулинський.

Одним з ініціаторів створення цього музею був Борис Михайлович Войцехівський, член Національної спілки журналістів України, радник-організатор Комітету з Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка, трудова діяльність якого тісно пов'язана з Переяславським краєм. Він з 2004 р. очолював комітет з організації Музею Заповіту Т. Г. Шевченка в складі НІЕЗ «Переяслав».

«Метою створення Музею Шевченкового «Заповіту», – як зазначено в науковій концепції, – є відтворення атмосфери оточення старовинного українського історичного міста, будинку, в якому Т. Шевченко пережив високе поетичне піднесення в органічному контексті з українською природою, з усім українським життям, а також осягнення і відтворення всієї глибини творчості Т. Г. Шевченка переяславського періоду, осмислення української історії, ментальності, традицій [4].

Отже, йдеться не тільки про конкретний літературний твір «Як умру, то поховайте…» («Заповіт»), а й передачу музейними засобами Заповіту Т. Г. Шевченка нащадкам: його погляди на українську історію, майбутнє України тощо та тему Заповіту в його широкому філософському, духовному розумінні [3, 219].

Експозиція Музею Заповіту Т. Г. Шевченка має три складові: історичну, меморіальну та літературно-художню [4].

Створюючи експозицію цього музею, за словами музейних працівників «не хотілося сліпо повторювати те, що показується в існуючих

донині шевченківських музеях. Ми показали тільки те із життя Т. Г. Шевченка, що стосується лише Переяславщини» [1, 144].

Експозиція музею в хронологічній послідовності розкриває історію Переяславського краю козацького періоду через призму її розуміння Тарасом Шевченком, розповідає про перебування поета на Переяславщині.

Говорячи про Музей Заповіту Т. Г. Шевченка хотілося б зазначити, що ніяк не применшуючи важливу справу зроблену фахівцями НІЕЗ «Переяслав» у щирому прагненні відтворити атмосферу оточення старовинного українського історичного міста, будинку, в якому Т. Шевченко пережив високе поетичне піднесення в органічному контексті з українською природою… ми вважаємо, що при підготовці експозиції даного музею, ремонтно-реставраційні роботи у пам'яткі XIX століття будинку Козачковського та прилеглій території проходили без дотримання правил охорони і використання пам'яток культурної спадщини.

По-перше, підлогу у приміщенні покрито сучасним будівельним матеріалом «ламінат», що не відповідає історичним будівельним матеріалам. По-друге, можливо не автентичний але без перебільшення сказати оригінальний, майже єдиний у своєму роді, з чудовим українським орнаментом, паркан замінений на сучасний, що не відповідає стилістиці архітектури фасаду тощо. Про яку атмосферу оточення старовинного українського історичного міста у даному випадку можна говорити? Фаховість керівництва НІЕЗ «Переяслав» також, на наш погляд, стоїть під питанням (на час відкриття музею Михайло Іванович Сікорський уже був нахабно усунений з посади директора).

Аналізуючи наукову та просвітню діяльність музею, варто відзначити, що його співробітники є постійними учасниками Всеукраїнських Шевченківських читань, котрі проходять на базі ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди» та інших подібних заходів, публікують тематичні наукові та публіцистичні статті. На базі музею проходять різноманітні культурно-мистецькі заходи. Так, 12 березня цього року в Музеї Заповіту Тараса Шевченка урочисто пройшло спецпогашення художнього маркованого конверта, присвяченого ювілею з дня народження Тараса Шевченка. Спеціальним поштовим штемпелем керівники «Укрпошти», міста та району погасили марки на ювілейному конверті «200 років від дня народження Тараса Шевченка» та поставили свої автографи на ньому. Чотири перші погашені марковані конверти подарували музею Заповіту Тараса Шевченка. Важливо зазначити, що в музеї знаходиться колекція поштових марок та конвертів за більше ніж сто років.

Також НІЕЗ «Переяслав» є співорганізатором літературно-мистецького фестивалю-конкурсу «Переяславська осінь Кобзаря». Захід проводиться з метою актуалізації постаті й творчості Тараса Шевченка, особливо пов'язаної з перебуванням його на Переяславщині, де були написані одні з провідних його творів.

Коротко в межах даної статті хотілося б зупинитися і ще на двох музейних інституціях міста, співробітники яких докладають чимало зусиль для належного вшанування та популяризації творчої постаті українського генія, безсмертного Кобзаря. Обидві інституції діють при ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», а саме Музей освіти та історії університету (керівник – музеєзнавець С. Ю. Чернецька) та Шевченківська світлиця (керівник – заслужений працівник культури О. І. Шкира).

Говорячи про Музей освіти та історії університету хотілося б відзначити, що не маючи у своїй експозиції раритетних експонатів подібних вищезгаданому Музей Заповіту Т. Г. Шевченка, члени Ради музею постійно працюють над питанням належного вшанування та популяризації однієї з найпопулярніших особистостей в українській культурі та мистецтві Тараса Шевченка. В експозиції музею зберігаються програми, наукові збірники та світлини гостей щорічних Шевченківських читань, що проходять в університеті. Експонат музею, а саме гіпсове погруддя Кобзаря виконане старшим викладачем кафедри мистецьких дисциплін вузу, заслуженим художником України, членом Спілки художників України С. Ю. Куцим прикрашає «Шевченківську світлицю».

Члени Ради музею активно займаються науково-просвітньою діяльністю. Приміром розроблено декілька тематичних лекцій: «Творчість Тараса Шевченка в музичній інтерпретації композиторів», «Тарас Шевченко малює Переяславщину», «Зернини педагогічного досвіду (на основі матеріалів про життя і творчість Т. Г. Шевченка)» та «Творчість Тараса Шевченка в живописі». Розроблено краєзнавчий екскурсійний маршрут «Стежками великого Кобзаря» та проведено квест «Переяславські стежки Кобзаря». З метою вшанування ювілейної дати 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка

розроблено та активно впроваджується культурно-мистецький проект, розрахований на дітей із неблагополучних сімей, зокрема, вихованців дитячого будинку та інтернату, що функціонують в м. Переяслав-Хмельницький та с. Циблі Переяслав-Хмельницького р-ну. Також важливо додати, що члени Ради музею є постійними учасниками різноманітних наукових та культурно-мистецьких заходів, присвячених пам'яті Тараса Шевченка. Зокрема, Левченко Максим 2014 р. став переможцем IV Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді ім. Т. Г. Шевченка серед студентів ВНЗ Київщини.

У вищезгаданій «Шевченківській світлиці», що діє при науковій бібліотеці університету представлені численні видання «Кобзаря», різноманітна література, пов'язана з ім'ям та творчістю Тараса Шевченка. Окрасою світлиці є вишите полотнище безсмертного твору Тараса Шевченка «Заповіт» та його погруддя. Самі ж бібліотекарі є постійними учасниками та співорганізаторами різноманітних науково-просвітніх заходів, присвячених митцю, що проходять в університеті та за його межами.

Отже, музейна Шевченкіана Переяславщини, має більш ніж шістдесятирічну історію і включає в себе три музейні інституції. І хоча всі вони відрізняються наявністю раритетних експонатів, кожна із них позитивно впливає на процес вшанування та популяризації імені великого сина українського народу – Тараса Григоровича Шевченка, що є святим обов'язком кожного українця у світі.

Основоположником же музейної Шевченкіани Переяславщини по праву можна вважати корифея музейної справи нашої країни, Героя України Михайла Сікорського.

Джерела та література:

1. Кухарєва Н. М. Музей Заповіту Т. Г. Шевченка в Переяславі (до 195-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка) / Н. М. Кухарєва., О. І. Калінович // Краєзнавство.– 2009.– № 1–2.– С. 143–149.
2. Махінчук М. Переяславський скарб Михайла Сікорського: Художньо-документальна повість / М. Махінчук.– К.: Криниця, 2005.– 302 с.
3. Мельник В. П. Музей Шевченкового Заповіту / В. П. Мельник // Пам'ять століть.– 2008. № 1–2.– С. 219.
4. Наукова концепція Музею Шевченкового Заповіту // НІЕЗ «Переяслав».– П-Хм.– Затверджено науково-методичною радою НІЕЗ «Переяслав», протокол № 4 від 1 липня 2005 р.– Поточний архів НІЕЗ «Переяслав».
5. Сікорський М. І. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» / М. І. Сікорський // Культура. Історія. Традиції.– 2003.– № 2.– С. 4–11.

Наталія Ткаченко, Олена Жам

ПАРК НА ЧЕСТЬ 150-РІЧЧЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКА У ПЕРЕЯСЛАВІ: 50 РОКІВ ВІД ЗАСНУВАННЯ

Переяславський період займав особливе місце у житті та творчості Т. Г. Шевченка. На Переяславщині Тарас Григорович створив низку широковідомих поетичних шедеврів і малюнків. Тому громадськість міста Переяслава-Хмельницького не могла залишатися осторонь святкування 150-річного ювілею з дня народження Т. Г. Шевченка.

Дирекція Переяслав-Хмельницького Державного історичного музею на чолі з М. І. Сікорським до відзначення ювілейної дати почала готуватися заздалегідь, зокрема, були підготовлені пропозиції щодо святкування ювілею. Ці пропозиції були включені в план заходів Переяслав-Хмельницької міської ради по відзначенню 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. План заходів був погоджений рішенням № 24 Переяслав-Хмельницького виконкому депутатів трудящих 28.01.1964 р. [4]. Пункт № 8 цього плану передбачав закладення у квітні-травні 1964 р. етнографічного парку, присвяченого 150-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка. Місцева преса з цього приводу писала: «… на Переяславщині вирішили закласти лісопарк, який носитиме

Тарасове ім'я. Тут буде посаджено близько тисячі дерев, чагарників, розбито алеї, клумби, споруджено бюст Великому Кобзарю» [13, 4].

Закладенню парку передувала тривала підготовча робота. 27. 06. 1962 р. М. І. Сікорський звернувся з клопотанням до Виконавчого комітету Переяслав-Хмельницької міської ради з проханням порушити клопотання перед Київським обласним виконавчим комітетом депутатів трудящих про виділення в районі Татарської гори земельної ділянки в розмірі 25 га, де буде посаджено лісопарк, композиційно пов'язаний із творчістю Т. Г. Шевченка, і відтворено стародавнє українське село, яке стане чудовою ілюстрацією побуту українського народу ХУІІІ-ХІХ століть і розкриє зміст невмирущих шевченківських творів» [1]. У відповідь на звернення Переяслав-Хмельницька міська рада своїм рішенням за № 88 від 26. 06. 1962 р. постановила порушити клопотання перед виконкомом Київської обласної ради депутатів трудящих про виділення із земель радгоспу «Переяславський» площу під лісопарк в кількості 25 га на Татарській горі [3]. Та невдовзі, 26. 03. 1963 р., переглянула це рішення і прийняла нове за № 60 «Про створення лісопарку та першого на Україні етнографічного музею під відкритим небом в межах міста Переяслав-Хмельницького на честь 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка», яким ухвалила створити лісопарк ім. Т. Г. Шевченка та перший в Україні етнографічний музей під відкритим небом. Також зобов'язала директора Державного історичного музею М. І. Сікорського розробити відповідні розрахунки і плани посадки лісопарку. Цим рішенням міська рада постановила: клопотати перед Київською обласною (сільською) радою депутатів трудящих про виділення із земель радгоспу «Переяславський» земельної ділянки під лісопарк та етнографічний музей у кількості 5 га (замість 25 га) на Татарській горі [2].

Ініціативу переяславських музейників підтримали заступник голови Ради Міністрів УРСР П. Т. Тронько і голова Урядового Шевченківського Комітету УРСР М. П. Бажан. Згодом П. Т. Тронько особисто започаткував алею від Андрушівської церкви до «верхнього озера» [14, 110].

21.09.1963 р. Виконавчий комітет Київської обласної (сільської) Ради депутатів трудящих виніс рішення за № 567 «Про відвод земельної ділянки Переяслав-Хмельницькому державному Історичному музею під створення лісопарку в м. Переяслав-Хмельницький», яким ухвалив виділення земельної ділянки Переяслав-Хмельницькому Державному історичному музею під створення лісопарку та етнографічного музею площею 5,0 га за рахунок землекористування радгоспу «Переяславський», в тому числі орної землі – 4,0 га, непридатної для обробітку – 1,0 га.

1.10.1963 р. земельна ділянка, виділена Переяслав-Хмельницькому Державному історичному музею для створення парку ім. Т. Г. Шевченка, була відведена в натурі і музей зміг приступити до практичного користування нею. Не гаючи часу працівники Переяслав-Хмельницького Державного історичного музею і громадськість міста приступили до закладки парку. М. І. Сікорський у своєму виступі 27. 11. 1963 р. на 3-й сесії Переяслав-Хмельницької міської ради доповів: «Силами громадськості міста ми почали будувати парк ім. Т. Г. Шевченка» [9].

У квітні-травні 1964 р. було продовжено закладку парку. У процесі проведення робіт вносилися пропозиції щодо вдосконалення його планування. Так, наприклад, міська рада пропонувала «… створити куточки для посадки дерев молодожонами та в знак народження дітей» [4]. М. І. Сікорський вніс пропозицію «… посадити дерева в честь героїв Великої Вітчизняної війни» [8]. Пізніше виникла ідея «… з'єднати алеєю парк з містом і обсадити деревами підходи до парку по берегу р. Трубіж» [7].

Активну участь у висадці дерев узяли учні педучилища, профтехучилища, школи-інтернату, старших класів міських шкіл і, навіть, екскурсанти з київського заводу «Арсенал» посадили в парку по 15 дерев кожен [6]. Саджанці для посадки парку були придбані «… в розсадниках Студениківського, Дівичанського лісництв, Феофанії, м. Києві» [12]. Усього в цей час було висаджено більше 10 тисяч дерев, кущів [11, 3]. У планах М. І. Сікорського передбачалось засадити Татарську гору рослинами, які оспівав у своїх творах Т. Г. Шевченко [11, 4]. Зберігся проект звернення М. І. Сікорського до заступника Голови Ради Міністрів УРСР П. Т. Тронька, в якому згадано про існування плану «… посадки лісопарку за мотивами творів Т. Г. Шевченка, який буде живим пам'ятником великому Кобзарю» [10].

Серед загального ентузіазму творців майбутнього музею, пригадував один із ініціаторів його створення М. І. Жам, були скептики, які вважали, що то дурниці, що на пагорбі тільки дикуни можуть закладати парк, адже там дерева просто загинуть. Бажання творити було сильнішим. Воду носили відрами, підвозили діжками на підводі з р. Попівки та озер, розташованих у підніжжі Татарської гори. Суттєво допомогло підвезення води пожежними машинами. До-

щова весна та літо сприяли тому, що майже всі саджанці прижилися [11, 7].

У звітній доповіді Переяслав-Хмельницької міської ради «Про роботу за 1964 р.» голова Переяслав-Хмельницької міської ради прозвітував: «… Был заложен парк имени 150-летия со дня рождения Т. Г. Шевченко на 5 гектарах. В парке посадили силами общественности и школ 600 декоративных деревьев, 2200 кустарников, выполнены земляные работы по устройству озера. Каждый житель должен посадить здесь одно-два дерева, чтобы это место стало современным любимым уголком для отдыха трудящихся города» [7].

Таким чином, серед низки заходів, які були заплановані для відзначення 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка у місті Переяславі-Хмельницькому, найпомітнішим стало закладення лісопарку. Надалі цей парк став основою для створення першого в Україні скансену – Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини.

Джерела та література:

1. Архівний відділ Переяслав-Хмельницької міської ради, ф.1, оп.1, спр.168. Звернення директора Переяслав-Хмельницького Державного історичного музею М. І. Сікорського до Виконавчого комітету Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих від 27. 06. 1962 р. (вихідний № 33) про виділення землі для створення лісопарку до 150-річчя Т. Г. Шевченка.
2. Там само, ф.1, оп.1, спр.182. Рішення № 60 Виконкому Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих «Про створення лісопарку та першого на Україні етнографічного музею під відкритим небом в межах міста Переяслав-Хмельницького на честь 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка».
3. Там само, ф.1, оп.1, спр.186. Рішення № 88 Виконкому Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих «Про створення лісопарку та першого на Україні етнографічного музею під відкритим небом у межах міста Переяслав-Хмельницького на честь 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка».
4. Там само, ф.1, оп.1, спр.201. Заходи по підготовці і проведенню 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка (додаток до рішення Виконкому Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих від 28/I-64 р. № 24).
5. Там само, ф.1, оп.1, спр.201. План заходів по виконанню рішень червневого Пленуму ЦК КПРС і липневого Пленуму ЦК КПУ з питань ідеологічної роботи та вказівок тов. М. С. Хрущова, викладених у виступі на червневому Пленумі ЦК КПРС.
6. Там само, ф.1, оп.1, спр.201. Виступ депутата міської ради М. І. Сікорського 19. 10. 1965 р. на IV-й сесії Переяслав-Хмельницької міської ради 10-го скликання у дебатах по доповіді голови міськвиконкому тов. Єрмольєва М. Н. на тему «Про мероприємства по підготовці до проведення 50-річчя Радянської влади».
7. Там само, ф.1, оп.1, спр.218. Звітна доповідь Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих про роботу за 1964 р.
8. Там само, ф.1, оп.1, спр.218. Виступ директора Переяслав-Хмельницького Державного історичного музею М. І. Сікорського на одинадцятій черговій сесії Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих 9-го скликання 26.01.1965 р.
9. «Звіт про роботу Виконкому Переяслав-Хмельницької міської Ради за 1963 р.» голови виконкому М. Н. Єрмольєва на третій сесії Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих 9-го скликання від 27. 11. 1963 р.
10. Звернення директора Переяслав-Хмельницького Державного історичного музею М. І. Сікорського до заступника голови Ради Міністрів Української Радянської Соціалістичної Республіки тов. Тронька П. Т. // Архів О. М. Жам.
11. Жам М. І. Від інтер'єру житла до музею просто неба. Спогади (2002 р.) // Особистий архів Жам О. М.
12. НІЕЗ «Переяслав». Відділ кадрового та адміністративного забезпечення. Книга наказів по Переслав-Хмельницькому Державному історичному музею (14.07.1957–23. 12. 1964 рр.).
13. Палагута М. П. Тобі, Великий Кобзарю // Комуністична праця, № 97, 7. 11. 1963 – С.4.
14. Сікорський М. І. Шляхами доброти // Що залишимо нащадкам?: зб. матеріалів і документів про державну, громадську діяльність та наукову роботу академіка НАН України, Героя України П. Т. Тронька / [ред. кол.: Смолій В. А. (гол. ред.), Вешенич Я. В., Іршенко В. М. та ін.] – К., 2008.– С.83–86. // Моє життя – мої музеї…: [зб. матеріал. до 90-річчя від дня народження Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та коментар.: О. Горбовий, Т. Нагайко; ред. Т. Нагайко; вступ. ст. Л. Новохатько].– 2-ге вид., перероб. та доп.– Переяслав-Хмельницький: ФОП О. М. Лукашевич, 2013.– 258 с.

Олександр Бейдик

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА СВІТОВИЙ ВИМІР МИСТЕЦЬКОЇ ШЕВЧЕНКІАНИ

Постановка проблеми. Кожна країна, кожний народ мають історичні постаті, які виступають своєрідним профілем і символом нації, віддзеркаленням її волі, єдності, прагнення до свободи. Для росіян – це Петро І, Олександр Суворов, Олександр Пушкін, для американців – Бенджамін Франклін та Авраам Лінкольн, для Південної Америки – Симон Болівар, для Індії – Махатма Ганді, а для українців – Богдан Хмельницький і Тарас Шевченко. Героїв мирного часу і часу боротьби за незалежність вшановують музеї, їм відкривають пам'ятники і меморіали, вони зображені на валюті світових держав. Чи не найшанованішим в світі ім'ям, чи не найвеличнішою постаттю є ім'я і постать Тараса Шевченка, 200 років з дня народження якого людство відзначає в цьому році. Монументальній, мистецькій, музейній Шевченкіані і в Україні, і за кордоном присвячені численні публікації [1, 5, 7–9, 11]. *Мета публікації* – вшанування постаті Великого Кобзаря за допомогою традиційних для історії та географії (картографічних) та нетрадиційних (психологічних) технологій та аналіз територіального поширення мистецької (монументальної) Шевченкіани в форматі України та світу. *Виклад основного матеріалу.* В Україні та світі пам'ять про Великого Кобзаря вшановують численні пам'ятники, музеї, музейні комплекси, національні заповідники. На сьогодні в Україні налічується 1256 пам'ятники Тарасу Шевченку (рис.1). Перший пам'ятник Т. Шевченку було відкрито у 1881 р. до 20-річчя від дня смерті митця у м. Форт Шевченко (Казахстан, нині Актау). В Україні перший пам'ятник Т. Шевченку (його погруддя) було встановлено у Харкові у садибі Алчевських у 1881 р. Одним із кращих зразків мо-

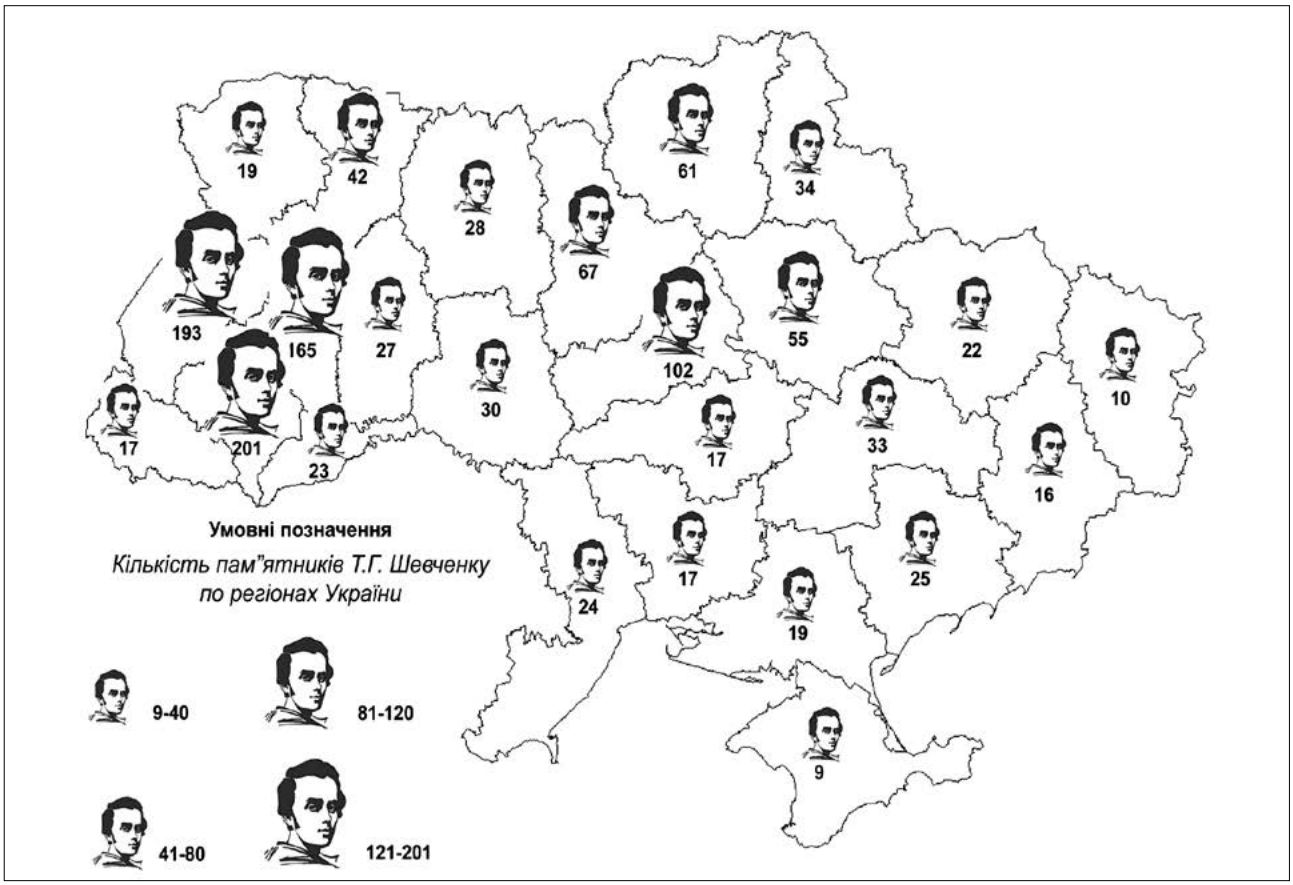

Рис. 1. Пам'ятники Т.Г. Шевченку на території України: регіональний вимір.

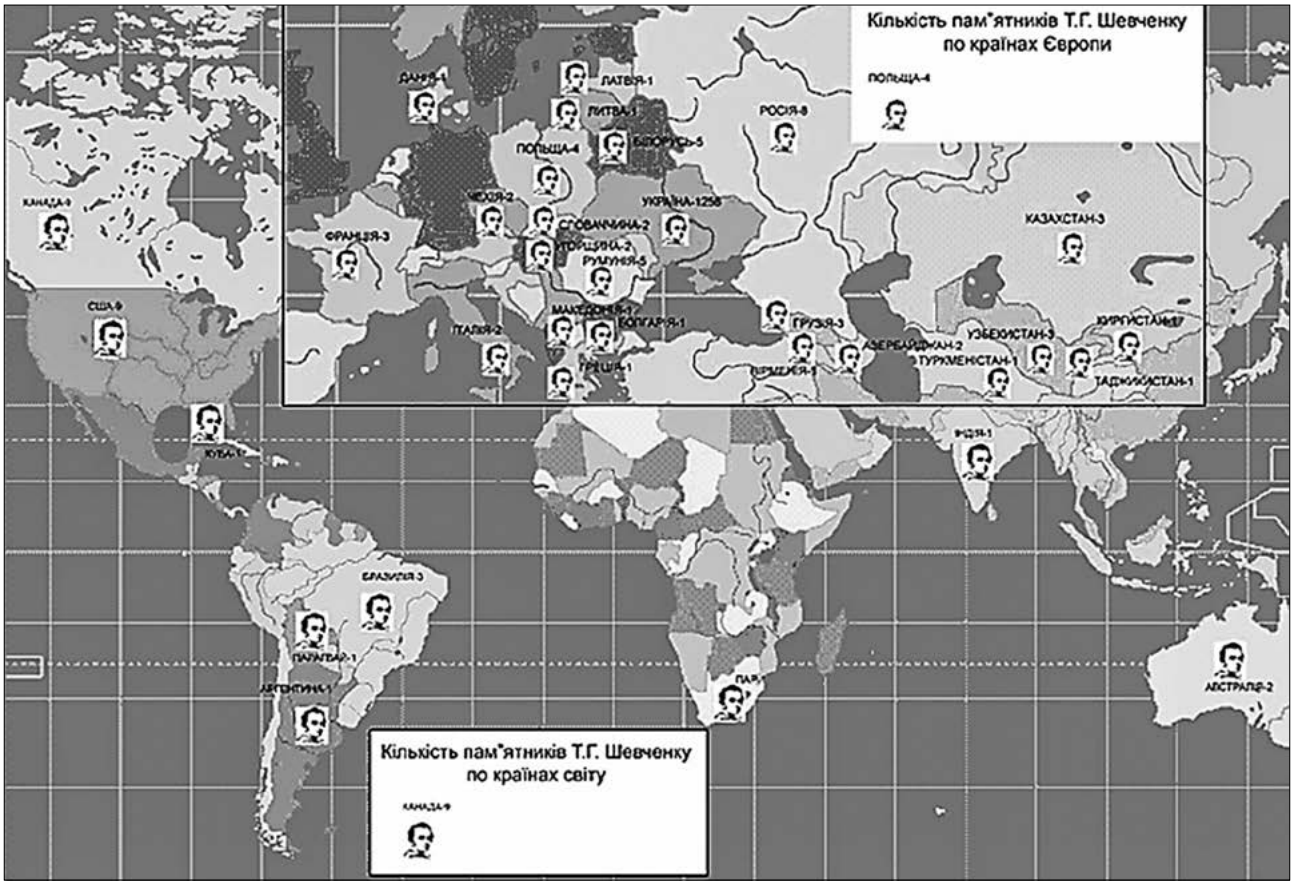

Рис. 2. Монументальна Шевченкіана: світовий і європейський вимір.

нументальної Шевченкіани у світі та найкращим пам'ятником Т. Шевченку в Україні є пам'ятник, встановлений у Харкові в 1935 р. (скульптор Матвій Манізер, архітектор Йосип Лангбард), який є одним із символів міста і водночас – яскравим зразком скульптури соцреалізму. Зважаючи на те, що значна кількість пам'ятників Т. Г. Шевченку в ряді західних областей України може викликати запитання, нагадаємо, що пам'ятник – це твір мистецтва, створений для увічнення пам'яті про людей і події, який об'єднує скульптурні групи, статуї, бюсти, меморіальні дошки, тріумфальні арки, колони, обеліски. В той же час, найбільш цінними в художньо-мистецькому відношенні є фігури, які повністю віддзеркалюють реальні пропорції образу або погруддя. Одним з нетрадиційних важелів (геопсихологічних технологій) дослідження монументальної та музейної Шевченкіани можуть слугувати таблиці Шульте (Шульте Вальтер (1910–1972) – німецький психіатр і психотерапевт, учень Бергера. З 1962 по 1972 р.– професор психіатрії в Тюбінгені. Дослідження в області психопатології і психотерапії) (рис. 1) [4].

Щодо світового і європейського виміру монументальної Шевченкіани зазначимо наступне: 1384 пам'ятники Тарасу Шевченку (1256 в Україні та 128 за кордоном – у 35-ти державах). За кордоном найбільше пам'ятників встановлено у Росії – 30 (10 пам'ятників та 20 меморіальних дошок), Казахстані – 16, США – 9 та Канаді – 9, а також у Білорусі (6), Польщі (5), Молдові (4), Бразилії (3), Аргентині (3), Франції (3) та ін. (рис. 2).

Адаптація таблиць Шульте до мистецької (пам'ятники, монументи, картини) світової та національної Шевченкіани. Аналіз значної кількості об'єктів світової та національної монументальної Шевченкіани дав можливість виділити з них найбільш цінні та значимі (рис. 3–4).

Переважна більшість праць шевченкознавців пов'язана з дослідженням життя та творчості славетного Кобзаря, проте існує обмежене коло публікацій, присвячених вивченню шевченківських культурно-інформаційних систем (музейні комплекси, музеї, будинки-музеї, історико-культурні заповідники).

Найбільша кількість оригінальних музейний предметів, сконцентрована у Києві – в Національному музеї Тараса Шевченка (близько 73000 експонатів). Нижче наведено таблицю Шульте, адаптовану до малюнків, гравюр і картин Тараса Шевченка (рис. 5).

Рис. 3. Монументальна Шевченкіана: світовий вимір.
Пояснення до рисунка 3.

1. Вільнюс (Литва), 2. Вінніпег (Канада), 3. Буенос-Айрес (Аргентина), 4. Актау (Казахстан), 5. Ташкент (Узбекистан), 6. Санкт-Петербург (Росія), 7. Варшава (Польща), 8. Тбілісі (Грузія), 9. Алмати (Казахстан), 10. Вашингтон (США), 11. Копенгаген (Данія), 12. Орськ (Росія), 13. Баку (Азербайджан), 14. Клівленд (США), 15. Курітіба (Бразилія), 16. Тулуза (Франція), 17. Тирасполь (Молдова), 18. Прага (Чехія), 19. Москва (Росія), 20. Рим (Італія), 21. Будапешт (Угорщина), 22. Оттава (Канада), 23. Париж (Франція), 24. Софія (Болгарія), 25. Мінськ (Білорусь).

Рис. 4. Монументальна Шевченкіана: національний вимір.
Пояснення до рисунка 4

1. Запоріжжя (2011 р., В. Рожик), 2.Суми (1957 р., Я. Красножон), 3.Київ (1939 р., М. Манізер), 4. Чернівці (1999 р., М. Лисаківський), 5. Харків (2003 р., С. Гурбанов), 6. Житомир (1961 р., М. Воронський), 7. Тернопіль (1982 р., М. Невеселий), 8.Вінниця (2008 р., М. Крижанівський), 9.Дніпропетровськ (1954 р., О. Васякін), 10.Миколаїв (1958 р., І. Диба), 11. Кіровоград (1982 р., М. Воронський та А. Гончар), 12.Львів (1992 р., В. та А. Сухорські), 13. Одеса (1966 р., А. Ю. Білостоцький), 14. Полтава (1954 р., О. Васякін), 15. Херсон (1971 р., І. Білокур), 16. Ужгород (1999 р., М. Михайлюк), 17. Івано-Франківськ (2011 р., Лео Мола), 18. Донецьк (1955 р., М. Воронський та А. Олійник), 19. Хмельницький (1992 р., І. Зноба та В. Зноба), 20. Ялта (2007 р., Б. Вуйко), 21. Автономна Республіка Крим (2007 р., Б. Вуйко), 22.Севастополь (2003 р., О. Шмаков), 23. Черкаси (1981 р., О. П. Скобликова), 24. Луганськ (1998 р., І. М. Чумак), 25. Чернігів (1992 р., В. Чепелик).

Рис. 5. Картини, малюнки, гравюри з експозицій Національнго музею Тараса Шевченка (Київ).

Пояснення до рисунка 5.

1. «Визволення апостола Петра» (1833 р.). 2. «Вдовина хата на Україні» (1843 р.). 3. «Сон бабусі та онуки» (1839–1840 рр., копія з малюнка К. П. Брюллова). 4. «На пасіці» (1843 р.). 5. «Натурники» (1840 р.). 6. «Перерване побачення» (1839–1840 рр., копія з малюнка К. П. Брюллова). 7. «Голова матері» (1838–1840 рр.). 8. «Старости» (1844 р.). 9. «Селянська родина» (1843 р.). 10. «Хата батьків Т. Г. Шевченкав с. Кирилівці» (1843 р.). 11. «Циганка-ворожка» (1841р.). 12. «Смерть Олега, князя древлянського» (1836 р.). 13. «Видубицький монастир» (1844 р.). 14. «Знахар» (1841р., ілюстрація до однойменноготвору Г. Ф. Квітки-Основ'яненка). 15. «Марія» (1840 р., за поемою О. С. Пушкіна «Полтава»). 16. «Катерина» (1842 р.). 17. «Одаліска» (1840 р.). 18. «Тополя» (1839–1840 рр.). 19. «Жінка в ліжку» (1839–1840 рр.). 20. «Козацький бенкет» (1838 р.). 21. «Смерть Богдана Хмельницького» (1836–1837 рр.). 22. «В гаремі» (1843 р.). 23. «Сліпа з дочкою» (1842 р., автоілюстрація до поеми «Слепая»). 24. «Бандурист» (1843 р.). 25. «Натурник на червоній тканині» (1841р.)

Висновки

- розроблено ряд таблиць Шульте, адаптованих до музейної (експозиційної) та монументальної Шевченкіани;
- застосування активних методів навчання, в т. ч. адаптованих до історичної та географічної проблематики таблиць Шульте, сприяє концентрації, розвитку, тренуванню уваги та мислення та виступає чинником об'єктивного сприйняття природних, суспільно-географічних, політико-економічних явищ та процесів;
- проведений аналіз свідчить про еволюцію монументально-скульптурної Шевченкіани, її просторову експансію та виникнення нових технологій щодо пізнання феномену Великого Кобзаря;
- запропоновано картографічну модель просторового поширення монументальної Шевченкіани в національному, європейському, світовому форматі.

Джерела та література:

1. Анісов В., Середа Є. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка – К.: Дніпро, 1976.– 392 с.
2. Бейдик О. О., Новосад Н. О. Унікальна Україна: географія та ресурси туризму. Навч. посібник.– К.: 2013.– 572 с.
3. Бейдик О. О., Тертична Ю.В Застосування таблиць Шульте при вивченні рекреаційно-географічних дисциплін // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 4. «Географія і сучасність» [зб. наук. праць].– К.: 2011.– Вип. 14 (26).– С. 91–97.
4. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси Волині в таблицях Шульте. Наукові записки. Вип. XI.– Рівне, 2013.– С. 20–26.
5. Інтернет-портал присвячений Т. Шевченку Електронний ресурс. - Режим доступу: http://kobzar.info/memories/museums/gauptv/ (30.09 13)
6. Комплексний атлас України / Відп. ред. Л. М. Веклич.– К.: 2005.– 96 с.
7. Крижова Н. О. Атлас «Шляхами Великого Кобзаря».– К.: 2014.– 88 с.
8. Офіційний сайт Національного музею Тараса Шевченка// Електронний ресурс. Режим доступу: http://museumshevchenko.org.ua (01.12.13).
9. Офіційний сайт Шевченківського національного заповідника // Електронний ресурс. Режим доступу: http://shevchenko-museum.com.ua/ (15.11.13).
10. Тарасов. В. К. Персонал-технология: отбор и подготовка менеджеров.– Л.: Машиностроение, 1989.– С. 175–185.
11. Туристична карта: Україна. Шляхами Великого Кобзаря / Ред. Н. О. Крижова.– К.: 2012.

Юрій Ярмаш

ПЕРША ГРАНЬ ШЕВЧЕНКІАНИ ІВАНА ТРУША

Для свідомо налаштованого українського артиста-маляра Івана Труша було б природним оспівувати живописними засобами образ Кобзаря, можливо, ілюструвати його творчість. Однак творчий метод художника-дослідника полягає у розкритті теми не лише характерними для його фаху малярськими прийомами. Талант художника дозволяє йому застосувати, крім суто артистичних, ще й архітектурні, скульптурні, мистецтвознавчо-аналітичні, експертні, громадсько-популяризаторські засоби. Весь арсенал артистичних виявів, численні факти діяльності художника в цьому напрямку можна трактувати як грані його шевченкіани. Він є і залишиться визнаним шевченкознавцем. Йому присвячено окрему статтю у відомому Шевченківському словнику [10, 278].

Без сумніву, саме багатовекторність мистецьких спрямувань І. Труша наклала неповторний відбиток на його шевченкіану. Її численні грані чітко проявляються при уважному розгляді творчого спадку митця. Наприклад, свого часу художник брав активну участь як член журі й автор проекту в конкурсі на пам'ятник Кобзареві у Києві, читав лекції, писав критичні статті про художню спадщину Т. Шевченка, а також про окремі видання його творів; здійснив паломницьку подорож на могилу поета у Каневі й написав там декілька етюдів, за якими згодом створив великоформатні полотна. І все

ж найповніше шевченкіана львівського художника визначається його живописними творами, присвяченими безпосередньо особі поета.

«Маляр, як він Українець, малює Шевченка, народних кобзарів, сцени, як б'єть ся козацтво або як парубок приголублює Оксану, а в крайнім випадку українську хатку над Дніпром, із її барвним цьвітистим оточенням» [9, 3]. Іронічна теза І. Труша, висловлена понад сто років тому, не втрачає своєї гостроти і, на диво, частково стосується й самого автора, в творчості якого існують майже всі перераховані теми (окрім Оксани та козацтва).

Мало хто з українських (зокрема й галицьких) художників, починаючи від Корнила Устияновича, не намагався створити образ Кобзаря. І. Труш не був винятком. Він критично ставився до доробку своїх колег, попередників, і навіть скептично відгукувався про шевченківський образ мистецького патріарха К. Устияновича. «Поганими вважав Труш релігійні картини Панкевича, цілий цикл картонів та олійних образів на теми з історії великокняжої русі І. Пилиховського, мюнхенські студії й композиції Скрутка, релігійні картини й «Шевченка на тлі краєвиду» Устияновича і, нарешті, проекти церков Нагірного. Все це були жалюгідні в очах молодого Труша залишки пережитої сентиментально-патріотичної паламарщини» [2, 48].

Така позиція вимагала від самого І. Труша великої впевненості у власних силах.

Вперше про намір намалювати портрет Шевченка дізнаємося з його листа до Володимира Гнатюка, написаного в кінці XIX сторіччя. «Шевч [енка] і Грушевського намалюю пізніше як буду у Львові. Коли се наступить не знаю. Се буде залежати від грошей, та на тім пункті уже голову трачу» [4, 52].

Мотивацій звернення до образотворчого образу Шевченка було декілька. Не в останню чергу це пояснюється тим, що І. Труш став членом НТШ, активним учасником всіх акцій цієї важливої української інституції, названої іменем великого поета. Попередня назва організації (до 1892 р.) була «Літературне товариство ім. Т. Шевченка». Її члени ініціювали проведення в Галичині щорічних шевченківських вечорів; товариство активно популяризувало творчість Т. Шевченка, видавало його твори. І. Труш був одним з ініціаторів створення у Львові «Товариства прихильників української літератури, науки і штуки» (1904), заснування якого було приурочене до 90-літнього ювілею від дня народження Кобзаря.

Святкування з нагоди окремих подій та історичних дат, організованих НТШ, неодноразово відбувалися за участю І. Труша. Виконані художником портрети (І. Франка, І. Котляревського) під час урочистостей прикрашали сцени святкових залів. Для І. Труша це було важливо, оскільки сприяло зростанню його авторитету в громаді. Можна було сподіватися, що і портрет Шевченка буде використаний в аналогічній ситуації. Відомо, що така нагода трапилася 1911 р. під час проведення ювілейного шевченківського вечора в Народному домі у Львові. Тоді сцену прикрашало велике полотно І. Труша «Шевченкова могила». На тому ж вечорі художник мав виступ на тему «Шевченко як живописець у поезії».

В останньому факті простежується ще одна (а за важливістю, можливо, головна) мотивація звернення до образу Кобзаря – захоплення мистецтвом поета-художника. Щоб виступати перед поважною публікою на тему поезії, треба її принаймні знати, пройнятися словом поета, відчути віршовану гармонію, багатство відтінків римованих рядків, співзвучних кольоровим відтінкам. Безперечно, творчість Т. Шевченка, його доля не могли не вплинути на вразливу душу митця, і наслідки цього впливу по-різному проявляться у Трушевій артистичній діяльності, зокрема і в портретному жанрі.

На жаль, невідомо, коли саме художник приступив до реалізації свого наміру створити живописний образ пророка. Обидва портрети Т. Шевченка (один – зі збірки ЛЛММ Івана Франка, другий – з приватної збірки, знаний за ювілейною виставкою до 140-річчя від дня народження Івана Труша, де він експонувався у залах Національного музею у Львові в 2009 р.) – не датовані. Зрозуміло, що художник не мав можливості зробити портрет з натури. Без особливих комплексів він міг підібрати підходяще фото і майстерно перевести його на живописну мову – таке траплялося не раз. Серед написаних ним численних портретів непоодинокі варіанти, створені за допомогою репродукцій та світлин.

Обидва згадані портрети не є ідеальним прикладом майстерності Труша-портретиста – саме через чинник відсутності натури, неможливість прямого спілкування з реальним прообразом. І. Трушу бракує живого контакту. Він не просто пише портрети на замовлення або ж у творчому пориві – він завжди викликає натуру на розмову і цією фаховою підступністю зриває з неї маску, щоб побачити її реальну суть або, наче під мікроскопом, розгледіти приховану харизму. З Шевченком так не виходить. Вони розділені в часі. Але художникові, можливо, пряме спілкування не конче потрібне, якщо він

Рис. 1. Досс М. Т. Шевченко і Г. Честахівський. 1860 р. Фото. Видав. Гордієнка Київ. 1917 р.

добре знайомий з поетичним словом Кобзаря. Це знайомство відбулося дещо запізно, але відбулося. Це сталося під час навчання у Краківській академії красних мистецтв: «Великі письменники реалістичної доби були мені тоді майже незнані. З великим захопленням читав я їх твори, почавши від Гоголя аж до Горького включно. Шевченко був мені досі незнаний, як і Франко. Тут я познайомився з ними ближче. Мої громадські почування скріпилися, наслідком чого появилися жадоба причинитися чим-будь до зросту поступового руху серед українського громадянства» [8, 12].

Версія портрета Тараса Шевченка з музейної колекції була написана для Івана Франка, але чомусь зберігалася в родині митця. Пізніше Аріадна Труш, дочка художника, передала його до франківського музею, де він і сьогодні перебуває в постійній експозиції. Найімовірніше, це перший портрет поета, створений І. Трушем, оскільки репродукцію картини у 20-х рр. минулого сторіччя надрукувало видавництво «Бібльос» у Львові.

За основу для свого твору І. Труш обрав відносно маловідому світлину Т. Шевченка і його приятеля, художника Г. Честахівського, виконану славетним фотографом Миколою Доссом у 1860 р. (рис. 1). Взагалі художник міг колекціонувати світлини поета. Навіть пишучи листи своїй дружині, він користувався поштівками з образом Кобзаря, про що свідчить його вісточка за 1910 р. Виконуючи живописний образ, І. Труш композиційно обрізає фотографію, залишаючи із двох півфігурних сидячих постатей лише погрудний портрет поета. На картині, як і на світлині, Шевченко зображений упівоберта до глядача, голова трохи нахилена. Його кругле обличчя має ледь помітні ознаки хворобливої набряклості. На цю особливість у вересні 1859 р., тобто за рік до часу позування в ательє Досса, звертає увагу Л. Тарновська в листі до свого сина: «Бедный Шевченко болен, и я боюсь, не водянка ли у него в груди; он не лежит, но движение его тяжело и лицо обрюзгло» [1]. Цей стан художник відчуває і з відповідною делікатністю відображає на картині.

Шевченко вдягнений у темно-сірий сюртук, такого ж кольору жилетку і шийну хустину, які контрастують з білою сорочкою. Художник не зраджує своїй прихильності до академічного виконання в портретному жанрі, що виявляється в нейтральному вибіленому сіро-коричневому тлі й ретельному моделюванні голови портретованого. Прописуючи тло, І. Труш використовує темніший тон на краях, який висвітлюється ближче до силуету й утворює своєрідний ореол-сяйво навколо фігури. Трохи виступаючи вперед, права рука поета, кисть якої практично обрізана форматом, зігнута в лікті й на щось спирається. Глядачеві впадає в око високе чоло, обрамлене по контуру хвилястими пасмами темного волосся, проникливий погляд, кинутий убік, виразні форми брів, носа і впізнавана форма шевченківських вусів. Художник все це моделює з притаманною йому легкістю, ліплячи впевненим мазком риси дорогого обличчя. Йому явно вдається передати жвавість Шевченкових очей, що випромінюють енергію розуму.

Трушева техніка близька до гризайлевого виконання, палітра обмежена, колір стриманий. Найбільший композиційний засіб, який вживає автор,– сецесійна за характером лінія, яка долає сухість академічної манери, робить образ живим і реальним. Особливої експресії лінія набуває у формах вусів і брів. Саме в цих елементах помітний притаманний Трушевому письму метод вібризму, коли кожний наступний мазок має відмінний тон і температуру – без розтяжок і тонких переходів. На відповідній відстані площини і форми, змодельовані таким методом, набувають монолітності. І хоча згадана картина не належить до найкращих робіт І. Труша в

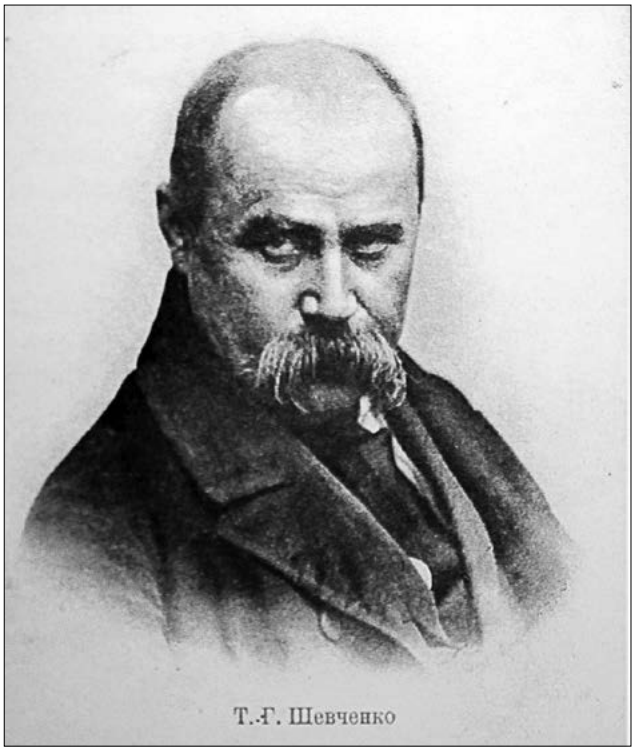

Рис. 2. Труш І. Портрет Т. Шевченка. ф. о. 70 х 53, ЛЛММ Івана Франка.

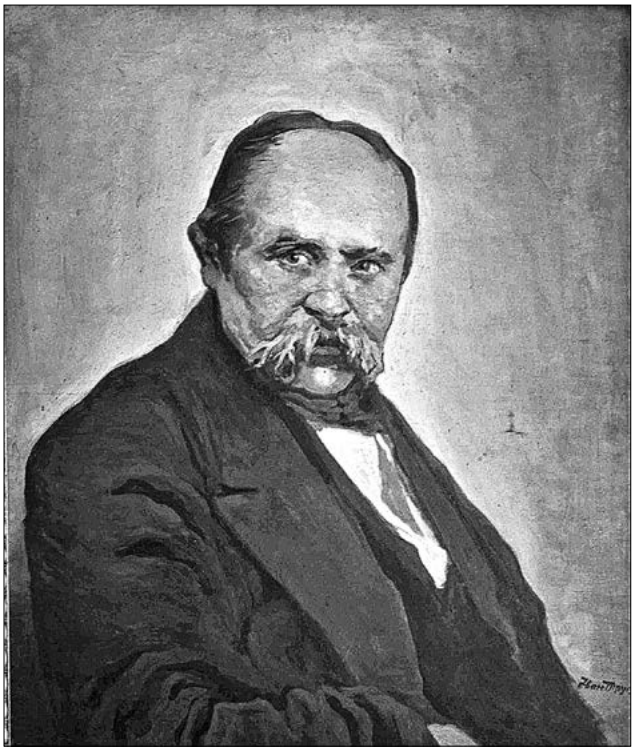

Рис. 3. Досс М. Портрет Т. Шевченка 1860 р. Фото. Вид. (1905. Вид. Оселі вакаційної. Жовква).

портретному жанрі, все ж йому вдається створити цільний образ неординарної, із сильним характером, людини, що зовні і внутрішньою силою нагадує нам Сократа (рис. 2).

Для другого портрета (з приватної збірки) художник обирає відому за численними репродукціями і листівками фотографію М. Досса, зроблену також у 1860 р. В Галичині її друкують на початку XX ст. (1905. Вид. Оселі вакаційної. Жовква). Цією світлиною користуються при створенні портретів такі відомі художники, як І. Рєпін, Ф. Красицький, Г. Коваленко, Г. Цисс та інші (рис. 3). У мистецтвознавчій літературі цей типаж іноді називають «рєпінським». Більшості художників не вдається подолати композиційний плакатний штамп. І. Труш також не виходить за рамки схеми аналогу і виконує лише добру професійну роботу. Це підтверджує Г. Островський, який вважає, що обидва твори не належать до найкращих зразків майстерності Труша-портретиста [6, 92].

На згаданому погрудному портреті Шевченко зображений у три чверті з класичним розташуванням силуету на форматі, коли відстань від краю роботи до зображення голови більша з того боку, куди повернута постать, ніж із протилежної сторони. Обличчя – з характерними впізнаваними рисами поета, особливо в рисунку очей, їх погляді трохи «з-під лоба». Як і в попередньому портреті тло нейтральне, в сірій з невеликими домішками вохри гамі, але вже без розтяжок. Це помітне академічне правило дає змогу сконцентрувати увагу на обличчі. Погрудна композиція не вміщує рук. Одяг поета – майже як на попередньому портреті, вирішений схематично в темно-сірій гамі, що переходить місцями до насиченого чорного з теплим відтінком. Контраст у ділянці одягу підкреслюється білою плямою сорочки. Найсвітлішою плямою по масі все ж залишається обличчя, при модулюванні якого дуже добре поставлене світло. Ліва частина голови від вилиці входить у тінь. Напруження між освітленою її частиною й тінню робить зображення більш об'ємним. Колір обличчя отриманий сумішшю розбіленої вохри світлої (можливо, неаполітанської тілесної) з вкрапленнями кадмію червоного у виступаючих ділянках (вилиці, надбрівні дуги, кінчик і передня планка носа), де міняє тональність до яснішої. Ці частини написані пастозно вальорами, в яких переважають білила. Другий портрет художник виконує трохи делікатніше, ніж попередній. Він добре прописує форми. Рух пензля не такий виразний, як у стилістично впізнаваних роботах. Художник із навичками вихованця академічної школи згладжує мазок, досягаючи таким чином м'яких переходів кольору і тону. Технічний метод вібризму, характерний для робіт І. Труша 20–30-х рр. минулого сторіччя, проявляється лише при

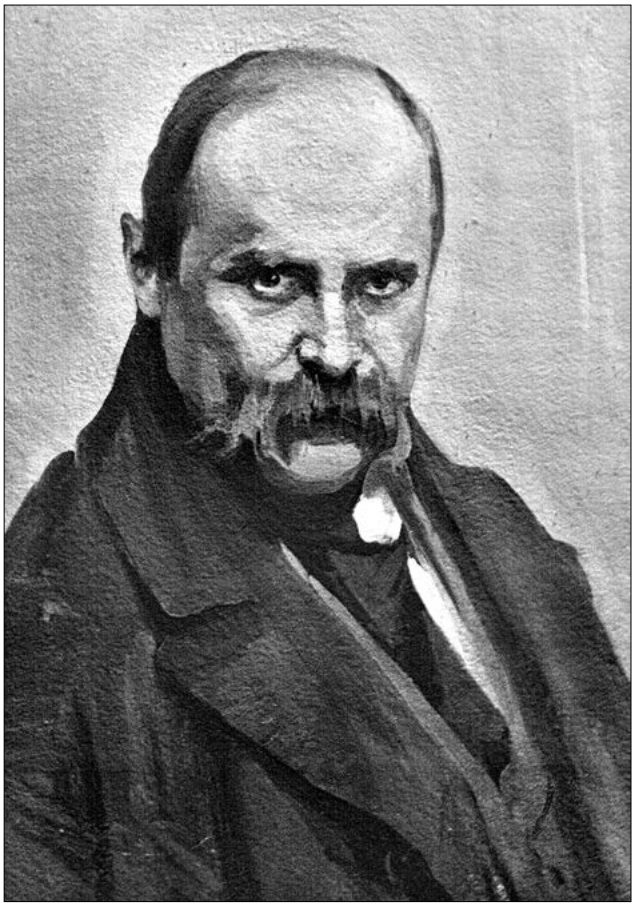

Рис. 4. Труш І. Портрет Т. Шевченка. к. о., приватна збірка.

прописці вусів. Портрет написано в техніці «а ля-прима», але цей спосіб у виконанні І. Труша має свої особливості. Реально пастозно художник моделює лише світло. Решта ділянок (особливо в тінях) написані прозоро або, як у нашому варіанті, напівпрозоро. Трушева пастозність стримана, мазок, як правило, не залишає грубої фактури. Замість лесування Труш може сильно розчинити олійну фарбу, так що в процесі вона подеколи просто стікає з його мольберта (рис. 4).

Обидва портрети І. Труш виконав на високому професійному рівні. Проте критики мистецтва не оцінюють їх належним чином лише з причини складності подолання бар'єру, якого немає між реальною натурою і художником, коли відчувається жива енергетика, і який присутній, як у нашому випадку, коли митець користується неякісною фотографією. Однак у живописних образах Кобзаря майстерність І. Труша не зраджує йому і він сам не зраджує своїм артистичним критеріям: «Віддати вірно чиюсь подібність на папері або на полотні якими б там не було засобами, значить віддати точно не тільки усі пропорції членів тіла, по крайній мірі, лиця, але віддати точно при тілесній індивідуальности форми і кольору, також і духовну індивідуальність людської одиниці» [8, 37].

Не виключено, що можуть існувати й інші портретні версії, репліки образів Шевченка, створених галицьким митцем. Важливим моментом у цій історії є сам факт мистецького вшанування великої людини, Пророка нації, її духовного Гетьмана. Акт створення І. Трушем згаданих портретів увійшов в історію й назавжди залишиться на сторінках української шевченкіани.

Серед багатотисячного живописного спадку І. Труша є чимало творів, які чудово ілюструють поезію Тараса Шевченка. Деякі з них написані під явним впливом творчості поета, деякі створені за іншими критеріями, але за своїм образним наповненням вони добре візуально доповнюють шевченківські рядки. Останнє підтверджує, зокрема, використання репродукції картини І. Труша «Травнева ніч» у відомому подарунковому виданні «Кобзаря» [11].

До першої групи, яка ілюструє поетичну творчість Т. Шевченка, належить картина «Кобзар» – чи не єдина робота, що виходить за рамки тематичної палітри художника. І. Труш заперечує для себе історичний жанр. Тому картина «Кобзар» залишається приємним винятком, майже невідомим дослідникам його творчості. Про неї не згадують провідні трущезнавці (крім Г. Островського), хоча місце її зберігання тривалий час лишалося незмінним – Львівська організація спілки письменників України.

«Кобзар» – великоформатний твір, для якого художник обирає центральну композицію. Сюжет роботи запозичений з-поміж численних варіацій на тему народного співця: посеред широкого степу край дороги сидить кобзар, що тримає в руках музичний інструмент. І. Труш використовує горизонтальний формат, щоб показати широку панораму краєвиду. Його прихильність до таких композицій свого часу зауважив М. Мочульський: «Чи малює він Дніпро під Києвом при заході сонця, чи Шевченкову могилу, місце хрещення Русі, чи озерце під кущами – він дає малюнкові широку перспективу…» [5, 63].

Помітно, що композиційне рішення картини подібне до композиційної схеми № 1 його тематичного циклу «Про самоту». Особливістю цієї схеми є зображення одинокої сосни (дерева), а в нашому випадку – кобзаря на тлі рівнинного краєвиду (степ, поле). Згадана структурна побудова має відношення до центральної композиції з явно акцентованою центральною віссю, яку позначає вертикальне положення кобзи. Силует постаті

кобзаря зліва від інструмента врівноважує пляма дерев праворуч. Статичність композиції підкреслює горизонт, лінія якого має спокійний характер. Вона поділяє формат на дві частини – «земля-небо», останньому з яких у пропорційному співвідношенні надано перевагу. Певного динамізму додають діагональне розміщення дороги в частині «земля» і темних хмар у частині «неба». Кути їх напрямків розташовані симетрично одне щодо одного. Незважаючи на те, що пейзаж має рівнинний характер, І. Трушу вдається фахово показати глибину простору. Він використовує лаштункову перспективу, структурує композицію на плани. Перший план – стежка-шлях, далі – постать кобзаря, третій план – силуети двох дерев праворуч від центру, четвертий, п'ятий плани – широке поле на нижніх рівнях праворуч від центру й останній, шостий план – смуга лісу чи гір на горизонті.

Важливим композиційним засобом в образотворчому мистецтві виступає лінія. У Труша вона специфічна, характерна і свідчить про особливості його творчої манери. В її траєкторії практично відсутній прямий керунок (чи не єдиний виняток – гриф кобзи). Абрисна лінія, яка окреслює великі плями (дорога, горизонт, хмари), має сецесійний характер, що властиво для Трушевої образної мови. Створена послідовною комбінацією мазків, вона додає зображенню ілюзії змінної реальності, створює ефект дії часу, на відміну від застиглих форм нерухомої картини (рис. 5).

Зображення кобзаря на картині виконано переконливо. Свою майстерність І. Труш доводить точним рисунком, який передає як рух постаті загалом, так і тонко окреслює окремі деталі. Зображення рук, голови, ноги, на яку сперта кобза, написано анатомічно правильно і це не викликає здивування в професійній роботі. Художник помиляється в єдиному – в пропорціях кобзи (хоча це може бути бандура), збільшеної порівняно з реальними розмірами заледве не вдвоє. Важко повірити, що художник не знає, як виглядає цей інструмент, і не відчуває правильного масштабу. Помітно, що пляма кобзи більша, ніж сидяча постать народного співця. В цьому і криється відповідь на аберацію І. Труша. Він свідомо ставить акцент на кобзу, підкреслюючи таким чином її значення при прочитанні змісту картини.

Специфічним є і колорит картини. Палітра художника, хоч і багата на відтінки, має все ж стриманий характер. І. Труш уникає (як і в більшості своїх робіт) відкритих локальних плям. Тонке відчуття кольору художника виявляється в широкій тональній і температурній градації, віднайденні гармонійних співвідношень. Тяжіння до зеленкувато-сірих відтінків у ділянці «земля» і фіолетово-кобальтових у ділянці «неба» – традиційне в пейзажному жанрі митця.

Рис. 5. Труш І. Кобзар. к. о. 94 х 76. Львівська організація спілки письменників України. (до 2013 р.) друкується вперше.

Майстерність художника найповніше проявляється у використанні кольору при моделюванні великих площин (захмарене небо, зелений трав'яний килим) і об'ємних форм (постать кобзаря).

На перший погляд, Трушева робота не виходить за рамки відомого штампа із зображенням кобзаря. В аналогічних композиціях міняється пейзажне тло, поза і рухи народного співця, але в більшості випадків глядач бачить знайому ілюстрацію теми. Зміст лишається незмінним. Про що співає герой картини, можна зрозуміти, звернувшись до поезії Т. Шевченка.

«На розпутті кобзар сидить
Та на кобзі грає»
«Грає кобзар, виспівує, вимовля словами,
Як москалі, орда, ляхи
Бились з козаками;
Як збиралась громадонька
В неділеньку вранці;
Як ховали козаченька
В зеленим байраці.
Грає кобзар, виспівує,
Аж лихо сміється» [3, 37].

І. Труш пропонує свою версію, власний символічний підтекст. Образною мовою він розповідає замість кобзаря історію України, історію кохання і випробувань людської долі. Розміщення персонажа на тлі безлюдного пейзажу, в якому немає жодного співрозмовника, немає співчуття і розуміння, підкреслює драматизм оповіді. Вживання прикметника «безлюдний» до краєвиду в цьому випадку – змістовий алогізм,

оскільки озвучена історія передбачає наявність людського сприйняття. Однак це сприйняття відбувається, і розмову-спів виконавець веде, безпосередньо звертаючись до глядача. Почути історію можна через прочитання закладеного у краєвид змісту. По-перше, широке поле символізує безмежні простори України. Ця країна – прекрасна і багата. Багата на землю, неосяжні поля, в яких закладені щедроти природи, що виявляється у буянні трав і квітів, багата на чисте повітря, багата – і це головне! – на сильних волелюбних людей. Мабуть, тому кобзар у І. Труша – не немічний дідусь із довгою бородою, а зрілий енергійний чоловік. Проте справжнім героєм картини є не він. До центру композиції разом із людською постаттю додається зображення двох дерев на віддаленому плані праворуч. Це пряме переспівування, запозичення мотиву з іншого Трушевого тематичного циклу «Про самоту», точніше – його підциклу «Самота удвох». У циклі «Про самоту» та паралельно в циклі «В обіймах снігу» митець персоніфікує дерево, надаючи йому право на власні сильні почуття. Два дерева в нашому випадку – це ототожнення закоханої або родинної пари, яка підтримує одне одного. Емоційну напруженість, яку через динамічну трактовку неба передає автор картини, знімає надія, що міститься у дружньому союзі. Якщо і станеться біда, то вона торкнеться обох і разом подолати її буде легше. Тут проглядається паралель з однією із людських фабул щастя – «вони жили довго й померли в один день». У цьому помітному символічному підтексті заховані необхідність мотиву й цінність твору, у якому внутрішнє наповнення та зміст залишаються важливішими за образну форму. Художник розповідає про долю людей, озвучує спів кобзаря через образ дерев. Але у Шевченковій поетичній версії (І. Труш міг скористатися і нею) образ двох дерев може мати й інший підтекст. Т. Шевченко використовує метод персоніфікації. Дві тополі – то дві покарані за отруєння коханого сестри, приречені гойдатися на вітрах біля його могили.

«Коло гаю в чистім полі,
На самій могилі,
Дві тополі високії
Одна одну хилить.
І без вітру гойдаються,
Мов борються в полі.
Ото сестри-чарівниці –
Отії тополі» [3, 78].

Те, що І. Труш не вводить до композиції тополі, ще не значить, що він не може ілюструвати конкретний вірш. Він добре знає прихильність Т. Шевченка до окремих дерев, зокрема до калини. «І Шевченко дуже любив калину, але менше індивідуально, а більше з поручення і захвалок народних пісень; инакше був би приглянувся їй близше, а особливо тоді як цвите. У него калина все червона з краски овочів, а не біла з краски цьвіту» [7, 1].

В картині «Кобзар» художник не конкретизує дерева. Це не улюблені Трушеві сосни, не верби з Шевченкового вірша, які складно було б закомпонувати на горизонтальному форматі, і на калини вони не дуже схожі. Автор дає глядачеві зробити власний вибір і дофантазувати історію цієї пари. Сам І. Труш цю оповідь добре знає і відчуває.

Важливу роль у змістовому наповненні картини відіграє небо. За природою рухлива і майже завжди змінна повітряна стихія символізує життєві події, які немов калейдоскоп обертаються в часі. Небо може бути ясним і лагідним при легкому захмаренні в літню погоду, може бути агресивно-статичним у жахливу спеку, може нести загрозу буревію темно-свинцевими хмарами. Все, як у житті, в якому немає лише світлого або чорного кольору. І. Труш, а через нього і кобзар, і Шевченко промовляють, що життя героїв не було безхмарним. Небо у правій частині картини заповнюється темними хмарами. Аналогічна композиційна схема з відповідним діагональним розміщенням хмар опрацьована І. Трушем у декількох репліках циклу «Про самоту». Саме ці роботи допомагають віднайти ключ до розкриття змісту картини «Кобзар». Художник майстерно передає рух стихії. Ще мить – і весь небосхил заповниться грозовою мрякою; і кобзар співає, що це випробування не омине закоханої пари. Як складеться доля героїв народної думи? Відповідь, напевно, слід шукати у Шевченка. І. Труш лише хоче дати надію на щасливий кінець історії, залишаючи на небі довгу ясну горизонтальну смугу.

Художник використовує відомий спосіб створення образу, в якому відбувається поступ від конкретного змісту, як вихідного моменту руху (наочність, візуальність, картинність), до метафори (символ, анімізм, антропоморфізм та персоніфікація). І. Труш не є першовідкривачем побудови твору за цим методом, тож у цьому помітний момент ремінісценції. В історії української шевченкіани до І. Труша ніхто так змістовно не розкривав образ народного співця.

Важливим доповненням до шевченкіани є численні тематичні твори художника, сюжети яких перегукуються з рядками Кобзаря.

Джерела та література:

1. Бендюг В. Портрет Т. Г. Шевченка [Електронний ресурс] / Валентин Бендюг // Портал громадянської журналістики ХайВей.– Режим доступу: http://h.ua/story/95204/
2. Голубець М. Іван Труш // Українське мистецтво.– 1941.– № 4.– С. 49.
3. «Кобзар» і Україна / Тарас Шевченко. Кобзар. 1840–1940.– Черкаси: Брама – Україна, 2006.– 448 с. Репрод. відтворенне вид. 1941 р.– Львів: Апріорі, 2013.– С. 270.
4. Лист Труша І. до Гнатюка В. Косів, 11 листопада // ЦДІА України у Львові.– Ф. 309, оп. 1, спр. 2283.– Арк. 52.
5. Мочульський М. Іван Труш // Артистичний вісник.– 1905.– Зош. 5.– С. 63.
6. Островський Г. С. Іван Труш про Тараса Шевченка / Г. Островський // Українське мистецтвознавство.– 1974.– Вип. 6.– С. 92.
7. Труш І. Дора. Опис мандрівки з Карпат // Діло.– 1914.– 20 січня.– № 288.– С. 1.
8. Труш І. Про мистецтво і літературу / Іван Труш.– К.: Державне вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1958.– С. 12.
9. Труш І. // Діло.– 1912.– № 27.– С. 3.
10. Шевченківський словник. У 2-х т.– К.: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, Головна редакція УРЕ, 1978.– Т. ІІ.– С. 278–279.
11. Шевченко Т. Г. Кобзар.– К.: «Просвіта», 1993.– С. 37.

Ірина Васильєва

ПАМ'ЯТНИКИ МОНУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ТА ІСТОРІЇ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ, ЯКІ УВІЧНЮЮТЬ ІМ'Я Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Одним з найбільш відомих та знаних українців в світі є і залишається Тарас Григорович Шевченко – поет, художник, мислитель, революціонер-демократ. Його ім'я увічнено в літературі та мистецтві. Найбільше пам'ятників монументального мистецтва в Україні встановлено саме йому.

Широко представлена постать Т. Шевченка у пам'ятках монументального мистецтва і на території нашої області. Станом на початок 2014 р., на державному обліку перебуває 37 пам'яток, які присвячені Тарасу Шевченку, серед них 33 – пам'ятники монументального мистецтва та 4 меморіальні дошки. Більша частина з них взята на державний облік та під державну охорону у 1970 та 1981 роках (табл. 1) [4–9].

Перший пам'ятник поету був встановлений у м. Рівне, на території сучасного парку культури і відпочинку ім. Т. Г. Шевченка, в березні 1941 р. на 80-ті роковини з дня смерті. Автор проекту невідомий [12, 42].

У післявоєнний період в 50–60 роках XX століття розпочалось активне спорудження пам'ятників Т. Шевченку в райцентрах та великих селах. В цей період широкої популярності набули невеликі скульптурні зображення Т. Шевченка у вигляді погруддя встановленого на постаменті. Традиційним стає напис на постаментах, а саме уривок вірша поета «Заповіт». Ці скульптури, як правило, виготовлялися з бетону, досить нетривкого матеріалу, що стало причиною руйнації деяких пам'яток.

Сьогодні пам'ятник Т. Шевченку є в кожному районному центрі Рівненської області, іноді навіть декілька (м. Рівне, м. Корець, м. Дубровиця, м. Дубно). Найбільше об'єктів присвячених українському генію відкрито у Корецькому районі, зокрема там на обліку перебуває 8 пам'яток монументального мистецтва та історії.

Авторами пам'ятників Шевченкові в більшості випадках виступають місцеві скульптори: Безюк Л. Л., Беленюк П. І., Бриж Т. М., Євтушенко О. В., Подолець П. М., Ричков Б. В., Сівак М. С., Стасюк В. І., Фарина М. Л.

Досить багато пам'ятників Т. Шевченку в радянській період було встановлено за проектом скульптора Льва Леонідовича Безюка. Як, приклад – це пам'ятники поету у смт Гоща, м. Дубно, с. Копиткове Здолбунівського району, та с. Птича Дубенського району, м. Корець– виконані за єдиним ескізом. Перша авторська скульптура Т. Шевченка з бетону була встановлена в смт Гоща у 1956 р., в інших населених пунктах встановлюва-

Рис.1. Памятники Т. Г. Шевченка:
смт Гоща, с. Копиткове Здолбунівський район, м. Корець, м. Дубно, с. Птича Дубенський район.

лися її копії. Згідно вимог сучасного законодавства у сфері охорони культурної спадщини масові копії вже не вважаються пам'ятками монументального мистецтва. Треба зазначити, що в деяких роботах автора простежується стилістична подібність у зображеннях ростових скульптур Т. Шевченка та В. Леніна. Зокрема у поставі фігури, положенні голови та рук (рис. 1) [3, 429].

Посеред пам'ятників створених у радянську добу вагу привертає погруддя Т. Шевченка у селі Бережниця Дубровицького району, автором якого є уродженка села, відома українська скульпторка Теодозія Марківна Бриж. Монумент був встановлений за кошти мешканців села, про, що свідчить пам'ятний напис на постаменті «Т.Г. Шевченкові від мешканців Бережниці 1814–1964» [1, 287]. Т. Бриж представила образ Т. Шевченка у зрілому віці та яскраво передала емоційний настрій мислителя-поета, який змушує нас зупинитись та задуматись.

Цікава творча робота Ричкова Бориса Володимировича – скульптурний ансамбль біля с. Підлужжя в урочищі «Джерела» Дубенського району [10, 75]. В центрі – ростова скульптура Т. Шевченка, яка встановлена на постаменті. Поет, який спирається руками на коліно, поринув у свої думки. Скульптура напів-оточена кам'яною стелою, на якій п'ять барельєфних зображень на теми Шевченківських творів.

Починає комплекс барельєфів (зліва направо) зображення народного бандуриста з хлопчиком-поводирем. Кобзар зображений під час виконання пісень у супроводі бандури, поряд спираючись на посох його уважно слухає юнак. Композиція є символічним початком подальшої розповіді. Далі барель'єф-скульптура матері з немовлям на руках, яка з сумом пригортає до грудей дитину, захищаючи її від негоди. Продовжує тему кріпацької жіночої долі – фігура стомленої від виснажливої роботи жінки, яка опираючись на руку намагається підвестися. Четверта скульптура відображає тему гайдамаків – учасників народного визвольного руху. Автор зобразив їх щільною групою з традиційним знаряддям боротьби – сокирою, вилами та смолоскипом. Завершує композицію – барельєф молодої усміхненої жінки, яка тішиться дитиною. Це символізує віру в краще майбутнє України, про що мріяв у своїх творах Т. Шевченка.

У 1964 р. за рішенням Ровенської міської ради № 57 від 4.07.1963 р. в зв'язку з підготовкою до святкування дня народження Т. Шевченка, в обласному центрі було проведено реконструкцію першого пам'ятника Кобзарю на Рівненщині. Авторами проекту реконструкції виступили скульптори: Г. М. Шульман, І. І. Лисенко та архітектор В. М. Герасименко. До композиційного ансамблю увійшли: бетонне погруддя Т. Г. Шевченка на гранітному постаменті, горизонтальна стела дугової форми з барельєфним зображенням кобзаря-бандуриста та викарбуваним уривком з шевченківського вірша:

«І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі».

Рис.2. Пам'ятник Т.Г. Шевченку, м. Рівне,
парк культури та відпочинку ім. Т.Г. Шевченка.

Перед пам'ятником розташований невеликий басейн еліпсоподібної форми, облицьований річковою галькою (в наш час перетворений у квітник) (рис. 2).

В місцях, де пролягав шлях Т. Шевченка під час роботи у Київській археографічній комісії 1846 р., встановлені меморіальні дошки, а саме у с. Верба Дубенського району, м. Дубно, м. Острог та м. Корець. Свої враження від подорожі поет описав у повісті «Варнак» та «Прогулка с удовольствием и не без морали» [2, 65].

З набуттям Україною Незалежності, розпочалась нова сторінка монументальної Шевченкіани.

Високохудожнім зразком монументального мистецтва є пам'ятник Т. Шевченку (1999) у м. Рівне на Майдані Незалежності. З ініціативи товариства «Просвіта» було оголошено конкурс на кращий проект пам'ятника. Конкурс проходив у п'ять турів. Свої роботи представили такі рівненські скульптори, як В. Джабрайлов, М. Йориш, О. Данилов (ІІ премія), П. Подолець, В. Стасюк, О. Євтушенко, В. Пєтухов, М. Сівак та інші.

Визнання здобув проект скульпторів Петра Михайловича Подольця, Володимира Івановича Стасюка та архітекторів Віктора Федоровича Ковальчука та Тетяни Іванівни Мельничук. Відлиття пам'ятника в бронзі виконувалось на кераміко-скульптурній фабриці Львівської спілки художників. Було витрачено 5 т. матеріалу, всередині нього знаходиться металева конструкція, яка скріплює монумент та втримує його окремі маси. Постамент виготовлений з граніту темно-малинового відтінку Токовського кар'єру, що на Дніпропетровщині.

Постать Т. Шевченка зображена в русі, яка випромінює особливу енергію. Автори розкривають волелюбні, революційні настрої поета. Пам'ятник урочисто відкрили 22 травня 1999 р. (рис. 3). Саме цього дня 138 років тому прах Шевченка, за його заповітом, було перевезено з Санкт-Петербурга до Канева.

Прикрасою м. Дубно став пам'ятник Т. Шевченка скульптора О. П. Скоблікова, який був відкритий 16 липня 1991 р. по вулиці Данила Галицького. Автор знайшов цікаве рішення образу поета. Т. Шевченко зображений у молодому віці, що є не традиційним. На невисокому постаменті із необробленого природного каменю встановлено бронзову скульптурну композицію із трьох фігур. Зліва фігура кобзаря, який виконує народні пісні на бандурі, за його спиною стоїть хлопчик-поводир. Праворуч ростова фігура молодого поета, який з захопленням слухає мандруючого музику. В центрі на постаменті

Рис.3. Пам'ятник Т.Г. Шевченку, м. Рівне, Майдан Незалежності.

Рис.4. Пам'ятник Т.Г. Шевченку, м. Дубно, вул. Данила Галицького.

встановлена пам'ятна дошка з уривком повісті «Варнак» Т. Г. Шевченка. Пам'ятник дуже динамічний і гармонічно вписується у міський екстер'єр (рис. 4).

В цей період встановлюють пам'ятники українському генію в смт Березне (2001), м. Дубровиця (2005), с. Ступно Здолбунівського району (2000), м. Костопіль (1995).

Нові пам'ятники Т. Шевченку створені в кращих традиціях вітчизняного мистецтва, що відповідає сучасним завданням і вимогам до монументальних пам'яток. Необхідно зазначити, що перелік пам'яток монументального мистецтва, які присвячені Т. Шевченку не остаточний. Триває робота по вивченню, дослідженню та виготовленню облікової документації на нововиявлені пам'ятники Т. Шевченка, які встановлені в останні роки в смт Володимирець, смт Млинів, м. Сарни, с. Здовбиця Здолбунівського району, с. Тучин Гощанського району, м. Корець, смт Зарічне, м. Радивилів, смт Демидівка Рівненської області.

Таблиця № 1

Перелік пам'яток історико-культурної спадщини присвячених Т.Г. Шевченку, які знаходяться на території Рівненської області та взяті на державний облік.

№	Назва об'єкту	Форма увічнення	Місце та дата встановлення	Автори проекту	Матеріал	Дата та № взяття на облік
1	2	3	4	5	6	7
1.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 34609, Березнівський р-н, с. Зірне 1959 р.		бетон	№ 662-р від 25.09.1981
2.	*Пам'ятник Т.Г. Шевченку*	*погруддя*	*Україна, 34643, Березнівський р-н, с. Друхів 1959 р.*	*Безюк Л.Л.*	*бетон, цегла*	*№ 662-р від 25.09.1981*
3.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 34600, Березнівський р-н, смт Березне, площа Незалежності 2001 р.	Сівак М.С.	граніт, сплав металів	№ 292 від 27.05.2002
4.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 34341, Володимирецький р-н с. Великі Цепцевичі 1974 р.	Рівненські художні виробничі майстерні	граніт, бетон	№ 662-р від 25.09.1981
5.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	пам'ятник	Україна, 35400, Гощанський р-н, смт Гоща 1956 р.	Безюк Л.Л.	бетон, цегла, цемент	№ 662-р від 25.09.1981
6.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	пам'ятник	Україна, 35646, Дубенський р-н, с. Підлужжя 1968 р.	Ричков Б.В.	гранітна крихта, камінь, бетон	№ 662-р від 25.09.1981
7.	*Пам'ятник Т.Г. Шевченку*	*пам'ятник*	*Україна, 35645, Дубенський р-н, с. Птича 1963 р.*	*Безюк Л.Л.*	*бетон, цегла*	*№ 102 від 17.02.1970*
8.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 34164, Дубровицький р-н, с. Бережниця 1964 р.	Бриж Ф.М.	мармур	№ 662-р від 25.09.1981
9.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 34100, Дубровицький р-н, м. Дубровиця 1962 р.		бетон, граніт, базальт	№ 622-р від 25.09.1981
10.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 34100, Дубровицький р-н, м. Дубровиця 2005 р.	Фарина М.Л.	кована мідь, бетон, шліфований базальт	№ 514 від 18.12.2009
11.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 35710, Здолбунівський р-н, с. Глинськ 1964 р.	Львівські художні виробничі майстерні	бетон, цегла	№ 662-р від 25.09.1981
12.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	пам'ятник	Україна, 35720, Здолбунівський район, с. Копиткове 1962 р.	Безюк Л.Л.	бетон, цегла	№ 102 від 17.02.1970
13.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 35740, Здолбунівський район, смт Мізоч 1957 р.	Безюк Л.Л.	бетон, цегла	№ 662-р від 25.09.1981
14.	Пам'ятник Т. Шевченку	погруддя	Україна, 35731, Здолбунівський р-н с. Ступно, вул. Центральна,1 2000 р.		цегла, гіпс	№ 292 від 27.05.2002
15.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 35000, Костопільський р-н, м. Костопіль 22.05.1995 р.	Євтушенко О.	мармур, бронза	№ 292 від 27.05.2002
16.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	пам'ятник	Україна, 34700, Корецький р-н, м. Корець, вул. Київська 1965 р.	Безюк Л.Л	бетон, цегла	№ 662-р від 25.09.1981, № 102 від 17.02.1970

17.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 34745, Корецький р-н, с. Річки 1959 р.	Степанець І.К.	бетон, цегла	№ 102 від 17.02.1970
18.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 34732, Корецький р-н, с. Самостріли 1965 р.	Степанець І.К.	бетон, мармур, цегла	№ 102 від 17.02.1970
19.	*Пам'ятник Т.Г. Шевченку*	*погруддя*	*Україна, 34730, Корецький р-н, с. Світанок 1960 р.*	*Степанець І.К.*	*бетон, цегла*	*№ 102 від 17.02.1970*
20.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 34722, Корецький р-н, с. Коловерти 1958 р.		бетон, цегла	№ 102 від 17.02.1970
21.	*Пам'ятник Т.Г. Шевченку*	*погруддя*	*Україна, 34745, Корецький р-н, с. Копитів 1956 р.*		*бетон, цегла*	*№ 102 від 17.02.1970*
22.	*Пам'ятник Т.Г. Шевченку*	*погруддя*	*Україна, 34707, Корецький р-н с. Жадківка 1956 р.*		*бетон, цегла*	*№ 102 від 17.02.1970*
23.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 35100, Млинівський р-н, смт Млинів, вул. І. Франка, 1 1959 р.	Ричков Б.В., Беленюк П.І.	бетон, цегла	№ 102 від 17.02.1970
24.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 35224, Демидівський р-н, с. Вовковиї 1967 р.	Рівненські художні виробничі майстерні	бетон, цегла	№ 102 від 17.02.1970
25.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 35800, Острозький р-н, м. Острог, вул. Академічна, 6 1963 р.	Безюк Л.Л.	бетон	№ 102 від 17.02.1970
26.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 35512, Радивилівський р-н, с. Теслугів 1963 р.	Гулійчук В.І.	бетон, цегла	№ 102 від 17.02.1970
27.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	пам'ятник	Україна, 34532, Сарненський р-н, с. Корост 1972 р.	Ярош	бетон, базальт	№ 622-р від 25.09.1981
28.	Пам'ятник Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 35331, Рівненський р-н, с. Городок 1965 р.	Козлишин М.П.	бетон, цемент, цегла	№ 62-р від 25.09.1981
29.	Пам'ятник поету Т.Г. Шевченку	погруддя	Україна, 33000, м. Рівне, парк культури та відпочинку ім. Т.Г. Шевченка 1941 р., рек. 1964 р.	ск. Шульман Г.М., Лисенко І.І., арх. Герасименко В.М.	бетон, граніт	№ 102 від 17.02.1970
30.	Пам'ятник поету Т.Г. Шевченку	пам'ятник	Україна, 33000, м. Рівне, вул. Незалежності, 1 1999 р.	Подолець П.М., Стасюк В.І., арх. Ковальчук В.Ф.	бронза	№ 478 від 22.08.2000
31.	Пам'ятник поету Т.Г. Шевченку	пам'ятник	Україна, 35600, м. Дубно, вул. Д. Галицького, 68 16.07.1991 р.	Скобліков О.П.	бронза, граніт	№ 292 від 27.05.2002
32.	*Пам'ятник Т.Г. Шевченку*	*пам'ятник*	*Україна, 35600, м. Дубно, біля музею 1958 р.*	*Безюк Л.Л.*	*бетон, цегла, цемент*	*№ 102 від 17.02.1970*
33.	Пам'ятник поету Т.Г. Шевченку	пам'ятник	Україна, 35600, м. Дубно, на території заводу гумово-технічних виробів 1971 р.		залізобетон, цегла	№ 91-р від 03.03.1986
Меморіальні дошки						
1.	Меморіальна дошка на честь перебування в с. Верба Т.Г. Шевченка		Україна, 35670, Дубенський р-н, с. Верба 1964 р.	Дубенська майстерня райбиткомбінату	білий мармур	№ 102 від 17.02.1970
2.	Меморіальна дошка на честь перебування Т.Г. Шевченка у м. Корці		Україна, 34700, Корецький р-н, м. Корець, вул. Київська 1955 р.	Фінкельман Б.А.	мармур	№ 662-р від 25.09.1981
3.	Меморіальна дошка на честь перебування в м. Острозі Т.Г. Шевченка		Україна, 35800, м. Острог, Замкова гора 1958 р.	Рівненське похоронне бюро	мармур	№ 662-р від 25.09.1981
4.	Меморіальна дошка про перебування тут у 1848 р. Т.Г. Шевченка		Україна, 35600, м. Дубно, вул. Драгоманова 1953 р.	Дубенський райпобуткомбінат	мармур	№ 102 від 17.02.1970

** Пам'ятники Т.Шевченку виділені курсивом – зруйновані.*

Джерела та література:

1. Історія міст і сіл Української РСР Ровенська область.– К.: Ін-т історії АН УРСР, 1973.– 655 с.
2. Молчанов А. П. Ровно.– К.: Будівельник, 1973.– 80 с.
3. Памятники истории и культури Украинской ССР Каталог-справочник.– Киев: Наукова думка, 1987.– 736 с.
4. Рішення виконкому Ровенської обласної ради депутатів трудящих № 102 від 17 лютого 1970 р.
5. Розпорядження виконавчого комітету Ровенської обласної ради народних депутатів № 662-р від 25.09.1981 р.
6. Розпорядження виконавчого комітету Ровенської обласної ради народних депутатів № 91-р від 3.03.1986 р.
7. Розпорядження голови Рівненської обласної державної адміністрації № 478 від 22.08.2000 р.
8. Розпорядження голови Рівненської обласної державної адміністрації № 292 від 27.05.2002 р.
9. Розпорядження голови Рівненської обласної державної адміністрації № 514 від 18.12.2009 р.
10. Сербін Г. П. Ровенщина туристська: Путівник.– Львів: Каменяр, 1980.– 166 с.
11. Столярчук Б. Й. Митці Рівненщини. Енциклопедичний довідник.– Рівне: видавець О. Зень, 2011.– 386 с.
12. Шевченко і Ровенщина. На допомогу лектору.– Ровно, 1988.– 48 с.

Інна Нагорна

ПАМ'ЯТНИК, ЯКИЙ ЩЕ ПОСТАНЕ

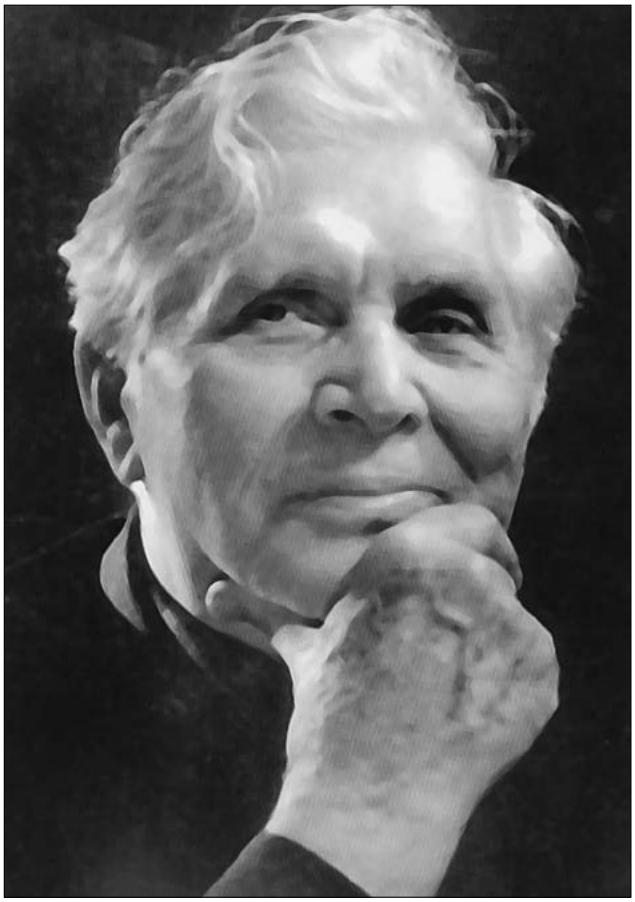

Рис. 1. Іван Кавалерідзе.

Почну з того, що серед робіт відомого українського скульптора Івана Кавалерідзе чи не найдосконалішим твором є «Проект пам'ятника Т. Г. Шевченкові для Дубна». Тим часом про нього мало відомо навіть у вузькому колі професіоналів. Бо коток радянської дійсності чавунно прочовгав по ньому, як і взагалі по долі самого Митця. Тож годі шукати більш-менш детальної інформації в загальноукраїнських довідниках та енциклопедіях, коли і найновіше видання місцевого енциклопедичного довідника «Митці Рівненщини», що його уклав доскіпливий краєзнавець Богдан Столярчук [12], не обмовлюється жодним словом про дотичність Івана Кавалерідзе до Рівненщини та про названий вище Проект.

Однак роки української Незалежності та наявні у Літературному музеї Уласа Самчука в Рівному матеріали сьогодні дають змогу воскресити істину.

… То було в розпалі літа 1941-го року і в розпалі війни, яка покотила фронт у напрямку до Дніпра і за Дніпро. У скверику навпроти мальовничого дубенського замку стояло троє чоловіків – один старший і двоє молодших. Молодші говорили про те, як то було б доладно, коли б саме тут, на цьому високому місці, стояв пам'ятник Тарасові Шевченку.

Один із молодших запально мовив:

– Ви тільки погляньте, Іване Петровичу, який звідси відкривається краєвид! Це ж якраз тут, певно, і зупинявся Тарас, як мандрував нашою Волинню. Бо ж де художникові було ще зупинятися, як не тут?!

Старший розчесав п'ятірнею сивіючий чуб, усміхнувся куточками вуст:

– Здається, переконали… Раз уже Гоголь подарував дубенцям вигаданого Тараса Бульбу, то я спробую подарувати ще й справжнього Тараса Шевченка…

Було точнісінько так чи дещо по-іншому, але ж таки було. І влітку 1941 р. Іван Кавалерідзе пообіцяв молодим керівникам Дубенської округи створити для міста над Іквою пам'ятник Кобзареві.

Як саме видатний скульптор і кінорежисер Іван Петрович Кавалерідзе прибився до Дубна в те перше воєнне літо оповідає нам Улас Самчук:

«Частина фільмової групи Кавалерідзе, яка в Карпатах робила фільм «Пісня про Довбуша», тікала від війни до Києва, під Дубном біля села Птичого була перейнята німцями, зазнала багато пригод…» [7, 134].

Його доповнює Ростислав Синько, засновник і багаторічний директор Музею-майстерні І. П. Кавалерідзе в Києві:

«Друга світова війна докотилася до України. Знімальна група Кавалерідзе перебувала в Карпатах, у селі Жаб'є Станіславської області, на зйомках кінофільму «Олекса Довбуш» за сценарієм Л. Дмитерка. До Києва поверталися пішки [11, 50].

На шляху кіногрупи до Києва древнє Дубно стало тим містом, де біженців зустріли приязно та гостинно. Адже очільниками новоствореної Дубенської округи були недавні випускники Варшавського університету, люди «великого культурного зацікавлення» [8, 79]. Вони шанували мистецтво і розумілися в ньому. Їм ім'я скульптора і кінорежисера Івана Кавалерідзе говорило вже саме за себе. Бо і голова окружної управи Олексій Сацюк, і окружний шкільний інспектор Авенір Коломиєць самі успішно пробували свої сили в художній творчості, зокрема в літературі. Недарма ж згодом під час першого з'їзду створюваного Уласом Самчуком Мистецького Українського Руху (МУР), який проходив 21–23 грудня 1945 р. в Ашаффенбурзі, їхні імена бачимо в списках діяльних членів цієї поважної організації [9, 23].

У Дубні кіногрупа, до складу якої, крім Івана Кавалерідзе, входили його асистентка по монтажу Тетяна Федорівна Прахова, кінооператор

Рис. 2. Тетяна Прахова, Улас Самчук, Віра Шеккер, Іван Кавалерідзе, Іван Шеккер. м. Рівне, 6 серпня 1941 р.

Іван Іванович Шеккер і його дружина, секретар кіногрупи, Віра Михайлівна Шеккер, добре перепочила, мешкаючи в хаті одного із жителів приміського села Панталія. А згодом була доправджена до Рівного (рис. 2.).

Відтоді й загніздився в голові І. Кавалерідзе задум створити пам'ятник Тарасові Шевченку для Дубна.

Сацюк із Коломийцем принагідно нагадували скульпторові про його обіцянку. Так, в кінці листопада 1941 р. вони навіть їздили до Івана Петровича в Київ.

Правда, розповідаючи про ту поїздку з дубенськими очільниками до столиці, Улас Самчук не повідомляє, які конкретні справи ті вирішували в Києві. Але зрозуміло, що не на екскурсію ж їздили в такий непевний час! Тим більше, що обидва супутники – Сацюк і Коломиєць – запевнили Самчука: «Про все подумано» [8, 79].

Із побіжних же згадок Уласа Самчука – «Ми ночували у Івана Петровича, а на другий день зранку він зайнявся гостями з Дубна, повізши їх на кінофабрику» [8, 82], «Вони (Сацюк і Коломиєць – І.Н.) були обвантажені в'язками вартісних книг з бібліотеки кіно-студії, яку саме розбирали німці і вивозили кудись машинами. Їм ще пощастило щось з того видобути, а в тому також касету фільму «Великий вальс» з купою цінних фото-знімок [8, 84] – «роблю висновок, що дубенські очільники тоді прагнули роздобути посібники для новостворюваного в Дубно Музичного інституту імені М. Леонтовича та остаточно домовитися з І. П. Кавалерідзе про пам'ятник Кобзареві для Дубна. Гадаю, було здійснено і якусь попередню плату, до того ж, певно, харчами, бо тоді харчі були найстабільнішою «валютою».

Рис. 3. Проект пам'ятника Т.Г. Шевченку для Дубна («для Ленінграда»). 1942-1943 рр.

Потвердження цих міркувань є і в щоденникових записах письменника Аркадія Любченка: «10. VII.1942. Бачив сьогодні Кав… е. Він працює над пам'ятником Шевченкові для Дубна» [4, 78].

На той час Кавалерідзе був уже широко знаним автором скульптурних творів. Ще в 1912 р. його проект пам'ятника Шевченкові в Києві одержав заохочувальну премію. «То була знакова заявка про причетність до вічної теми, яка стала провідною у творчості скульптора» [11, 48]. Потім були його пам'ятники Т. Г. Шевченку в Ромнах (1918 р.), у Полтаві (1925 р.), у Сумах (1926 р.). У 1926 р. Кавалерідзе створив проект «Могила Т. Г. Шевченка в Каневі». Цей проект у творчих колах називали незаперечним шедевром. Однак у Каневі місця йому не знайшлося.

В уяві скульптора образ Тараса Шевченка вимальовувався власними штрихами і барвами, які протягом усього життя набували все більшої досконалості та художньої сили. Кавалерідзе прагнув показати світові Кобзаря в усій його прометеївській величі, чого не знаходив він у роботах своїх сучасників. Характерні з цього приводу київські спомини Уласа Самчука від 29 жовтня 1941 р.:

«Ми повернули вбік до скверу Шевченка, щоб глянути на його пам'ятник роботи відомого М. Монізера… У сквері було безлюдно, пам'ятник стояв в тумані на тлі безлистих дерев, ніби гравюра старовинних видань. Бронзова постать мандрівника, що йшов задумано з плащем під лівою рукою. Як скульптор, Іван Петрович знаходив пам'ятник невдалим. Банальний задум, сокирне виконання. Однак, для мене в цій постаті і в такому виконанні було багато змісту… Можливо, Іван Петрович мав рацію. Можливо, тут перед цією будовою (центральний корпус Київського університету ім. Т. Г. Шевченка – І.Н.), ця статуя могла б виглядати трохи менше «соцреалістично», щось ближче з «духом заходу», але це гостро суперечило б з генеральним наставленням доби та її діалектики. А такого тут не могло бути» [8, 34].

Через рік той же Улас Самчук, опублікувавши у часописі «Волинь» нарис «Іван Кавалерідзе», наголосить:

«Його тематика та його технічні засоби мають завжди глибший, важливіший зміст і завдання. У камені, у гіпсі, воску чи фільмовій картині він бачить передовсім душу наміченого об'єкту, який під його руками має стати живою, промовляючою до серця і розуму дійсністю [10].

Його мініатюри з воску… Невеличкі фігурки козака-запорожця, чи Дон-Кіхота, чи проект Шевченківського пам'ятника… Кожний цей задум не має нічого спільного з принятим для цих понять трафаретом…

Глибина і виразність у вислові поняття Шевченко. Кавалерідзе бере Шевченка не взагалі. А в мент його піднесення, в мент найбільшого напруження його творчої істотности. І мент, коли матерія говорить до вас приблизно такою мовою:

І возживу, і душу вольную на волю
Із домовини воззиву.
(перефразовано із поезії Т. Г. Шевченка «Марку Вовчку» – І.Н.)

… Зараз мистець Іван Кавалерідзе повний нових мистецьких плянів та задумів. Можна сподіватись, що вони будуть зреалізовані, чого від щирого серця йому бажаємо» *[Волинь. – 5 листопада 1942. – С.3].*

На жаль, зреалізувалися далеко не всі ті плани й задуми. Хоч проект пам'ятника Т. Г. Шевченкові для Дубна в Кавалерідзе був готовий десь на кінець 1942 – на початку 1943 р., але то вже була пора, коли говорили переважно не музи, а гармати. Та й взагалі окупанта цікавили в Україні не слава і звитяга її синів, а дармові

сало та робоча сила. Для чого йому геніальний Поет в інтерпретації геніального Скульптора?

Тож навіть Уласові Самчуку перед тим, як самому втрапити до рівненської в'язниці, довелося рятувати від в'язниці дубенської Авеніра Коломийця, коли той осмілився в Дубні видати свою публіцистичну книжку «Шевченкова ера». А Олексій Сацюк, якого в червні 1941 р. тільки випадково обминула розстрільна совєцька куля в камері дубенської тюрми, подався на чужину шукати прихистку вже від німців [1–6].

Із поверненням совєтів у Дубно стало не до пам'ятників – у центрі міста спорудили шибеницю для українських повстанців. А Іван Кавалерідзе із цілком зрозумілих мотивів запропонував готовий «дубенський» проект пам'ятника Т. Г. Шевченку для Хрещатика в Києві. Але «влада переможців тримала митця на цупкому мотузку» [11, 50], тож проект опального скульптора вилетів із конкурсу.

Пригадуючи той конкурс, засновник і директор Музею-майстерні І. П. Кавалерідзе в Києві Ростислав Синько пізніше напише: «Але великі твори не зникають безслідно. Так чи інакше вони знаходять шлях до людських сердець. Проект, як самостійний твір, побував на виставках і повернувся додому чекати кращих часів. Виникла думка про встановлення пам'ятника Кобзареві у Ленінграді. Але час ішов. «Проект пам'ятника для Ленінграда», як охрестили твір після київського погрому, благополучно обходили ленінградські собчаки» [11, 52].

Коли українська діаспора отримала дозвіл встановити пам'ятник Шевченкові у Вашингтоні, то в Москві враз похопилися, що пам'ятник Кобзареві має стати і в білокам'яній. До того ж негайно. Спішно заповзялися проводити конкурс проектів. Перемогу здобула робота, яка дуже вже нагадувала проект Івана Кавалерідзе. Але коли розкрили конкурсні конверти – з'ясувалося, що … авторами були троє молодих скульпторів. Про плагіаторство члени журі конкурсу скромно тоді промовчали, адже Кавалерідзе перебував під кадебешним «ковпаком». Та коли в 1994 р. з ініціативи товариства «Україна» повернулися до питання встановлення пам'ятника Шевченкові в Санкт-Петербурзі, то про запропонований Кавалерідзевський проект експерти сказали: «Та це ж московський пам'ятник. Лише у кращому варіанті» [13–14].

Отож, знаний і високо поцінований в усьому мистецькому світі проект пам'ятника Т. Г. Шевченку для Дубна (правда, із пізнішим зазначенням: «для Ленінграда») і досі чекає свого втілення. Як і сімдесят років тому, йому не знаходиться куточка на землі (рис. 3).

Джерела та література:

1. Енциклопедія Сучасної України. Т. 11.– К., 2011.– С. 664–665.
2. Кавалеридзе И. Сборник статей и воспоминаний.– К.: Мистецтво.– 1988.
3. Коломиєць А. Жити так, щоб не гасла жадоба краси… Твори.– Рівне, 2010.
4. Любченко А. Щоденник. Кн. перша.– Торонто: «Нові дні».– 1951.
5. Митці України. Енциклопедичний довідник.– К., 1992.
6. Німенко А. Кавалерідзе – скульптор.– К., 1967.
7. Самчук У. На білому коні. Спомини і враження.– Вінніпег, 1980.
8. Самчук У. На коні вороному. Спомини і враження.– Вінніпег,1990.
9. Самчук У. Плянета Ді-Пі. Нотатки й листи.– Вінніпег, 1979.
10. Сацюк О. В тяжку родився ти годину… Твори.– Рівне: Азалія.– 2010.
11. Синько р. Кавалерідзе. Інше світобачення // Українська культура. № 8.– 2013.
12. Столярчук Б. Митці Рівненщини. Енциклопедичний довідник.– Рівне, 2011.
13. Фонди Рівненського обласного краєзнавчого музею.
14. Фонди Рівненського обласного державного архіву.

Галина Данильчук

ДО ІСТОРІЇ ВСТАНОВЛЕННЯ ПАМ'ЯТНИКА Т.Г. ШЕВЧЕНКУ У РІВНОМУ

У 1967 р. в центральній частині м. Рівне поруч із головним поштамтом на місці знесених старих одноповерхівок з'явилася головна площа міста, яка була названа ім'ям Леніна (рішення Рівнеради від 14 жовтня 1967 р.) [1]. 23 жовтня того ж року в центрі площі було відкрито пам'ятник Леніну (автори: скульптор лауреат Державної премії народний художник УРСР М. Вронський і архітектор І. Мельничук) [1]. В тому ж році на площі був збудований широкоформатний кінотеатр «Жовтень» розрахований на 1240 місць. У 1968 р. на лівій стороні площі зведений перший у Рівному 9-поверховий 40-квартирний житловий будинок. Так сформувалась головна площа обласного центру Рівненщини.

З іменем Леніна площа прожила ще 14 років, до 1991 р., коли Україна стала незалежною державою. Подих нового українського самоствердження і відродження проникав у всі сфери життя країни. Відродилось товариство «Просвіта» і його передвісник – Товариство української мови імені Т. Г. Шевченка (28 вересня 1988 р., голова В. М. Червоній) [2]. Патріотичні гасла і заклики доносила до рівнян газета «Дзвін». Народний Рух України об'єднував тисячі свідомих українських патріотів. Всюди звучала щира українська пісня, сміливіше входила в усі державні установи українська мова. І знову, вкотре, українці звернулися до національного провідника, просвітителя і пророка в одвічному прагненні до волі – до Тараса Шевченка. Знову ожило його слово і думка, звернене до українців, які поставили за мету збудувати незалежну самостійну Україну.

9 березня 1990 р. в день народження Т. Г. Шевченка біля Свято-Воскресенського собору було встановлено меморіальний знак на честь 150-річчя виходу з друку першого видання «Кобзаря» і піднято синьо-жовтий національний український прапор [2].

Самоусвідомлення себе як нації з власною великою культурно-історичною спадщиною переростає в супротив до символів тоталітарного радянського режиму, одним з яких був розтиражований по всіх селах і містах пам'ятник Володимиру Ульянову. 25 серпня 1991 р. у Рівному було демонтовано пам'ятник Леніну [2].

11 липня 1991 р. колишню площу Леніна переіменовано на майдан Незалежності. Цією ж датою зафіксоване перейменування центральної вулиці Рівного на вулицю Соборну [2].

Громада Рівного прийняла рішення встановити на головному майдані міста пам'ятник Т. Г. Шевченку. Було оголошено проведення конкурсу проектів пам'ятника Кобзарю. У конкурсі 1990 р. взяли участь рівненські скульптори Михайло Йориш, Микола Сівак, Олександр Данілов, Петро Подолець, Володимир Стасюк, Микола Кундель, Василь Джабраїлов. Конкурсні роботи були виставлені у Виставковій залі Рівненської обласної організації Спілки художників України для обговорення громадськістю. Конкурсний відбір проводився у три тури і щоразу представлялося по 8–9 проектів. Було визначене компетентне і дуже представницьке журі. Зокрема членами журі були професор Львівської академії мистецтв лауреат премії імені Т. Г. Шевченка скульптор Дмитро Петрович Крвавич, доктор мистецтвознавства Володимир Антонович Овсійчук [3]. До складу журі входили також рівненські архітектори, представники міської ради, науковці-шевченкознавці, всього 15 чоловік. Всі представлені проекти пам'ятників зображали Т. Шевченка на повний зріст. Кінцеве і вирішальне рішення приймала експертна рада Міністерства культури України, яка прибула з Києва. Серед членів цієї ради були завідуючий кафедри Київської академії мистецтв заслужений діяч мистецтв України Валерій Валентинович Швецов [4], заслужений діяч мистецтв України лауреат Державної премії імені Т. Г. Шевченка скульптор Віктор Васильович Сухенко, заслужений діяч мистецтв скульптор Василь Павлович Вінайкін.

Перемогу в цьому великому і значущому конкурсі вибороли рівненські скульптори Петро Подолець і Володимир Стасюк. Але від задуму і перемоги в конкурсі до встановлення пам'ятника на головному майдані Рівного пройде майже дев'ять років. Це були непрості роки перших кроків життя незалежної України. Держава переживала тяжку економічну і політичну скруту. Велику підтримку автори пам'ятника знайшли у рівненських патріотів – голови Товариства української мови імені Т. Г. Шевченка кандидата

Рис.1. Петро Подолець з світлиною макету пам'ятника.

педагогічних наук Бориса Ільковича Степанишина [5], голови обласної організації спілки письменників України Євгена Івановича Шморгуна, активного діяча Народного Руху України Василя Михайловича Червонія, краєзнавця Гурія Васильовича Бухала [6]. Ці люди з глибокою відповідальністю включились у справу вирішення фінансових і організаційних питань встановлення пам'ятника Кобзарю у м. Рівне. Виконувався пам'ятник на кераміко-скульптурній фабриці Львівської спілки художників. Пізніше до фінансування приєдналось близько ста громадських організацій, а чергова сесія обласної Ради ухвалила виділити на ці цілі 250 тис. грн. Благоустроєм площі займалася мерія міста.

Зі спогадів співавтора пам'ятника Петра Подольця: «Такий довгий час пройшов від проекту до встановлення пам'ятника із-за фінансування. Ми в той час тісно співпрацювали із Товариством української мови ім. Т. Шевченка і його головою Борисом Ільковичем Степанишиним. Підтримувала нас і спілка письменників та її голова Євген Іванович Шморгун. Нашим однодумцем був тодішній голова спілки художників Костянтин Маркович Литвин. Тоді громадські організації і творчі спілки займали активну позицію у державотворенні нової незалежної України. Їх численні виступи на різноманітних нарадах, мітингах, у засобах масової інформації були переконливими, до їх думки прислухалися. Отже, місто замовило пам'ятник до виконання на Львівській скульптурно-керамічній фабриці, але кошти туди не надходили. На прохання громадських активістів, Б. І. Степанишина, письменників місцевий підприємець Юрій Петрович Дяченко перерахував вагому частину коштів для закупки необхідних матеріалів та оплатив роботу. Долучився до цієї справи і Василь Михайлович Червоній, який перерахував до Львова 100 тисяч гривень. Ми працювали над пам'ятником разом із скульптором Володимиром Стасюком. У пресі опублікували фотографію моделі пам'ятника. Влада міста від цієї новини зніяковіла і зрештою віднайшла кошти на оплату робіт і матеріалів (рис. 1).

Сама 6-метрова фігура Тараса Шевченка виготовлена із бронзи і має вагу 5,5 тон. Постамент виготовлений із монолітного граніту привезеного із Токовського кар'єру Дніпропетровської області. Бронзова скульптура – дві третіх від усієї висоти пам'ятника, постамент – одна третя. Архітектором був Віктор Федорович Ковальчук, який є також автором проекту Свято-Покровського собору у Рівному. Керівником нашого проекту був Еммануїл Петрович Мисько – мій вчитель з академії, ректор Львівської академії мистецтв. Коли створювався пам'ятник Т. Шевченку, була свобода творчості, був пошук, але не так просто було цей пам'ятник створити, у світі вже існували сотні скульптур Кобзареві. Не хотілося повторювати. Створений нами Шевченко є людиною середнього віку. Щодо схожості обличчя, то я придивлявся до посмертної маски Тараса, яку маю у своїй майстерні. Працюючи над пам'ятником, я читав твори Шевченка, спогади про нього його сучасників, вивчав його автопортрети і фотографії. Я переглянув велику кількість пам'ятників Шевченку, які встановлені у світі. Вважаю, що цей пам'ятник пластично виконаний бездоганно. Він є узагальнений, синтезований, є символом. Пам'ятник працює як здалеку, так і зблизька. Чудовий пам'ятник Шевченку є в м. Дубно, але це вже станкова скульптура. Таку композицію треба розглядати і сприймати зблизька, бо відходячи далі, ви вже не можете її побачити в повному задумі. Рівненський пам'ятник діє з великої відстані і сприймається зблизька. Монументальна скульптура – це є синтез, це форма, велике узагальнення. Пам'ятник має бути духовно внутрішнім. Мій вчитель казав: «Не має бути портрета, ви бачите саму масу, він весь темний, а ви вже бачите, що це вже Шевченко». Дух має бути Шевченка. В загальному пориві, в загаль-

Рис. 2. Памятник Т. Шевченку у Рівному.

Рис. 3. Володимир Стасюк.

ній масі має бути образ Шевченка. Наш Тарас Шевченко йде, він в русі, в динаміці. Коли я бачу пам'ятник Шевченка, де він виглядає сидячим і втомленим, згорьованим, старим, безсилим дідом – це не Шевченко. Я його таким зробити не можу. Наш пророк не був старим насупленим із спущеними долу руками. Це була людина-вогонь, міцна духом. Недарма його радянська ідеологія використовувала як революціонера-демократа. Його використовували всі ідеології по-своєму, але завжди як трибуна і революціонера» (рис. 2).

П. М. Подолець. Біографічна довідка.

Петро Михайлович Подолець народився 28 червня 1958 р. в с. Дядьковичі Рівненського району Рівненської області. Батько був ковалем, мама – домогосподарка. Навчаючись у Дядьківській середній школі, одночасно закінчив Рівненську художню школу (вчитель Юрій Сергійович Подзубанов). Закінчив Вижницьке училище декоративно-прикладного мистецтва за спеціальністю «художня обробка металу». Після закінчення училища за направленням поїхав у м. Кишинів (Молдавія), де два роки працював художником на військовому заводі в бюро промислової естетики. Навчався у Львівській академії мистецтв у класі Еммануїла Петровича Миська – Народного художника УРСР, дійсного члена Академії мистецтв України, Лауреата Державної премії ім. Т. Шевченка. Після закінчення академії скульптор працює у Рівному. Член Національної спілки художників України (1995), лауреат обласної просвітянської премії ім. Г. Чубая (2000). Учасник обласних, республіканських та міжнародних художніх виставок та пленерів. Із 1995 р.– викладач скульптури інституту мистецтв РДГУ. Автор пам'ятників Т. Г. Шевченку у м. Сарни, м. Ковель, Тарасу Бульбі у м. Дубно, пам'ятного знаку «Муза» у м. Рівне біля учбового корпусу РДГУ (вул. С. Бандери), пам'ятника «Борцям за волю України» в м. Червоноград Львівської області, скульптури комплексу у с. Пересопниця Рівненського р-ну, «Волинська Маданна» в м. Радивилів. Працює у станковій скульптурі, живописі, захоплюється фотографуванням [7].

В. І. Стасюк. Біографічна довідка. (рис. 3).

Володимир Іванович Стасюк народився 14 липня 1964 р. у м. Борщів Тернопільської області. Скульптор, член Національної спілки художників України з 1998 р., лауреат обласної просвітянської премії ім. Григорія Чубая з 2000 р. У 1989 р. закінчив Львівський державний інститут прикладного і декоративного мистецтва (майстерня академіка скульптури Е. П. Миська). З того ж року – скульптор Художньо-виробничого комбінату в Рівному. Автор працює над удосконаленням майстерності, у пошуках нових пластичних та образних рішень у скульптурі станкових і монументальних форм. Учасник обласних, всеукраїнських та міжнародних художніх виставок. Персональна виставка: Рівне (1999). Учасник конкурсів: пам'ятника Т. Г. Шевченку в Рівному (І премія, 1999 р. Співавтори Е. П. Мисько, П. М. Подолець), пам'ятного знака загиблим воїнам УПА (1992), скульптурної композиції до архітектурного комплексу в с. Пересопниця, що

на Рівненщині (1993), монумента Незалежності у Києві (1999), пам'ятного знака «2000-ліття Різдва Христового» (2000), пам'ятника «Воїнам-афганцям» (Рівне, 1999). Переможець конкурсу на спорудження «Пам'ятного знаку» в м. Корець (2000) та пам'ятника «Воїнам-афганцям» у м. Острiг (2000). Автор пам'ятників Т. Г. Шевченку (1999), Симону Петлюрі (2003) та Богоматері (2003) – усі в м. Рівне [8].

Урочистості з нагоди відкриття пам'ятника Т. Г. Шевченку відбулися 22 травня 1999 р., в пам'ятний день перепоховання Кобзаря на Чернечій горі у Каневі. Як засвідчують правоохоронні органи, в той день на головний майдан Рівного прийшло близько 6 тисяч рівнян. Перед присутніми виступив міський голова Віктор Анатолійович Чайка, який сказав: «Ми всі знаємо наскільки складним і важким був період його спорудження. Хочу нагадати, що перше розпорядження голови міської ради про проектування і будівництво пам'ятника Шевченку на майдані Незалежності було прийнято 9 березня 1993 р. Сьогодні 22 травня 1999 р., між цими датами шлях довжиною в шість років. І все таки в ці хвилини тривожно і гірко на душі від того, що за ці роки багато було обіцяно, багато сказано, але майже нічого не було зроблено. Після рішення міської ради в минулому році розпочалося, а в цьому році завершилось спорудження пам'ятника Шевченку у нашому місті. Завдяки продуманості, зваженості і злагодженості дій міської і обласної рад цього скликання цей прекрасний монумент прикрашає центр міста» [9].

Пам'ятник Тарасу Шевченку в місті Рівне створений на кращих традиціях вітчизняного мистецтва, що відповідає завданням і вимогам до монументальних пам'яток такого типу. Він став окрасою і своєрідним символом м. Рівне.

Джерела та література:

1. Молчанов О. П. Ровно. Історико-архітектурний нарис.– К.: 1973.– 56 с.
2. Рівне-720: від давнини до сучасності. Кн. 1.– Рівне, 2003.–236 с.
3. Назаренко Є. Лауреат з Малого Скнита // Подільські вісті.– 1994.
4. Хто є хто в Україні. К., 2000.– С. 473
5. Митці України: Енциклопедичний довідник.– К.: 1992.
6. Пащук І. Г. Вибір на все життя // Вільне слово.– 2002.– 10 квітня.
7. Художники Рівного – http://www.litopys.com.ua/
8. Художники Рівного – http://www.litopys.com.ua/
9. Сюжет програми «Новини Рівного» від 22.05.1999.

Тетяна Панчук

ТЕРИТОРІЇ СКУЛЬПТУРНИХ ОБРАЗІВ КОБЗАРЯ

«Кайдани, шаленіючи, бряжчали,
Щоб заглушити пісню Кобзаря.
А пісня наростала у засланні,
А пісня грати розбивала вщент.
Правдивій пісні передзвін кайданів –
То тільки звичний акомпанемент».
Ліна Костенко
«Кобзар співав в пустелі Косаралу»

Тарас Шевченко є одним із символів України і українців у світі. Відомо, що найбільш матеріальна, популярна та своєрідна форма вшанування пам'яті особистості – це спорудження пам'ятників та встановлення пам'ятних знаків. В бібліотеці на честь святкування 200-ї річниці від дня народження однієї з найпопулярніших постатей в українській культурі та мистецтві Тараса Шевченка здійснено екскурс-мандрівку пам'ятниками Кобзареві за допомогою невеликого ролика, підготовленого за програмою Windows Movie Maker, під назвою «Monumental

Kobzar». У стрічці є відомості про найцікавіші скульптурні образи Шевченка, авторів-митців, творчість яких належить пластичному мистецтву України, Америки, Канади, Польщі та інших країн. Титри викладено англійською мовою, згодом були перекладено українською.

Кам'яні, гранітні, бронзові пластичні композиції Кобзареві з'являються скрізь, де живуть наші співвітчизники – майже на усіх континентах світу, крім Африки. Нажаль, немає точних статистичних даних про кількість монументів нашому великому землякові Шевченку. Вважається, що на сьогоднішній день налічується 1384 пам'ятника Тарасу Шевченку в світі: 1256 в Україні та 128 за кордоном – в 35-ти державах. За рубежем монументально увіковічили пам'ять Кобзареві в Казахстані – 16, США – 9 і Канаді – 9, в Білорусі – 6, Польщі – 5, Молдові – 4, Бразилії – 3, Аргентині – 3, у Франції – 3. Ще існує 75 меморіальних дощок і пам'ятних знаків у 26 державах світу. Монумент Кобзареві встановлено навіть на висоті 4200 метрів над рівнем моря на піку Шевченка в Кабардіно-Балкарії, а найвищий пам'ятник – 7 метрів височіє у нас, в Україні, в місті Ковель [18].

Навіть острів Мальта на Середземному морі несподівано увіковічили скульптурою Кобзаря. Історія розповідає, що одна українська громада замовила скульптуру в місцевому кар'єрі, який славиться своїм мармуром. Було внесено аванс, а зібрати решту грошей замовники не змогли. І пам'ятник Тарасу Григоровичу залишився на Мальті… [2].

Як це не дивно, але перший у світі пам'ятник Шевченку установлено не в Україні, а в сучасному Казахстані (тоді він територіально належав до Російської імперії). У 1881 р. до 20-річчя з дня смерті художника в м. Форт-Шевченко (Казахстан, півострів Мангишлак) було встановлено бюст поета на круглому п'єдесталі. Постамент виготовив друг Шевченка – казах Каражусуп. Роботи велися під керівництвом І. А. Ускова, коменданта Новопетрівського укріплення, коли Шевченко відбував там своє покарання. У 1920 р. пам'ятник був знищений, а в 1927 р. його відновили [20].

У нашій статті про пластичні пам'ятки великому Кобзареві, напевне, слід згадати й українські архітектурно-скульптурні споруди. В Україні перший пам'ятник Шевченку, точніше його бюст, встановлено у Харкові в садибі Алчевських в тому ж таки 1881 р. Здійснено це було нелегально – без дозволу царської влади. Біля цього пам'ятника часто збиралась студентська молодь, вихованці недільної школи. Поети-початківці читали тут свої вірші, сповнені віри у світле майбутнє народу. 1901 р., напередодні 40-річчя від дня смерті Т. Г. Шевченка, «по высочайшему указу» пам'ятник було знято. За іншою ж версією, тоді ж, під час економічної кризи, О. К. Алчевський збанкрутів. Сім'ї ж довелося терміново позбутися шикарного особняка. Новий власник хотів знищити бюст Кобзаря, але Алчевські забрали його з собою і ще протягом двадцяти років зберігали в родині. 1932 р. Микола Олексійович Алчевський, викладач юридичного інституту, передав бюст до Картинної галереї Т. Г. Шевченка і зараз він знаходиться в Києві у державному музеї поета [18].

Одним з кращих зразків монументальної Шевченкіани вважається пам'ятник, встановлений в Харкові в 1935 р. Автори – Матвій Манізер та архітектор Йосип Лангбард. Пріоритетом слугувала не мистецька вартість проекту, а ідеологічно-пропагандистська надійність автора. Пам'ятник органічно пов'язаний з оточуючим парковим пейзажем та міським архітектурним ансамблем. Урочисте відкриття відбулося 24 березня 1935 р., тобто через дев'ять місяців після того, як Харків перестав бути столицею УРСР. Цей період – середина 1930-х років – один із трагічних в історії України: колективізація нищить селянство, країна зазнала голод 1932–1933 років, згорнуто українізацію, лютували сталінські репресії. Художній стиль монумента визначається мистецтвознавцями як соцреалізм і сталінське бароко, тоді як трактування особистості Тараса Шевченка є радянським. Він тут постає в образі ідейного борця за щастя простого люду, поета-революціонера. Загальна висота монумента – понад 16 метрів, статуї Тараса Шевченка – 5,5 метрів. Ритм ліній і кутів монумента являє собою своєрідну архітектурну спіраль з 11-метровим тригранним пілоном (масивна споруда у формі зрізаної піраміди) з фігурою Тараса Шевченка всередині. На виступах по колу, що оточує пілон, розмістились 16 динамічних статуй – високохудожніх зразків радянської пропаганди. Ці фігури, за задумом автора проекту, символізують людей праці та їхню боротьбу за свої права проти пригноблювачів. Автором створено образи непокірних, бунтарських постатей учасників першої російської революції 1905–1907 років та Жовтневої революції 1917 р. Вони ілюструють твори Т. Г. Шевченка. Велично-мажорна група, що складається з робітника-шахтаря, колгоспника, червоноармійця та жінки-робітниці, і є уособленням тодішньої сучасності.

Пластична частина пам'ятника віддзеркалює суцільну відповідність вимогам єдиного

методу: оповідальна образно-композиційна структура розрахована на те, щоб бути «зрозумілою мільйонам». Академічна пластика ніби втрачає зв'язок із натурою (рис. 1).

Роботу зі спорудження монумента розпочато 9 березня 1934 р., тобто в день 120-ліття від народження Кобзаря.

Всього на виготовлення витвору витрачено тридцять тон бронзи та чотириста тон лабрадориту (магматична гірська порода сірувато-білого, темно-сірого, зеленуватого або майже чорного кольору, що складається майже винятково з мінералу лабрадору). На спорудження монумента було використано близько сімдесяти п'яти вагонів різних будівельних матеріалів, в тому числі двадцять п'ять вагонів з лабрадоритом. Урочисте відкриття монумента 24 березня 1935 р. стало всенародним святом. Харків прикрасили прапорами, на вулицях було велелюдно. Під гуркіт грандіозного салюту великий хор семисота голосами виконав Шевченків «Заповіт» [20].

Сучасний погляд на харківський пам'ятник у контексті монументальної скульптури часів тоталітаризму робить акцент не на образі поета-бунтаря, як символу народної туги за волею, а викриває партійно-ідеологічний тріумф тодішньої радянської влади. Отже, спостерігаємо політичну заангажованість скульптури. З цього розуміння постаті комсомолки, шахтаря, селянина-колгоспника автор персоніфікує диктатуру нової влади, яка нашарувалася на образ улюбленого українцями поета [7].

Перший повнорозмірний пам'ятник поетові з'явився в українському місті Ромни в 1918 р. (за іншими даними – в 1919 р.). Тоді місто Ромни перебувало під контролем більшовиків, які активно підтримували ідеї «поета-революціонера». Автор монумента – відомий скульптор І. Кавалерідзе. Постать зображує Шевченко сидячим в задумливій позі. Конструкція вважається найбільш «людяним» меморіалом поетові. Варто відзначити, що макет цього пам'ятника установлено на Андріївському узвозі в Києві.

Насправді унікальні, зворушливі, вільні принципи формотворення зустрічаємо серед зарубіжних пам'яток, присвячених великому Кобзареві. Унікальну індивідуальну манеру пластики передано в аргентинській (Буенос-Айрес, 1971) та італійській (Рим, 1973) скульптурах.

Мистецтвознавці вважають, що серед зарубіжних пам'яток найбільш цікавою і незвичною є аргентинська, яку краще назвати архітектурно-скульптурною композицією. В Буенос-Айресі пам'ятник українському письменнику та художнику Тарасові Шевченку відкрито в 1971 р. [5]. В Аргентинському монументі відтворено молодого Шевченка. Пластична мова бронзової скульптури Шевченка висотою 3,45 метрів передає напругу і пристрасне звернення поета до людей. Поруч – гранітна алегорична скульптурна група «Гайдамаки» завдовжки 4,65 м та заввишки 2,85 м, що є своєрідною ілюстрацією до постаті поета, передачі української ментальності. Це винятково вдале художнє рішення для пам'ятника, що знаходиться в іншому етнічному середовищі: супутні персонажі містять додаткову інформацію для глядачів, які мають незначні знання про Україну, особистість Шевченка, його твори. Рельєф виконаний з суцільного гранітного блока в аргентинським скульптором Оріо даль Порто. Автор пам'ятника – Леонід Молодожанін (Лео Мол) – канадський скульптор українського походження, живописець, академік Королівської Канадської Академії мистецтв. Він є зодчим пам'ятників Т. Г. Шевченку у Вашингтоні та в Буенос-Айресі, Санкт-Петербурзі, Оттаві та Івано-Франківську. З 1948 р. проживав у м. Вінніпег (Манітоба), Канада. Тут в 1992 р. на його честь відкрито для публіки в Ассінібойнському парку «Сад скульптур Лео Мола» (англ. Leo Mol Sculpture Garden): серед вінніпезького парку височіють понад триста його робіт.

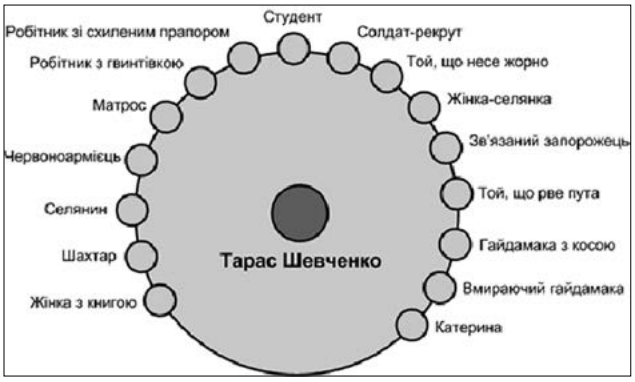

Рис. 1. Схема розташування скульптур навколо пам'ятника Тарасу Шевченко в Харкові:

Пам'ятник подаровано українською громадою в Аргентині за два роки до сімдесят п'ятої річниці прибуття перших емігрантів з України на знак подяки за наданий притулок. На постаменті з червоного граніту в Аргентині викарбувана історія його відкриття: «Цей монумент Тарасові Шевченку, видатному українському поету, невтомному поборнику свободи своєї Батьківщини і всіх пригноблених народів. Відкритий 5 грудня 1971 р. Він зведений у цьому місці відповідно до національного закону № 17.380 як щедрий

дарунок, згідно Указу № 1042/68 місту Буенос-Айресу від українців, що проживають в Аргентині і у вільному світі, та їхніх дітей, що народилися тут, в переддень сімдесяти п'яти річчя прибуття українських іммігрантів до гостинного дому Генерала Хосе де Сан-Мартіна. Пам'ятник присвячено українській благородній нації, що проживає в Аргентини. Українці висловлюють єдину і глибоку подяку за дружній прийом, який вони отримали на цій землі. Від українців і їхніх нащадків, які знайшли тут не тільки мир, працю і добробут, але й дорогоцінні демократичні свободи, за які боровся героїчний Кобзар України».

27 квітня 1969 було закладено перший камінь пам'ятника на Площі Антоніо Паєса в парку Третього лютого (район Палермо), освячений священиком УГКЦ протопресвітером Борисом Арійчуком. Автора визначали на конкурсі, який виграв канадський скульптор українського походження, вже знайомий нам Леонід Молодожанін. Пам'ятник урочисто відкрито 5 грудня 1971 р. На червоному граніті постаменту, крім історії, викарбувані останні рядки з вірша «Стоїть в селі Суботові…» іспанською мовою.

Попри те, що власником пам'ятника є місто Буенос-Айрес, з 1982 р. Фундація ім. Тараса Шевченка взяла на себе всі витрати з утримання пам'ятника.

Цікава історія появи монумента Кобзарю в столиці США Вашингтоні. Відповідальне завдання зі створення пам'ятника Шевченку у Вашингтоні отримав згаданий скульптор Леонід Молодожанін. Цей пам'ятник – одна з перших його робіт, профінансованих «Просвітою». Встановлено його силами українських емігрантів. До відкриття причетні п'ять (!) американських президентів: 33-й Президент США Гаррі Трумен був почесним головою комітету по створенню пам'ятника Т. Г. Шевченку, а майбутній 40-й президент Рональд Рейган входив до складу цього комітету. Тодішній діючий 34-й президент Дуайт Девід Ейзенхауер підписав схвалений парламентом закон про будівництво пам'ятника. Джон Кеннеді, 35-й Президент США, допоміг реалізувати задум, а спеціальну заяву 36-го Президента США Ліндона Б. Джонсона вмурували під постаментом. Ще одна цікава деталь: при закладці пам'ятника використано спеціальну лопату, якою користувалися при закладанні пам'ятників Д. Вашингтону і А. Лінкольну в американській столиці. Отже, 27 червня 1964 р. Президент США Ейзенхауер відкрив пам'ятник в присутності понад ста тисяч людей. Відтоді 27 червня вважається українським днем в США. Розташований пам'ятник між Двадцять другою та Двадцять третьою вулицями і «Р» (Пі), в північно-західній частині столиці, де розміщено чимало посольств.

Пам'ятник Шевченкові в Клівленді, штат Огайо, США, знаходиться у так званому Українському саду. Композиційне рішення бронзового бюста поета належить митцю Олександру Архипенку, українському та американському скульптору і художнику (18 травня 1887, Київ – 25 лютого 1964, Нью-Йорк). Роботу над створенням бюста Тараса Шевченка скульптор Олександр Архипенко розпочав заздалегідь. Спочатку він зробив погруддя Шевченка з гіпсу. Ця гіпсова скульптура зберігається зараз в Українському музеї-архіві міста Клівленд. Автора архітектурної пластики вважають одним із засновників кубізму в скульптурі. О. Архипенко виконав її в реалістичній манері. Кобзар визначається динамізмом, лаконічністю композиції й форми. Він немов зупинився спочити на хвилину, задивився і застиг у бронзі під рукою митця. Через рядки поета, що викарбовано на п'єдесталі, відчуваємо його зболену душу, його вічну надію:

«О слово рідне! Орле скутий!
Чужинцям кинуте на сміх!
Може, долею ясною зацвіте мій край!» [20].

Монумент встановлено в 1940 р. коштом Українських організацій (англійською: Taras Shevchenko Statue in Cleveland, USA).

В середині сімдесятих років, коли в Америці відбулися заворушення і різні бунти в Клівленді в Українському саду було зруйновано кілька пам'ятників. Через тяжкий злочин, здійснений вандалами XX століття, зникли назавжди два бюсти з бронзи, зокрема, князя Володимира Великого і Тараса Шевченка. Визнані мистецтвознавці характеризували їх як скульптурні витвори світової слави і ваги [8; 16–17].

Проте, з уцілілих двох гіпсових бюстів київський скульптор Євген Прокопів в 2001 р. зробив із скловолокна копії, які встановлені там українською громадою в День Єдиного Світу (англійською: International One World Day) [14].

Показовою є історія пам'ятника в місті Сірак'юс, що в центральній частині штату Нью-Йорк, США. У 2000 р. населення його складало сто сорок сім тисяч триста шість осіб. А наших співвітчизників живе приблизно п'ятнадцять тисяч. У 1930-х роках налічувалося всього чотири тисячі українців, прабатьки яких прибули сюди у 1880-х роках зі східної Лемківщини. Українська громада спорудила новітній пам'ятник Т. Шевченку. Його

відкритого 16 жовтня 2005 р. Місце розташування скульптури – перед українською греко-католицькою церквою св. Івана Хрестителя. Постать Т. Шевченка в бронзі виконана американським скульптором Бенедиктом Декстером при активній співпраці архітектора Володимира Бутенка. Обеліск вінчає фігура молодого Тараса Шевченка, в руках у нього «Кобзар», а на ногах – ретязі (ланцюги). Робота є свідченням того, як дбайливо і з якою шаною ставляться зарубіжні українці до пам'яті Кобзаря [7].

Євген Маланюк, український поет, літературний критик, публіцист, перекладач, мистецтвознавець, культуролог-енциклопедист у США, натхненний незборимою внутрішньою силою образа Кобзаря і вічним Шевченковим подвигом, викарбував таки рядки:

«Не поет – бо це ж до болю мало,
Не трибун – бо це лиш рупор мас,
І вже менш за все – «Кобзар Тарас»
Він, ким зайняло і запалало» [4, 11].

Оригінальністю трактування монументального Кобзаря відзначається пам'ятник у Римі. Автор Уго Мацеї знайшов свій стиль і матеріалізував образ Шевченка в постаті античного філософа. Уго Мацеї одягнув Тараса Григоровича в римську тогу, зобразив його трибуном-оратором, який, піднявши руку, звертається до присутніх з полум'яним словом. Таке «переодягання» – алегорична констатація того, що Шевченко і його твори належать не тільки Україні, але і всьому людству [10]. Монумент розташований перед греко-католицьким собором Святої Софії. Урочисте відкриття відбулося за участі вищого греко-католицького духовенства та великої кількості українців в 1973 р. Головним промовцем під час церемонії був відомий поет і правозахисник М. Руденко.

Можна безкінечно й барвисто розповідати про пластичні концепції меморіальних вшанувань Тарасу Шевченку. Кожна нація, якій пощастило відкрити і висловити свою творчу ідентичність, своє глибинне самопізнання, осягнула це могутнім словом свого національного пророка. Безмежна любов до Великого українського поета протягом століть втілювалась у величних монументах, пам'ятниках, барельєфах, назвах вулиць як в Україні, так і далеко за її межами. В дні 200-літнього Шевченкового ювілею бібліотека низкою величальних заходів та створенням персональних інформаційних ресурсів відтворила свою версію передачі української ментальності, зв'язок архітектурної пластики з вічноживою постаттю генія. Тарас Шевченко поступово займає належне йому місце у пантеоні вселюдської культури, серед її велетнів, геніїв вічної слави…

Джерела та література:

1. Білецька С. Увічнений у народній пам'яті та бронзі // Соціальний захист.– 2004.– № 8.– С. 35–36.
2. Божко С. Сколько есть памятников Кобзарю? // День.– 2004.– № 161.– С. 19.
3. Криворучко В. У бронзі і граніті: пам'ятники великому Кобзареві // Дивослово.– 2003.– № 3.– С. 69–73.
4. Маланюк Є. Поезії.– Упор. Т. Салига.– Львів: Фенікс, 1992.– С.151
5. Маркітан Л. Монументальна Шевченкіана в кінокадрах і фотографіях // Українське слово.– 1995.– 9 березня – С. 13.
6. Нахлік Є. Тарас Шевченко: архетипні постави поета // Дивослово.– 2011.– № 5.– С. 42–47.
7. Протас М. Українська скульптура XX століття.– К.: 2006.– 278 с.
8. Руденко А. Кобзар на карті світу: монументи / А. Руденко // Демократична Україна.– 2003.– 21 берез.– С. 4.
9. Таранюк В. Про пам'ятники Шевченку / Владислав Таранюк // Чумацький шлях.– 2006.– № 3.– С. 12–13: іл.
10. Шляхами Тараса Шевченка: Чернігівщина: путівник / ред.: С. Л. Лаєвський та ін.; авт. тексту: С. Л. Лаєвський та ін.– К.: Богдана, 2012.– 273 с.
11. Маланюк Євген: Творчість [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://www.poetryclub.com.ua/metrs.php?id=132&type=tvorch
12. Музеї Тараса Шевченка [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/
13. Пам'ятники Т. Г. Шевченку у світі [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія: сайт.– Режим доступу: http://uanew.narod.ru/taras.htm.
14. Пам'ятники Шевченку в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.doroga.ua/Pages/ArticleDetails.aspx? ArticleID=989.Комітет збереження вулиці ім.Тараса Шевченка в Нью-Йорці (США).
15. Shevchenko Preservation Committee [Електронний ресурс]– Режим доступу: http://www.shevchenkoplace.org/.
16. Наукове товариство імені Шевченка в Нью-Йорці (США). The Shevchenko Scientific Society [Електронний ресурс]– Режим доступу: http://www.shevchenko.org/.

17. Музей Тараса Шевченка в Торонто (Канада).The Taras Shevchenko Museum of Canada [Електронний ресурс]: сайт.– Режим доступу: http://www.infoukes.com/shevchenkomuseum/.
18. Національний музей Тараса Шевченка [Електронний ресурс]: сайт.– Режим доступу: http://www.park.kiev.ua/u%27people/artists/shevchenko/.
19. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної академії наук України. [Електронний ресурс]: сайт.– Режим доступу: http://www.gilan.uar.net/nasu/sil.html.
20. Вікіпедія, вільна енциклопедія [Електронний ресурс]: сайт.– Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/.

Валентина Ярощук

ПРИМІЩЕННЯ ОБЛАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ У РІВНОМУ ТА ЗОБРАЖЕННЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКА У НЬОМУ

Сучасна Рівненщина, яка входить до складу історичних земель Великої Волині, ніколи за свою історію не мала такої великої публічної бібліотеки як Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека (РОУНБ). Публічної, значить доступної для широких верств населення, а великої за обсягами документних фондів і площ приміщень, які вона займала і займає.

РОУНБ була заснована 3 лютого 1940 р. відповідно до Постанови бюро Ровенського обкому партії КП (б) У «Про організацію бібліотек області». Цією Постановою організовано «Обласну центральну бібліотеку для дорослих в м. Ровно» і «Обласну центральну бібліотеку для дітей в м. Ровно». Було вказано «зобов'язати голову Ровенської міськради тов. Білецького надати приміщення для обласної бібліотеки для дорослих та дитячої» [2, 43–44].

У пункті 4 постанови вказано «запропонувати директору облкниготоргу тов. Гончарову завезти потрібну кількість необхідної літератури для забезпечення бібліотек області», а зав. облвно тов. Майору підібрати і укомплектувати відповідними кадрами обласні і районні бібліотеки».

У тому ж таки 1940 р. виділено одне приміщення для двох бібліотек, однак вказується, що приміщення виділене під міську бібліотеку для дорослих та обласну бібліотеку для дітей. Було надано житловий будинок у м. Рівне по вул. С. Петлюри, 17 (сучасна адреса). Він споруджений у 1903 р. рівненським комерсантом Перлою Вігдоровичем за проектом О. Крижанівського і до 1939 р. був житловим. З 1939 по 1940 рр. використовувався військовою частиною Червоної Армії. З 1941 по 1944 рр. в ньому розташовувався німецький військовий шпиталь, з 1944 по 1954 рр. приміщення використовувалося двома бібліотеками. З 1954 р. обласна бібліотека для дітей була перенесена у житловий будинок, споруджений у 1928 р. рівненським архітектором С. Сидорчуком за адресою вул. С. Петлюри, 27 (сучасна адреса). У теперішній час будинок Перли Вігдоровича використовується як Рівненський будинок вчених.

Будинок Перли Вігдоровича розташований в одному ряду з будинком рівненського лікаря Гайзенберга, спорудженим у другій половині XIX століття (вул. С. Петлюри, 19) та вже згаданим житловим будинком архітектора С. Сидорчука (вул. С. Петлюри, 27).

В сімдесятих роках XX століття під бібліотеку було виділено додаткові площі у п'ятиповерховому житловому будинку по Проспекту Миру, 17 (для читального залу гуманітарної тематики) та під відділ літератури з мистецтва – по вул. Львонокомбінатівській. Однак бібліотечні фонди стрімко збільшувалися і виникла потреба у будівництві окремого приміщення для бібліотеки.

Рішенням міської ради депутатів трудящих № 368 від 13.04.1972 р. видано Українському державному інституту проектування «Гіпроград» (Рівненська філія) архітектурне планувальне завдання на проектування Техноробочого проекту прив'язки типового проекту бібліотеки на 500 тис. томів у м. Ровно. Архітектори – Андрєєв, Царинник, головний інженер проекту – Байдан Є. Ф. Замовник – «Українське капітальне будівництво виконавчого комітету Рівненської Ради депутатів трудящих».

У 1972 р. Рівненським виконкомом міської ради було відведено земельну ділянку площею

1,2 га по вул. Короленка, 6 під будівництво бібліотеки на 500 тисяч томів.

Проектна документація була затверджена рішенням виконавчого комітету Рівненської Ради народних депутатів № 456 від 19.11.1975 р.

Будівництво виконано на підставі рішення Рівненської міської Ради народних депутатів № 368/25 від 13.04.1972 р. та дозволу ДАБК № 6 від 30.01.1976 р.

Будівництво здійснювалось БМУ «Промжитлобуд–2», комбінатом «Ровнопромбуд», який виконував загально будівельні роботи та його субпідрядними організаціями БУ-534, БУ-469, БУ-472, БУ-437, РУМБ, СБМУ «Відділбуд», СБМУ «Спецбуд», Львовліфтбуд. Озеленення території виковував РБУ «Зеленбуд». Влаштування верхнього покриття, доріжок, тротуарів здійснювало ОДРБУ.

Термін будівельних і монтажних робіт: початок – липень 1976 р., закінчення – грудень 1980 р.

Рішенням виконавчого комітету Рівненської міської Ради народних депутатів № 408-г від 30.12.1980 р. дозволено дирекції обласної бібліотеки приступити до експлуатації будівлі бібліотеки.

Фактично нове приміщення побудоване на найнижчій точці міста, на території болота, через яке і влітку перейти було важко. Про це болото згадується у спогадах. Болото було навпроти російської гімназії, в приміщенні якої в роки Другої світової війни був штаб гаурляйтера Еріха Коха, а після війни – обком Компартії України, тепер – Рівненський обласний краєзнавчий музей.

Розпочате будівництво нового приміщення у 1976 р. роки стояло як довгобуд, про який згадує начальник будівельно-монтажного управління «Промжитлобуд – 2» В. Г. Гольдін у книзі «Слід на землі» [1, с. 355], і який «аврально» здавали в експлуатацію за 5 місяців 1980 р. «Споруди були побудовані, але стояли без вікон і дверей. В обласній бібліотеці були запроектовані дубові вікна розміром три на три метри під вітринне скло та триметрові перегородки разом з дубовими дверима. Їх ще не почали виготовляти. Загорулько І. І. тільки викликав директора Костопільського комбінату, щоб він почав робити цю столярку. Був квітень, а секретар обкому записував у протокол наради виконати план за п'ять місяців» [1, 339].

Далі автор спогадів описує: «Будівельні роботи на обласній бібліотеці підходили до завершення. Вісімнадцятого грудня я під'їхав туди, щоб переконатися, чи все гаразд. До мене підійшов розгублений виконроб і сказав: «По-

Рис. 1. Горельєф Т. Г. Шевченка (1981), скульптор М. Л. Фарина.

керуйте нами, бо ми самі будову не здамо». Я зібрав бригадирів, розбив їх бригади на ланки, кожному з них визначив обсяг робіт на три доби ... За грудень, працюючи по двадцять годин, у суботи і неділі, вони заробляли по 300–350 карбованців замість середньомісячної платні в 120–150 карбованців» [1, 367].

Акт прийому в експлуатацію Державною приймальною комісією було підписано 30 грудня 1980 р. А дев'ятого січня 1981 р. (як згадує В. Г. Гольдін) на майданчику будівництва будинку Держстандарту другий секретар обкому І. І. Загорулько вимагав від В. Г. Гольдіна «Пообіцяй мені, що обласну бібліотеку та ЦНТІ ти відшліфуєш і виставиш їх на республіканський конкурс у 1981 р. А в 1982 р. виставиш на Шевченківську премію» [1, 370].

Приміщення в експлуатацію приймала директор В. П. Зініна і фактично відкрила його для користувачів тільки у 1982 р.

Піднявшись по сходах на перший поверх до головного входу, відвідувач потрапляє у вестибюль-фойє, по периметру якого розміщені горельєфи видатних письменників – Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Л. Українки, М. М. Коцюбинського, П. Г. Тичини, О. Т. Гончара, О. С. Пушкіна, Л. М. Толстого, В. Г. Короленка, О. М. Горького, В. В. Маяковського, Я. Купали, Ч. Айтматова, р. Гамзатова.

Автор горельєфів – рівненський скульптор Михайло Леонтійович Фарина, відомий як автор військового меморіалу на Дубенському цвинтарі

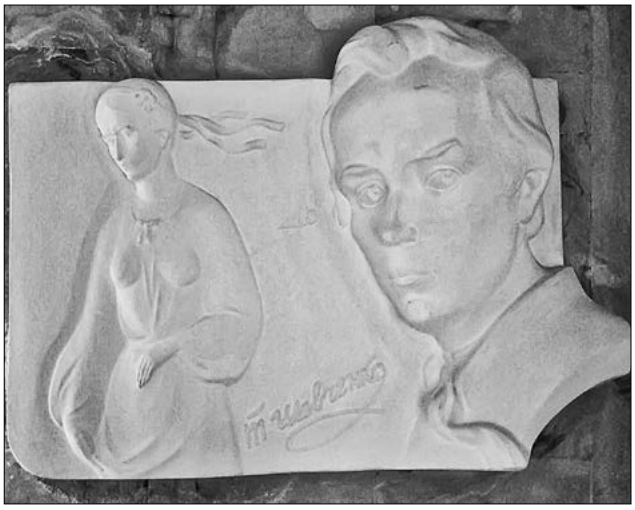

Рис. 2. Барельєф Т. Г. Шевченка (1990), скульптори П. М. Подолець та В. І. Стасюк.

міста Рівне. Фойє бібліотеки створює чудову атмосферу класичного пантеону. Першим у ряду розміщений горельєф Тараса Григоровича Шевченка, встановлений у 1981 р. Він радує око хорошими пропорціями (рис. 1). Місце біля горельєфа багато років використовували для невеликих експозицій книг для популяризації творчості Кобзаря. Горельєф Т. Г. Шевченка вважається одним з кращих взірців даного виду мистецтва з увіковічення Пророка [3, 338].

У кінці 80-х років ХХ століття, у період горбачовської перебудови та національного відродження здійснювалася реконструкція актової зали бібліотеки і постало питання про те, щоб на авансцені розмістити барельєф Т. Г. Шевченка замість В. І. Леніна. У колективі бібліотеки обговорювалося це питання. Були висловлені бажання встановити барельєф, де б Кобзар був зображеним молодим і скульптори мали бути місцевими. Скульптори Петро Михайлович Подолець та Володимир Іванович Стасюк часто бували у бібліотеці на різноманітних заходах. Одного разу після такої імпрези у актовій залі автор цієї статті показала їм вільне місце, де може розміститись барельєф і розповіла про бачення колективу щодо його змісту. Молоді скульптори «загорілися», вислухавши пропозицію. Вони мали вже заготовки із зображенням Кобзаря. Представили декілька варіантів. Один з яких був прийнятий, виготовлений і встановлений в актовій залі бібліотеки в 1990 р. Так молоді скульптори втілили одну із своїх ідей в хорошій роботі. Відвідувачі бібліотеки відзначають і смак, і композицію, і естетичні якості барельєфу, на якому відтворений Т. Г. Шевченко молодою людиною, таким, яким він відвідував Рівненщину. Зображення напівпрофілю на тлі героїні його численних творів – дівчини у простому селянському вбранні, сприймаємо як уособлення України, Батьківщини, рідного краю (рис. 2).

Пізніше П. М. Подолець і В. І. Стасюк стали переможцями конкурсу пам'ятника Т. Г. Шевченку у Рівному, який і був встановлений у 1999 р., і саме через це вони стали відомими скульпторами. А от авторство барельєфа молодого Шевченка у бібліотеці мало кому відоме. Тепер через дану публікацію ця інформація, сподіваємося, набере розголосу.

Джерела та література:

1. Гольдін В. Г. Слід на землі / В. Г. Гольдін.– Рівне: Волин. обереги, 2011.– 532 с.: іл.
2. Радянська Ровенщина 1939–1959. Документи і матеріали.– Л.: Кн.– журн. вид-во, 1962.– С. 43–44.
3. Столярчук Б. Й. Митці Рівненщини: енцикл. дов. / Б. Й. Столярчук.– 2–ге вид., допов. і перероб.– Рівне: Видавець О. Зень, 2011.– 386 с.

Павло Скавронський

КРАЄЗНАВЦІ БЕРДИЧЕВА ВІДВІДАЛИ ВИСТАВКУ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В БІБЛІОТЕЦІ РОСІЙСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

В травні 2014 р. краєзнавці Бердичева здійснили науково-краєзнавчу експедицію в Санкт-Петербург (Російська Федерація), присвячену 200-річчю від дня народження всесвітньовідомого українського поета і художника Тараса Григоровича Шевченка, де взяли участь в XIV Міжнародному науковому семінарі «Тарас Шевченко та його Петербурзьке оточення (до 200-річчя від дня народження)» та відвідали численні офіційні місця пов'язані з перебуванням генія українського народу безпосередньо в Північній Пальмірі. До складу експедиції входили голова Бердичівського регіонального краєзнавчого товариства Національної спілки краєзнавців України, директор Музею історії міста Бердичева Скавронський П. С. та член Національної спілки краєзнавців України, голова Бердичівського міського профспілкового комітету працівників освіти та науки Цвєткова А. М.

Міжнародний семінар було проведено в читальному залі Слов'янського фонду Бібліотеки Російської академії наук (далі БАН). Учасниками семінару були представники Академії адвокатури України (Київ), Бібліотеки Російської академії наук (Санкт-Петербург), Запорізького національного університету, Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАНУ (Київ), Інституту української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського НАНУ (Київ), Інституту української мови НАНУ (Київ), Київського національного економічного університету, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київського національного університету культури і мистецтв, Комітету по культурі Верховної Ради України, Криворізького економічного інституту Державного вищого навчального закладу «Криворізький національний університет», Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, Московського державного гуманітарного університету імені Михайла Шолохова, Музею історії міста Бердичева (Житомирської обл.), Національного державного університету податкової служби (Ірпінь, Київської обл.), Національного музею Тараса Шевченка (Київ), Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії (Київ), Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова (Київ), Національного університету «Одеська юридична академія», Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Чернігівської обл.), Санкт-Петербурзької військово-медичної академії, Санкт-Петербурзького державного політехнічного університету, Східноєвропейського слов'янського університету (Ужгород), Черкаського державного національного університету імені Богдана Хмельницького, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Шевченківського національного заповідника (Канів, Черкаської обл.). Серед учасників міжнародного семінару було 10 докторів та 30 кандидатів наук.

Бердичівляни виступили з такими доповідями – «Тарас Шевченко і Бердичів» (Скавронський П. С.) та «Україна відзначає 200-річчя з дня народження Т. Шевченка» (Цвєткова А. М.) Адже поет у своїх творах згадує Бердичів чотири рази і пам'ять про поета увіковічена в нашому місті в назвах вулиці, парку та школи. Бердичів в свій час був дев'ятим містом на Україні, де було встановлено пам'ятник поету. В доповідях бердичівських краєзнавців було наведено багато прикладів проведення заходів з відзначення в навчальних закладах Бердичева взагалі і загальноміських зокрема 200-ліття від дня народження Тараса Шевченка. Приємно було бачити і показати присутнім на стіні читального залу подарований бердичівлянами ще в 2012 р. Бібліотеці Російської академії наук вишитий портрет Тараса Шевченка. На цей раз краєзнавці Бердичева привезли і передали директору бібліотеки Леонову В. П. для поповнення Слов'янського фонду нову, щойно видану книгу краєзнавчих нарисів про природу, історію та економіку нашого краю «Мила моя сторона» (автор Скавронський П. С.) та науковий збірник з матеріалами Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 75-й річниці обласної бібліотеки для дітей Житомирської обласної ради (26.09.2013 р.), де вміщено статтю «З історії формування фонду Бібліотеки Російської академії наук українськими книгами»

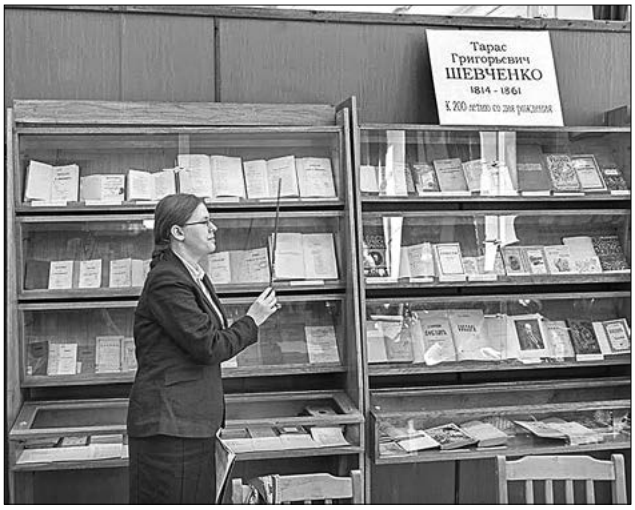

Рис. 1. Виставка творів Т.Г. Шевченка.

(автор Скавронський П. С.), яку ілюструє в книзі фотознімок моменту вручення бердичівлянами вишитого портрета Т. Шевченка директору музею Леонову В. П.

Кандидат філософських наук, професор, член Національної спілки письменників України Лебединська Т. М. презентувала учасникам Міжнародного семінару видання «Кишеньковий довідник по шевченківським місцях Санкт-Петербургу». А член Союзу художників Росії, уродженець міста Старокостянтинова Хмельницької області (Україна) Братанюк В. І. презентував написану ним серію живописних картин «Шевченківський Петербург», пов'язаних зі сценами з життя Тараса Шевченка безпосередньо в Санкт-Петербурзі. А бібліотекарі Бібліотеки Російської академії наук Колмакова М. В. та Чернишенко Д. Ю. презентували виставку творів Т. Г. Шевченка різних років видання з фондів Бібліотеки РАН організовану в Слов'янському фонді цієї ж Бібліотеки та присвячену 200-річчю Тараса Шевченка (рис. 1) [1].

Основу виставки склали книги, які до 1930 р. зберігались в Слов'янському відділенні Бібліотеки – нині Слов'янський фонд БАН. В цьому фонді зберігається більше 300 книг, пов'язаних з ім'ям Шевченка (його праці та книги про нього). Для виставки було відібрано 126 видань, які складають особливий інтерес. Перш за все – це прижиттєві видання поета.

Відомо, що перший збірник Шевченка – «Кобзар» – було видано в Петербурзі в 1840 р. На жаль, це видання відсутнє в зібранні БАН, але чудова фотокопія першого видання «Кобзаря», видана у Львові в 1914 р., дає повне уявлення про те, як виглядала сама перша книга поета. В Слов'янському фонді БАН зберігаються альманах «Ластівка» (1841 р.), виданий Є. Гребінкою, з публікацією ранніх творів Шевченка (балада «Причинна» та ін.) та український літературний збірник «Молодикъ» (видавася І. Бецьким), в якому був опублікований в 1843 р. вірш «Думка».

Найбільш повно представлені були на виставці видання 1860-го року. Це нове, більш повне (в порівнянні з першим), видання «Кобзаря», яке побачило світ дякуючи матеріальній допомозі Платона Семеренка, а також видані окремими книжечками поеми «Катерина», «Тарасова нічъ», «Гамалія», балада «Тополя» і «Псалми Давидови». Також в 1860 р. в альманасі «Хата» (видання П. А. Куліша) була опублікована підбірка віршів Шевченка під назвою «Кобзарський гостинець». Останнє прижиттєве видання Т. Г. Шевченка «Букварь южнорусскій» (Спб., 1861). Один з його екземплярів, що зберігається в БАН, належав відомому славісту П. А. Кулаківському, про що свідчить штемпель на титулі [2, 61].

Окремий розділ виставки присвячений роботам Т. Г. Шевченка в журналі «Основа» (Південноросійський літературно-вчений вісник). В 1861–1862 роках тут були опубліковані окремі глави «Кобзаря», уривки з «Щоденника» Шевченка, його листи, а також драматичний твір «Назар Стодоля». Представлені на виставці знаменита історична поема Шевченка «Гайдамаки», яка була видана окремим виданням (Спб., 1861) та надрукована в 1862 р. дума «Перебендя» (Спб., 1862).

Ще при житті Шевченка появились переклади його творів. На виставці представлені книги, видані на польській, болгарській, чеській і білоруській мовах. Географія видань великого поета досить широка: Санкт-Петербург, Київ, Одеса, Львів, Вільно, Прага, Женева, Лейпциг, Варшава, Краків… За кордоном появився і перший, самий повний, «Кобзарь» з віршами Шевченка, які були заборонені в царській Росії. Один із збірників так і називається: «Поезіі Т. Гр. Шевченка заборонені в Росіі» (Женева, 1890).

Серед численних видань «Кобзаря» другої половини XIX століття звертають на себе увагу дві однакові книги, які відрізняються лише вступними статтями: «Кобзарь з додатком споминок про Шевченка списателів Тургенева і Полонського» (У Празі, 1876) і «Кобзарь з додатком споминок про Шевченка Костомарова і Микѣшина» (У Празі, 1876).

Експонується на виставці цікаве видання «Кобзаря» в 4-х частинах видане у Львові в 1893–1898 роках з великим біографічним нарисом О. Огоновського – це одне з самих повних і самих кращих видань творів Шевченка того часу.

Велику цікавість викликають і книги Т. Г. Шевченка, призначені для дитячого читання: «Кобзар для малих дітей» (Львів, 1905), «Кобзарик» (Спб., 1913), «Избранныя стихотворенія для дѣтей. Стихотворенія на малороссійскомъ языкѣ и в переводѣ русскихъ поэтовъ» (Спб., 1913).

Колекція книг слов'янського фонду, представлених на виставці, дозволяє представити не лише Шевченка-поета, але й Шевченка як художника. Цікавість викликають видання початку XX століття: «Малюнки Т. Шевченка». Виданне общества имени Т. Г. Шевченка для вспомоществованія нуждающимся уродженцамъ Южной Россіи, учащимся въ высшихъ учебныхъ заведенияхъ г. С.– Петербурга. За артистичним доглядом проф. В. В. Мате. Вип. 1–2. (Спб., 1911–1914); «Власноручні офорти Т. Шевченка». Накладом Я. Оренштейна в Коломип [1913]; Ол. Новицький «Тарас Шевченко як Маляр» (Львів-Москва, 1914).

Основний розділ виставки «Наследие Т. Г. Шевченко в Славянском фонде БАН» завершують книги, видані в кінці 1920-х років. Це окремі томи академічного видання – «Повне зібрання творів Тараса Шевченка. Під загальною ред. акад.. С. Єфремова» (Київ, УАН, 1927–1929), а також серія окремих творів, видана Науково-дослідним інститутом імені Шевченка в Харкові.

В 1930 р. Слов'янське відділення БАН було закрите. Усі видання на українській мові поступали вже в основний фонд Бібліотеки., через це книги для інших розділів ювілейної виставки були відібрані саме там. Неможливо обійти увагою твори Т. Г. Шевченка, видані Академією наук УРСР в кінці 1930-х років – Повне зібрання творів. В 10 т. Ред. кол.: ак. Білецький О. І., Копиця Д. Д., ак. Корнійчук О. Е. [и др.]. Київ Вид-во АН УРСР (1939–1963). Зібрання включає не лише літературну спадщину Шевченка (Т. 1–6), але й томи, присвячені живопису і графіці різних років (Т. 7–10) [2, 62].

На виставці були представлені видання Т. Г. Шевченка на російській мові, а також переклади його творів з малоросійського на російську. Повісті Шевченка написані ним на російській мові («Княгиня», «Варнак», «Близнецы», «Художник» и др.), вперше опублікував журнал «Киевская старина» (з 1884 по 1888 р.). В 1888 р. вийшла книга Т. Г. Шевченка «Поэмы, повѣсти и рассказы, писанныя на русскомъ языкѣ. Съ портретомъ поэта» (Кіев, 1888). Ще за життя Т. Г. Шевченка, 1860 р., вийшов в перекладі російських поетів «Кобзарь» під редакцією Н. В. Гербеля (книга була надрукована в друкарні Імператорської Академії наук в Петербурзі). Цей збірник перевидавався декілька разів в кінці XIX і на початку XX століття. В 1911 р. (в рік 50-річчя з дня смерті Шевченка) вийшов «Кобзарь» в перекладах російських письменників, виданий за постановою Товариства любителів російської словесності. Прибуток від цього видання йшов на створення пам'ятника поетові. Перекладачами творів Шевченка були Н. Гербель, Вс. Крестовський, Л. Мей, А. Плещеєв, Н. Курочкін, І. Бунін, С. Дрожжин, І. Суріков; в радянські часи – Ф. Сологуб, В. Пастернак, В. Інбер, К. Симонов, А. Тарковський, А. Твардовський та багато інших відомих поетів. Саме в їх перекладах читачі вперше знайомились з творчістю великого українського поета. В 1949 р. вийшло 5-томне зібрання творів Шевченка на російській мові під редакцією М. Рильського і Н. Ушакова з вступною статтею А. Корнійчука.

Крім книг, на виставці були представлені ілюстрації, фотокопії портретів і автопортретів Т. Г. Шевченка [2, 63].

Повернулись українські учасники Міжнародного семінару на Україну сповнені почуття гідності за віддану Великому українському Поету особисту шану в місцях, де прожив Великий Українець без малого 17 років. А виставка великої кількості книг з творами Т. Г. Шевченка, зібраних в одному місці, на одній виставці, виданих в різні роки ще за життя і після смерті поета, просто приголомшлива.

Джерела та література:

1. Скавронський П. Бердичівляни пройшли російськими слідами Тараса Шевченка // Бердичівські новини.– 2014.– № 21.– 29 травня – 4 червня.
2. Федотова С. Н. Выставка в Библиотеке Российской академии наук // Петербургская библиотечная школа.– 2014.– № 2 (46).– С. 61–63.

Нонна Юшкова

ТВОРИ Т. Г. ШЕВЧЕНКА У ФОНДАХ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

У березні 2014 р. вся світова громадськість відзначила 200-річчя від дня народження геніального поета України – Тараса Григоровича Шевченка.

Ідеї Шевченка, проголошені у його творчості, були настільки сильними, що збудили свідомість тогочасної інтелігенції, змусили її замислитися над національними питаннями і проблемами. Шевченко назавжди став для України частиною її національного буття [24].

Шевченкове слово єднає нас усіх в одну національну цілість із єдиною метою – відновити народовладну суверенну українську державу на всій її історичній території. Шевченка можна по праву вважати геніальним натхненником національно-культурного та державного відродження України [7].

У фондах Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки (РОУНБ) зберігається значна кількість творів Т. Г. Шевченка, які можна детальніше охарактеризувати за допомогою бібліометричного аналізу. Бібліометрія – науковий напрямок, заснований на методах кількісного аналізу бібліографічних характеристик документів, які дають основу для їх якісної оцінки [12].

Шевченківська книга почала надходити до РОУНБ з перших днів заснування бібліотеки. На сьогоднішній день у фондах РОУНБ нараховується 84 назви або 196 примірників творів Т. Шевченка, які вийшли окремими виданнями у 1911–2012 рр.

Найстарішим виданням у фонді бібліотеки є «Пъсни Тараса Шевченко», надруковані в типографії П. Рябушинського в 1911 р. Останні видання творів Т. Г. Шевченка у фонді бібліотеки датуються 2012 роком. Це вибрані вірші та поеми «Я так її, я так люблю…» та «Тарас Шевченко: альбом 1845 р.» [18].

Альбом 1845 р. – унікальний документ в історії України: 35 невеличких робіт суттєво доповнюють малярську спадщину Т. Шевченка і водночас ознайомлюють сучасників із переважно втраченими пам'ятками української архітектури, нагадують про складну і трагічну долю нашого народу. Перше видання цього альбому як меморіальної пам'ятки – ще один крок у розкритті багатогранного таланту Т. Шевченка. В колекції РОУНБ представлений лише 1 примірник альбому [20–21].

В 1925 р. у харківському видавництві «Пролетарій» вийшов «Дневник» – перше повне видання шевченкового щоденника мовою оригіналу. Вступну статтю, пояснення та примітки до видання написав Ієремія Айзеншток – один із засновників та науковий співробітник Інституту ім. Т. Шевченка. Тут подано історію написання щоденника, коментарі до його записів та хронологію виходу його окремих частин. Для ілюстрування видання використано малюнки Тараса Григоровича [22].

У 1939 р. Держлітвидав видав друком поему Т. Шевченка «Єретик», поеми «Сон» та «Кавказ», які також знаходяться у фондах бібліотеки. Поема «Єретик», видана в 1941 р. – єдине шевченківське видання воєнних років, яке нині зберігається в РОУНБ.

З післявоєнних видань у фонді представлені вибрані вірші та поеми Т. Шевченка, видані у Мінську в 1948 р. [23].

У фондах книгозбірні знаходяться факсимільні видання, які доповнюють колекцію не тільки кількісно, але і якісно. Одним із найважливіших джерел для вивчення біографії і творчості Т. Шевченка є рукописна спадщина письменника. Майже вся вона (рукописна збірка «Три літа», «Мала книжка», «Більша книжка», «Щоденник», повісті, автографи окремих поезій, епістолярій, альбоми) сьогодні зберігається у фондах РОУНБ. Відтворення рукописної спадщини Т. Шевченка фототипічним способом має надзвичайно велике значення – дає можливість багатьом людям наблизитись до його творчої лабораторії, побачити почерк Т. Шевченка, його замальовки на рукописних сторінках, редагування тексту та ін.

Свого часу були факсимільно відтворені рукописні «Мала книжка» і «Більша книжка» Т. Шевченка.

У 1963 р. до 150-річчя з дня народження Т. Шевченка видавництвом «Наукова думка» було видано «Малу книжку» (так звана «захалявна» – рукописна збірка віршів поета, написаних під час перших чотирьох років заслання (1847–1850) [10]. Згодом з'явилися перевидання 1966

та 1984 років. У колекції РОУНБ є три видання «Малої книжки» – 1963, 1984 та 1989 р.

В 1963 р. фототипічним способом була видана «Більша книжка» – рукописна збірка, яку автор започаткував вже після заслання. Вступна стаття написана Євгеном Шабліовським. У 1989 р. з'явилося перевидання книги. Ці два видання також знаходяться у фондах РОУНБ.

У 1997 р. у видавництві «Наукова думка» вийшло факсимільне видання рукопису Т. Шевченка «Мар'яна – черниця», де текст відтворений за сучасними текстологічними принципами [11].

Всім відомо, що літературна слава прийшла до поета у 1840 р., коли світ побачив його уславлений «Кобзар». У фондах РОУНБ нараховується 42 окремих видання «Кобзаря» (21% від загальної кількості примірників творів Т. Шевченка).

Одним із цінних раритетів фондів РОУНБ є перевидання першого «Кобзаря» Т. Шевченка. За зовнішнім виглядом перше видання – невеличка книжечка на 114 сторінок, видана в Санкт-Петербурзі у друкарні Є. Фішера. Текст подано українською мовою в російській транскрипції. До деяких творів додано присвяти окремим особам. Перед текстом – фронтиспіс із зображенням Кобзаря з поводирем, виконаний відомим художником, близьким другом поета В. І. Штернбергом.

У 1962 р., готуючись до 150-ти річчя з дня народження Т. Шевченка, видавництво Академії Наук УРСР здійснило фототипічне перевидання саме цього варіанту «Кобзаря» накладом 100 000 примірників. Післямову до видання написав Василь Бородін. У 1963 р. «Кобзар» був перевиданий [4].

У 1974 р. у видавництві «Дніпро» примірник «Кобзаря» 1840 р. було перевидано з оригіналу, що зберігається в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України [5]. Особливість цього видання – наявність футляра та гарне мистецьке оформлення, автором якого був відомий художник Володимир Юрчишин. У 1976 видавництво «Дніпро» знов здійснює перевидання «Кобзаря». Ці два перевидання знаходяться у фонді РОУНБ.

У фонді бібліотеки знаходиться ще одне факсимільне видання «Кобзаря» 1840 р., видане у м. Рівне в 2000 р. Післямова написана доктором філологічних наук В. Бородіним та кандидатом філологічних наук П. Лобасом [6]. Ще одне перевидання «Кобзаря» було здійснене у Переяслав-Хмельницькому в 2005 р. Видання містить дві статті «Що таке «Кобзар» у російській літературі» і «Кілька думок про видання «Кобзар» Т. Шевченка» [8].

«Кобзар» Т. Шевченка, виданий у м. Рівне в 2004 р. є факсимільним відтворенням третього (1910 р.) найповнішого і першого справді наукового «Кобзаря» за редакцією Василя Михайловича Доманицького, авторитетного дослідника, найпомітнішої постаті в історії вітчизняного шевченкознавства кінця XIX – початку XX ст. Всі твори в «Кобзарі» (за винятком чотирьох), перевірені редактором за автографами поета, уточнено хронологію їх написання. До творів додається велика кількість ґрунтовних приміток. Післямову до книги написав відомий шевченкознавець Сергій Анастасович Гальченко.

У 1961 р. діти отримали «Малий Кобзар. Вибрані поезії для дітей» [9]. Три видання «Малого Кобзаря», які виходили у 1961, 1969 та 1976 р. у видавництві «Веселка», зберігаються у фондах РОУНБ. У бібліотеці також знаходиться львівський «Дитячий Кобзар» («Видавництво Старого Лева», 2012) [3].

У фондах РОУНБ зберігаються як повні видання творів Т. Г. Шевченка, так і вибрані.

На формування колекції творів Т. Г. Шевченка у РОУНБ певним чином вплинула визначна подія в культурному житті країни – святкування в 1939 р. 125-річного ювілею з дня народження поета. Держлітвидав розпочав видання повного зібрання творів поета в п'яти томах [15].

У 1949 р. Державне видавництво художньої літератури видало 3-х томне видання творів Т. Г. Шевченка. Тексти друкуються за п'ятитомним виданням 1939 р. з численними автопортретами, автографами, автобіографією, щоденником, листами та репродукціями малярських робіт Т. Г. Шевченка, вступною статтею, науковими примітками, алфавітним покажчиком творів, покажчиком власних імен. Видання має високохудожню видавничу тверду палітурку з позолотою і рельєфним бюстом Кобзаря. На окремих вклейках збереглися повноформатні кольорові та чорно-білі ілюстрації – високохудожні роботи Шевченка.

Наступне трьохтомне видання творів Т. Шевченка вийшло у 1955 р. і також у Державному видавництві художньої літератури. У цьому виданні тексти творів поета друкуються за трьохтомною збіркою творів 1949 р. видання та десятитомним повним зібранням творів 1951 р. Вступну статтю підготував О. Є. Корнійчук [14].

Останнє трьохтомне видання творів Шевченка, яке зберігається у фондах РОУНБ, видане Державним видавництвом художньої літератури у 1961 р.

У фондах книгозбірні знаходиться повне зібрання творів Т. Шевченка у 6-ти томах, видане у 1963 р. Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук УРСР до 150-річчя з дня народження великого українського поета [17]. До видання увійшли всі тогочасні нові знахідки з літературної спадщини Т. Шевченка.

У 1978 р. видавництво «Дніпро» здійснило випуск творів Т. Шевченка в 5-ти томах [16]. До видання ввійшли поетичні та драматичні твори, повісті, автобіографія, щоденник, вибрані листи.

Впродовж 1951–1961 років за ухвалою Президії Академії наук УРСР Інститутом української літератури ім. Т. Г. Шевченка було підготовлено та видано повне 10-ти томне зібрання творів Кобзаря. До нього включено новознайдені твори поета, а також твори, відновлені за первісними авторськими редакціями, що у більш ранніх публікаціях подавалися у спотвореному вигляді.

У видавництві «Наукова думка» в 1990 р. вийшло дванадцятитомне видання творів Т. Шевченка. Видавництво здійснило перевидання в 2001 та в 2003 р. [19]. Видання умовно поділяється на дві приблизно однакові за обсягом частини: перша (1–6 томи) – де представлена літературна спадщина Шевченка; друга (7–11 томи) – образотворча спадщина; 12-й том вміщує довідково-допоміжний апарат до видання. Твори у томах розташовані за часом їхнього написання.

В фондах РОУНБ зберігаються видання повних зібрань творів 1990 р. та 2003 р., однак, на жаль, не всі томи представлені.

«Вибрані твори» Т. Шевченка, видані Держлітвидавом у 1949 р., також доступні користувач обласної бібліотеки. Ще одне видання «Вибраних творів» вийшло у 1978 р. Вірші супроводжуються репродукцією з малюнків, начерків, ескізів, композицій, офортів, творів малярства Т. Шевченка. Видання вийшло українською та французькою мовами [2].

До «Вибраних поезій» 1981 р. видання [1] увійшли твори: «Причинна», «Катерина», «Думи мої, думи мої…», «Гайдамаки», «Гамалія», «Сон» (У всякого своя доля…»), Єретик, Наймичка, «Кавказ», «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні моє дружнє посланіє» та ін.

Оригінальним є видання творів Т. Шевченка під назвою «Усі твори в одному томі» (2007) [13]. Вперше в історії української літератури в одному томі вміщено всю літературну спадщину великого українського поета.

У РОУНБ зберігаються видання творів Т. Шевченка російською мовою, зокрема п'ятитомне «Собрание починений». Перше видання вийшло у 1955–1956 роках. Вступну статтю написали О. Білецький та О. Дейч. Наступне видання з передмовою М. Ф. Рильського вийшло у 1964–1965 роках. Видання містить поезії 1837–1861 років, драматичні твори, повісті, щоденники, листи та ділові папери. У бібліотеці зберігається й чотирьохтомне «Собрание починений» 1977 р.

Крім повних зібрань творів Т. Шевченка російською мовою у фонді знаходяться й вибрані твори російською мовою, що виходили в різні роки, починаючи з 1948 по 1987 р.

Всього у фонді РОУНБ виявлено 41 екземпляр творів Т. Шевченка російською мовою або 20 назв, що складає 20% від загальної кількості примірників творів під авторством Т. Шевченка. Серед них – 4 видання «Кобзаря» (1954, 1972, 1984 та 1989 років видання).

З творчістю Шевченка-художника знайомить чотирьохтомна «Мистецька спадщина Т. Г. Шевченка», видана видавництвом Академії Наук УРСР в 1961 р.

РОУНБ продовжує поповнювати фонд сучасними виданнями, що пов'язані з Т. Шевченком.

З 2000 р. по 2014 р. бібліотека отримала 25 екземплярів видань творів Т. Г. Шевченка або 18 назв, що складає 13% від загальної кількості шевченківських творів, що знаходяться у фондах книгозбірні.

Аналіз творів Т. Шевченка, що знаходяться у фонді РОУНБ, дає можливість зробити такі висновки:

- фонд РОУНБ широко представляє твори Т. Шевченка. У фонді знаходяться довоєнні видання творів Т. Шевченка та їхні факсимільні видання, література радянського періоду та сучасні видання (всього 84 назви та 196 примірників);
- у фонді повністю представлені зібрання творів Т. Шевченка (54 примірники або 28% від загальної кількості шевченківських видань);
- чільне місце у колекції займають «Кобзарі» різних років видання, в т.ч. російською мовою та факсимільні видання (42 примірника або 21%);
- фонд бібліотеки зберігає видання не тільки українською, але і російською мовою (41 примірник або 20% від загальної кількості шевченківських творів);
- до РОУНБ надходять й сучасні видання, зокрема з 2000 по 2014 р. бібліотека отримала 25 примірників або 13% від загальної кількості шевченківських творів.

Джерела та література:

1. Шевченко Т. Г. Вибрані поезії / Т. Г. Шевченко.– К.: Дніпро, 1981.– 247 с.
2. Шевченко Т. Вибрані твори = Oeuvres choisies / Т. Шевченко; текст укр., фр.– К.: Дніпро, 1978.– 317 с.: іл.
3. Шевченко Т. Дитячий Кобзар: [для серед. шк. віку] / Т. Шевченко; худож. М. Михайлошина; упоряд. З. Мензатюк.– Л.: Вид-во Старого Лева, 2012.– 58 с.: іл.
4. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Шевченко.– Фототипія позацензурн. прим. вид. 1840 р.– К.: Вид-во АН УРСР, 1963.– 116 с.: іл.
5. Шевченко Т. Г. Кобзарь / Т. Г. Шевченко.– Факс. вид.– К.: Дніпро, 1974.– 114 с.
6. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко; післямова В. Бородіна, П. Лобаса.– Факс. вид. позацензурн. прим. 1840 р.– Рівне: Просвіта, 2000.– 292 с.
7. Шевченко Т. Кобзар: [190-літтю Т. Шевченка присвяч.] / Т. Шевченко; за ред. В. М. Доманицького.– 3-тє пов., факс. вид. 1910 р.– Рівне: Волин. обереги, 2004.– 607 с.
8. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко.– Вид. 5-те, пов.– Переяслав-Хмельницький, 2005.– 164 с.
9. Шевченко Т. Г. Малий Кобзар: вибр. поезії для дітей: [для мол. та серед. шк. віку] / Т. Г. Шевченко; упоряд. й прим. Є. Кирилюка, В. Шубравського; вступ. ст. О. Білецького; іл. В. Полтавця.– К.: Дитвидав УРСР, 1961.– 335 с.: іл.
10. Шевченко Т. Г. Мала книжка: автографи поезій 1847–1850 рр. / Т. Г. Шевченко; передм. Є. С. Шабліовського; ред. М. Л. Мандрика; худож. оформ. М. І. Марущанця.– [Факс. вид.].– К.: Вид-во АН УРСР, 1963.– 431 с.
11. Шевченко Т. Г. Мар'яна-черниця: факс. вид. рукопису та відтворення тексту за сучасн. текстологіч. принципами / Т. Г. Шевченко.– К.: Наук. думка, 1997.– 48 с.
12. Шевченко Т. Песни Тараса Шевченко / Т. Шевченко; в переводе И. В. Билоусова, С. Дрожжина, Л. Мея [и др.].– М.: Типография П. П. Рябушинського, Страстной бул., соб. дом, 1911.– 40 с.
13. Шевченко Т. Г. Усі твори в одному томі / Т. Г. Шевченко.– К.: Перун, 2007.– 824 с.
14. Шевченко Т. Г. Твори: в 3 т. / Т. Г. Шевченко; ред. А. Симонова; худож. І. Хотінок.– К.: Держ. вид-во худож. л-ри, 1955.
15. Шевченко Т. Г. Повна збірка творів: [вид. ювіл., 1814–1939: до 125-річчя з дня народж.]: в 5 т. / Т. Г. Шевченко; під ред. О. Є. Корнійчука, П. Г. Тичини, М. Т. Рильського [та ін.]; АН УРСР, Ін-т укр. л-ри ім. Т. Г. Шевченка.– К.: Держлітвидав, 1939.
16. Шевченко Т. Г. Твори: в 5 т. / Т. Г. Шевченко; вступ. ст. та прим. В. С. Бородіна; худож. В. І. Юрчишин.– К.: Дніпро, 1978.
17. Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 6 т. / Т. Шевченко; ред. кол.: М. К. Гудзій (голова) та ін.; АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка.– К.: Вид-во АН УРСР, 1963.– До 150-річчя з дня народження.
18. Шевченко Т. Г. Повне зібр. творів: у 10 т. / Т. Г. Шевченко; редкол.: О. Є. Корнійчук (голова), М. Т. Рильський, П. Г. Тичина.– К.: Вид-во АН УРСР, 1951.
19. Шевченко Т. Г. Повне зібр. творів: у 12 т. / Т. Г. Шевченко – К.: Наук. думка, 2003.
20. Бережняк О. Бібліометрія як метод аналізу стану книговидання [Електронний ресур] / О. Бережняк.– Режим доступу: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/230.
21. Карикова Е. В. Библиометрический анализ потока художественной литературы (На примере издания в России произведений лауреатов Нобелевской премии по литературе) [Электронный ресурс] / Е. В. Карикова.– Режим доступа: http://www.dslib.net/dokument-informacia/bibliometricheskij-analiz-potoka-hudozhestvennoj-literatury.html.
22. Карпінчук Г. В. Видання творів Тараса Шевченка 20–30 рр. XX ст. в колекції Музею книги і друкарства України [Електронний ресурс] / Г. В. Карпінчук.– Режим доступу: http://vuam.org.ua/uk/704: Видання_творів_Тараса_Шевченка_20–30_рр._XX_ст._в_колекції_Музею_книги_і_друкарства_України.
23. Словник літературознавчих термінів [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://www.ukrlib.com.ua/encycl/slovnyk/.
24. Сліпушко О. Ідея свободи у творчості Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / О. Сліпушко.– Режим доступу: http://philology.knu.ua/files/library/folklore/38/36.pdf.

Наталія Войтович

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ УНІВЕРСАЛЬНІЙ НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ: СУЧАСНИЙ АСПЕКТ

Осягати Шевченків геній буде ще не одне покоління. Кожен, хто читає його твори, знаходить в них свою велику правду. І в кожного залишиться переконливе відчуття невичерпності його текстів, дивовижної їх правдивості і вічної актуальності [1, с. 37].

Непересічна доля та велична творча спадщина Тараса Шевченка не перестають хвилювати та захоплювати і сьогодні.

Тому, безперечним є той факт, що відкривати скарбницю творчості славетного генія, вивчати і популяризувати його невичерпну літературну спадщину покликана бібліотека.

У фондах Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки (ОУНБ) понад дві тисячі видань, що розкривають життєвий шлях і творчу спадщину Т. Шевченка. Особливе місце належить книгам, виданим у 20–60-х роках минулого століття, які по праву можна віднести до рідкісних видань. Серед них: «Повні зібрання творів» Тараса Шевченка в 10-ти томах 1949, 1951, 1961 рр.; «Твори» Шевченка в 3-х томах 1949, 1961 рр.; Шевченко Т. «Дневник» (Харків, 1925) [2], «Песни Тараса Шевченка» (М., 1911) [3]; окремі твори Шевченка «Єретик» (Харків, 1941); «Художник» (К., 1953); «Гайдамаки» (К.,1969), «Назар Стодоля», «Сон» (1961). У фонді бібліотеки зберігаються більше двох десятків «Кобзарів». Заслуговує на увагу фототипічне відтворення унікального позацензурного примірника «Кобзаря» 1840 р., що зберігався в Науковій бібліотеці ім. Горького Ленінградського державного університету. Цей примірник відтворений без жодних змін і виправлень.

В книгозбірні чільне місце належить книгам із колекції Сидора Кравця, серед них – повний «Кобзар» Т. Шевченка в 3-х томах, виданий у Канаді в 1952 р. Українською Вільною Академією Наук. Він містить у собі всі віршовані твори поета, що принесли йому й українській культурі найбільшу славу. В цьому виданні подані найважливіші моменти з життя і творчості поета; статті і пояснення до кожного твору, а також наголоси над кожним словом. В колекції можна знайти чимало критико-біографічних нарисів, літературознавчих праць, спогадів, зібраних з журналів, газет, книг, альманахів, різних рукописних збірок і архівів, які були видані в 30-ті, 40-ві, 50-ті, 60-ті роки [2].

У відкритому фонді відділу обслуговування користувачів читальної зали особливе місце займає «Шевченкіана», на якій представлені твори поета, книги про його життя та діяльність, літературознавчі праці, літературно-публіцистичні збірники, бібліографічні та інші матеріали. Відкриває «Шевченкіану» ювілейне видання «Повного зібрання творів» у 6-ти томах, видане Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР до 150-річчя з дня народження поета. Порівняно з попередніми, це видання більш повне та досконале. Поезії, драматичні твори, повісті, щоденник, автобіографія, листи, археологічні нотатки – всі твори перевірено за автографами, авторизованими копіями, першодруками.

Академічне «Повне зібрання творів» Т. Г. Шевченка в 12-ти томах (2001) містить усю відому на сьогодні літературну та образотворчу спадщину Кобзаря. Видання поповнене і розширене новими творами (листи до В. М. Рєпніної, О. С. Уварова, портрет В. П. Воронцова та ін.); текстами новознайдених автографів чи факсимільних копій з них. Вперше введено до видання власницькі та дарчі написи поета на книжках, рисунках, офортах, фотографіях; документи, складені Шевченком (писані його рукою) чи за його участю.

Перлиною добірки є перевидання Рівненського міського об'єднання товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, які з'явилися за ініціативи члена правління «Просвіти» Михайла Борейка впродовж 1998–2013 років і були подаровані бібліотеці [3, 14]. Це – три унікальні видання «Кобзаря» за редакцією Василя Сімовича, Василя Доманицького, безцензурного примірника 1840 р. та книги про життя і творчий шлях Великого Кобзаря українця Василя Барки, вірменки Маріетти Шагінян, поляка Єжи Єнджеєвича.

У 1960 р. «Кобзар» Тараса Шевченка був виданий у Канаді під редакцією і з поясненнями доктора Василя Сімовича. «Кобзар» має примітки національного змісту, що й стало причиною заборони цієї книги. Це справжня

енциклопедія «Кобзаря». Книга перевидана у 1998 р. з ґрунтовною післямовою академіка Миколи Жулинського [4].

До 2000-ліття від Різдва Христового та 160-ліття виходу «Кобзаря» у 2000 р. перевидано «Кобзар», який був непроцензурований царськими доглядачами і яких лишилось одиниці. Видання стало подвійним: з текстом первісного «Кобзаря» 1840 р. і академічним сучасним текстом, тобто два «Кобзарі» в одній книжці. Видання прикрасили дві післямови: відомого шевченкознавця Василя Бородіна, доктора філологічних наук Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України та професора Петра Лобаса [5].

До Шевченкіани «Просвіти» належить «Кобзар» під редакцією Василя Доманицького, який був виданий 1910 р. і конфіскований царською цензурою. Проте один примірник зберігся в Інституті літератури НАН. Завдячуючи Миколі Жулинському «Просвітою» було здійснено його перевидання у 2004 р. Післямову написав генеральний директор Національного музею Т. Шевченка Сергій Гальченко. Книга унікальна тим, що всі твори Шевченка, за винятком 4-х, перевірені за рукописами Шевченка [6].

У 2002 р. до 95-річчя українського письменника Василя Барки «Просвіта» видала «Правду Кобзаря» – збірник статей і виступів письменника на радіо «Свобода». Ця книга була написана в Нью-Йорку до 100-річчя від дня смерті Тараса Шевченка в 1961 р. Вона досі є раритетом в Україні. Це книга про неспотвореного комуністичною пропагандою Тараса Шевченка. Післямову до неї написав професор Ярослав Поліщук [7].

У 2012 р. «Просвітою» була видана ґрунтовна книга про Шевченка (до його 200-ліття) польського письменника Єжи Єнджеєвича «Українські ночі або родовід генія» у перекладі Євгена Рослицького. Це біографічний роман про Тараса Шевченка. В Україні ця книга видається вперше. Опираючись на історичні джерела, автор правдиво змалював образ великого українського поета, «останнього козака», який надихнув свою націю вірою у національне визволення і державність. Єжи Єнджеєвич також описав тогочасні політичні, суспільні та культурні події в Україні, в Російській імперії та в усій Європі, тим самим допомагаючи зрозуміти, як формувалися погляди Шевченка. На презентації книги у Рівному був присутній син перекладача Олег Рослицький, а також Кшиштоф Савіцкі, консул у справах культури Генерального консульства Польщі в Луцьку [8].

У травні 2013 р. в бібліотеці відбулася презентація монографії Маріетти Шагінян за виданням 1970 р. (видавництво художньої літератури «Дніпро»). Післямову написала кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету Оксана Приходько. Книга є відтворенням докторської дисертації видатної російської і вірменської письменниці, літературознавця, перекладача, дослідника та популяризатора світової літератури, член-кореспондента АН Вірменської РСР Маріетти Шагінян (1888–1982) [9].

Чільне місце у «Шевченкіані» читальної зали ОУНБ займає тема «Тарас Шевченко і Волинь», яка неодноразово досліджувалася краєзнавцями Рівненщини, починаючи з початку 60-х років XX ст. У 70–80-х роках слід відмітити пошуки Георгія Сербіна, Івана Пащука, Гурія Бухала. Вагомий внесок у дослідження шевченківської тематики зробив Ярослав Поліщук. У виданні «Шевченко і Рівненщина» він висвітлив перебування Шевченка на Рівненщині, популяризацію творів поета і вшанування його пам'яті в нашому краї [10].

Зв'язки Шевченка з Волинню досліджуються у працях науковця Петра Кралюка [11], волинського історика Володимира Рожка [12]. Використовуючи наукові та краєзнавчі розвідки, архівні та документальні матеріали, пов'язані з пам'ятними місцями великої подорожі Кобзаря по рівненській і волинській землі, автори висвітлили її значення і роль в його науковій та творчій біографії.

Творчість найвизначніших національних поетів кожного народу належить всій світовій літературі та людству. Значення творчості Т. Г. Шевченка для слов'янської і світової культури незаперечне. Глибоко й багатогранно розкрита ця тема в книгах «Тарас Шевченко і європейська культура» (2000), «Шевченко і світ» (1989), «Кобзар за Гімалаями» Віталія Фурніка (1989), «Тарас Шевченко та Осетія» Івана Луценка (2002), «Шевченківська Москва» Володимира Мельниченка (2009) та літературно-публіцистичних збірниках «Славить Грузія Кобзаря» (2011), «Шевченкова дорога в Білорусь» (2004) тощо.

Осягнення постаті Шевченка, його творчості не може бути повним без розкриття такої відповідальної і делікатної теми, як «жінки і кохання в житті поета». Пізнання та осягнення Шевченка як високого інтелігента, інтелектуальної та висококультурної особистості можна

розпочати з перечитування його творів, зокрема, «Кобзаря», інтимної лірики, перегляду та переосмислення його мистецької спадщини та книг: «Шевченко – поет і художник» Тараханa-Березі (1985), «Зоре моя вечірняя» (Т. Г. Шевченко й одвічна жіноча таїна) (2002), «І стежечка, де ти ходила» (2002), «На тебе дивлюся, на тебе молюсь» (2002) та ін.

Популяризуючи неоціненну творчість Тараса Григоровича Шевченка в бібліотеці, добре зарекомендували себе і утвердилися такі форми роботи як шевченківські читання, літературні вечори, презентації, коментовані виставки книг, зустрічі з місцевими письменниками, шевченкознавцями.

Значно підсилюють бібліотечну шевченкіану книжково-ілюстративні виставки: «Навіки з нами серце і слова пророчі», «Вшановуємо Шевченка, бережемо його спадок» (відділ читальної зали); «Згадав свою Волинь святую» (відділ акумуляції краєзнавчих документів та бібліографії). Крім книг та періодики на виставках представлені додаткові атрибути: портрети Т. Г. Шевченка, українські рушники, репродукції, картини, альбоми, аудіокниги, посилання на матеріали інтернет-ресурсів. Дуже ефективним для створення привабливої книжкової виставки є використання різноманітних предметів, так званих айс-стоперів, які перетворюють книжкові-виставки у виставки-інсталяції. Як приклад, така виставка функціонує у відділі абонемента ОУНБ під назвою «Село на нашій Україні».

Обов'язковим атрибутом всіх заходів, присвячених ювілею Т. Г. Шевченка є логотип з відзначення 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка, який розміщено на всіх виставках та головній сторінці веб-сайту бібліотеки.

Новим інформаційним продуктом бібліотеки, що представляється як консолідація традиційного книжкового і новітнього електронного способів презентації інформації є віртуальні виставки. Вони, компактні, місткі і є актуальним провідником у великому потоці інформації. Так на веб-сайті РОУНБ http://www.libr.rv.ua/ функціонує віртуальна виставка «Земля, яку сходив Тарас», яка висвітлює творчий шлях геніального українського поета, його перебування в нашому краї, інформує про документні ресурси бібліотеки, посилання на інтернет-ресурси [13].

Повний перелік джерел представлених на виставці, розміщений в «Зведеному електронному краєзнавчому каталозі», який розміщений на сайті бібліотеки. На головній сторінці веб-сайту у рубриці «До 200-річчя від дня народження Т. Шевченка» висвітлюються всі заходи, присвячені ювілею Великого Кобзаря, а також цікаві факти із життя українського генія, підготовлені працівниками книгозбірні. Тут можна переглянути відеофільми, слайд-презентації «Шевченко і Рівненщина», «Шевченко монументальний» (про пам'ятники Кобзареві майже на усіх континентах світу).

В рамках реалізації проекту електронної бібліотеки «Культура України» для колекції «Тарас Шевченко» бібліотекою надані оцифровані видання з фондів Рівненської ОУНБ (8 книг місцевих видавництв) та 2 книги із фонду цінних видань [14–15].

Напередодні 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка люди з сердечним піднесенням приходять до пам'ятних місць, пов'язаних з життям та творчістю Кобзаря, а також з незмінною любов'ю звертаються до літературно-мистецької спадщини великого сина України. В рамках відзначення ювілею Т. Г. Шевченка в обласній книгозбірні вперше демонструвалась колекція рідкісних та цінних видань «Кобзарів» Тараса Шевченка з фондів Музею книги та книгодрукування Державного історико-культурного заповідника м. Острога. Багаточисельна аудиторія відвідувачів ознайомилась з 80-ма екземплярами рідкісних «Кобзарів». Особливим експонатом репрезентованої виставки був вишитий «Кобзар» Олени Медведєвої [16].

Серед відвідувачів книгозбірні популярними є краєзнавчі уроки «Волинськими шляхами Тараса Шевченка». На одному з таких уроків в рамках культурно-просвітницької програми «Свою Україну любіть» побували учні і вчителі маріупольських шкіл Донецької області. Гості ознайомились з місцями перебування «Кобзаря» на Рівненщині, переглянули відеофільми.

Темі «Шевченко і Волинь» був присвячений організований ОУНБ вебінар, учасниками якого стали бібліотекарі, науковці, краєзнавці, учнівська молодь краю.

Найрізноманітніші заходи збирають широку аудиторію однодумців, залюблених у творчість Великого Кобзаря. Серед них: літературно-музична композиція «У майбуття із наймолодшими іде пророк зорі…» за участю зразкової капели бандуристів «Нащадки», учнів художньо-естетичного напрямку «Кобзарства» школи-інтернату Рівненського обласного ліцею; голосні читання «Великого Кобзаря читаємо мовами світу»; виставки образотворчого мистецтва «Свою виставку присвячую Великому Кобзарю»; презентація рукотворної книги

«Вишитий «Кобзар»; літературно-музичне есе «Живий у правді віковій, в піснях і слові заповіту»; художньої виставки «Шевченкіана у творах митців Рівненщини»; творча зустріч молодих літераторів у літературній студії «Погорина» «Шевченка читають молоді»; мистецький квест «Про що розповідають малюнки Тараса Шевченка?»; краєзнавчий квест «Шевченкові верстви».

Справжнім національним піднесенням стали організовані бібліотекою флешмоби «Рівненщина читає Шевченка на майданах та вулицях міста». Під гаслом «Весна починається з Шевченка» першого березня працівники книгозбірні, читачі, викладачі та студенти Рівненської духовної семінарії вийшли на площу до бібліотеки і всі разом прочитали «Молитву» Тараса Шевченка, влаштували голосне читання «Кобзаря». Взяти участь у флешмобі бібліотеки закликають через соціальні мережі: «Зараз наша країна переживає складний, трагічний період. Кожен з нас щиро тужить за героями України. Щоб засвідчити нашу єдність і шану ми ініціюємо цей флешмоб, на котрому пропонуємо Вам одночасно прочитати вірш Тараса Шевченка «Молитва»,– такі повідомлення з'являлися на сторінках обласної бібліотеки «В Контакте» і «Facebook».

У день Шевченкового Різдва перед величним Престолом його Духу нам належить сказати: «Ми оновимось самі і оновимо «свою Україну убогу» всупереч усім свавіллям, адже нині наш народ таки виборов самостійність. Уже сьогодні ми піднімаємось з колін, підносимось духом, вслухаємось в християнські апостольські глаголи, в істину Святого Павла: «Бог вибрав немудре світу, щоб посоромити сильних, і неродовите, приниженне, нічого не значуще, щоб здійснити значуще…».

Джерела та література:

1. Ребрик Н. Й. Тарас Шевченко у літературі Закарпаття / Наталія Ребрик // Закарпатська Шевченкіана.– Ужгород: Ліра, 2013.– С. 37.
2. Шевченко Т. Кобзар: в 4 т. / Т. Шевченко; за ред. Л. Білецького.– Канада: Вінніпег, 1952.
   Т. 1: 1952.– 376 с.
   Т. 2: 1952.– 468 с.
   Т. 4: 1954.– 556 с.
3. Гладунова Є. Шевченкіана Рівненського міського товариства «Просвіта» / Є. Гладунова // Сім днів.– 2010.– 5 берез.– С. 14.
4. Шевченко Т. Кобзар: з поясненнями і прим. В. Сімовича / Т. Шевченко.– 2-ге вид., справл. й поширене, репринт.– Рівне: Просвіта, 1998.– 430 с.
5. Кобзар: факс. вид. безцензур. пр. 1840 р. / Т. Г. Шевченко; післямова В. Бородіна, П. Лобаса.– Рівне: Рівнен. ООТ «Просвіта», 2000.– 292 с.
6. Шевченко Т. Кобзар: 190-літтю Тараса Шевченка присвяч. / Т. Шевченко; за ред. В. М. Доманицького.– 3-тє пов., факс. вид. 1910 р.– Рівне: Волин. обереги, 2004.– 607 с.
7. Барка В. Правда Кобзаря / В. Барка; післямова Я. Поліщука.– Рівне, 2002.– 321 с.
8. Єнджеєвич Є. Українські ночі або Родовід генія: біогр. роман про Шевченка / Є. Єнджеєвич; пер. з пол. Є. Рослицького.– Рівне, 2012.– 660 с.
9. Шагінян М. Тарас Шевченко: монографія: 200-літтю Тараса Шевченка присвяч. / М. Шагінян; Рівнен. міськ. об-ня т-ва «Просвіта» ім. Т. Шевченка; пер. з рос. мови В. Іванисенка.– Рівне: ПП ДМ, 2013.– 262 с.
10. Поліщук Я. Шевченко і Ровенщина: (довідк.– інформ. матеріал на допомогу ідеолог. активу): до 175-річчя від дня народж. Т. Г. Шевченка / Я. Поліщук; Обл. орг. Укр. т-ва охорони пам`яток історії та культури.– Ровно: Облполіграфвидав, 1989.– 60 с.
11. Кралюк П. М. Волинь у житті та творчості Тараса Шевченка: монографія / П. М. Кралюк – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2006.– 80 с.
12. Рожко В. Є. Тарас Шевченко і Волинь: (до 200-річчя народж. Нац. Пророка України 1814–1861 рр.) / В. Є. Рожко.– Луцьк: Волин. обл. друк., 2012.– 184 с.
13. Волинські шляхи Тараса Шевченка: до 165-річчя перебування Т. Г. Шевченка на Рівненщині [Електронний ресурс]: [віртуальна виставка] // Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека: [сайт].– Режим доступу: http://libr.rv.ua/ua/virt/52/.
14. Шевченко Т. Г. Дневник / Т. Г. Шевченко; ред., вступ. ст. И. Я Айзенштока.– Х.: Пролетарий, 1925.– 290 с.
15. Песни Тараса Шевченка / в переводе И. Бѣлоусова, С. Дрожжина, Л. Мея [и др.].– М.: Тип. П. П. Рябушинскаго, 1911.– 40 с.
16. Шевченко Т. Кобзарь: [200-літтю від дня народж. Тараса Шевченка]: [тексти творів Т. Шевченка вишито мовою оригіналу відповідно до вид. 1840 р.] /Т. Шевченко; [голов. ред. О. Медведєва; худож. ред. А. Тимошок].– Рівне, 2013.– 48 с.– (Креативна книга).

Неоніла Кожан

РІВНЕНСЬКА ШЕВЧЕНКІАНА У ФОНДІ РОУНБ: ШЛЯХ У ЧВЕРТЬ СТОЛІТТЯ (1989–2014 РР.).

Тема «Шевченко і Рівненщина» завжди була в полі зору рівненських письменників, дослідників, краєзнавців. Розвідка О. Власюка свідчення тому [3]. Автор робить огляд публікацій, які містилися на сторінках здебільшого місцевих періодичних видань і сягають 40-х років XX століття. Стаття І. Пащука «Шевченкіана рівненських письменників» [10], поряд з іншим, знайомить нас з поетичним доробком Олекси Стефановича, Уласа Самчука, Бориса Тена, які присвячені Великому Кобзареві.

Автор цієї статті ставить за мету зробити огляд книг рівненської Шевченкіани, які надійшли у РОУНБ, починаючи з 1989 й по 2014 рр.

До 175-річчя з дня народження Тараса Шевченка вийшло грунтовне дослідження, викладача кафедри української літератури (нині доктор філологічних наук, професор) Ровенського державного педагогічного інституту (нині Рівненський державний гуманітарний університет) Я. Поліщука «Шевченко і Ровенщина» (1989) [12]. Книга має чотири розділи, які органічно доповнюють один одного: «Шевченко на Ровенщині. Сторінка біографії», «Наш край у творчості Кобзаря», «З історії поширення творів Т. Г. Шевченка та знань про нього на Ровенщині», «Вшанування й увічнення пам'яті поета». Це видання розкриває весь спектр тем пов'язаних з Шевченком і Рівненщиною. Таке дослідження Рівненщина очікувала давно і воно стало знаковим і єдиним на той час виданням, яке комплексно висвітлило дане питання. І досі це видання є чи не найбільш запитуваним серед користувачів Рівненської обласної бібліотеки.

Початок дев'яностих років XX століття – роки особливої зацікавленості громади Рівненщини краєзнавчою тематикою. У 1993 р. на теренах Рівненщини у видавництві Рівненської організації Спілки письменників України «Азалія» та «Рівненській друкарні» виходять книги, присвячені літературному краєзнавству Рівненщини. Одна з них уже відомого нам автора Я. Поліщука «Література рідного краю» (1993) [11]. Книга була укладена як посібник для школи, зокрема для вивчення розділу шкільної програми з української літератури «Література рідного краю». У двадцяти нарисах цієї книги йдеться про видатних творців української літератури, які життям і діяльністю тісно пов'язані із Рівненщиною. Один із нарисів присвячений Т. Г. Шевченку «Волинські шляхи великого Кобзаря». Нарис розповідає про подорож Т. Г. Шевченка Рівненщиною, згадуються ймовірні населені пункти Рівненщини, які відвідав письменник: Корець, Острог, Дубно, Верба, Пляшева. Автор у своїй праці пише: «Глибокі враження волинської подорожі 1846 р. Т. Г. Шевченко художньо осмислив у літературних творах: ліричному вірші «Ой чого ти почорніло, зеленеє поле», поемі «Варнак», повісті «Варнак» та «Прогулянка з задоволенням і не без моралі». Мандрівка дала Т. Г. Шевченку змогу відчути як єдиний організм усю Україну, дала моральне право виступати від імені всієї своєї знедоленої Батьківщини».

Книга І. Пащука «Повернення в незабутнє» (1993) [9] довгий час слугувала читачам як єдине джерело відомостей щодо літературної карти Рівненщини, знайомила з іменами письменників, які побували на Рівненщині чи народилися на теренах рідного краю. Серед шістнадцяти постатей письменників особливе місце займає постать Тараса Шевченка. Йому присвячений розділ «Тарасом сходжена земля. Тарас Шевченко». Розпочинається подорож місцями увічнення пам'яті Т. Шевченка у Рівному та населених пунктах області, де були відкриті пам'ятники та меморіальні дошки Великому Кобзареві. Найдавніший пам'ятник на Рівненщині Кобзарю було відкрито у 1941 р. у парку імені Т. Шевченка у Рівному. Автор знайомить з колекцію «Кобзарів» різних років і місць видань зібрану з ініціативи директора Музею Книги м. Острога С. В. Позіховської, експозиціями музеїв Рівненщини, які присвячені Кобзареві.

1996 р. для Рівненщини був урожайним на видання, присвячені Великому Кобзареві. Область урочисто відзначала 150-річчя перебування Т. Г. Шевченка в краї у складі археографічної експедиції 1846 р. Вихід з друку матеріалів доповідей і повідомлень міжнародної

науково-практичної конференції «Шевченко і сучасність»(1996) [14] значною мірою засвідчило стан і визначило перспективи подальшого розвитку Шевченкознавства. Понад сімдесят статтей ввійшло до збірника. Серед них варто відзначити розвідки наших земляків р. Тишкевич «Шевченко у творчості художників-аматорів Рівненщини», Т. Пономарьової «Т. Г. Шевченко та М. І. Костомаров», С. Шевчука «Т. Г. Шевченко: «Богом благословенний край».

Книга С. Шевчука «Наша дума, наша пісня на волинських шляхах Тараса « (1996) [20] узагальнює сторінки буття Т. Г. Шевченка в Петербурзі, на Волині,. Автор подає матеріали про увічнення Кобзаря у пісенній, словесній народній творчості рідного краю. Видання висвітлює одну із важливих сторін перебування Т. Шевченка на Рівненщини, а саме його записи народних пісень.

Довгоочікуваним виданням для громадськості Рівненщини став збірник творів літераторів, краєзнавців та митців Рівненщини, присвячених Кобзареві «Шевченкові верстви» (1996) [17], упорядником і редактором якого був Є. Шморгун. Книга вийшла у видавництві «Азалія» та вмістила більше 35 імен авторів та їх прозові, поетичні твори, пєси, краєзнавчі розвідки науковців про перебування Т. Шевченка на Рівненщині.

Ще однією гарною новиною став вихід з друку книги А. Антончика «Квіт пам'яті неопалимий» (1996) [1] у видавництві «Азалія». Це історія створення пам'ятника Т. Г. Шевченку в селі Бережниця Дубровицького району. Чимало теплих слів автором сказано в адресу автора пам'ятника, відомому скульптору, уродженки села – Теодозії Бриж.

Привертає до себе увагу видання 1998 р. – методичний посібник для вчителів, який підготовив кандидат педагогічних наук, професор Б. Степанишин «Тарас Шевченко. Іван Франко. Леся Українка в школі» [13]. У книзі узагальнено півстолітній досвід словесників України і власний досвід викладачів Рівненського державного педагогічного інституту щодо літературознавчого коментування творів, у т.ч. Т. Г. Шевченка, та методики їх вивчення школярами. Створено не лише для навчального процесу, але й для громадського виховання школярів, плекання ідеалу українця.

У 2005 р. у видавництві «Волинські обереги» виходить «Літературно-краєзнавча енциклопедія Рівненщини» (2005) [8], укладена І. Пащуком. Декілька сторінок видання автор присвячує Тарасу Шевченку, зокрема подає біографічну довідку, в якій концентрує увагу на фактах перебування Великого Кобзаря на Рівненщині. Наступна довідка знайомить із меморіальними дошками, пам'ятниками, відкритими на Рівненщині Великому Кобзарю.

У 2006 р. до 160-річниці перебування Кобзаря на Волині у видавництві «Твердиня» (Луцьк) вийшла монографія П. Кралюка «Волинь у житті та творчості Тараса Шевченка» [7]. Видання присвячене історичній мандрівці Тараса Григоровича 1846 р. за завданням Київської археографічної комісії, де він робив замальовки культурно-історичних пам'яток краю, записував народні пісні. До видання ввійшли архівні матеріали, інші опосередковані джерела, а також оригінальні твори самого Шевченка. Автор намагався не лише дещо по-новому глянути на волинську подорож Кобзаря, але й спробував осмислити, як Шевченко сприймав Волинь і яке місце вона посіла в його творчості. На жаль, свідчень цієї подорожі залишилось не так уже й багато. Як зауважує автор, ймовірно, звіт Шевченка про перебування на Волині, який він мав передати у Київську археографічну комісію, був знищений. Не збереглося ніяких його поезій та листів того часу. До видання залучені офіційні матеріали, передусім, офіційне розпорядження київського, подільського губернаторів та волинського генерал-губернатора Г. Д. Бібікова, листи губернаторів до Подільської та Волинської губерній, архієпископів Подільського й Волинського, де вказувалась на необхідність надання допомоги Шевченку у його праці. До другої групи входять зроблені Шевченком під час подорожі малюнки, а також записані ним народні пісні. Третю групу складають згадки про Волинь у творах Кобзаря Кобзаря, що з'явилися після подорожі. Найбільш інформативними в цьому плані є повісті «Варнак» та «Прогулянка із задоволенням і не без моралі». Ще одну групу матеріалів складають спогади, певні свідчення людей про перебування Шевченка на Волині.

Книга А. Коломийця «Шевченкова ера» (2011) [6] надійшла із далекої Австралії. Вперше книга була видана в м. Дубно у 1942 р. у видавництві «Лад». Нове видання 2011 р. (Сідней, Австралія) надіслав син А. Коломийця Ж. Коломиєць, який є його упорядником. В передмові до видання автор говорить про те, що випускаючи цю книгу друком, він має на меті «заповнити прогалину, яка існує про Шевченка та його творчість, яка спричинена знищенням на українських землях українських бібліотек під час воєнних дій та внаслідок змін влад».

Подією у культурному житті Рівненщини став збірник «Шевченкові верстви» [18], присвячений 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка. Упорядник і редактор видання Є. Шморгун зібрав понад шістдесяти творів рівненських письменників, доробків науковців, досліджень краєзнавців. У трьох розділах книги («Орач убогої ниви», «Найбільша сила слова», «Ударило в дзвони пророче Шевченкове слово») представлені архівні документи, спогади, краєзнавчі дослідження пов'язані з перебуванням Т. Г. Шевченка на Рівненщині. Окремий розділ вміщує поетичні та прозові твори, твори образотворчого та музичного мистецтва наших сучасників і представників минулих поколінь. Це своєрідна Шевченкіана в Шевченкіані.

У ювілейному 2014 р. вийшов збірник матеріалів і тез конференції «Шевченкові духовні імперативи в сучасному мистецько-освітньому просторі» [19]. Вищі навчальні заклади Рівненщини розвивають і збагачують Шевченкіану рідного краю організацією наукових, науково-творчих студій для поглибленого пізнання спадщини Кобзаря, осмислення її в умовах вияву вільної думки про необхідність розбудови європейської демократичної і соборної України, повернення історичної пам'яті, збагачення рідної мови, плекання креативності мистецтва і літератури. У збірник ввійшло 38 статтей викладачів, магістрантів, студентів, присвячених темам: «Шевченко і музична творчість», «Шевченко та декоративне і прикладне мистецтво», «Зразки музичної Шевченкіани», «Мистецький доробок Т. Г. Шевченка», «Популяризація творчості Тараса Шевченка засобами краєзнавства».

Важливою сторінкою рівненської Шевченкіани є видання товариства «Просвіта» імені Т. Г. Шевченка. Вже декілька років поспіль товариство перевидає рідкісні і цінні твори Кобзаря та літератури про нього, тим самим робить вагомий внесок у рівненську Шевченкіану. Починаючи з 2000 р. вийшло п'ять видань, серед яких – «Кобзар» Т. Г. Шевченка (2000) [16], «Правда Кобзаря» Василя Барки (2002) [2], біографічний роман Єжи Єнджеєвича про Шевченка «Українські ночі або родовід генія» (2012) [4], книга М. Шагінян «Тарас Шевченко» (2013) [15]. До 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка у 2014 р. було підготовлено репродукції поштових листівок 1911–1912 рр. «Благодійні листівки» [5] класика української дореволюційної графіки Амвросія Ждахи. Це повна колекція кольорових високохудожніх та глибоко національних композицій до українських народних пісень та повісті «При битій дорозі» Ревіти-Гавронського. На листівках зі звороту напис: «Жертвуйте на пам'ятник Т. Шевченкові у Києві». Як пише у передмові до видання О. Шарапа: «Напередодні шевченківських роковин варто згадати самобутню і завжди безпомилково пізнавану в українському мистецтві постать Амвросія Ждахи (Смаглія). Протягом усього свого життя він постійно звертався до шевченківської тематики, власною творчістю долучався до збору коштів для спорудження пам'ятника Великому Кобзареві у Києві». Благодійні листівки митець виконав аквареллю. Ілюстрації мали вийти у 1914 р., тоді ж мав бути й споруджений пам'ятник Т. Шевченку у Києві. Його встановили 1939 р.

За чверть століття, а власне за роки незалежності України, рівненська Шевченкіана поповнилась виданнями, які стали достойним внеском й у всеукраїнську Шевченкіану. Шевченкова наука любові до України, закладена у його творчості у поєднанні з повагою до інших народів має увійти у свідомість всіх наступних поколінь.

Джерела та література:

1. Антончик А. Квіт пам'яті неопалимий: історія створення пам'ятника Т. Г. Шевченкові в с. Бережниця Дубровиц. р-ну на Рівненщині / А. Антончик.– Рівне: Азалія, 1996.– 32 с.– (Реабілітовані історією).
2. Барка В. Правда Кобзаря / В. Барка; підгот. до друку М. Борейко; післямова Я. Поліщука.– Рівне, 2002.– 320 с.
3. Власюк О. До місцевих студій про перебування Шевченка на Рівненщині / О. Власюк // Тарас Шевченко і сучасність: зб. матеріалів і тез міжнар. наук.– теорет. конф., 21 трав. 1996 р. / Рівнен. держ. ін-т культури, Рівнен. держ. пед. ін-т; голов. ред. Г. С. Дем'янчук.– Рівне, 1996.– С. 223–225.
4. Єнджеєвич Є. Українські ночі або родовід генія: біограф. роман про Шевченка / Є. Єнджеєвич; пер. із пол. Є. Рослицького; Рівнен. міське об-ня т-ва «Просвіта» ім. Т. Шевченка; Рівнен. осередок Наук. т-ва ім. Т. Шевченка.– Рівне: ДМ, 2012.– 660 с.
5. Ждаха А. Благодійні листівки. У вінок шани Великому Кобзареві: до 200-ліття Т. Шевченка: [репродукція поштових листівок 1911–1912 рр.] / А. Ждаха; підгот. до друку М. Борейка; передм. О. Шарапи.– Рівне: М. Дятлик, 2014.– 72 с.

6. Коломиєць А. Шевченкова ера: [перевид. твору, який вийшов у м. Дубні 1942 р.] / А. Коломиєць.– Сідней, 2011.– 36 с.
7. Кралюк П. Волинь у житті та творчості Тараса Шевченка: монографія / П. Кралюк.– Луцьк: Твердиня, 2006.– 80 с.
8. Пащук І. Літературно-краєзнавча енциклопедія Рівненщини: А–Я / І. Пащук.– Рівне: Волин. обереги, 2005.– 212 с.: іл.
9. Пащук І. Повернення в незабутнє: до літератур. карти Рівненщини. Статті. Спогади / І. Пащук.– Рівне: Рівнен. друк., 1993.– 94 с.
10. Пащук І. Шевченкіана рівненських письменників / І. Пащук // Тарас Шевченко і сучасність: зб. матеріалів і тез міжнар. наук.– теорет. конф., 21 трав. 1996 р. / Рівнен. держ. ін-т культури, Рівнен. держ. пед. ін-т; голов. ред. Г. С. Дем'янчук.– Рівне, 1996.– С. 220–223.
11. Поліщук Я. Література рідного краю / Я. Поліщук.– Рівне: Азалія, 1993.– 80 с.
12. Поліщук Я. Шевченко і Ровенщина: (довід.– інформ. матеріал на допомогу ідеолог. активу): до 175-річчя від дня народж. Т. Г. Шевченка / Я. Поліщук.– Ровно: Облполіграфвидав, 1989.– 60 с.
13. Степанишин Б. Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка в школі: метод. посіб. для вчителів / Б. Степанишин.– К.: Проза, 1998.– 384 с.
14. Тарас Шевченко і сучасність: зб. матеріалів і тез міжнар. наук.– теорет. конф., 21 трав. 1996 р. / Рівнен. держ. ін-т культури, Рівнен. держ. пед. ін-т; голов. ред. Г. С. Дем'янчук.– Рівне, 1996.– 250 с.
15. Шагінян М. Тарас Шевченко: монографія / М. Шагінян; пер. з рос. мови В. Іванисенка.– Рівне: М. Дятлик, 2013.– 262 с.
16. Шевченко Т. Г. Кобзар: факс. вид. позацензур. прим. 1840 р.: 2000-літтю Різдва Христового та 160-літтю першого вид. «Кобзаря» присвяч. / Т. Шевченко; післямова В. Бородіна, П. Лобаса.– Рівне, 2000.– 292 с.
17. Шевченкові верстви: твори літераторів, краєзнавців та митців Рівненщини, присвяч. Великому Кобзареві / упоряд. і ред. Є. Шморгун.– Рівне: Азалія, 1996.– 106 с.
18. Шевченкові верстви: зб.: до 200-річчя від дня народж. Т. Г. Шевченка / упоряд. і ред. Є. Шморгун.– Рівне: В. А. Лапсюк, 2013.– 432 с.
19. Шевченкові духовні імперативи в сучасному мистецько-освітньому просторі: зб. матеріалів і тез міжвузів. наук.– практ. конф., 24 лют. 2014 р. / Ін-т мистец. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту, Ін-т слов'янознавства Київ. славіст. ун-ту.– Рівне: Волин. обереги, 2014.–236 с.
20. Шевчук С. Наша дума, наша пісня на волинських шляхах Тараса / С. Шевчук.– Рівне, 1996.– 50 с.

Ірина Усович

РІВНЕНСЬКА ШЕВЧЕНКІАНА (Відзначення 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка у бібліотеках Рівненщини)

В історії кожного народу є імена, які становлять його славу, велич і національну гордість. Саме таким і є для України ім'я безсмертного Кобзаря – Тараса Григоровича Шевченка, гаряче слово якого, запалило сотні, тисячі, мільйони людей вогнем національної свідомості.

На 37-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО в Парижі було затверджено пропозицію України щодо включення 200-річчя від дня народження поета Тараса Шевченка до Календаря пам'ятних дат ЮНЕСКО у 2014 р. Указом Президента України 2014 р. оголошено Роком Тараса Шевченка в Україні.

Всенародна любов і пошана до Великого Кобзаря втілюється у різноманітних культурних, мистецьких заходах, що відбуваються у бібліотеках Рівненської області.

Стартувала «Рівненська Шевченкіана» проведенням загальнообласного флешмобу «Рівненщина читає Шевченка», ініціатором якого була обласна універсальна наукова бібліотека (ОУНБ). За допомогою своїх сторінок у соціальних мережах бібліотеки області закликали краян прийти до найближчої книгозбірні та в один і той же час прочитали зі своїми земляками уривок з вірша Тараса Шевченка «Молитва».

Цікавий приклад проведення поетичного флешмобу продемонструвала обласна бібліотека для молоді (ОБМ) та Кузнецовська центральна міська бібліотека (ЦМБ). Особливість дійства полягала у тому, що твори Шевченка читали

люди різних національностей, які проживають на Рівненщині. Твори Шевченка прозвучали англійською, німецькою, французькою, угорською та туркменською мовами.

До 200-річчя від дня народження Кобзаря ОУНБ організувала вебінар «Шевченко і Волинь». Учасниками інтерактивного спілкування стали бібліотекарі, науковці, краєзнавці, учнівська молодь краю.

За програмою вебінару прозвучали виступи бібліотекарів центральних книгозбірень міст Дубно, Здолбунів, Острог, Корець, Рівне про перебування Кобзаря у краї в період мандрівки на захід України по завданню Археографічної комісії.

Бібліотечні фахівці також розповіли про: унікальні колекції експонатів, які пов'язані з творчістю Т. Шевченка та зібрання примірників «Кобзаря» різних років видання, які є в приватних колекціях відомих жителів; цінні екземпляри видань творів письменника, що зберігаються у бібліотеках області. Виступи доповнювалися відомостями про вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка.

Особливим учасником вебінару була науковий співробітник Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» Марія Чирська, яка розкрила «радивилівські» шляхи Кобзаря, аналізуючи різні історичні, літературні, мистецькі джерела та поезію Т. Г. Шевченка, де описані відомі історичні події та місця пов'язані з краєм («Ой, чого ти почорніло, зеленеє поле?»).

Гощанським краєзнавцем та журналістом Анатолієм Кардашом були оприлюднені маловідомі факти про ймовірне перебування Кобзаря в Ковельському районі Волинської області, місті Рівне та селах Бочаниця і Синів Гощанського району Рівненщини.

Різноманітність заходів до 200-річчя Т. Шевченка, які проводилися в бібліотеками області, вражає. З'явилися нові та креативні форми роботи: поетичний вернісаж «Коли я читаю Шевченка» (централізована бібліотечна система м. Рівне), виставка-кросфорд «А ви читаєте Шевченка» (публічно-шкільна бібліотека с. Рясники Гощанського району), віртуальні подорожі (Володимирецька та Демидівська центральна районна бібліотека (ЦРБ), літературно-музична екібана «Тарас Григорович Шевченко – великий син українського народу» (публічно-шкільна бібліотека с. Буда Рокитнівського району), буктрейлер «Тарас Шевченко «Кобзар»» (Сарненська ЦРБ), квести (Зарічненська ЦРБ), відеоігри (Березнівська ЦРБ) і т.д.

Постать Тараса Шевченка знайшла своє відображення і у роботах народних умільців Рівненщини, які експонувалися у бібліотеках. Так, у Березнівській, Здолбунівській, Корецькій, Костопільській, Млинівській, Радивилівській та Рокитнівській центральних районних бібліотеках було організовано мистецькі виставки, на яких було представлено вишиті хрестиком, гладдю та бісером портрети поета, численні панно, гіпсові барельєфи, тарілки, картини, написані олівцем, аквареллю.

Для дітей шкільного віку працівники ЦРБ та публічно-шкільних бібліотек (ПШБ) області провели голосні читання, конкурси читців-декламаторів, конкурси малюнків по творчості Тараса Шевченка, інтелектуальні ігри (вікторини, брейн-ринги тощо). Цікаву форму роботи з дітьми продемонструвала Дубенська ЦРБ. Читачі книгозбірні створили книжку-саморобку «Шевченко – це Україна», основою якої стали малюнки дітей за творами Тараса Шевченка, власні вірші про поета. Книгу можна переглянути в мережі Інтернет (http://www.youtube.com/watch?v=q_qumB-mtaA).

Відзначаючи велику кількість книжкових виставок, представлених у бібліотеках області, варто звернути увагу на виставку рідкісних та цінних видань «Кобзарів» Т. Г. Шевченка з фондів Музею книги та книгодрукування Державного історико-культурного заповідника м. Острога, яка була організована в ОУНБ. Загалом колекція налічує 80 екземплярів книг. Серед них: фототипічні та факсимільні перші видання 1840 р.; Прага, 1876 р. (перше закордонне і безцензурне видання); Санкт-Петербург, 1907 р. (видання для український студентів); Уфа, 1943 р. (українське видавництво, яке працювало в Уфі та Саратові під час окупації Києва), а також новітні видання «Кобзаря» українських видавництв з 1950 по 2014 рр. Особливим експонатом виставки був вишитий «Кобзар» – авторська робота рівнянки Олени Медведєвої, яка у 2013 р номінувалася на здобуття Шевченківської премії. За дозволом авторки її робота оцифрована та виставлена для перегляду на одному з сайтів ОУНБ – «Електронна бібліотека творів авторів Рівненщини» (http://on-libr.info).

Віртуальні виставки до Шевченкового ювілею представлені на сайтах обласних та багатьох районних, міських книгозбірень (Рівненська, Радивилівська, Млинівська, Корецька, Здолбунівська ЦРБ та Кузнецовська ЦМБ).

В інтернеті також представлені відеоролики бібліотеки, присвячені Т. Г. Шевченку:

- «Маршрутами Рівненщини» (Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека, http://libr.rv.ua/ua/news/1949/);
- «У слові праведній, у славі віковій» (Рівненська обласна бібліотека для дітей, https://www.youtube.com/watch?v=TRcyejp2V8Y);
- «Ми пам'ятаємо тебе Кобзарю: місце вшанування Шевченка у Рівному» (Рівненська централізована бібліотечна система, https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=mHFiLQh4tWM)
- «Шевченко і Дубенщина» (Дубенська ЦРБ, http://www.youtube.com/watch?v=4eZj7jclWxo).

Рік Тараса Шевченка в Україні продовжується. Багато вже зроблено, але ще більше попереду, бо сьогодні творчість великого Кобзаря є прикладом національної гідності, формує риси нової людини, яка визначатиме рівень культури майбутнього покоління українців.

Степан Костюк

ШЕВЧЕНКІАНА ЗАСЛУЖЕНОГО ХУДОЖНИКА УКРАЇНИ ЯРОСЛАВА ОМЕЛЯНА НА ПОШТОВИХ КОНВЕРТАХ: 2014 РІК

На повагу та пошану 200-річчя від народження Тараса Шевченка тернопільський графік – заслужений художник України Ярослав Омелян [1, 673–674] розробив серію тематичних поштових конвертів, котра налічує п'ять різновидів.

Позиція перша. Конверт «європейський» (горизонтальний). Автором використано продукцію, виготовлену ТОВ «НВП Поліграфсервіс» на замовлення УДППЗ «Укрпошта» (замовлення згідно з Договором № 261–149 від 16 травня 2013 р.): вказано на звороті. Розмір – 11х21,9 см.

Сторона лицева. У лівому нижньому куті – портрет Кобзаря: основний елемент – голова поета (високе чоло, пишні вуса; лівий нижній кут малюнка «заповнено» чоловічою постаттю, котра споглядає Пророка). Кольорова гама – коричнево-зеленувата. Розмір репродукції – 4,9х4,7 см. Внизу зліва напис: «Акварель, 2009 р.» (чорна фарба). Внизу справа – авторство: «Художник Я. Омелян» (чорна фарба).

Праворуч відбитка читається текст-присвята (колонкою, фарба коричнева): «До 200-річчя (перший рядок) з дня народження (другий рядок) Тараса Шевченка (третій рядок)».

Позиція друга. Конверт «європейський» (горизонтальний). Автором використано продукцію, виготовлену ТОВ «НВП Поліграфсервіс» на замовлення УДППЗ «Укрпошта» (замовлення згідно з Договором № 261–149 від 16 травня 2013 р.): вказано на звороті. Розмір – 11х21,9 см.

Сторона лицева. У лівому нижньому куті графічний портрет Шевченка (розмір – 5х4,1 см, чорна фарба): високе чоло, пишні вуса, голова нахилена вправо; на плечах – стилізоване окреслення військових погон; на шиї зав'язана стрічка.

У правому нижньому куті – авторство: «Художник Я. Омелян» (чорна фарба).

Праворуч відбитка читається текст-присвята (колонкою, фарба коричнева): «До 200-річчя (перший рядок) з дня народження (другий рядок) Тараса Шевченка (третій рядок)».

Позиція третя. Конверт «європейський» (горизонтальний). Автором використано продукцію, виготовлену ТОВ «НВП Поліграфсервіс» на замовлення УДППЗ «Укрпошта» (замовлення згідно з Договором № 261–149 від 16 травня 2013 р.): вказано на звороті. Розмір – 11х21,9 см.

Сторона лицева. У лівому нижньому куті – відбиток у рамці (розмір – 5,2х4,3 см, фарба коричнева): «Ліногравюра «Т. Шевченко в Кременці» (підпис нижче зображення, фарба чорна): передній план – поясне зображення молодого Шевченка: правим плечем, на якому несе мольберт, повернутий до глядача; постава нахилена вперед; задній план – околиці древнього міста. Зліва – авторство (читається знизу вверх): «Художник Я. Омелян» (чорна фарба).

Праворуч відбитка читається текст-присвята (колонкою, фарба коричнева): «До 200-річчя (перший рядок) з дня народження (другий рядок) Тараса Шевченка (третій рядок)».

Позиція четверта. Конверт «європейський» (горизонтальний). Автором використано продукцію, виготовлену ТОВ «НВП Поліграфсервіс» на замовлення УДППЗ «Укрпошта» (замовлення

згідно з Договором № 261–149 від 16 травня 2013 р.): вказано на звороті. Розмір – 11х21,9 см.

Сторона лицева. У лівому нижньому куті відбиток у рамці (розмір – 4,8х4,3 см, фарба коричнева) тематичної роботи «Тарас Шевченко в Почаєві» (чорна фарба, внизу зліва): передній план – молодий Шевченко перед мольбертом тримає правою рукою пензель; погляд лівопліч-ний; задній план – Свято-Успенська лавра (лівий верхній кут), довкола – стилізовані фрагменти місцевих забудов. Зліва – авторство (читається знизу вверх): «Художник Я. Омелян» (чорна фарба).

Праворуч відбитка читається текст-присвята (колонкою, фарба коричнева): «До 200-річчя (перший рядок) з дня народження (другий рядок) Тараса Шевченка (третій рядок)».

Позиція п'ята. Конверт «європейський» (горизонтальний). Автором використано продукцію, виготовлену ТОВ «НВП Поліграфсервіс» на замовлення УДППЗ «Укрпошта» (замовлення згідно з Договором № 261–149 від 16 травня 2013 р.): вказано на звороті. Розмір – 11х21,9 см.

Сторона лицева. У лівому нижньому куті – відбиток екслібриса «Пам'яти Тараса Шевченка» (розмір – 5,1х4,1 см, коричнева фарба): поет у лівій руці тримає палаючу свічку, правою пише гусячим пером вірш «Учітеся, брати мої…». Обіч нахиленої голови Кобзаря – роки життя: «1814 (зверху), 1861 (внизу)» (колонкою: правий верхній кут композиції). Лівий верхній кут завершено калиновими кетягами.

Внизу справа – авторство: «Художник Я. Омелян» (чорна фарба).

Праворуч відбитка читається текст-присвята (колонкою, фарба коричнева): «До 200-річчя (перший рядок) з дня народження (другий рядок) Тараса Шевченка (третій рядок)».

Конверти виготовлено з паперу, на якому з середини надруковано діагонально слово «Укрпошта», що створює на зовні візуальне спостереження водяних знаків у вигляді стилізованих ромбів.

Рік видрукування, тираж та поліграфічного виконавця лицевої сторони не зазначено.

Зручності користування будь-кому (приватним, юридичним особам) надає відсутність конкретної адреси відправника.

Принагідно завважимо, що станом на 30 травня 2014 р. фонд Ярослава Омеляна у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї налічує 643 позиції (каталожна шухлядка – «Художники. м. Тернопіль. Н – Я», тематичний роздільник – «Омелян Ярослав Максимович» – С.К.) [2].

Джерела та література:

1. Головин Б., Дуда І., Штокало В. Омелян Ярослав Максимович // Тернопільський Енциклопедичний Словник.– Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2005.– Т. 2.– К-О.
2. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

Наталія Бойко, Надія Голод

ФОНД БЕРЕЖАНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ, ЯК ДЖЕРЕЛО ДО РОЗКРИТТЯ ОБРАЗУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

«Щороку працівники Бережанського краєзнавчого музею в одному з просторих залів облаштовують виставку «У вінок Кобзареві», приурочену до Шевченківських днів. Так триває вже понад 20 літ, і ніколи жодна не була копією – повторенням попередньої, адже постійно поповнювалися новими, розшуканими або ж подарованими експонатами, кожен з яких можна і слід вважати неоціненним внеском у творену народом Шевченкіану» [9, 144].

22 серпня (за 200 днів до 9 березня 2014 р.) на сторінках регіональної незалежної рекламно-інформаційної газети «Береж інфо» стартував проект «200 кроків до Тараса Шевченка», офіційна презентація якого відбулася 24 серпня 2013 р. в Бережанському краєзнавчому музеї. Проект «Розкажи світу про Тараса Шевченка» реалізовують Бережанська міська громадська організація «Рідне місто» (Володимир Якимів), Міське товариство Асоціації філателістів

України (Олег Поливко), Міський клуб «Колекціонер» (Олександр Караневич), Товариство «Адамівка» імені Володимира Савчака (Микола Пересада) та Бережанський краєзнавчий музей (Надія Голод) [3].

Його мета – 200 днів до величного ювілею розповідати про Кобзаря щодня. У Бережанському краєзнавчому музеї з цього дня діє постійна експозиція одного експоната не тему Шевченкіани. На початку вересня в музеї було проведено перший урок нового навчального року на тему: «Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття!».

Важливою складовою проекту став випуск пам'ятної поштової картки «Розкажи світу про Тараса Шевченка» із зображенням офіційного логотипу Шевченкового ювілею (автор Олег Шупляк). Двісті пронумерованих поштівок з автографом автора логотипу розійшлися в «Міжнародний тиждень листа» (7–13 жовтня) з Бережан на адресу українських (і не тільки) інституцій на всіх материках.

28 лютого відбулося відкриття виставки «200 кроків до Тараса Шевченка» (березень – травень), яка має три розділи: «Шевченкіана колекціонерів», «Шевченкіана Бережанського краєзнавчого музею» та «Бережанці у вінок Кобзареві».

«Шевченкіана колекціонерів» представлена філателістичними матеріалами «Останнім шляхом Кобзаря» Олександра Караневича (Бережани), «Тарас Шевченко в монументальній скульптурі» Олега Поливка (Бережани), «Тарас Шевченко на марках» Віктора Свищо (Бережани), «Укрфілкадра: «Назустріч славному ювілею» Василя Прухницького (Львів), колекцією монет України Олега Місячка (Бережани), збіркою «Тарас Шевченко у малій пластиці» Володимира Шкільного (Козова), колекцією етикеток сірникових коробок «Філуменістична Шевченкіана» Галини Панахид (Львів) та «Діти у вінок Кобзареві» роботи гуртківців Будинку творчості школярів (Бережани).

«Шевченкіана Бережанського краєзнавчого музею» розпочинається вишитою роботою «Портрет Т. Шевченка» о. Миколи Суса. Уродженця с. Тростянець Бережанського району Тернопільської області. Отець Сус уже 34 роки на парафії у селі Дзвинячка, що у Борщівському районі. Марія Юрець – текст «Заповіту» вишила разом із зображенням Кобзаря. Оригінально й символічно відтворені на полотні майстрині Стефанії Щербатої теж портрет Поета і його «Заповіт». Ці роботи виконані у 1992 р. – у другому році незалежної України, і тоді ж поповнили скарбницю – фонди музею, як і рушник Марії Віятик з написом: «175 років від дня народження Т. Г. Шевченка» та інші вишиті роботи членкинь Клубу бережанських вишивальниць.

Наступний експозиційний вузол – афіші Шевченківських свят, відображає вшанування Тараса Шевченка на Бережанщині та поза її межами (1985–2014 рр.).

Шевченко художник, представлений альбомом в якому міститься 40 репродукцій його робіт, автор Касіян В. І., Київ видавництво «Мистецтво» 1963 р. [2]. Унікальним є теж альбом «Шевченко – художник», виданий у 1954 р. з приуроченням до 300-ліття відомого переяславського договору та «Кобзар» 1957 р. випуску. Обидві книги були придбані колишнім вояком УПА, політв'язнем ГУЛАГу Іваном Андрійовичем Шагаєм та подаровані музею 9 березня 2004 р. Іван Андрійович провів 15 років в Сталінських таборах, працював в шахтах Комі, Воркути, Мордовії і на зароблені тяжкою працею гроші замовляв книги, які його цікавили через Київ "Книга-поштою". В'язні писали листи, їм висилали каталоги, і тоді вони замовляли книги. Цей альбом був замовлений в 1954 р. в Комі АРСР, коли п. Шагай був в лаг пункті 388/3 м. Інта. Далі була Воркута, Мордовія, книг назбирувалось багато, важко було їх переносити з барака в барак, з табору в табір, з місця на місце. І в 60-і роки було дано розпорядження здати книги в бібліотеку, або відправити додому. Іван Андрійович не мав нікого з рідних тому відправив друзям в Інту. А коли в 1966 р. п. Шагай був звільнений, він забрав альбом і привіз із собою на Батьківщину. Нажаль 6 репродукцій із альбому зникло. З нагоди 15-річчя Бережанського краєзнавчого музею Іван Андрійович подарував цей альбом [1]. Два комплекти листівак «Т.Г. Шевченко – художник» Київ, видавництво «Мистецтво» 1979, 1980 роки (10х15 см) [16–17].

З розділу Письмові документи та Рідкісна книга хочемо відзначити особливо визначні для нашого музею. Це «Тарас Шевченко. Гайдамаки», видана Українською накладнею у 1947 р. у Мюнхені, ілюстрована художником А. Р. Сластьоновим; IX том з Повного видання творів Т. Г. Шевченка, виданий Українським науковим інститутом, Варшава-Львів, 1936 р.; книга «Тарас Шевченко. Життя і творчість у портретах, ілюстраціях, документах», видавництво «Радянська школа», 1960 р. Колекція великих та малих кобзарів [10–15; 18], поетичних збірок, присвят, програм [4], запрошенн [5], конвертів [7], закладок, марок Підпільної пошти України, екслібрисів художника – Ярослава Омеляна, газет та журналів.

Цікавою є книга про Тараса Шевченка «Про життє Тараса Шевченка» автор Денис Лукіянович, просьвітні листки, р. 1918. Ч. 37, накладом Товаритва «Просьвіта» у Львові з друкарні наукового товариства ім. Шевченка, 24 с. ціна 10 сот. [6].

Одне із основних місць у експозиції до Т. Шевченка займає поштова картка із серії сучасники Т. Шевченка. На ній зображені: І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, М. Шашкевич, П. Гулак-Артемовський, М. Костомаров, П. Куліш, М. Максимович. Видавець М. Шашкевич, 1904р. дарунок А. Захарківа-Олійника [8].

Зацікавлення відвідувачів матимуть два настільних бюсти і портрет, виготовлені з гіпсу, очевидно, ще у 20–30-х роках. Один з бюстів подарував музеєві в перші роки його створення бібліофіл, лікар, упорядник книги «Українські народні пісні з Лемківщини» Орест Гижа.

Краєзнавчий музей у історію свого зібрання мистецьких робіт зробив запис 7 липня 1980 р. «Дарунок Вітольда Монастирського – портрет Антона Монастирського (художник В. Монастирський) та портрет пророка Т. Г. Шевченка пензлем Антона Монастирського (2.11. 1878–15.15.1969)».

Це один з величних та цінних експонатів нашого музею. Адже А. Монастирський уродженець Тернопільщини, відомий художник України. За документами, даний портрет написаний у 1912 р., в період найвищої хвилі національного відродження українців у межах Австро-Угорщини. Отже, на долю цього портрета випало «бачити» всі ті нелегкі випробування, які переніс увесь західноукраїнський люд: І світова війна, період ЗУНР, пацифікація, більшовицькі репресії 1939–1941 рр., німецьке насилля, повоєнне енкавидистське беззаконня, боротьби підпілля ОУН й УПА… Та портрет як і ми українці жив і вижив, і сьогодні радує око відвідувачів.

Антін Манастирський народився 2 листопада 1878 р. в селі Завалів, нині Підгаєцького району Тернопільської області в сім'ї поштового урядовця.

З дитинства виховувався у атмосфері духовності та любові до рідного краю. Особливе значення для маленького Антіна мала народна пісня, яка запала в серце майбутнього художника. Довгі роки життя пісня супроводжувала і надихала митця творити.

Освіту добував у школі Станіславова, Львівській художньо-промисловій школі, а згодом навчався у Краківській академії красних мистецтв.

У 1900 р. «Товариство для розвою руської штуки», членом якого був Антон Манастирський, виставляє його перші живописні твори. З того часу в Антіна Івановича і розпочалося активне творче життя. Він малює цілу галерею високодуховних творів – пейзажі, тогочасну злободенну дійсність, картини з історії народу, сатиру тощо.

Жив і працював Антін Манастирський у Львові. Помер 15 травня 1969 р. у Львові. Похований у родинному гробівці на Личаківському цвинтарі, поле № 5.

Велика колекція образотворчого мистецтва зберігається у наших фондах, це роботи відомих художників: Володимир Савчак «Портрет Т. Шевченка» 2 роботи, Ярослав Крук «Шевченко – солдат», «Шевченко – художник», Ігор Крук «Шевченко в роздумах коло вогню», Ярослав Миколишин «Шевченко в Кременці», Іван Крамський «Тарас Григорович Шевченко» (репродукція), Ігор Лесик «Тарас Шевченко» (гіпсова мозаїка).

Окрім образотворчого мистецтва до фонду Тараса Шевченка увійшли 14 різьблених портретів Кобзаря. Серед цих експонатів є роботи відомого різьбяра Осипа Величка. Особливо цінним експонатом музейна збірка поповнилась у день свого 30-річного ювілею (20.09.2010 р.). Це робота В. Калінкіна – портрет Т. Шевченка (дарунок Г. Шинкарьової).

Твір «Василь Бідула різьбить погруддя Тараса Шевченка» робота Віктора Калінкіна. Варто наголосити на тому факті, що ця робота «мабуть перша і досі єдина» спроба відобразити в дереві цілу історичну подію з життя Бережанщини – підготовку до встановлення пам'ятника Т. Г. Шевченку при шляху край села с. Жуків у 1911 р. [9, 98].

Скульптор В. Лупійчук представлений копіями фотографій робіт з персональної виставки в музеї (з дарчими підписами автора) по творах Т. Г. Шевченка: «Сліпий Кобзар», «В татарську неволю», «І на диво серед поля тополею стала», «Поєдинок з ворогом», «В похід», «Провожала мати сина», «Жінки навідь з рогачами пішли в гайдамаки», «Сурмач», «Катерина», «Нічого кращого немає, як тая мати молодая», «Ярина», «Поєдинок», «Смертельний поєдинок», «Кармелюк в кайданах», «На уходах», «А там степ і могила», «Шевченко в солдатах», «Не втечеш враже», «Пошкандибала пішла Івана сина годувать», «Гамалія», «Мені тринадцятий минало», «Наступила та чорна хмара», «Козак з молькою», «Кличе в похід», «Козак Трясило б'ється з ворогами», «Мені здається що це я, що це та молодість моя», «Козак в дорозі», «Ярина».

В. Лупійчук народився 22 грудня 1929 р. в м. Волочиськ Хмельницької області в хлібороб-

ській родині. Закінчив Львівське художньо-ремісниче училище і Чернігівський будівельний технікум. Ще змалку Володимир Лупійчук захопився козацтвом, цікавився історією України. Його цікавив не тільки козацький героїзм, а й їхній побут, мислення, звичаї, повсякденне життя. В. Лупійчук захопився живописом і ліпленням, досконало вивчав анатомію. У 1961 р. його скульптура "Козак на коні" в гіпсі, тонованому під бронзу, експонувалася на виставці в м. Москва. Згодом скульптор і художник перевтілився у різьбяра, але темі своїй не зрадив. Під його чарівним різцем козаки наче оживають: грають на бандурах, танцюють, бенкетують, сумують, прощаються з коханими, верхи на конях мчать у бій.

Творчий доробок майстра також багатий на скульптурні портрети: Л. Українки, І. Франка, О. Маковея, С. Крушельницької… Серед його героїв історичні постаті: Гонта і Залізняк, Данило Галицький, Устим Кармалюк, Іван Богун, Данило Нечай, Маруся Богуславка; літературні персонажі: Захар Беркут, Лукаш і Мавка, козак Мамай.

Скульптурні роботи В. Лупійчука зберігаються в музеях міст: Києва, Канева, Тернополя, Черкас, Чигирина, Збаража, Бережан, Павлограда, Яготина. Виставки його творів експонувалися за межами України.

Володимир Васильович був одним з ініціаторів відродження Українського козацтва, обирався отаманом Козацького товариства. Він ревний поборник виховання дітей і молоді на козацьких ідеалах і традиціях.

Український фонд культури відзначив Володимира Лупійчука Міжнародною премією ім. В. Винниченка. Інститут народознавства Національної академії наук України видав у м. Львів монографію Миколи Моздира «Володимир Лупійчук – співець українського козацтва». Лауреат Міжнародної премії імені В. Винниченка, Заслужений майстер народної творчості України.

Волочиська земля народила цю талановиту людину і тут його могила. Похоронено В. В. Лупійчука 27 квітня 2006 р. у м. Волочиськ. Привертає до себе увагу фото-листівка із зображенням пам'ятника Т. Г. Шевченка у м. Київ. Листівка заадресована Дмитром Мироном-Орликом (відомий ідеолог та діяч ОУН) до батька (передала сестра Віра Мирон).

Останнє надходження про яке хочеться згадати – це два старовинних рушники подаровані нам до 200-річя Т. Ш. Шевченка. Це дарунок від учнів та педколективу Чорнявського навчально-виховного комплексу ЗОШ І-ІІ ст. (директор Г. І. Сиплецька) Черкаської області. Ми вдячні вчительці Олексенко Світлані Вікторівні за сприяння та передачу нам цих пам'ятних вишиванок з Черкаського краю – оспіваної Тарасом Шевченком землі.

За свою майже 35 річну діяльність Бережанський краєзнавчий музей збагатив фонд Тараса Шевченка понад 230 предметами. Які увійшли і різні відділи: письмові документи, речові, фотографії, декоративно-прикладне мистецтво, образотворче мистецтво, нумізматика і боністика.

Вшанування великого Кобзаря у музеї триватиме. Науковими співробітниками буде презентовано «Фонд Тараса Шевченка у Бережанському краєзнавчому музеї» та краєзнавче дослідження «Тарас Шевченко у Бережанській гімназії», а також презентація спільних напрацювань з головою Міського клубу «Колекціонер» Олександром Караневичем, каталогу «Тарас Шевченко у філателії». Заплановані: тематичні уроки, лекції, семінари, кінолекторії, участі у міжнародних, всеукраїнських конференціях, урочистих академіях; Європейський проект «Ніч в музеї» на тему: «Бережанці в вінок Кобзареві»; закриття проекту «200 кроків до Шевченка». Усі ці заходи матимуть своє продовження, адже музейні фонди поповняться новими цінними, історичними, можливо раритетними предметам. Завершальним етапом буде ІІ Міжнародна наукова конференція «Бережанська гімназія: сторінки історії», присвячена 200-літтю Тараса Шевченка.

Тарас Шевченко своїм Словом промовляє однаково пристрасно і зрозуміло до всіх українців, своїм безсмертним іменем об'єднує всіх нас в одну сім'ю, вільну і нову.

Джерела та література:

1. Альбом репродукцій картин Т. Г. Шевченка дар музею від політв'язня, жителі м. Бережани Шагая Івана Андрійовича (БКМ 6788, Інв. 2680);
2. Альбом. Шевченко – художник. 40 репродукцій, автор В. І. Касіян – К.: Мистецтво, 1963 р. (БКМ 5251, Інв. 2084);
3. Афіша. 10 березня 1985 р. запропонуємо на літературно-музичний вечір «В сім'ї вольній новій» (БКМ 3932, Інв. 1287);
4. Запрошення на святковий концерт «Співають Кобзареві струни», присвячений 175-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка. РБК, м. Бережани, 9 березня 1989 р. (БКМ 5342, Інв. 2161);

5. Запрошення 20 травня 1990 р. в м. Підгайці відбудеться загально районне Шевченківське літературно-мистецьке свято «В сім'ї вольній, новій», присвячене 150-річчю від дня виходу в світ «Кобзаря» (БКМ 5979, Інв. 2354);
6. Книга. Про життє Тараса Шевченка. Написав Денис Лукіянович. Просьвітні листки. р.1918. Ч.37. Накладом Товариства «Просьвіта» у Львові з друкарні наукового товариства ім. Шевченка.– 24 с. Ціна 10 сот. (БКМ 9425, Інв. 3797);
7. Конверт «Пам'ятник Т. Г. Шевченку в м. Козова. 1993 р.» із пам'ятним штемпелем «Пам'ятнику Т. Г. Шевченку в м. Козова 20 років». Козова. 23.05.2013» та маркою номіналом 2 гривні, календарним штемпелем. Козова – 2013, наклад 60 прим. Ідея – Любомир Півсеток, оформлення – Андрій Пилюх (БКМ 9242, Інв. 3650);
8. Поштова картка із серії сучасники Т. Шевченка. На ній зображені: І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, М. Шашкевич, П. Гулак-Артемовський, М. Костомаров, П. Куліш, М. Максимович. Видавець М. Шашкевич, 1904р. дарунок А. Захарківа-Олійника (БКМ 8897, Інв. 3380);
9. Савчук. В. Тарас Шевченко і Бережанська земля. Бережани, 2008.– 144 с.;
10. Шевченко Т. Кобзар. Вступна стаття академіка АНУРСР Максима Рильського. державне видавництво художньої літератури, Київ, 1960 р. (БКМ 199, Інв. 38);
11. Шевченко Т. Кобзар.– Передмова Івана Ставничого, видавництво «Універсальна бібліотека в Станіславі» – 309 с. (БКМ 7924, Інв. 119);
12. Шевченко Т. Кобзар.– К., 1964. (БКМ 5925, Інв. 2315);
13. Шевченко Т. Кобзар.– К., Дніпро.– 1966.– 622 с. (БКМ 9426, Інв. 3798);
14. Шевченко Т. Кобзар.– К.– Державне видавництво художньої літератури.– 1957.– 627 с. Дарчий напис: «Бережанському краєзнавчому музею на відзначення 190-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. 9.03.2004 р. І. А. Шагай» (БКМ 9427, Інв. 3799);
15. Шевченко Т. Малий Кобзар.– 1964. (БКМ 8182, Інв. 3156);
16. Т. Г. Шевченко – художник. Комплект листівок. К.: Мистецтво, 1979. 15 листівок (БКМ 9436, Інв. 3808);
17. Т. Г. Шевченко – художник. Комплект листівок. К: Мистецтво, 1980. 32 листівки (БКМ 9437, Інв. 3809);
18. Der Kobsar Taras Schewtschenko / mit illustrationen nach originalen des autors. Moskau 340 s. «Кобзар» Тарас Шевченко/ видавництво літератури на іноземних мовах, Москва.– 340 с. (БКМ 7161, Інв. 2865).

Андрій Слесаренко

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ЯК ОБРАЗ-КАТАЛІЗАТОР КУЛЬТУРНОГО НОНКОНФОРМІЗМУ ТА ОПОРУ ТОТАЛІТАРНОМУ РЕЖИМУ 1960-1970-Х РОКІВ В УКРАЇНІ

Впродовж століть для багатьох поколінь українців Тарас Шевченко виступав символом боротьби за незалежність України та права людини. Феномен мотиваційного впливу Великого Кобзаря на український визвольний рух становить перманентний науковий інтерес. Метою цієї розвідки є аналіз використання образу Тараса Шевченка як каталізатора культурного нонконформізму та опору тоталітарному режиму 1960–1970-х років в Україні.

У 1960–1970-х роках у СРСР можливостей для висловлення альтернативних точок зору не було: зі збройним опором непокірних українців покінчено ще в 1950-х рр., цвіт українських шістдесятників арештовано і засуджено у 1965–1966 рр., у 1968 р. чехословацький спротив демонстративно придушено радянськими танками на пострах іншим можливим необережним сміливцям. Проте люди шукали різні способи сказати «ні!» нерівноправному становищу та русифікації України, порушенню громадянських прав в СРСР, агресії в Чехословаччині.

Смислотворча роль Тараса Шевченка як каталізатора культурного нонконформізму та опору тоталітарному режиму 1960–1970-х років в Україні вбачається нами у кількох ракурсах. По-перше, це організація та проведення вечорів пам'яті поета, на яких образ Шевченка подавався як носій національно-державницької ідеї. Найвідомішими стали вечори, організовані Київським клубом творчої молоді «Сучасник» (заснований у 1959 р.). Багато особистих зусиль

для налагодження діяльності клубу доклали: його голова режисер Лесь Танюк, митці нового покоління Людмила Семикіна, Галина Севрук, Віктор Зарецький, Алла Горська, Ераст Біляшівський, філолог Надія Світлична та багато інших. Своїм досвідом Клуб творчої молоді підтримало чимало представників української інтелігенції старшого покоління. Серед них: архітектор Григорій Логвин, письменники Борис Антоненко-Давидович, Григорій Кочур, Максим Рильський, Микола Бажан та ін. Клуб «Сучасник» відвідувала молодь різноманітних суспільних верств. Постійну аудиторію складали декілька сот чоловік, хоча ціла низка заходів збирала і значно більше осіб.

Подібні акції проводив і Львівський клуб творчої молоді «Пролісок», очолюваний Михайлом Косівом. Широку громадську увагу привернув проведений «Проліском» у другій половині березня 1968 р. з ініціативи Михайла Гориня та Мирослави Зваричевської вечір, присвячений 150-річчю з дня народження Великого Кобзаря. Хоча сценарій заходу був взятий з офіційних джерел, його організатори зуміли створити у ході проведення вечора таку атмосферу, яка змусила усіх присутніх не лише замислитися про причини особистої трагедії генія в умовах російського самодержавства, а й провести певні аналогії зі становищем України у складі радянської імперії.

Незважаючи на відсутність будь-якого серйозного приводу, клуби творчої молоді у 1964 р. було розпущено, а їх найактивніші члени потрапили до «чорних списків» правоохоронних органів. Проте, після ліквідації молодіжні об'єднання продовжували діяти у неформальній обстановці: в робітничих гуртожитках, мистецьких майстернях, приватних квартирах тощо. Глибоким змістом був сповнений вечір пам'яті Т. Г. Шевченка, який проходив на квартирі Романа Корогодського. Своїми думками щодо творчості поета обмінялися Іван Дзюба, Євген Сверстюк, Михайлина Коцюбинська, Леонід Плющ. Отже, літературно-мистецькі вечори, зустрічі, організовувані як клубами творчої молоді, так і приватними ініціативами, об'єднували молодь, яка вже не могла і не хотіла рухатися шляхами, протореними радянськими ідеологами.

По-друге, це спорудження та встановлення пам'ятників Т. Шевченку, несанкціонованих владою. Наприклад, такі пам'ятники постали з народної ініціативи в с. Бережниця Дубровицького району Рівненської області (1964 р.), скульптор Теодозія Бриж, та в с. Шешори Косівського району Івано-Франківської області (1965 р.), скульптор Іван Гончар. За подібну зухвалість секретар ЦК КПУ з ідеологічних питань А. Скаба доручив своєму апарату розібратися зі «знахабнілим» митцем І. Гончарем [1; 4, 98].

По-третє, це травневі вшанування перепоховання Великого Кобзаря, які переростали в неофіційні несанкціоновані мітинги. Зокрема, нелегкими виявились для партійних, радянських, правоохоронних органів Києва в другій половині 1960 – початку 1970-х років траурні шевченківські дні – 22 травня, коли заходи по вшануванню національного генія переростали в бурхливі політичні демонстрації. Серед їх активних учасників були лікар Микола Плахотнюк, художник Алла Горська, літератори Іван Світличний, Василь Рубан, науковець Василь Лобко, актриса Тетяна Цимбал, пенсіонерка Оксана Мешко та інші [5; 9].

Першою відомою акцією, пов'язаною з вшануванням Великого Кобзаря, стало 22 травня 1966 р. В університетському парку Т. Шевченка у центрі Києва зібралося близько 150 справжніх поборників української культури, щирі шанувальники поета, які читали шевченківські твори, співали українських пісень. Присутні поклали вінки до пам'ятника поета з написами: «Борітеся – поборете», «Від нащадків» та ін.

Драматично проходили події наступного 1967 р., коли попри «роз'яснювальну роботу», яку компартійні комітети і чекісти провели в колективах творчої інтелігенції і серед студентів, біля пам'ятника поету зібралося ще більше людей. За розпорядженням керівників міськкому партії пізно ввечері міліція заарештувала кількох учасників маніфестації. Після цього натовп швидко зріс, рух тролейбусів по Володимирській вулиці став неможливим. Спроба агентів КДБ спровокувати бійку не вдалася. Близько трьохсот чоловік попрямували на вулицю Орджонікідзе (Банківську), до будинку ЦК Компартії України, щоб вимагати звільнення заарештованих. Пожежні машини спробували розігнати демонстрантів струменями води, але з цього нічого не вийшло. Будинок ЦК Компартії України негайно оточили вантажними машинами, перед якими ланцюгом стали працівники апарату ЦК КПУ та ЦК ЛКСМУ. Демонстранти і апаратники стояли без руху до другої години ночі. Коли на місце цього протистояння прибув міністр внутрішніх справ Іван Головченко і дав обіцянку, що до ранку заарештованих звільнять, більшість демонстрантів розійшлася. Інші чекали майже до ранку, аж поки до них підвезли заарештованих. Після цього всі розійшлися [8, 657].

Однією з центральних фігур на вшануванні пам'яті Великого Кобзаря 22 травня 1971 р. став Анатолій Лупиніс, який, не криючись, прочитав на мітингу свої вірші «Я бачив як безчестили матір...» та «Тарасе, батьку, підніми чоло...». З постаменту пам'ятника Т. Шевченку звучали такі слова:

Мамо,
В лиху годину ти мене родила.
З ганьби та блуду плід свій зачала.
Бодай в утробі краще б задавила.
Бодай сама ти краще не жила.
Згвалтована, одурена, розп'ята,
З відтятим язиком, опльованим чолом
Лежиш ти в пазурах коханця-ката
І Ворона, Могильника заклятого,
Улесливо зовеш ти, блуднице, орлом [4, 108].

Відтоді 22 травня влада сприймала виключно як «націоналістичне дійство». Усіх, хто прийшов 22 травня 1972 р. на шевченківські заходи, спецслужби брали «на олівець», охочих прочитати вірші розганяла міліція та народні дружинники. Традиція відзначати 22 травня була відроджена лише 1989 р. [2, 51].

По-четверте, це використання київського пам'ятника Кобзареві та канівської Чернечої Гори як місць організації індивідуальних акцій самоспалення. 10 лютого 1969 р. приїхав до Києва учитель із м. Бердянська Запорізької області Микола Береславський. Він обурювався політикою русифікації України, масовими арештами української інтелігенції в 1960-х роках, розповсюджував інформацію про це, писав листи-протести про порушення законів, поширював самвидав. Але погода завадила відчайдухові провести акцію біля пам'ятника Тарасу Шевченку, як планував спочатку (ішов сніг, було холодно – мінус 18 градусів), і він зайшов у хол головного корпусу Київського університету. Каністру з бензином поставив за два кроки за дверима, щоб, виголосивши промову, швидко її схопити. Учитель-протестант вдягнув на себе транспаранти: «Боріться за законні права української мови!», «Свободу діячам української культури!» і розпочав промову закликами «Хай живе самостійна Україна!», «Припиніть дискримінацію українського народу!», намагаючись у той же час облити себе бензином. Запалити сірника не встиг: його схопили і здали в КДБ. 30 травня Київський обласний суд засудив його до 2,5 років ув'язнення в мордовських таборах суворого режиму. На засланні Береславський брав участь у різних акціях протесту, голодуваннях, за що неодноразово був покараний. З ув'язнення повернувся важко хворий, але продовжував підтримувати тісні контакти з учасниками руху – Надією Світличною, Йосипом Терелею, Оксаною Мешко, Левком Лук'яненком, Миколою Руденком, Олексою Тихим.

Авторські матеріали Береславського курсували в самвидаві, зокрема в журналах «Український вісник», «Пороги», публікувалися за кордоном. Публіцистичні праці «Хто винен?», «Куди йдемо?», «Хто і як встановлював радянську владу в Україні?», «Мовні проблеми...» та ще низка інших звучали по радіо «Свобода». КДБ не спускав з нього очей: постійно стежили, погрожували, проводили обшуки в помешканні у Дніпропетровську. Лише за рік після здобуття незалежності Береславського реабілітували, а у 2005 р. його нагороджено орденом «За заслуги» ІІІ ступеня. Помер Микола Бериславський 12 серпня 2006 р., похований у Дніпропетровську [6].

У 1978 р. уродженець Калуша Олекса Гірник підпалив себе у Каневі на могилі Тараса Шевченка в знак протесту проти політики русифікації. Вчинив він це у ніч на 21 січня – напередодні 60-х роковин проголошення Української Народної Республіки. Перед смертю розкидав по Чернечій Горі листівки, частину з яких підібрали місцеві мешканці, які згодом вилучила міліція [3]. Оскільки акт самоспалення Гірник здійснив приблизно о 3 годині ночі і не публічно, то він міг залишитися невідомим. Родині сказали, що Олекса загинув в автомобільній аварії і спочатку не хотіли віддавати тіло. Однак згодом дозволили поховати в рідному Калуші, заборонивши відкривати труну. Заборона, звичайно, була проігнорована: вночі таємно відкрили домовину, і швагро, підпільний греко-католицький священик, відслужив панахиду.

Про справжні обставини смерті дружині Олекси Гірника Кароліні повідомив лікар швидкої допомоги з Канева Михайло Іщенко. На Захід інформація про самоспалення потрапила через родичів у Польщі, а в Україні правду про його смерть вперше дізналися зі шпальт газети «Літературна Україна» уже в роки незалежності [7].

Указом Президента України 18 січня 2007 р. за мужність та самопожертву, проявлені в ім'я незалежності України, Олексі Гірнику присвоєно звання Героя України з удостоєнням ордена Держави. Нагороду отримали два його сини – Маркіян та Євген.

А 21 січня 2009 р. на Чернечій Горі в Каневі, де на місці його загибелі і за радянських часів завжди хтось клав гілку червоної калини, відбулося урочисте відкриття пам'ятного знаку

Герою України. Його ім'ям у Калуші названо вулицю та встановлено меморіальну дошку на будинку, де він мешкав.

У жорстких умовах радянського життя 1960–1970-х років, коли усі невдоволені режимом мали зв'язані руки, закриті роти, коли більшість свободомислячих інтелектуалів була за ґратами, а жителі «великої зони» позбавлені голосу, були особистості, які вдавалися до крайніх методів опору системі. Акт самоспалення як форма політичного спротиву – це не результат психічного розладу, проблем психологічного характеру, вияв слабкості і відчаю. У такому випадку йдеться про зразок сили духу, рішучості людини, котра, обравши шлях боротьби із тоталітаризмом, завершила його таким трагічним кроком [6].

Таким чином, символічна роль Тараса Шевченка як образу-каталізатора культурного нонконформізму та опору тоталітарному режиму 1960–1970-х років в Україні прослідковується нами як на колективному, так й індивідуальному рівнях. У першому випадку – це організація та проведення вечорів пам'яті поета, спорудження та встановлення пам'ятників несанкціонованих владою, травневі вшанування перепоховання Великого Кобзаря, які переростали в неофіційні несанкціоновані мітинги в Києві. У другому – це використання київського пам'ятника Кобзареві та канівської Чернечої Гори як місць організації жертовних акцій самоспалення. Попри нечисленність учасників шевченківських акцій та незначний суспільний резонанс, сам факт їх організації та проведення засвідчив існування «іншої», ідеологічно незгідної з радянськими реаліями України.

Джерела та література:

1. Антончик А. Пам'ятник у Бережниці / А. Антончик // Шевченкові верстви. Зб. тв. літераторів, краєзнавців та митців Рівненщини, присвячених Великому Кобзареві – Рівне: Азалія, 1996.– С. 68–69.
2. Бажан О. Ушанування пам'яті Тараса Шевченка в Києві 1960–1970-х рр. (за матеріалами Галузевого державного архіву СБУ) / О. Бажан // З архівів ВУЧК- ГПУ- НКВД – КГБ.– Харків: Права людини.– 2012.– № 1.– С. 45–68.
3. Гірник Олекса [Електронний ресурс].– Режим доступу: http: // www.ua.wikipedia.org/wiki/гірник олекса.
4. Данилюк Ю. З. Опозиція в Україні (друга половина 50-х-80-ті рр. XX ст.) / Ю. З. Данилюк, О. Г. Бажан.– К.: Рідний край, 2000.– 616 с.
5. Дзира Я. Шевченківський травень у роки застою / Я. Дзира // Молодь України.– 1990.– 13 травня.
6. Єзерська І. Смолоскипи свободи. Самоспалення як форма протесту / І. Єзерська [Електронний ресурс].– Режим доступу: http: // www.istpravda.com.ua/articles/2013/10/22/117970/view.
7. Іщенко М. … Спалився Гірник Олекса з Калуша / М. Іщенко // Літературна Україна.– 1992.– 20 лютого.
8. Литвин В. Історія України: Підручник для студ. внз. / В. Литвин.– К.: Наукова думка, 2009.– 821 с.
9. Рубан В. Київська школа / В. Рубан // Молодь України.– 1990.– 2 грудня.

Тетяна Карпінська

РОЛЬ МІСЦЕВОГО ОСЕРЕДКУ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» У ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПУБЛІКАЦІЙ

У 2014 р. Рівненщина разом з усією Україною святкує 200-річчя від дня народження Пророка української нації Тараса Григоровича Шевченка. Актуальним на сьогоднішній день є питання вшанування та популяризації творчості поета. Величезний внесок у таку подвижницьку справу зробило Рівненське міське об'єднання товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка [2].

Новий етап у популяризації творчості Т. Г. Шевченка на Рівненщині розпочався наприкінці 80-х на початку 90-х рр. XX ст. та був тісно пов'язаний з діяльністю товариства «Просвіта». Хоча відродження Рівненської «Просвіти» відбу-

лося раніше. 27 вересня 1988 р. у Рівному було створено перший в області осередок Товариства. Це було перше в Україні товариство відновленої «Просвіти» [1, 212].

Уже в перший рік своєї діяльності Рівненське обласне товариство «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка організувало проведення Шевченківських днів, книжкову виставку шевченкознавчої літератури, виставку рідкісних «Кобзарів» [1, 212].

Подальшу роботу товариства у справі популяризації творчості Т. Г. Шевченка можна прослідкувати з видання «Державотворці «Просвіта» Рівненщини на шляху до української України (1917–2007 роки)» (2008) [9] та збірника матеріалів конференції ««Просвіта» і духовне відродження України» (1993) [4].

Зокрема, протягом 90-х початку 2000-х років товариством було проведено низку заходів:

- 9 березня 1990 р. було проведено великий шевченківський вечір-концерт за сценарієм Бориса Степанишина та відбулося освячення пам'ятного знака на честь 150-річчя виходу «Кобзаря» Тараса Шевченка [4, 81–82].
- 12 травня 1990 р. було проведено Шевченківські читання біля погруддя поета в місцевому парку.
- 7 березня 1991 р. відбувся концерт, присвячений 130-й річниці з дня смерті Т. Шевченка.
- 27 травня 1991 р. у селі Іванова Долина Костопільського району відбулося освячення пам'ятного знака Т. Шевченку [4, 83].
- 16 липня 1991 р. у Дубно було відкрито пам'ятник Т. Шевченку [4, 83].
- 5 березня 1992 р.– концерт до ювілею Т. Шевченка в м. Рівне.
- 8 березня 1992 р.– концерт у с. Шубків.
- 8 березня 1992 р. у м. Рівне проведено панахиду за Т. Шевченком та концерт-реквієм к концертному залі.
- 10 серпня 1992 р.– хор Рівненської «Просвіти» бере участь у вшануванні пам'яті Т. Шевченка у м. Канів.
- 23 серпня 1992 р.– хор Рівненської «Просвіти» бере участь у відкритті пам'ятника Т. Шевченку у с. Тучин.
- 24 серпня 1992 р. в м. Рівне відбулися читання віршів та співання патріотичних пісень біля пам'ятника Т. Шевченку.
- 9 березня 1993 р. відбувся концерт, присвячений Т. Шевченку у м. Рівне.
- 9–10 березня 1994 р.– концерт, присвячений 180-річчю Т. Шевченка у м. Рівне.
- 22 травня 1995 р. хор Рівненської «Просвіти» бере участь у відкритті бюсту Т. Шевченка у м. Костопіль.
- 9 березня 1996 р. відбувся вечір у Військовому Будинку офіцерів у м. Рівне.
- 14 березня 1996 р.– концерт до ювілею Т. Шевченка в Автоклубі м. Рівне.
- 23 березня 1996 р.– концерт до вшанування Т. Шевченка у Будинку офіцерів м. Рівне.
- 24 серпня 1996 р.– панахида біля пам'ятника Т. Шевченка у м. Корець.
- 9 березня 1997 р.– панахида біля погруддя Т. Шевченка у м. Рівне.
- 9 березня 1998 р.– панахида біля погруддя Т. Шевченка у м. Рівне в міському парку.
- 9 березня 1999 р.– панахида біля бюсту Т. Шевченка.
- У березні 1999 р. відбулася участь членів «Просвіти» у відкритті Шевченківського свята у Дубенському коледжі та в урочистостях, що проходили в обласному муздрамтеатрі. Проведено засідання Народного університету на тему: «Шевченкові заповіти» [8, с. 6].
- 22 травня 1999 р. члени товариства взяли участь у відкритті пам'ятника Тарасу Григоровичу Шевченку на майдані Незалежності у м. Рівне.
- У червні 1999 р. було відкрито виставку «50 років відкриття державного музею Т. Шевченка в Києві».
- У грудні цього ж року товариством було організоване вручення премії ім. Г. Чубая авторам пам'ятника Т. Шевченку в м. Рівне П. Подольцю та В. Стасюку.
- 5 березня 2000 р. у м. Рівне у військовій частині було проведено вечір «Жіноцтво і Т. Шевченко»
- 6 березня 2000 р. у драмтеатрі м. Рівне відбувся Шевченківський вечір.
- 9 березня 2000 р. у м. Рівне відбувся Хресний хід до пам'ятника Т. Шевченку.

Загалом протягом 2000-х років товариством «Просвіта» регулярно проводились літературно-мистецькі свята до річниці від дня народження Тараса Шевченка, а саме: відкриття Шевченківських днів на Рівненщині, літературно-мистецькі вечори в обласному музично-драматичному театрі, художні пленери-експедиції, громадсько-політичні мітинги біля пам'ятників Тарасові Шевченку на території області [3].

Одним з головних напрямків з популяризації творчості Т. Г. Шевченка товариством «Просвіта» у період з 1991 по 2014 рр. залишалася широка видавнича діяльність.

За сприяння товариства було видано значну кількість книг, серед них значне місце відведене документам, які стосуються творчості Т. Г. Шевченка. Товариство «Просвіта» зробило вагомий внесок в ознайомлення широкого кола читачів з унікальними виданнями творів Тараса Шевченка.

У 1998 р. накладом сім тисяч примірників за ініціативи Михайла Борейка до 185-річчя від дня народження Тараса Шевченка у рівненській друкарні було підготовлено до друку перевидання «Кобзаря», виданого у Вінніпезі 1960 р. Іваном Тиктором під редакцією Ярослава Рудницького та автора передмови та приміток Василя Сімоновича з післямовою Миколи Жулинського «Тарас Шевченко – духовна реалізація пророцтва» [5].

До 2000-століття від Різдва Христового та 160-ліття виходу першого Шевченківського «Кобзаря» Михайло Борейко підготував факсимільне видання «Кобзаря» 1840 р. з паралельним текстом сучасного академічного видання. Примірник цього видання зберігається в науковій бібліотеці Санкт-Петербурзького університету. Післямови до нього написали відомий шевченкознавець, доктор філологічних наук Василь Бородін («»Кобзар» Тараса Шевченка 1840 р.: біографія книжки») і кандидат філософських наук Петро Лобас («Шевченкові думи про Україну, літературна традиція, національна ідея»). Презентація цього видання відбулася у Києві в Національному музеї Тараса Шевченка, книгу отримали музеї в Черкасах, Каневі, навчальні заклади, університети, бібліотеки України [7].

Спільно з Товариством української мови ім. Тараса Шевченка в Чикаго Рівненське обласне товариство «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка у 2002 р. видало збірник статей «Правда Кобзаря» Василя Барки (1961 р.) з післямовою «Від правди до істини Шевченка» доктор філологічних наук Ярослава Поліщука [6, 89–90].

Рівненським обласним та міським товариством «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка й Інститутом літератури було видано повне наукове видання «Кобзаря» 1910 р. під редакцією та з примітками Василя Доманицького, єдиний примірник якого зберігається в Національному музеї Тараса Шевченка в Києві. Книга вийшла у видавництві «Волинські обереги» з післямовою Сергія Гальченка у 2004 р. до 190-ліття Тараса Шевченка.

На веб сайті Рівненського міського об'єднання товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка (http://prosvita-rivne.org.ua/) зазначено інформацію про те, що у 2012 р. «Просвітою» була видана ґрунтовна книга про Шевченка (до його 200-ліття) польського письменника Єжи Єнджеєвича «Українські ночі або родовід генія» у перекладі Євгена Рослицького. Це біографічний роман про Тараса Шевченка. В Україні ця книга видається вперше. Опираючись на історичні джерела, автор правдиво змалював образ великого українського поета, «останнього козака», який надихнув свою націю вірою у національне визволення і державність. Єжи Єнджеєвич також описав тогочасні політичні, суспільні та культурні події в Україні, в Російській імперії та в усій Європі, тим самим допомагаючи зрозуміти, як формувалися погляди Шевченка. Твір написаний по-особливому: відкриває внутрішній світ українського генія – його захоплення, переживання, труднощі, піднесення, почуття. Цікаво дізнаватися про шлях становлення Шевченка від допитливого та винахідливого хлопчика до чутливого та вмілого юнака до мужнього, відданого та сміливого захисника України. Це видання має багато благодійників. Серед них Генеральне Консульство Республіки Польща у Луцьку, Олег і Лада Рослицькі (діти перекладача) в пам'ять свого батька, Товариство Української Мови ім. Тарас Шевченка у США, Наукове Товариство ім. Шевченка в Канаді та багато інших. На презентації книги у Рівному був присутній син перекладача Олег Рослицький, а також Кшиштоф Савіцкі, консул у справах культури Генерального консульства Польщі в Луцьку.

У 2013 р. до 200-ліття з дня народження Т. Г. Шевченка крім низки заходів, за сприяння «Програми підтримки книговидання місцевих авторів та популяризації української книги в м. Рівне на 2011–2015 роки» та добродійників, товариством було здійснене видання монографії «Тарас Шевченко», що є докторською дисертацією видатної російської і вірменської письменниці, літературознавця, перекладача, дослідника та популяризатора світової літератури, члена-кореспондента АН Вірменської РСР, Маріетти Шагінян (1888–1982). Метою праці, за словами автора, «дати читачеві живий образ Шевченка-творця і мислителя», «реаліста». Письменниця з любов'ю висловлювалась про Україну, і її «ласкаву і ніжну емоційно-гостру українську мову…». Ця книга стала лауреатом щорічного конкурсу, який проводиться Рівненською обласною універсальною науковою бібліотекою, «Краща книга Рівненщини 2014 р.» у номінації «Видання, присвячене Т. Г. Шевченку».

Підсумовуючи, можна констатувати, що роль Рівненського міського об'єднання товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка у популяризації творчості Кобзаря, важко переоцінити. Члени товариства завжди активно долучалися до справи з відродження національного духу українців через творчість Тараса Григоровича Шевченка та змогли написати нову сторінку історії вшанування пам'яті великого Кобзаря.

Джерела та література:

1. Борейко Г. Роль «Просвіти» у піднесенні національно-культурної свідомості у 80–90-ті роки XX століття / Г. Борейко // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. пр.: наук. зап. Рівн. держ. гум. ун-ту / РДГУ.– Рівне, 2009.– Вип. 16.– С. 212–215.
2. Гладунова Є. Шевченкіана Рівненського міського товариства «Просвіта» / Є. Гладунова // Сім днів.– 2010.– 5 берез.– С. 14.
3. Дубова Г. «Мерседес» – у заставу за «Кобзар» / Г. Дубова // Сім днів.– 2004.– 16 квіт.– С. 14.
4. Етапи відродження. Коротка хронологія Рівненської «Просвіти» / підгот. Б. Степанишин // «Просвіта» і духовне відродження України: матеріали і тези наук.– практ. конф., присвяч. 125-річчю «Просвіти» / Рівнен. обл. т-во «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка, Рівнен. держ. ін-т культури.– Рівне, 1993.– С. 80–84.
5. Ковальчук Л. Презентація рівненського «Кобзаря» в Києві / Л. Ковальчук // Сім днів.– 2001.– 24 серп.– С. 3.
6. Лобас П. Видавнича діяльність Рівненської «Просвіти» і просвітян / П. Лобас // Просвіта і просвітяни: до 135-ліття т-ва «Просвіта» / Рівнен. об-ня т-ва «Просвіта» ім. Т. Шевченка.– Рівне: Волин. обереги, 2003.– С. 85–91.
7. Місяць за місяцем. З літопису Рівненської обласної «Просвіти». Рік 1999 // Волинь.– 2000.– 11 лют.– С. 6.
8. План роботи Рівненського обласного об'єднання ВУТ «Просвіта» ім. Тараса Шевченка на 2006 р. // Волинь.– 2006.– 6 січ.– С. 8.
9. Хронологія виступу хору «Просвіта» / уклад.: М. Міськова // Державотворці «Просвіта» Рівненщини на шляху до української України (1917–2007 роки) / Рівнен. обл. об'єднання Всеукр. т-ва «Просвіта» ім. Т. Шевченка.– Рівне: О. Зень, 2008.– С. 113–149.

Любов Василів-Базюк

ВПЛИВ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА НА МОЮ ДУХОВНІСТЬ

Виховувалася я серед політичних буревіїв, твердої та нахабної польської політики до українського населення Волині, а особливо переслідування нашої рідної Української Православної церкви на Холмщині та молоді, що спонтанно підтримувала ОУН (Організацію Українських Націоналістів). Своїм дитячим, чистим і незасміченим розумом усе сприймала, що біля мене діялося. Пізнавала я творчість Тараса Шевченка, ще перед тим, поки навчилася читати. В тих часах не всі мали радіо чи патефон. У нашій родині не слухали ми музику по радіо, а мама нам співала, при кожній праці розносився мелодійний спів сопрано. Мама під час своїх гімназійних років в Кременці співала в хорі, тому вивчила багато пісень на твори Тараса Шевченка. Чудово співала, а ми з сестрою допомагали. З дуже раннього віку мені були вже знайомі такі пісні: «Сонце заходить, гори чорніють», «Садок вишневий коло хати», «Реве та стогне Дрінпр широкий», «Думи мої, думи мої» та «Така моя доля, о Боже мій милий. «Крім вище згаданих пісень, мама розучувала, там де тато був на парафії, декламувати вірші Шевченка. До нас приходили на репетиції хлопці і дівчатка старшого шкільного віку. Пригадую як в селі Білогородка мама вчила хлопчика Терешка декламувати з потрібною інтонацією вірша «Мені тринадцятий минало, я пас ягнята за селом», а дівчаток вчила «На Великдень на соломі..», від сестри вона вимагала декламувати з великим почуттям поезію «Мені однаково, чи буду я жить в Україні, чи ні».

Мене мама не вчила, бо я шепеляла, не вимовляла «р», вважала малою та все ставила мою старшу сестру в приклад, що вона так гарно декламує. Вона не тільки декламувала дівчинкою, гімназисткою, а також і студенткою, бо успадкувала мамині здібності до театру, маючи добру дикцію та інтерпретацію твору.

Отже декламаторкою я не виросла, але мала дуже добру пам'ять від маленької дівчинки – як тільки почала себе пам'ятати. Всі вірші, які мама підготовляла з школярами, як наприклад «Іван Підкова», «Розрита могила», «Огні горять, музика грає» – я знала на пам'ять. Крім дівчаток та хлопців – школярів – мама працювала з старшими – особливо з дівчиною Сяньою в Білогородці, що декламувала «Минають дні, минають ночі» та «Розриту могилу», а Василько Козловський

всіх зачаровував своєю імпретацією «І мертвим і живим …!» (послан'є).

Не маю тепер у кого запитати де батьки ховали «Кобзаря», бо не пригадую де між книжками лежав? У етажерці були різні книжки, але так не було «Кобзаря», бо часто приїжджала поліція та могла забрати. Тому тато ховав його, а своїм дуже гарним і виразним письмом переписував усі вірші на білих листках паперу, які мама розучувала. Часом писав під кальку кілька екземплярів, щоб кільком декламаторам роздати. Тільки мені не давали, я ще не читала, вважали малою, п'ятилітньою, що мусить підрости. Але воно не так ставалось, бо я на всіх пробах була присутня, та без білих листків з написаними віршами, я могла бути суфлером, знала всі вірші на пам'ять та була дуже нетерпелива, як декламатор забував слова, тоді підказувала.

У першій класі маючи 7 років (тоді так пізно діти починали школу) я ходила на проби, як мама розучувала п'єсу «Мати Наймичка». Отже я собі тихенько сиділа, ніхто на мене не звертав жодної уваги, але кожне слово всіх, що виконували свої ролі я вивчала. Я знала роллю матері-наймички – Ганни, матері – Насті, батька – Трохима, сина – Марка, його дружини – Катерини. Проби відбувалися майже пів року. Мама грала мати-наймичку, інших виконавців не пригадую, але перед постановою відбувалася головна проба, а польська поліція не дала дозволу поставити «Мати наймичку» та відзначити 10 березня день Тараса Григоровича Шевченка.

Після проби – всі розійшлися пригнобленими, бо того ж вечора мали привезти з Верби дозвіл поставити п'єсу та провести академію присвячену Великому Кобзареві. Василь Миколаєвич Рибчинський – диригент – повернувся з Верби з поліційного постерунку без дозволу на постановку. Всі розійшлися сумними, але тато потішав, що завтра сам поїде до Верби, буде вимагати дозволу та запросить поліцію бути присутніми на Шевченківській академії.

Під час вечері батьки сиділи задуманими, а я кінчивши першою, відійшла від столу, посунула своє крісло та почала ставити п'єсу «Мати Наймичку». Переходила від ролі до ролі, знала все на пам'ять. Мама і тато перестали пити чай поки я не закінчила всієї постановки, а на кінці, де треба було сказати «я твоя мати, впасти на подушку і померти», я підбігла до тата, впала на його коліна та «помирала».

У кімнаті наступила мовчанка, здивування, мама охкала та тільки сказала від здивування: «О, Боженьку!» Тато висловив велике захоплення, що я з таким пафосом, переживанням та інтонацією виконувала всі ролі. Повторяв, що не знав, що маю дуже добру пам'ять і жартував, що не треба шукати суфлера, що я можу це дуже добре виконати.

Найбільше в дитинстві я пізнавала твори Тарас Шевченка з проведених академій, а коли вже закінчила народну школу та поїхала до Холма в гімназію – то співала в шкільному хорі, де ми розучували пісні на вірші Тараса Шевченка та декламували його поезії. В підручниках та хрестоматіях були надруковані вибрані вірші, які ми вивчали на пам'ять. У той час лише дехто мав «Кобзаря». Наш «Кобзар» лишився в Ковелі та згорів, як німці підірвали будиночок. У Холмській гімназії кожного року відбувалися академії, шкільні конкурси з декламації творів Тараса Шевченка. Старші учні змагалися в конкурсах, а молодші були присутніми – слухачами. Сестра брала активну участь в тих заходах, ходила по кімнаті та декламувала, а тоді мама ще виправляла, а я це все слухала та непомітно вивчала.

Зближався фронт, німці відступали, до Холма приїхав владика Платон та священики з Рівного перед Різдвом у грудні 1944 р. Ті, що були вже емігрантами на Холмщині з Волині, Галичини, Закарпаття та Буковини від осені 1939 р., а також і початку 1940 р., залишали все та їхали, хто як міг на Захід, через Лемківщину на Словаччину. Потім і там стало небезпечно від комуністичної партизанки. Виїжджали дальше на захід до Австрії та Німеччини. Багатьом емігрантам з України німці дозволили осінню 1944 р. їхати тільки до Берліну, де було дві церкви: православна та греко-католицька. Була також велика студентська громада, юнаки і дівчата вчилися та в такий спосіб рятувалися від німецького війська і тяжких робіт. Несподівано приїхала капела бандуристів Григорія Китастого в повному складі з Києва та дала концерт. Бомби падали, Берлін горів, а повна театральна зала слухала чудове виконання бандури та пісень на слова Тараса Шевченка. Зал був переповнений емігрантами, голодними, які жили в розбитих будинках. Дахи текли, снігом замітало, а всі сиділи прикуті до крісел та не пускали бандуристів закінчити концерт. Сльози лилися, а бандуристи співали всі найважливіші твори Тараса Шевченка. Всі ми з нашої родини були на концерті та гірко плакали, бо ми розуміли, що наша доля – емігранта – не буде легкою, що можемо погинути від голоду, від щоденних налетів та бомб, поки не зуміємо втекти з Берліна.

Про велике значення творів Тараса Шевченка для українського народу, а особливо для мене та нас емігрантів на чужині, вказує те, що вже у Німеччині у таборі в Регенсбурзі осінню 1945 р. Об'єднання під назвою «Українське Мистецтво» видала «Вибрані твори» (передруковані з книжки: «Шевченко – Кобзар», видання 4, Київ «Книгоспілка» 1929) за дозволом Військового

Американського Уряду. Це видання було присвячене до 85-ліття з дня смерті Т. Г. Шевченка і до століття з дня написання «Заповіту».

Ці «Вибрані твори» Тараса Шевченка я купила маючи 14 років і до сьогодні зберігаю. Вони зі мною закінчували гімназію ще 3 роки в Німеччині та приїхали до Канади.

Наступне видання «Кобзаря», яке я змогла купити, також вийшло на папері військової доби з таким заголовком: Тарас Шевченко, «КОБЗАР», На чужині 1947 р., повне видання в трьох томах, видання Книжкового Товариства. Цей Кобзар був друкований на основі видання др. Василя Симовича, Українське видавництво в Катеринославі 1921 р., але друковане в Лейпцигу. Це невеликі книжечки, 10 на 15 ст., дрібного друку, але містять всі твори Тараса Шевченка. Що це була за радість мати свого власного зі всіма творами «Кобзаря», якого я зберігаю дотепер. Я вже могла перечитувати та писати шкільні праці у матуральному класі для проф. др. Леоніда Білецького, нашого улюбленого викладача.

Після виховання батьків у любові та пошані до творчості Тараса Григоровича Шевченка, я мала велике щастя мати викладача літератури в старших класах гімназії університетського професора др. Леоніда Білецького з Праги (тестя Олега Ольжича). Його любов та знання Української літератури, а зокрема творів Тараса Шевченка, я не могла ні з ким порівняти. Ми вивчали творчість Тараса Шевченка від вересня до Різдва. Мої збірники «Кобзаря» всі читали, очевидно проф. Леонід Білецький мав свій «Кобзар». Після пояснень твору – читали вголос, та це припадало мені. Отже з дитинства, хоч мене мама не вчила декламувати, але це залишилося в моїй душі та пам'яті до сьогодення. Я не тільки читала твори з «Кобзаря», а в сьомому класі гімназії читала всі частини з різних книжок: Нечуя Левицького, Панаса Мирного, Грінченка, Івана Франка, Лесі Українки та всіх інших авторів, яких ми обговорювали та вивчали. Проф. Леонід Білецький тільки мене просив читати, бо інші учні читали без почуття, інтонації, а головне учні з Галичини мали неправильні наголоси.

Приїхавши до Канади, я зберігаю мої «Кобзарі», бо це була моя святість. До Торонто приїхав проф. Леонід Білецький з Вінніпегу з доповіддю про творчість Тараса Шевченка в 1952 р. Безперечно була на доповіді, підходила, віталася та бажала успіхів, бо саме тоді він підготовляв до повного видання «Кобзаря» з науковими поясненнями. Були вже видані перший та другий том. Це було чудове видання на доброму папері видані в 1952 р. У нашій родині ми все знаходили гроші на різні вартісні видання, а тим більше на «Кобзаря». Третій том вийшов у 1953, а четвертий 1954 р. Це повне видання зберігаю та шаную в моїй бібліотеці на головній полиці наших великих письменників, поетів та пророків, творчість яких житиме вічно.

Зберігаю ще кілька видань про життя та творчу працю Тараса Шевченка, а саме «Шлях Велетня», ілюстрована біографічна розповідь про Тараса Шевченка Наталі Лівицької-Холодної, видавництво Михайла Борецького 1955 р. в США. Наступна моя духовна цінність – це твір Василя Барки «Правда Кобзаря», видавництво Пролог, 1961 р. в Нью-Йорку. У моїй бібліотеці зберігаю Трарса Шевченка «Кобзар» в англійській мові, видавництво «Говерля» в Нью-Йорку, 1961 р., переклад Александра Джардіна Гантера, редактор Ярослав Рудницький. Це видання містить балади, соціально – політичну поезію і творчість з заслання, релігійні поеми, гумористичні і сатиричні, пророчі та прощальні. Всіх разом 22 твори Т. Г. Шевченка, а також частини з його життєпису. У мене зберігається не менше шанована праця Павла Одарченка «Світова слава Шевченка» (Т. Г. Шевченко в світлі світової критики), видана 1964 р. в Чикаго до 150-річчя з дня народження поета.

Всіх може здивувати маленький «Кобзар», що був виданий 1964 р., щоб роздавати школярам на академії присвяченій Тарасу Шевченку, а це робили для того, щоб наші українські діти на чужині могли читати та вивчати твори поета.

Моя збірка видань про Тараса Шевченка збільшилася книжками. Мені подарував мій родич по мамі інж. Володимир Маковей у Черкасах. Книга присвячена Тарасу Григоровичу Шевченку, видана 1998 р., видавництвом «Либідь» у Києві під назвою «Вічний як Народ», автори О. І. Руденко і Н. Б. Петренко, а приятелька пані Неоніла М'ясковська подарувала книжку Олександра Лазаревського «З оточення Пророка, Тарас Шевченко та родина Лазаревських», що видана Університетським Видавництвом Пульсарі 2009 р. у Києві. Також моя бібліотека збільшилася ще одною подарованою книжкою, яку написав і видав історик, архівіст пан Володимир Рожко під назвою: «Тарас Шевченко і Волинь» (до 200-річчя народження Національного Пророка України 1814–2014 рр.), ПрАт «Волинська обласна друкарня», 2012, Луцьк.

Мушу признатись, що коли б я не читала та не заглиблювалась у поеми, містерії, короткі вірші Тараса Шевченка, то кінчається це тим, що думками перелітаю в його трагічне та тяжке життя від дитинства та заслання. Мені стає на душі так важко, що хотіла б і тепер судити його катів. Це робить мене ще більшою патріоткою, а його любов до України показує всім нам дорогу, якою маємо йти до кінця свого життя. Можливо тому, що він прожив десять років на засланні, а я прожила багато років так далеко від України –

я можу повністю зрозуміти його тугу та печаль. Життям на чужині може втішатися тільки той, хто не любить своєї Батьківщини, кому байдужа доля України та свого Народу.

У моїх політичних думках та поглядах міцно закорінена позиція, що хто не прочитає «Кобзаря» – то не стане патріотом, бо не відчує такої великої, безмежної любові до свого народу, своєї землі, рідної історії. Так, у шкільних програмах, особливо тепер, коли нашу духовність стараються змінити наші вороги, батьки мусять припильнувати, щоб дітям від шкільного віку читати доступні твори Тараса Шевченка, щоб потім розвивати свої політичні погляди на підставі того, що нас учив та подав Тарас Шевченко своїм життям і творчістю.

Наталія Кожушко

РІВНЕНСЬКІ КОЛЕГИ ПО ПЕНЗЛЮ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

В 2014 р виповнилося 200 р. від дня народження видатного українського письменника та поета Тараса Григоровича Шевченка, який присвятив свій талант, все своє життя рідній Україні, її знедоленому народу. Тарас Григорович був не тільки геніальним поетом, а й не менш талановитим художником. 22 травня 1838 р., за клопотанням відомого художника Карла Брюллова, 24-річний Тарас Шевченко став учнем Петербурзької Академії мистецтв. Там його відзначали як одного з найталановитіших студентів: тричі він був нагороджений срібною медаллю за успіхи у малюванні. Перший автопортрет олією, написаний Шевченком у 1840 р., поставив його в ряд видатних портретистів XIX ст. 22 березня 1845 р. Шевченко здобув звання некласного художника [1, 27–28].

Петербурзька Академія мистецтв або Імператорська академія мистецтв, де навчався Т. Шевченко, як науковий і навчальний заклад, була заснована в 1757 р. На кінець XVIII ст. Академія мала класи живопису, скульптури і архітектури, майстерню гравюри, ливарну майстерню, майстерню з ремонту годинників (туди відсилали нездібних учнів), театр, бібліотеку та музей (картини, малюнки, гравюри, гіпсові копії скульптур Греції і Риму, теракоти, мармурові скульптури). Навчальний курс тривав 9 років і включав вивчення мистецтва гравюри, портрету, скульптури, архітектури та ін. Курс малювання складався з шести навчальних класів: двох рисувальних, двох гіпсових і двох натурних. Перехід з класу в клас, після розгляду представлених робіт, дозволяла тільки Рада Академії мистецтв. Після закінчення повного курсу навчання випускник отримував звання класного або некласного художника. Звання класного художника надавали тільки тим академістам, яким присуджували золоту медаль. З 1760 р. кращі випускники за кошти Академії вирушали на стажування за кордон. У XIX ст. Академія мистецтв набуває нового статусу. У 1812 р. навчальний заклад передається у відання міністерства народної освіти, а потім і міністерства Імператорського двору. Вихованцями Академії були видатні російські живописці, скульптори, гравери, архітектори. Тут виховувалося багато українських художників: В. Орловський, М. та О. Мурашки, С. Васильківський, М. Пимоненко, скульптор Ф. Балавенський. Академія мистецтв готувала також вчителів малювання та креслення для навчальних закладів Російської імперії. Урокам малювання відводилась важлива роль в розвитку художнього смаку учнів середніх навчальних закладів: гімназій та училищ. Серед викладачів Рівненської чоловічої гімназії теж були вихованці Петербурзької Академії.

Першим вчителем малювання, креслення та чистописання в Рівненській гімназії, вихованцем Імператорської Академії мистецтв, був Павло Григорович Зайцев. Народився в 1790 р. Походив з родини вільновідпущених Чернігівської губернії. Навчався в Академії з 1837 по 1843 рр., тобто одночасно з Тарасом Григоровичем. Після закінчення отримав звання вільного художника. З 8 січня 1843 р. по 1 червня 1847 р. (до своєї смерті) працював у Рівному. Крім уроків в чоловічій гімназії, вчив малюванню та чистописанню вихованок Рівненського дівочого Пансіону [2, 6 зв.–7].

28 лютого 1850 р. виконуючим обов'язки вчителя малювання, чистописання та креслення було призначено Івана Андрійовича Васькова (справжнє прізвище Васько). Народився він

у 1814 р. у м. Короп на Чернігівщині в православній міщанській родині. Спочатку отримав домашнє виховання, потім навчався в Кременецькому повітовому училищі. Радою Київського Університету Св. Володимира, з 1 серпня 1835 р., був призначений виконуючим обов'язки вчителя чистописання та малювання в Глухівському повітовому училищі. Вірогідно, що він продовжив своє професійне навчання в Петербурзькій Академії мистецтв, бо в формулярному списку зазначено, що рішенням Ради Академії від 31 серпня 1838 р. йому було присвоєно звання вчителя малювання повітових училищ та з 6 березня 1839 р. виведено з податного стану. Іван Андрійович мав дружину, Феодосію Петрівну та двох дітей: сина Стефана (1846 р.н.), навчався в Рівненській гімназії та дочку Ольгу (1844 р.н.).

У Рівному родина І. А. Васькова прожила недовго. На початку 1854 р. його було переведено до Єлисаветградського повітового училища [3, 69–71]. Потім Іван Андрійович жив у Чернігові, а з 1859 р. майже чверть століття працював у Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії. І. А. Васьков відомий як художник-портретист. Його пензлю належать: «Портрет генерала С. І. Маєвського», «Портрет М. М. Політковського», «Портрет П. Глібової» (дружини відомого байкаря Л. Глібова) та інші, що зберігаються в приватних колекціях. Остання згадка про І. Васькова відноситься до 1889 р.

Молодший брат І. А. Васькова – Гаврило Андрійович Васько (1820–1865) (різнописання прізвища дослідники пояснюють свавіллям російських чиновників перекрутити українське прізвище на російське) був товаришем Т. Г. Шевченка по навчанню в Петербурзькій Академії. Разом з ним у 1844 р. він закінчив Академію. З 1847 по 1863 рр. працював на посаді вчителя малювання та завідуючого живописним кабінетом Київського університету. Відомо, що на цю посаду спочатку було запрошено Т. Г. Шевченка, але арешт та обвинувачення в участі діяльності Кирило-Мефодіївського товариства не дали можливості поету зайняти посаду про яку він мріяв. Г. А. Васько відомий як портретист. Відомі його портрети Олександра І, графів Кирила та Олексія Розумовських, Бориса та Василя з полтавської родини поміщиків Томарів та інші [4].

Можна припустити, що завдяки брату, Іван Васьков був знайомий з Тарасом Шевченком.

З Єлисаветградського повітового училища до Рівного, на місце І. А. Васькова, 10 січня 1854 р. було переведено Володимира Миколайовича Макарова, який після навчання в Імператорської Академії Мистецтв, з 16 червня 1849 р. працював там вчителем малювання та чистописання [5, 104зв.–106]. Це прізвище записане в списку чиновників Рівненської гімназії за 1856 р. як вчителя малювання.

Наказом Попечителя Київського Учбового Округу, 2 березня 1858 р. В. М. Макарова було звільнено від служби за хворобою [6, 11–11 зв.].

23 грудня 1858 р., вчителем малювання, чистописання та креслення в Рівненську гімназію було призначено Карла Йосифовича Глинського. Народився він в 1836 р. Походив з дворян римо-католицького віросповідання Волинської губернії. Навчався в рівненській гімназії, потім Петербурзькій Академії Мистецтв. Мав свідоцтво на звання вчителя малювання [7, 5 зв.–6].

На початку 1863 р. вибухнуло національно-визвольне повстання поляків проти Російської імперії. Піднесенню польського національного руху сприяли зростання демократичних сил в європейських країнах та утворення і діяльність таємних радикально-демократичних організацій у Росії. Повстання охопило землі Королівства Польського, Литви і частково Білорусі та Правобережної України. На 5 травня планувався початок повстання в Рівненському повіті. Попечителем Київського учбового округу, директорові Рівненської гімназії А. Г. Теодоровичу, було наказано представити Список осіб польського походження, що знаходились на службі в учбовому закладі та їх характеристики. Стосовно вчителя малювання К. Глинського директор написав: «Предметом своим занимается небрежно; часто пропускает уроки под видом болезни; в манифестациях участвует, польскому восстанию сочувствует; снимает с учеников портреты в патриотических костюмах» [8, 41]. Крім цього, в характеристиці (черновий варіант) були закреслені слова «ярый патриот» і висувалась вірогідність його впливу на учнів. Тому, за співчуття польському повстанню, 3 травня 1863 р., Карла Глинського було звільнено.

З 3 грудня 1863 р. виконуючим обов'язки вчителя малювання, креслення та чистописання, а 7 квітня 1864 р. затвердженим на цій посаді, був Андрій Тимофійович Стахорський. Народився в 1832 р. в м. Борзни на Чернігівщині в міщанській родині. 15 січня 1863 р. отримав свідоцтво Імператорської Академії Мистецтв на звання вчителя малювання і чистописання в гімназіях [9, 40зв.–41]. Час навчання Андрія Тимофійовича припадає на період перебування Т. Шевченка в Петербурзі після заслання. З червня 1858 р. до своєї смерті, 10 березня 1861 р., поет жив і

працював в приміщенні (кімнаті, поділеній на дві частини – антресолі і майстерню) Академії.

В гімназії Стахорський викладав чистописання в першому класі, креслення – в старших та малювання у всіх класах двічі на тиждень. У 1864 р., розпорядженням Попечителя Київського учбового округу, в гімназійному залі на першому поверсі було облаштовано православну церкву для учнів. Розпис іконостасу зробив А. Стахорський [10, 67]. Пізніше він викликав невдоволення учнів старших класів своєю пропозицією, щоб оцінки з малювання та креслення впливали на переведення в наступний клас. Пропозиція була підтримана дирекцією та Попечителем і введена в учбових закладах Київського учбового округу. Стахорський вчив майбутнього видатного письменника В. Г. Короленка і першим звернув увагу на його художній талант. В автобіографічному творі «Історія мого сучасника» Володимир Галактіонович згадував, що «вчитель Стахорський вважав мене обдарованим рисувальником, але вимагав старанної «штриховки»» [11, 249].

В 1872 р. Рівненська гімназія була перетворена на реальне училище. У вересні Андрій Тимофійович, в листуванні з Попечителем, пропонує сім пунктів стосовно обладнання кабінету малювання: окрема кімната для проведення уроків, стіл для демонстрації предметів, геометричні фігури з дерева, дроту, гіпсу, голова людини, орнаменти. Він також пропонував нагороджувати кращих з цього предмету учнів подарунками – коробками з фарбами, готовальнями. Ці пропозиції також були підтримані керівництвом учбового округу. За активну педагогічну діяльність, 22 грудня 1872 р., його було нагороджено орденом Св. Станіслава 3-го ступеню [12, 77 зв.]. У Рівному Стахорський жив більше 20 років. 1 липня 1884 р. його було переведено до Білоцерківського реального училища, а на його місце призначено Георгія Івановича Осмоловського. Народився 27 серпня 1847 р. в дворянській родині. Вільнослушатель Академії мистецтв з 1868 р.; учень з 1869 р. по 1874 р. Отримав срібні медалі за художні роботи в 1872-1873 рр. В 1874 р. Отримав звання некласного художника. Попечителем Київського Учбового округу був призначений, з 10 жовтня 1874 р. зверх штатним, а з 1 лютого, штатним вчителем малювання, креслення та чистописання в Білоцерківське реальне училище. Наказом від 9 червня 1884 р., Георгія Івановича було переведено вчителем чистописання та малювання до Рівненського реального училища. [13, арк.1, 10б]. З Рівного, в кінці цього ж року, перейшов в Мінське реальне училище. В особистій справі вчителя вміщено характеристику рівненського директора: «… ни в чем предосудительном не замечен, обладает хорошими педагогическими способностями и к переезду его на службу в Виленский округ препятствий не встречается» [14, арк. 15]. Прізвище Георгія Івановича записане в Пам'ятній книжці Віленського учбового округу за 1895–1896 учбовий рік.

Джерела та література:

1. Шевченківський словник. К. 1978. Т. 1. С.27–28.
2. ДАРО. Ф.394. Оп.2. Од. зб. 94. Арк. 6 зв.–7.
3. ДАРО. Ф. 394. Оп. 2. Од. зб. 93. Арк. 69–71.
4. Михайленко В. Короп: Популярні нариси.– Чернігів: Ранок, 2009.– 104 с.
5. ДАРО. Ф. 394. Оп. 2. Од. зб. 93. Арк. 104 зв.–106.
6. ДАРО. Ф. 394. Оп. 2. Од. зб. 25. Арк. 11–11 зв.
7. ДАРО. Ф. 394. Оп. 1. Од. зб. 133. Арк. 5 зв.–6.
8. ДАРО. Ф.215. Оп. 2. Од. зб. 103. Арк. 41.
9. ДАРО. Ф. 215. Оп. 2. Од. зб. 231. Арк. 40 зв.–41.
10. Анципо-Чикунський А. А. Историческая записка о Ровенском реальном училище. К., 1894.– С. 67.
11. Короленко В. Г. Історія мого сучасника.– К. 1953.– Т. 3.– С. 249.
12. ДАРО. Ф. 394. Оп. 2. Од. зб. 96. Арк. 77 зв.
13. ДАРО. Ф. 215. Оп. 2. Од. зб. 679. Арк.1, 10б.
14. ДАРО. Ф. 215. Оп. 2. Од. зб. 1003. Арк. 15.

Михайло Приймич

ОБРАЗОТВОРЧА СПАДЩИНА Т. ШЕВЧЕНКА: ПИТАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Про творчість Тараса Шевченка написано монографії, багато досліджень та різних статей [5], а враховуючи, що у 2014 р. святкуємо 200 років з дня народження видатного діяча української культури, слід очікувати значну кількість нових видань, проведення лекцій та уроків. Безперечно, зі шкільної парти кожен знайомий з творчістю Шевченка-поета і його внесок у скарбницю національної літератури неможливо перебільшити. Проте, досить складним залишається питання, пов'язане з вивченням мови Шевченка-художника та її інтерпретації як в контексті світового мистецтва, так і в системі формування нового погляду на історію українського мистецтва [9].

З одного боку тут існує значна проблема, яка характеризується недостатньою вивченістю українського мистецтва, а з другого досить неоднозначним виглядає питання інтерпретації українського образотворчого мистецтва на тлі розвитку національної культури загалом. З цієї причини необхідно шукати нові підходи у розкритті як чинників, що сформували певні образні засоби виразності, так і глибинні культуротворчі процеси, які сприяли появі тих чи інших образів-ідей. Для цього майже неможливо опертися ані на концепцію унікальності розвитку українського мистецтва, ані на позицію про ідентичність стилістичного поступу українського та загальноєвропейського мистецтва. Остання позиція досить широко використовується, бо полегшує інтерпретації українського національного мистецтва за схемами, розробленими європейськими дослідниками ще наприкінці XIX ст.

Для пошуку нових принципів у вивченні вітчизняного мистецтва особливо цікавою стає творчість Тараса Шевченка, адже вона дозволяє шукати образні паралелі не тільки у запозичених образотворчих засобах чи виводити їх із тогочасних ідеологічних схем, а й дозволяє знаходити паралельні образи у літературних творах. Таке дослідження може дати надзвичайно важливі ключі для подальшої інтерпретації всього українського мистецтва. Пошуки образних схем у літературі та їх формальні вирішення в образотворчій системі дає додаткові можливості виділити притаманні саме українській культурі архетипи, які дозволяють бачити певні глибокі формальні трансформації під впливом загальноєвропейських формотворчих принципів.

У вітчизняних виданнях, коли розглядається образотворча спадщина Т. Шевченка, найчастіше говориться про ідеї критичного реалізму [3]. Цей погляд на творчість художника був окреслений ще у радянський час і зумовлений ідеологічними підходами у трактуванні мистецтва. Як відомо, реалізм – важлива складова поняття соцреалізму, пріоритетного стилю радянського періоду (у якому Шевченко не міг працювати і через часові рамки), а тому, зважаючи на ідеологему, він як «революціонер» мусив працювати, принаймні, у дусі критичного реалізму.

У сучасних реаліях, особливо коли мова йде про знані постаті, одним із головних засобів привернення уваги читача стало створення сенсації навколо постаті, що досить важко вважати глибоким і всебічним дослідженням [1]. Невипадково до таких розвідок ставлення обережне, зокрема, у середовищі педагогів, а для потреб учнівської молоді і надалі використовуються певні традиційні радянські кліше у трактуванні його творчості. Хоча можна відзначити, що останнім часом у цьому питанні намітилися певні зрушення, наприклад, в окремих виданнях почали чіткіше звучати характеристики творчості митця у контексті ідей романтизму [10].

Однак, аналізуючи ранні твори Т. Шевченка, можемо бачити досить багато рис, властивих класицизму [8]. Поряд з тим, вивчаючи частину його робіт 1840-х років, можемо бачити ознаки алегорії, яка була дуже характерною для стилю бароко. Таке розкриття ідеї через систему символів та алегоричність трактування, полісемантичність образної системи та концентрація уваги на відображенні ідеї, а не зовнішній ефектності, може насправді пов'язувати твори художника з певними принципами бароко [4]. Поява ознак бароко змушує шукати його витоки або з опосередкованого запозичення в процесі засвоєння з європейських образних зразків, або це у художника данина власне романтизму, який часто пронизує його поетичну творчість, де оспівується козацтво та романтизується епоха так званого козацького бароко. Звісно, у статті

Рис. 1. Т. Шевченко. Циганка – воржка. 1838 р.

Рис. 2. Т. Шевченко. Катерина. 1842 р.

ми не зможемо відповісти на ці питання. Зупинимося тільки на спробі інтерпретації образу Катерини в контексті літературної творчості Шевченка, а також беремо до уваги європейське та українське мистецтво.

Не маючи змоги у статті проаналізувати творчість художника всебічно, хочемо зупинитися на кількох важливих творах Т. Шевченка. Зокрема, на наш погляд, особливе місце у творчості Шевченка-художника займає живописна композиція «Катерина», яка була виконана у 1842 р. Цей образ не є випадковим, бо зустрічаємося з ним ще раніше, принаймні у 1838 р., коли автор починає працювати над поетичним твором «Катерина» (1838 – поч. 1839). У нашому дослідженні ми не ставимо за мету визначити причини появи образу зрадженої дівчини, хоча це питання досить є цікавим для розуміння виконання даного твору. Цей образ, звісно, є відображенням якогось глибокого внутрішнього переживання, хоча дослідники творчості поета схильні образну систему твору шукати в історії світової літератури. Тому спробуємо опертися на дослідження літературознавців, які цей сюжет зауважують у європейській літературі кінця XVIII – перших десятиліть XIX ст. Вважається, що основним твором, який дав поштовх розвитку теми трагічного кохання, став роман Самюеля Річардсона «Клариса», у якій письменник особливу увагу приділив внутрішнім переживанням героїні – страждання зрадженої дівчини на тлі упередженого та байдужого ставлення оточення. Як зазначалося, поява цього образу у творчості Шевченка є важливою, бо до неї він звертається протягом кількох років. Зокрема, у 1838 р. з'являється поема «Катерина», у 1841 р. (коли і Григорієм Квіткою-Основ'яненком була написана «Сердешна Оксана») Т. Шевченко малює акварель «Циганка-ворожка». Зокрема, в останній ми зустрічаємося з образом, який згодом втілиться ще й у творі «Катерина» (1842).

Композиція «Циганка-ворожка» [8, 83] (рис. 1.) представляє самітну дівчину, невпевнену у майбутньому. Уже у цій композиції бачимо зацікавленість Т. Шевченка внутрішнім світом молодої дівчини, а не прагнення представити соціально важливу подію, як це було притаманно творам класицизму чи творам критичного реалізму. У даному творі Т. Шевченка цікавлять не проблеми стосунків людини та суспільства (з точки зору критики суспільства), а як проблема самотності й невизначеності майбутнього особистості у соціумі. Привертає увагу образ дівчини, яка не стільки дивиться на глядача, а скоріше прагне заглянути у світ власного серця.

Рис. 3. Ікона «Св. Варвара». XVII ст.

Рис. 4. Ян ван Ейк. Родина Арнольфіні. 1434 р.

Рис. 5. Рафаель Санті. Сікстинська Мадонна. 1514 р.

Коли читаєш поему, то саме цим самозаглибленням та внутрішніми переживаннями відрізняється образ Катерини. Т. Шевченко у поемі головну увагу приділяє саме переживанням дівчини і досить рідко дивиться на цю ситуацію з боку як оповідач. Завершенням пошуків образу покинутої дівчини стала «Катерина»(1842) [8, 95] (рис. 2). Композиція дуже цікава, бо, по суті, може розділятися на основну фігуру та загальний антураж. Несподіваний хід використовує художник при побудові самої композиції, який був скоріше притаманний іконографії, а саме так званим житійним іконам. Як приклад, приведемо для порівняння ікону св. Варвари з житієм (кін. XVII ст.) зі с. Колмів Горохівського р-ну Волинської області [2] (рис. 3). Усі житійні композиції виконано уже з використанням перспективи як сюжетні сцени. Навіть образ св. Варвари має виразні реалістичні форми, декоративним елементом тут залишилося тільки різьблене і позолочене тло. Звертає на себе увагу також наповнення композиції додатковою символічною атрибутикою. Навіть чутливість у трактуванні образу та самозаглибленість святої дає відчуття загального настрою, який стане притаманним і пізнішому живописному твору Шевченка. Як і в іконописі, домінуючою стала центральна фігура Катерини, а навколо неї розгортається ціла подія поеми. Зокрема, тут на передньому плані бачимо чоловіка у капелюсі, який, найвірогідніше, уособлює батька. Підтвердженням цьому є ложка, яку він так і не дорізав, бо той ще один рот так і не з'явиться у родині. Поряд можемо бачити відломлену гілку та песика, який лає на втікаючого улана. Цікавий символ песика, який у «Циганці-ворожці» спокійно і зацікавлено дивиться на ворожку, а в композиції «Катерина» пес лає на втікача. Якщо розглядаємо європейську символіку, то пригадавши твір Яна ван Ейка «Родина Арнольфіні» (1434 р.) [6] (рис. 4), бачимо його серед інших як символ вірності. Припущення широкого застосування досягнень образотворчого мистецтва Західної Європи у даній роботі спирається не тільки на цей символ, але також на цілий ряд використаних реплік з відомих творів. Аналізуючи зображення Катерини, помічаємо серед реплік поставу ніг дівчини, де бачимо позицію, яка відповідає поставі ніг «Сікстинської Мадонни» [7], створеної Рафаелем Санті 1514 р. (рис. 5). Правда, у Рафаеля Марія впевнено дивиться вперед, тримаючи на руках Сина. Розглядаючи цю композицію, бачимо цільну не тільки формально, але й ідейно зав'язану композицію, де увага папи Сікста, св. Варвари та купідонів, звернена на Марію з Дитятком. Незважаючи на те, що фігур тут не так багато, вони всі тісно пов'язані між собою. Натомість Катерина у творі Тараса Шевченка, незважаючи на певне композиційне перевантаження, залишається зовсім одинокою. Дивлячись на обличчя дівчини, можна зауважити відсутність погляду вперед як відображення безвиході. Це образ матері, яка залишилась сам на сам із новим життям без захисту і притулку. Отже, йдеться про барокову полісимантичність образу, про який говорилося вище.

Пошук паралелей між творами європейського мистецтва та ранніми композиціями Т. Шевченка дає підстави говорити про наявність в останніх своєрідних реплік, символів та алегорій.

Художник активно шукає засоби, зрозумілі тогочасному глядачу, щоб передати образ самітності та суспільної байдужості до життя окремої людини. У творі можемо зауважити своєрідну імпровізацію формальних засобів європейського мистецтва для створення багатозначного та алегоричного образу. Зокрема, тут бачимо зраджену дівчину, але через її постать, одяг та антураж можемо розгледіти образ України; зважаючи на відблиски композиції доби Ренесансу у цій постаті досить легко побачити Марію, яка так і не знайшла місця у цілому Вифліємі і була змушена народити Спасителя у печері. Цей образ Катерини дає підстави говорити, що, можливо, в юні роки Т. Шевченко досить глибоко пережив якесь страждання, що стосувалося його безпосередньо або когось із близьких. Звісно, відповідь на це можуть дати знавці біографії поета, для нас це залишаться загадкою. Проте втілення образу страждаючої зрадженої дівчини у живописі, по суті, стало завершення подібних творчих пошуків.

Тому говорячи про вищезазначені твори Шевченка, бачимо, що їх ідеї випливають із тих же джерел, звідки з'явилися й ідеї романтизму у західноєвропейському мистецтві. Адже художник формує свою образну систему не стільки через емоційність кольору, як через створення специфічної композиції, що не стільки спирається на досягнення класицизму, як на давню іконографію та алегорії, притаманні часу бароко. Розглядаючи «Катерину» у контексті мистецтва романтизму, маємо всі підстави вести мову про пошуки Шевченком власних виражальних принципів, а відтак зауважуємо глибокий синкретизм цілої низки європейських ідей із неповторними українськими архетипами та змістами. Разом з тим цікавість викликає і система символів, якими послуговується художник при створенні ним знаменитих тематичних творів. Творчість Т. Шевченка дозволяє говорити, що він шукає власні відповіді на ідеї, які охопили тогочасне європейське мистецтво. Це свідчить не про намагання наслідувати формальні пошуки тогочасних європейських митців, а про спроби розкривати актуальні ідеї власними формальними засобами.

Отже, проводячи аналіз образотворчого мистецтва Т. Шевченка на тлі його літературної творчості та ідей, що панували у тогочасному європейському суспільстві, маємо багато засобів наблизитися до адекватної інтерпретації образної системи художника. Його і поетичним, і творам образотворчого мистецтва характерна глибока алегоричність образної системи. Це дозволяє говорити про необхідність уважного ставлення до напрацювань літературознавства при вивченні творів образотворчого мистецтва, що зумовить більш повне і відповідне розуміння твору.

Джерела та література:

1. Бузина О. Вурдалак Тарас Шевченко: Интеллектуальный триллер.– К.: Прометей, 2000.– 126 с.
2. Волинська ікона XVII ст. [Електронний ресурс]. Режим доступу:// www.volart.com.ua/art/ikona/index4.shtml
3. Естетика: Навч. посіб. / М. П. Колесніков, О. В. Колеснікова, В. О. Лозовой та ін.; За ред. В. О. Лозового.– К.: Юрінком Інтер, 2003.– 208 с.
4. Макаров А. Світло українського бароко.– К.: Мистецтво, 1994.– 273 с.
5. Мистецька спадщина Т. Г. Шевченка (Матеріали, присвячені дослідженню творчості Шевченка-художника) / від. Ред. Я. П. Затенацький.– Вип. І.– К.: Вид-во АН УРСР, 1959.– 155 с.
6. Портрет подружжя Арнольфіні [Електронний ресурс]. Режим доступу:// http://uk.wikipedia.org/wiki
7. Рафаэль С. Сикстинская Мадонна (1513–1514), Масло на холосте, 270 х 201 см., Картинная галерея, Дрезден [Електронний ресурс]. Режим доступу:// http://www.abc-people.com/data/rafael-santi/pic-2.htm
8. Шевченко Т. Повне зібр. творів: у 12 т. / Ред. колегія. М. Г. Жулинський, С. А. Кальченко, Г. А. Скрипник.– Т. 7.– К.: Наук. думка, 2005.– 512 с.
9. Шевченко Т. Повне зібр. творів: у 12 т. / Ред.. колегія. М. Г. Жулинський, С. А. Кальченко, Г. А. Скрипник.– Т. 8.– К.: Наук. думка, 2013.– 573 с.
10. Шевченко, романтизм, націоналізм / Д. Наливайко // Слово і Час.– 2006.– № 3.– С. 3-21.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БЕДЬ Михайло Михайлович – завідувач народним музеєм історії села Терехове (с. Терехове, Бердичівського р-ну, Житомирської обл.).

БЕЙДИК Олександр Олексійович – доктор географічних наук, професор кафедри країнознавства та туризму географічного факультету Київського національного університету ім. Т.Шевченка (м. Київ).

БЕНДЮК Миколай Миколайович – художник-реставратор Державного історико-культурного заповідника м. Острог (м. Острог, Рівненська область).

БОЙКО Наталія Андріївна – зберігач фондів Бережанського краєзнавчого музею (м. Бережани, Тернопільська обл.).

БРЕЛЬ Ольга Володимирівна – старший науковий співробітник відділу «Музей Богдана Хмельницького» Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» (м. Чигирин, Черкаської обл.).

БУЛИГА Олександр Степанович – директор Рівненського обласного краєзнавчого музею, почесний працівник туризму України (м. Рівне).

ВАСИЛІВ-БАЗЮК Любов Йосипівна – професор соціології і бібліотекознавства (м. Торонто, Канада).

ВАСИЛЬЄВА Ірина В'ячеславівна – завідувачка відділу охорони культурної спадщини Рівненського обласного краєзнавчого музею (м. Рівне).

ВОЙТОВИЧ Наталія Василівна – завідувачка відділом обслуговування користувачів у читальній залі Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки (м. Рівне).

ГОЛОД Надія Антонівна – директор Бережанського краєзнавчого музею (м. Бережани, Тернопільська обл.).

ГРИВЮК Світлана Валеріївна – науковий співробітник відділу виставок Рівненського обласного краєзнавчого музею (м. Рівне).

ДАНИЛЬЧУК Галина Федорівна – завідувачка відділу виставок Рівненського обласного краєзнавчого музею (м. Рівне).

ЖАМ Олена Михайлівна – завідувачка науково-дослідним відділом «Музей хліба» Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» м. Переяслав-Хмельницький (м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл.).

КАРПІНСЬКА Тетяна Валентинівна – головний бібліотекар відділу акумуляції краєзнавчих документів та бібліографії Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки (м. Рівне).

КОВАЛЕНКО Володимир Петрович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та археології України Інституту історії, етнології та правознавства ім. О. М. Лазаревського ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, директор Центру археології та стародавньої історії Північного Лівобережжя імені Д. Я. Самоквасова, Заслужений працівник освіти України (м. Чернігів).

КОВАЛЬЧИК Олена Михайлівна – молодший науковий співробітник відділу «Літературний музей Уласа Самчука» Рівненського обласного краєзнавчого музею (м. Рівне).

КОЖАН Неоніла Михайлівна – завідувачка відділом акумуляції краєзнавчих документів та бібліографії Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки (м. Рівне).

КОЖУШКО Наталія Іллівна – завідувачка відділу історії Рівненського обласного краєзнавчого музею (м. Рівне).

КОСТЮК Степан Володимирович – директор Тернопільського обласного краєзнавчого музею (м. Тернопіль).

КУКСА Надія Василівна – завідувачка відділу «Суботівський історичний музей» Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» (с. Суботів, Чигиринського р-ну, Черкаської обл.).

МЕЛЬНИК Віктор Іванович – доктор біологічних наук професор завідувач відділом природної флори Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України (м. Київ).

НАГОРНА Інна Євгенівна – завідувачка відділу «Літературний музей Уласа Самчука» Рівненського обласного краєзнавчого музею (м. Рівне).

ПАНЧУК Тетяна Віталіївна – провідний бібліотекар відділу обслуговування документами іноземними мовами Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки (м. Рівне).

ПАРФЕНЮК Лариса Юхимівна – науковий співробітник Культурно-археологічного центру «Пересопниця» (с. Радухівка, Рівненського р-ну, Рівненської області).

ПРИЙМИЧ Михайло Васильович – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри декоративно-прикладного мистецтва Закарпатського художнього інституту ім. А. Ерделі (м. Ужгород).

ПРИЩЕПА Олена Петрівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне).

РОЖКО Володимир Євтухович – кандидат церковно-історичних наук, викладач Волинської Православної Богословської Академії, архівіст І категорії державного архіву Волинської області, дійсний член «Інституту дослідів Волині» у Вінніпезі і його представник в Україні, почесний професор Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки (м. Луцьк).

РОМАЩЕНКО Людмила Іванівна – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури та компаративістики Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького (м. Черкаси).

САВЧУК Петро Оксентійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне).

СКАВРОНСЬКИЙ Павло Степанович – директор музею історії міста Бердичева Бердичівської міської Ради (м. Бердичів, Житомирська обл.).

СЛЕСАРЕНКО Андрій В'ячеславович – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне).

ТКАЧЕНКО Наталія Григорівна – завідувачка науково-дослідним відділом «Музей історії Української православної церкви» м. Переяслав-Хмельницький (м. Переяслав-Хмельницький, Київська область).

ТРОЩИНСЬКА Олена Іванівна – молодший науковий співробітник Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» (м. Чигирин, Черкаська область).

УСОВИЧ Ірина Вікторівна – провідний методист відділу маркетингу та наукової роботи Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки (м. Рівне).

ЧЕРНЕЦЬКА Світлана Юріївна – фахівець соціально-гуманітарного відділу, керівник музею освіти та історії Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г.Сковороди (м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл.).

ЧЕРНЕЦЬКА Тетяна Володимирівна – студентка ІІ курсу Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди. (м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл.).

ЮХИМЧУК Мар'яна Сергіївна – екскурсовод відділу історії Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» (с. Пляшева, Радивилівського р-ну, Рівненської обл.).

ЮШКОВА Нонна Анатоліївна – провідний бібліотекар відділу формування бібліографічного ресурсу, баз даних та обслуговування користувачів Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки (м. Рівне).

ЯРМАШ Юрій Володимирович – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри дизайну Національного лісотехнічного університету України (м. Львів).

ЯРОЩУК Валентина Петрівна – кандидат історичних наук, директор Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки, заслужений працівник культури України (м. Рівне).

Науково-краєзнавче видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Рівненського обласного краєзнавчого музею

Збірник наукових праць
Випуск XII
Частина 1
Матеріали наукової конференції
присвячені 200-річчю від дня народження
Тараса Григоровича Шевченка

Комп'ютерна верстка та дизайн
Віктор Луц, Ольга Морозова

Підписано до друку 28.07.2014 р.
Формат 60 х 84 1/8. Папір офсет.
Ум. друк. арк. 18,5. Наклад 300 прим. Зам. № 21

Видрукано ПП Дятлик М. С.
35304 Рівненська область, Рівненський район,
с. Корнин. вул. Центральна, 58

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
РВ № 11 від 12.06.2002 р.